

vrije tijd

een sociologische analyse
van het vrijetijdsgebruik
en de vrijetijdsbehoeften van
de westvlaamse bevolking

MICHIEL ZWAENEPLOEL

WVES

WESTVLAAMS EKONOMISCH STUDIEBUREAU

WESTVLAAMS
EKONOMISCH STUDIEBUREAU

XV

DIJVER 7, BRUGGE

Tou
779

W. E. R. — W. E. S.
BIBLIOTEEK
B. Ruzettel. 33 - 8320 BRUGGE 4

MICHIEL ZWAENEPOEL, lic. soc. wet.

met de medewerking van

Godelieve Cartrysse, M. Ass.

Luk Kempynck, Soc. Ped.

Norbert D'hiet, Lic. Psych.

onder de leiding van

OLIVIER VANNESTE, dr. econ. wet.

vrije tijd

*een sociologische analyse van het vrijetijdsgebruik en
de vrijetijdsbehoefsten van de westvlaamse bevolking*

W.E.S. - V.H.S. DE BLANKAART
BRUGGE

1969

W.E.R. - W.E.S.
W. R. R. - W. E. S.
W. R. R. - W. E. S.

1969

ten geleide

Bij het verschijnen van deze studie wil ik onmiddellijk de provinciale overheid van West-Vlaanderen een zeer hartelijk woord van dank zeggen voor het gunstig gevolg dat zij heeft voorbehouden aan de redevoering die ik over de vrijetijdsbesteding heb uitgesproken ter gelegenheid van de opening van de gewone zitting van de Provinciale Raad in 1966.

Voor mij kwam het er op aan al wie in West-Vlaanderen enige verantwoordelijkheid draagt attent te maken op het probleem van de vrije tijd, op de noodzakelijkheid het aan een grondig onderzoek te onderwerpen en op de wenselijkheid, steeds in het kader van de Westvlaamse toestanden, naar specifieke oplossingen uit te zien.

De Provinciale Raad stemde nog in dezelfde zitting een krediet tot onderzoek van het probleem en belastte de Bestendige Deputatie met het treffen van de nodige beslissingen.

Graag betuig ik mijn welgemeende erkentelijkheid aan de kommissie voor advies die door het Provinciaal Kollege in het leven werd geroepen, aan het Westvlaams Economisch Studiebureau, dat de enquête leidde en het huidig rapport opmaakte, zomede aan de velen die aan dit onderzoek hun medewerking verleenden.

De provinciale overheid van West-Vlaanderen — en daarin begrijp ik haar medewerkers — hebben baanbrekend werk verricht, niet alleen op het gebied van de studie van het te behandelen vraagstuk, maar nu reeds op het gebied van de realisaties.

De Bestendige Deputatie heeft inderdaad zoëven beslist een vereniging in het leven te roepen die tot taak heeft het vrijetijdsmilieu en de vrijetijdsbesteding in West-Vlaanderen te bevorderen.

Het rapport, waarvan ik thans de publikatie met vreugde begroet, lost de vele problemen in verband met de vrije tijd niet op. Het

situeert en ontleedt ze. Het heeft vooral de uitzonderlijke verdienste perspectieven te openen die Westvlaamse verwezenlijkingen in een nabije toekomst mogelijk maken.

Ik wil dan ook besluiten met de wens uit te spreken dat iedereen, bewust van het sociaal belang van het vraagstuk, het zijne ertoe zou bijdragen om het in een geest van goede verstandhouding tot positieve oplossingen te leiden.

*Ridder P. van Outryve d'Ydewalle,
Gouverneur,
Voorzitter W.E.S.*

voorwoord

Bij de publikatie van deze studie over het vrijetijdsgebruik en de vrijetijdsbehoeften in de provincie West-Vlaanderen past het een woord van dank te richten aan allen die tot het welslagen ervan hebben bijgedragen.

Wij houden eraan in de eerste plaats onze gevoelens van dank te betuigen aan Ridder P. van Outryve d'Ydewalle, Goeverneur van West-Vlaanderen en aan de leden van de Bestendige Deputatie die het Westvlaams Economisch Studiebureau en de Volkshogeschool 'De Blankaart' met de opdracht hebben belast. Tevens gaan onze gevoelens van dank naar de leden van de provinciale werkgroep voor de vrije tijd; deze werkgroep heeft onder leiding van Ridder P. van Outryve d'Ydewalle, Goeverneur, en de Heer P. Monballyu, Bestendig Afgevaardigde, mede het concept van de studie opgesteld en deze in de loop van de uitvoering door haar kritische bemerkingen verrijkt.

Onze bijzondere gevoelens van dank gaan naar de 1.429 onder-vraagde gezinnen die op een nauwgezette wijze het vragenformulier hebben beantwoord. De kodifikatie van de enquête gebeurde onder de leiding van Mejuffrouw Godelieve Cartrysse en de Heer Luc Kempynck.

Onze dank gaat ook in het bijzonder naar de Heer A. Dufrasne, Directeur-Generaal van het Nationaal Instituut voor de Statistiek, naar de Heer W. Van Waelvelde, Adviseur, Hoofd van dienst, en naar de ambtenaren van de Mekanografische Afdeling, in het bijzonder de Heren J. Bourcy, Adjunkt-Adviseur en J. Dierickx, Eerste Techniker voor de informatieverwerking, voor hun kostbare raadgevingen en voor de mekanografische verwerking van de basisgegevens. Het opstellen van het enquêteformulier, de leiding van de enquête en de verwerking en interpretatie van de gegevens werden door de Heer M. Zwaenepoel, Lic. Soc. Wet., Wetenschappelijk Medewerker W.E.S. uitgevoerd.

Belangrijke onderdelen van deze studie zijn het werk van Mej. G. Cartryse, voormalig medewerkster bij het W.E.S., thans inspectrice bij het Ministerie van de Nederlandse Cultuur, van de Heer en Mevrouw Luk en Ireen Kempynck-Daenen van de Volkshogeschool De Blankaart te Woumen en van de Heer Norbert D'hiet, Lic. Psych. en Wetenschappelijk Medewerker van het W.E.S.

De statistische berekeningen en de tabellen werden samengesteld door de statistische dienst van het W.E.S., onder leiding van Mevrouw M.R. Lowyck, hiervoor bijgestaan door Mejuffrouw M.R. Jackson. De lezer van dit studiewerk wordt er attent op gemaakt dat het onderhavige boekwerk een gekondenseerde editie is van een rapport van 619 bladzijden dat in november vorig jaar aan de heer Goeverneur en aan de leden van de Bestendige Deputatie en de werkgroep voor de Vrije Tijd overhandigd werd.

Ander studiemateriaal, uit dezelfde enquête, is nog te vinden in het 'Repertorium van het Verenigingsleven in West-Vlaanderen' dat gepubliceerd wordt door het Provinciebestuur van West-Vlaanderen.

Dit laatste uitvoerige naslagwerk werd samengesteld door de Provinciale Dienst voor de Cultuur en het Westvlaams Economisch Studiebureau.

Het Westvlaams Economisch Studiebureau hoopt met het onderhavige studiewerk een bijdrage te hebben geleverd tot de verbetering van het Westvlaamse leefmilieu.

O. VANNESTE
Dr. Econ. Wet.
Direkteur W.E.S.

juni 1969

DEEL I

DE LEEFSITUATIE VAN DE WESTVLAAMSE GEZINNEN
MET BETREKKING TOT DE VRIJE TIJD

hoofdstuk I   identifikatie en karakteristieken van het onderzochte bevolkingsdeel

I. ENKELE METODOLOGISCHE BEMERKINGEN

In de jongste jaren werden in eigen land, zowel als in het buitenland, een uitgebreide reeks studiën en onderzoekingen op touw gezet die de vrije tijd tot voorwerp hebben.

Deze studiën kunnen in drie hoofdtypes ingedeeld worden. Een aantal heeft voornamelijk een teoretiserende en beschouwende inslag. Een andere reeks houdt het voornamelijk bij het onderzoek van het vrijetijdsgebruik.

Een derde reeks onderzoekingen poogt vanuit de ontleding van het vrijetijdsgedrag de basisbehoeften van de onderzochte bevolkingsgroepen te onderkennen, en van daaruit praktische beleidslijnen uit te stippelen.

Het onderhavige onderzoek behoort tot dit derde type; het heeft de provincie West-Vlaanderen tot onderzoeksveld.

Om redenen van methodologische en praktische aard werd de te onderzoeken bevolking enigszins afgebakend.

Vooraf werd gesteld dat de vrijetijdsvraagstukken zouden worden benaderd vanuit een gezinsoptiek. Daarom werden enkel gezinshoofden weerhouden die nog op beroepsactieve leeftijd waren, of althans nog maar kort geleden op rust waren gegaan. Om de homogeniteit van de ondervraagdgroep op te voeren — en daardoor de statistische betrouwbaarheid van de resultaten — werden die gezinnen geweerd waar, omwille van de samenstelling, of omwille van de huisvestingsmodaliteit, of om andere externe redenen, geen 'normaal' vrijetijdsgebruik in gezinsverband kon worden verwacht.

In dit geval verkeerden ondermeer de gezinnen die in bejaarden- en huizen woonden, een aantal weduwnaars- en weduwengezinnen en uiteraard ook alle alleenstaanden.

In het voorjaar van 1967 werd een post-enquête doorgevoerd bij 5.000 Westvlaamse gezinshoofden. Zowel de keuze van de 24 gemeenten waar de proefpersonen woonden, als de keuze der aan te schrijven gezinshoofden gebeurde volgens een strikt wetenschappelijke methode. Nagenoeg 30 % van de toegezonden formulieren keerden terug. De 1.429 gezinnen die na eliminatie van gewraakte en onvolledige formulieren in de enquête-groep weerhouden werden, kunnen binnen zekere perken als representatief worden beschouwd voor de Westvlaamse bevolking in haar geheel.

Een voorname beperking geldt het feit dat het de gezinshoofden waren, die de gestelde vragen dienden te beantwoorden. Daardoor is de 'mannelijke' visie op de vrijetijdsproblemen in het gezin ongetwijfeld sterker aan bod kunnen komen dan de opinie van vrouwen en kinderen. Aan dit euvel van eenzijdige representativiteit werd enigszins tegemoet gekomen door in een open vraagstelling uitdrukkelijk naar de vrijetijdsproblematiek van alle andere gezinsleden te vragen, alsmede door reeds in het vragenformulier zelf de gehele vrijetijdsproblematiek in een gezinsperspektief te plaatsen. Er kon overigens herhaaldelijk vastgesteld worden dat de meeste formulieren eerst na onderling overleg tussen beide echtgenoten en met de oudere kinderen werden ingevuld.

Wat de aangewende enquête-methode betreft, is het nuttig de aandacht te vestigen op het karakteristieke van de post-enquête. Dit kan de goede interpretatie van de resultaten bevorderen.

Het is een bekend feit dat bij post-enquêtes, waarbij een beroep wordt gedaan op een zekere burgerzin, verantwoordelijkheidsgevoel en dgl., een positieve selectie gebeurt. Daarbij wordt — voor iedere beroepsgroep, voor elke leeftijdsklasse, in elk geografisch gewest, enz. — een zekere elite ten aanzien van het onderzoekstema bereikt, terwijl de massa der minder geïnteresseerden de vragenlijst onbeantwoord laat. De representativiteit van de onderhavige steekproef naar beroepsgroep, geografische herkomst, onderwijspeil of welk criterium dan ook, betekent dus niet dat de steekproef ook een representatief schaalmodel van de bevolking voorstelt ten aanzien van haar belangstelling voor het thema 'vrijetijdsbesteding'.

Bij de interpretatie der antwoorden dient hiermee doorlopend rekening te worden gehouden.

Waar creatieve ideeën, suggesties en beleidslijnen efficiënt en statistisch betrouwbaar moeten worden opgevraagd, blijft de formule van de post-enquête nochtans het meest aangewezen.

Aan deze methode werd dan ook de voorkeur gegeven boven de interviewmethode.

Ter verifikatie van de resultaten werden echter een aantal groepsinterviews afgenomen in die beroepsgroepen, waar men in de sterkste mate de aangehaalde positieve selectie zou kunnen vermoeden.

Deze groepsinterviews hebben evenwel over de gehele lijn de resultaten van de enquête bevestigd en qua vrijetijdsgedrag in geen enkel opzicht fundamentele verschillen met de enquêtegegevens uitgewezen. Wel hebben de interviews herhaaldelijk nuances aan het licht gebracht die men schriftelijk moeilijk had kunnen verwachten.

2. DE IDENTIFIKATIE VAN DE GEËNQUÊTEERDE BEVOLKING

De vrijetijdsbesteding en de vraagstukken die ermee verband houden, evenals de naar voor gebrachte wensen en behoeften, dienen te worden beoordeeld vanuit een nauwkeurige kennis van de ondervraagden-groep.

De geënuquêeerde gezinshoofden laten zich naar een groot aantal criteria indelen. Tot de voornaamste met betrekking tot de vrije tijd behoort ongetwijfeld de indeling der ondervraagden naar beroepsgroep, onderwijspeil, gezinsinkomen, leeftijd, woonmilieu, tuin- en autobezit.

Deze voor de vrijetijdsbesteding belangrijke indelingscriteria zullen hierna op beknopte wijze worden toegepast op de groep van 1.429 geënuquêeerde gezinnen of gezinshoofden.

Aangezien de indeling naar beroepsgroep ongetwijfeld de meest relevante vrijetijdskarakteristieken weet te verklaren zal de ondervraagde bevolking vaak naar twee criteria tegelijk worden ingedeeld, waarvan het ene betrekking heeft op het hoofdberoep van het gezinshoofd, het andere op een van de andere kenmerkende eigenschappen.

3. DE INDELING VAN DE GEËNQUÊTEERDE BEVOLKING NAAR BEROEPS-
BEDRIJVGHEID

Grafiek I.1 laat de ondervraagde bevolkingsgroep zien, uitgesplitst naar de beroepsgroep waartoe het gezinshoofd behoort.

GRAFIEK I.1: *De indeling naar hoofdberoep van de ondervraagde gezinshoofden; W.E.S.-enquête, 1967.*

beroepsgroepen	aandeel in steekproef			totaal aantal geënquêteerden(=100%)
	10	20	30%	
ongeschoolde en half-geschoolde arbeiders	25,2 %			360
geschoolde arbeiders	14,6 %			208
bedienden van het lager niveau	10,8 %			154
bedienden van het middenkader	12,0 %			171
niet-universitair kaderpersoneel	4,4 %			63
kaderpersoneel op universitair niveau	0,9 %			13
land- en tuinbouwers	7,9 %			113
zelfstandige ambachtslieden en handelaars	9,9 %			141
(grotere) ondernemers in handel en nijverheid	2,4 %			34
vrije beroepen op niet-universitair niveau	0,9 %			13
vrije beroepen op universitair niveau	1,8 %			26
overigen (op rustleeftijd)	9,3 %			113
totale steekproef	100,0 %			1429

Er worden twaalf groepen onderscheiden waarvan sommige onderling een nauwe verwantschap vertonen en slechts een gering aantal vertegenwoordigers in de steekproef tellen. Daarom zal het niet-universitaire en het universitaire kaderpersoneel in het vervolg tot één enkele beroepsgroep (kaderpersoneel) worden samengevoegd, evenals de beide groepen beoefenaars van vrije beroepen.

In 1.291 gezinnen oefende de man op het ogenblik van de enquête een beroep effectief uit¹. In 25 gevallen was hij evenwel langdurig werkloos, hetzij door ziekte of om andere redenen. 113 gezinshoofden waren op het ogenblik van het onderzoek op rustleeftijd gekomen.

¹ In een tiental gevallen was er kennelijk sprake van een gedeeltelijke of accidentele beroepsactiviteit. Dit kwam het meest voor bij oudere zelfstandigen en had o.m. tot

4. HET ONDERWIJSPEIL VAN DE ONDERVRAAGDE BEVOLKINGSGROEPEN

Veruit de grootste groep der geënquêteerden heeft alleen lager onderwijs genoten. Deze groep van 639 gezinshoofden (44,7 %) kan zelf worden onderverdeeld in twee groepen, naargelang de lagere cyclus volledig (509) of slechts onvolledig (130) werd doorgemaakt.

Een tweede belangrijke groep bestaat uit de gezinshoofden die na het lager onderwijs nog enige verdere scholing hebben genoten, hetzij door een of andere vorm van naschools onderwijs (met getuigschrift), hetzij door een gedeelte of de gehele lagere cyclus van het secundair onderwijs te doorlopen (al dan niet gevolgd door naschoolse leer- gangen). Deze groep telt samen nogmaals 482 gezinshoofden en vormt 33,7 % van het sample.

Een derde groep, bestaande uit 183 gezinshoofden die de volledige cyclus van het middelbaar onderwijs hebben doorlopen, vormt 12,8 % van de steekproef.

Een vierde groep van 121 personen (8,5 %) genoot hoger onderwijs ; 38 daarvan hebben een universitair diploma.

Grafiek I.2 geeft een inzicht in de spreiding van het onderwijs in de diverse socio-professionele groepen. Er bestaat een nauw verband tussen het onderwijsniveau en de socio-professionele status, zodat men uit de grafiek gemakkelijk kan opmaken welk onderwijsniveau het meest typisch is voor 'welke' beroepsgroep.

Ongeschoolde arbeiders moeten het grotendeels stellen met een lager onderwijspeil dat niet steeds volledig is geweest (respektievelijk 75,8 en 14,2 %).

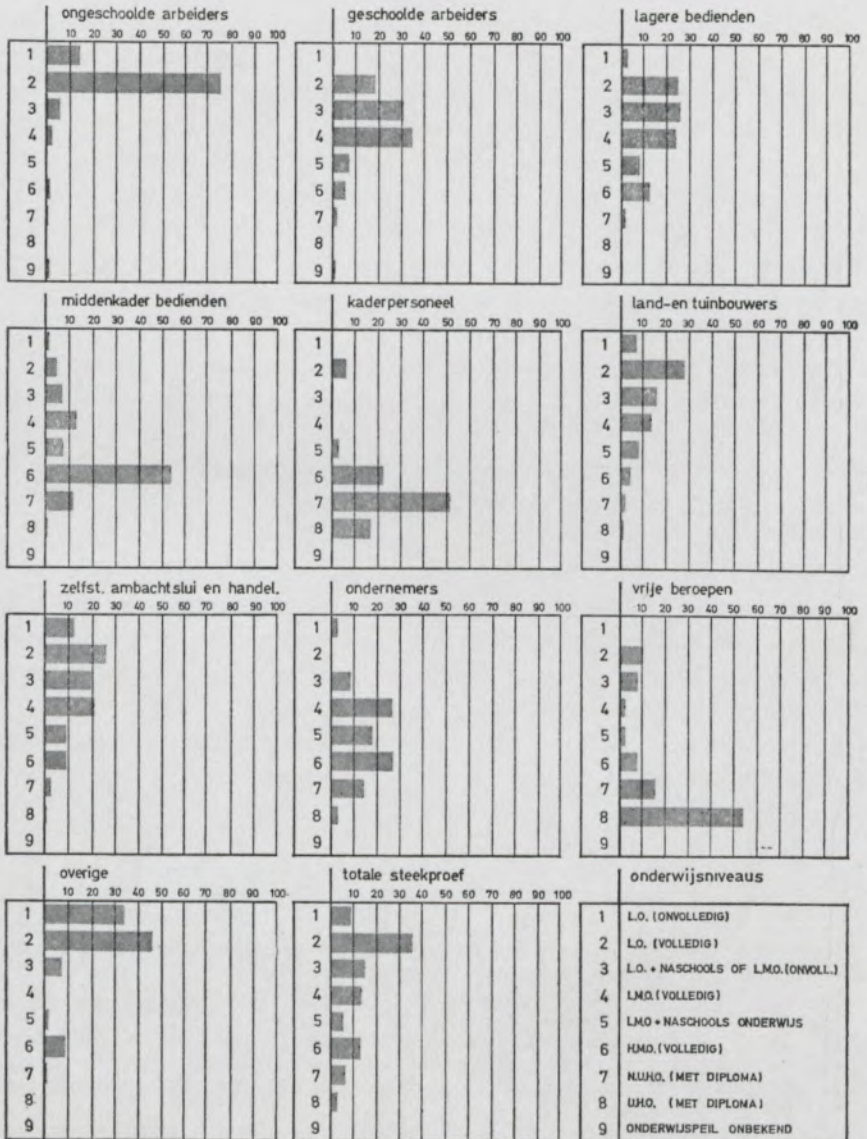
gevolg dat de cijfers inzake beroepsactiviteit in het onderhavige rapport niet steeds nauwkeurig met elkaar in overeenstemming te brengen zijn.

In 60 % van alle gezinnen trof men slechts één beroepsaktieve persoon aan. Doorgaans was dit het gezinshoofd zelf.

In 28 % van de gezinnen waar de man nog beroepsactief was (1.291), had ook de echtgenote een beroep. In twee gevallen op vijf stond zij haar man bij in de zaak. In 72 % van de gezinnen waar een beroepsaktieve man was, verzorgde de echtgenote uitsluitend het huishouden.

11 % van de beroepsaktieve gezinshoofden hadden, naast hun hoofdberoep, ook nog een bijberoep.

GRAFIEK 1.2: Indeling van de gezinshoofden in de diverse beroepsgroepen naar het hoogst bereikte onderwijspeil (in procenten); W.E.S.-enquête, 1967.

Onder de geschoolde arbeiders hebben de grootste twee groepen tenminste lager onderwijs met nascholing (30,3 %) of volledig lager secundair onderwijs (35,1 %) genoten. Zij staan hiermee tenminste op een zo hoog onderwijspeil als de bedienden van het lager niveau, zij het dan dat de vorming wellicht meer technisch en ambachtelijk was georiënteerd. Bedienden van het middenkader hebben merendeels een opleiding die volledig secundair onderwijs inhoudt (53,2 %).

Onder het kaderpersoneel hebben de meesten hoger onderwijs van niet-universitair niveau genoten (51,3 %).

De grootste groep landbouwers heeft enkel volledig lager onderwijs genoten (38,0 %) ; bij een groot aantal werd dit nochtans met naschools onderricht aangevuld (25,7 %).

Een lichtjes hoger onderwijsniveau dan de landbouwers kennen de zelfstandige ambachtslieden en handelaars. Hun onderwijspeil ligt nagenoeg op gelijke hoogte als dit van de lagere bedienden.

Bij de grote ondernemers ligt het onderwijspeil sterk gespreid ; toch domineren de groepen met lager middelbaar onderwijs en met middelbaar onderwijs van de hogere cyclus (telkens 26,5 %).

Onder de beoefenaars van vrije beroepen domineert de groep die hoger onderwijs op universitair niveau heeft gehad.

De grootste groep, en zelfs de grote meerderheid van de groep der gepensioneerden, langdurig zieken en langdurig werklozen in de steekproef, heeft alleen lager onderwijs gehad (45,9 en 33,8 %).

Er bestaat ook een bijzonder frappante relatie tussen de leeftijd en het onderwijsniveau. Dat verband blijkt op de meest opvallende wijze uit het aandeel der gezinshoofden in de verschillende leeftijdsklassen die alleen lager onderwijs hebben genoten (onvolledig, volledig of gevolgd door naschools onderwijs).

Van de gehele geënquêteerde bevolking blijken 59,8 % der gezinshoofden geen verder dagonderricht te hebben genoten na het lager onderwijs. Dit aandeel daalt evenwel van 83,7 % voor de oudste tot 46,4 % voor de jongste leeftijdsklasse.

Het aandeel van de gezinshoofden, die de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs hebben doorlopen (13,4 % in de gehele steekproef), stijgt daarentegen van 2,0 % voor de oudste tot 18,3 % voor de jongste leeftijdsgroep. Een gelijkaardig fenomeen stelt men vast

in alle hogere onderwijsvormen. De invloed op het maatschappelijk gedrag, uitgaande van het onderwijsniveau, is zeer sterk. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat de afwijkende houdingen en vrijetijdsgedragingen die tussen de verschillende leeftijdsgroepen worden waargenomen, in hoofdzaak aan het verschillende onderwijsniveau toe te schrijven zijn.

5. HET INKOMENPEIL VAN DE GEËNQUÊTEERDEN

Omdat het gezinsinkomen vermoedelijk van zulke grote betekenis zal blijken voor de vrijetijdsbesteding, werd bij de enquête navraag gedaan naar het netto maandelijks inkomen der gezinnen. Hierin dienden alle inkomensbronnen te worden samengevoegd met uitzondering van de kinderbijslagen.

1.142 gezinnen op 1.429 hebben hun netto maandinkomen vermeld; 287 respondenten deden dit niet.

Aangezien bekend is tot welke beroepsgroep diegenen behoren die hun inkomen niet hebben vermeld, is het dank zij het modale inkomen mogelijk hun theoretisch gezinsinkomen bij benadering te berekenen.

Wordt de modale inkomenklasse in iedere beroepsgroep nu als norm genomen, dan behoort het grootste aantal gezinshoofden dat zijn inkomen *niet* heeft vermeld tot de inkomengroep tussen 7.500 en 10.000 F per maand (157 op 287 of 54,7%). Deze groep is samengesteld uit 79 ongeschoolde en 29 geschoolde arbeiders en uit 49 landbouwers. Een tweede belangrijke groep geënquêteerden behoort — volgens dezelfde hypothese — tot de inkomengroep van 10.000 à 15.000 F. Deze groep telt 85 gezinshoofden op 287, dit is 29,6% en wordt samengesteld uit lagere bedienden (18), bedienden van het middenkader (17) en zelfstandige ambachtslieden en handelaars (50).

Een derde groep, bestaande uit 26 gezinshoofden die ofwel gepensioneerd, ofwel langdurig ziek of werkloos zijn, behoort tot de laagste inkomenklasse met een netto maandinkomen beneden 7.500 F. Deze groep vormt 9% van alle personen wier maandinkomen niet uitdrukkelijk werd opgegeven.

De overige twee groepen, die respectievelijk 4,9% en 1,7% van

deze 'onbekenden' innemen, behoren respectievelijk tot de inkomengroep met meer dan 25.000 F maandinkomen en tot de klasse met een inkomen tussen 15.000 en 20.000 F. Het gaat in de grootste van deze beide groepen (4,9 %) om grote ondernemers en vrije beroepen. In de kleinste groep (1,7 %) gaat het om niet-universitair kaderpersoneel.

Indien nu de hypothese wordt aangenomen dat alle gezinshoofden die hun maandinkomen niet hebben vermeld, een inkomen hebben dat overeenstemt met het modale inkomen in de beroepsklasse waartoe zij behoren, dan ziet de verdeling van de volledige steekproef (1.429) naar inkomenklasse eruit als volgt (bekenden + vermoedelijk aantal = geraamd totaal per klasse) :

---

minder dan 7.500 F per maand :	198 + 26 =	224 of	15,7 %
tussen 7.500 en 10.000 F :	350 + 157 =	507 of	35,5 %
tussen 10.000 en 15.000 F :	318 + 85 =	403 of	28,2 %
tussen 15.000 en 20.000 F :	121 + 5 =	126 of	8,8 %
tussen 20.000 en 25.000 F :	76 + 0 =	76 of	5,3 %
meer dan 25.000 F :	79 + 14 =	93 of	6,5 %

$$1.142 + 287 = 1.429 \text{ of } 100,0 \%$$

Wordt echter alleen rekening gehouden met de respondenten die hun maandinkomen hebben medegedeeld, dan ziet de procentuele verdeling naar inkomenklasse eruit als volgt :

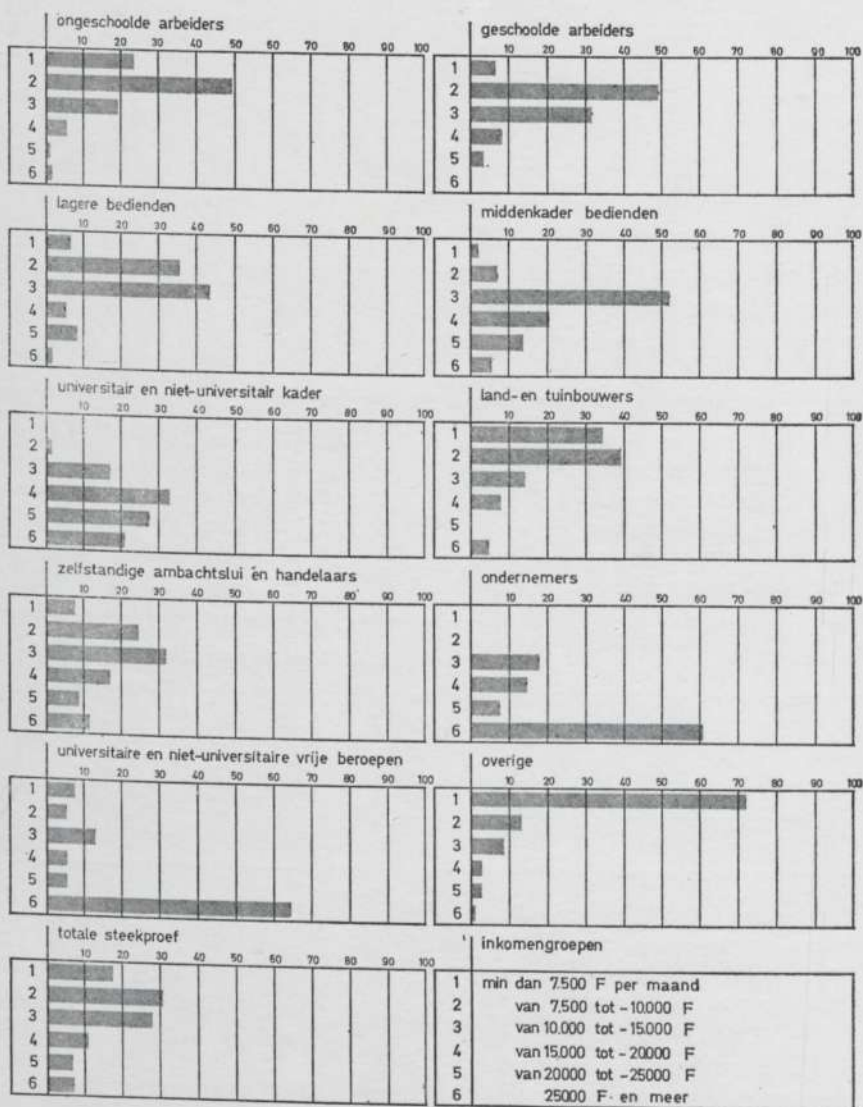
minder dan 7.500 F per maand :	17,3 %
tussen 7.500 en 10.000 F :	30,6 %
tussen 10.000 en 15.000 F :	27,9 %
tussen 15.000 en 20.000 F :	10,6 %
tussen 20.000 en 25.000 F :	6,7 %
meer dan 25.000 F :	6,9 %

$$100,0 \% (= 1.142)$$

GRAFIEK I.3. : *Indeling van de gezinshoofden in de diverse beroepsgroepen naar maandelijks inkomenpeil (in procenten); W.E.S.-enquête, 1967.*

Tussen beroep en inkomenpeil ligt een voor de hand liggende relatie die in grafiek I.3 duidelijk naar voren komt.

Ongeschoolde arbeiders, land- en tuinbouwers en vooral gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen lopen het meest kans beneden het inkomenpeil van 7.500 frank per maand te blijven (resp. 23,5 %, 34,4 % en 72,0 %).

Het meest kans om in de inkomenklasse boven 25.000 F per maand te komen hebben blijkbaar de beoefenaars van vrije beroepen (64,1 %), gevolgd door de ondernemers (60,7 %). Zij worden hierin op afstand gevolgd door leden van het kaderpersoneel (21,0 %).

Op grond van grafiek I.3 kan men de tien weerhouden socio-professionele groepen in een zestal inkomenklassen hergroeperen.

In de laagste inkomengroep treft men de 'sociale groep' aan, samengesteld uit de op zich zelf vrij heterogene groepen van gepensioneerden, langdurig zieken en langdurig werklozen.

Daarboven komt de groep der ongeschoolde arbeiders, samen met de landbouwersgroep.

In een derde kategorie komen de geschoolde arbeiders, samen met de lagere bedienden.

Vervolgens treft men de 'oude' (d.i. zelfstandige) middenstand samen met de 'nieuwe' (d.i. de weddetrekkende) middenstand aan in een vierde stratum.

De relatief kleine groep universitair en niet-universitair kaderpersoneel vormt een vijfde stratum.

De inkomentop wordt kennelijk gevormd door de beide groepen der grotere ondernemers en der beoefenaars van vrije beroepen.

Het inkomen ligt ook niet in alle leeftijdsgroepen op een gelijk peil. Het inkomen is gemiddeld laag in de jongere leeftijdsgroepen en stijgt tot een maximum in de leeftijdsgroep van 45 tot 55 jaar, om daarna weer te dalen, tot een laagtepunt wordt bereikt op een leeftijd boven de 65 jaar.

6. DE LEEFTIJD VAN DE ONDERVRAAGDE GEZINSHOOFDEN ; DE GEZINSTYPES

Alleen reeds door de opzet van het onderzoek dat zich beperkte tot gezinshoofden, waarin het aandeel van de op rust gestelden op

bewuste wijze beperkt werd, is het duidelijk dat de leeftijdsopbouw van de steekproef vrij homogeen is. Ruim 90 % der gezinshoofden zijn nog beroepsactief en jonger dan 65 jaar.

Door het feit dat het om gezinshoofden gaat, zijn de meesten ook meer dan 25 jaar oud, zodat men kan stellen dat de leeftijden grotendeels variëren tussen 25 en 65 jaar.

De grootste groep in de steekproef, nl. 411 of 28,7 %, wordt gevormd door gezinshoofden in de leeftijdsklasse van 35 tot min dan 45 jaar. Deze groep wordt qua omvang gevolgd door 340 gezinshoofden (23,8 %) in de leeftijdsklasse van 45 tot min dan 55 jaar. Een derde groep, bestaande uit 300 gezinshoofden (21 %), behoort tot de leeftijdsgroep die jonger is dan 35 jaar. De overige 26 % zijn ouder dan 55 jaar. Van drie gezinshoofden is de leeftijd niet bekend.

Vanzelfsprekend bepaalt de leeftijd van het gezinshoofd in grote mate het gezinstype.

Voornameijk op basis van de aanwezigheid van kinderen en de leeftijd van deze kinderen kunnen de te onderzoeken gezinnen in types ingedeeld worden (zie tabel I.1).

TABEL I.1: *Verdeling van de geënquêteerde gezinnen naar gezinstype; W.E.S.-enquête, 1967.*

Gezinstype	Aantal gezinshoofden	Procentuele verdeling
Jonge gezinnen zonder kinderen	78	5,5
Gezinnen met jonge kinderen (van 0 tot 12 à 14 jaar)	484	33,9
Gezinnen met aankomende kinderen (oudste kinderen tot circa 17 j.)	238	16,7
Gezinnen met volwassen kinderen (leeftijd vanaf 17-18 jaar)	275	19,2
Uitgebloeide gezinnen	198	13,9
Gezinnen met kinderen én inwonende ascendenten	107	7,5
Overige	47	3,3
Totaal	1.429	100,0

Worden nu alle gezinnen met kinderen samengeteld, dan bekomt men een totaalcijfer van 1.104 gezinnen, hetzij ruim 77 % van de steekproef, die hierdoor bij uitstek het karakter van 'gezinssteekproef' krijgt.

In dergelijke steekproef zullen ongetwijfeld de noden van de jeugd — meer bepaald van dit gedeelte van de jeugd dat nog grotendeels in gezinsverband ontspanning neemt — tot hun recht komen.

In 324 gezinnen (22,8 %) telde men één schoolgaand kind. In 276 gezinnen (19,3 %) telde men twee schoolgaande kinderen, in 153 gezinnen (10,7 %) drie, in 84 gezinnen (5,9 %) vier en in 49 gezinnen (3,4 %) vijf schoolgaande kinderen.

Het totaal aantal schoolgaanden in de gehele steekproef bedraagt bijgevolg 1.916; zij komen uit 886 gezinnen, waaruit blijkt dat in 62 % der geënquêteerde gezinnen nog schoolgaande kinderen zijn op alle niveaus van het onderwijs, van kleuterklas tot universiteit. 38 % der gezinnen tellen geen schoolgaanden; van dit laatste percentage zijn er 22,7 % waar in het geheel geen kinderen zijn.

Er mag uit deze analyse worden afgeleid dat de steekproef in sterke mate 'gekleurd' wordt door gezinnen met schoolgaande kinderen.

7. WOONMILIEU VAN DE ONDERVRAAGDE GEZINNEN

A. De woongemeente

Om het woonmilieu (in feite de woongemeente en de omgevende gemeenten) te kunnen karakteriseren als minder of meer landelijk of stedelijk, werd een methode ontwikkeld waarin een twintigtal verschillende criteria weerhouden werden.

Elk van deze wordt met vrij grote unanimité als maatstaf van verstedelijking aanvaard.

De criteria hadden o.m. betrekking op het inwonertal, de bevolkingsdichtheid, het aandeel van het landbouwareaal in het gemeentelijk territorium, het procentueel aandeel van de landbouwbevolking, respektievelijk nijverheids-, handels- en dienstenbevolking in de aktieve bevolking, het aandeel van de huurwoningen in het totale woningpatrimonium en het groeiritmé van het inwonertal.

Op grond van deze criteria werden de 24 enquêtegemeenten in 5 klassen ingedeeld, waardoor zij als meer of minder landelijk c.q. verstedelijkt worden geïdentificeerd (zie kaart I.1).

Wat nu de geënquêteerde gezinshoofden betreft: 196 (13,7% van de ondervraagden) bewonen een grotere stad met agglomeratieve tendens (type I). Zij zijn herkomstig uit de steden Oostende, Brugge en Kortrijk.

120 (8,4%) gezinshoofden bewonen een stad of gemeente waar de sociaal-ekonomische en morfologische verstedelijking reeds duidelijke vormen heeft aangenomen (type II). De steden Roeselare en Menen alsook de gemeente Heist-aan-Zee zijn — na grondig voorafgaand onderzoek volgens de geschetste methode — als zulke gemeenten gekarakteriseerd.

In halfverstedelijkte centra en gemeenten (type III), waaronder Rumbeke, Waregem, Izegem en Tielt gerekend worden, wonen 250 ondervraagde gezinshoofden (17,5%).

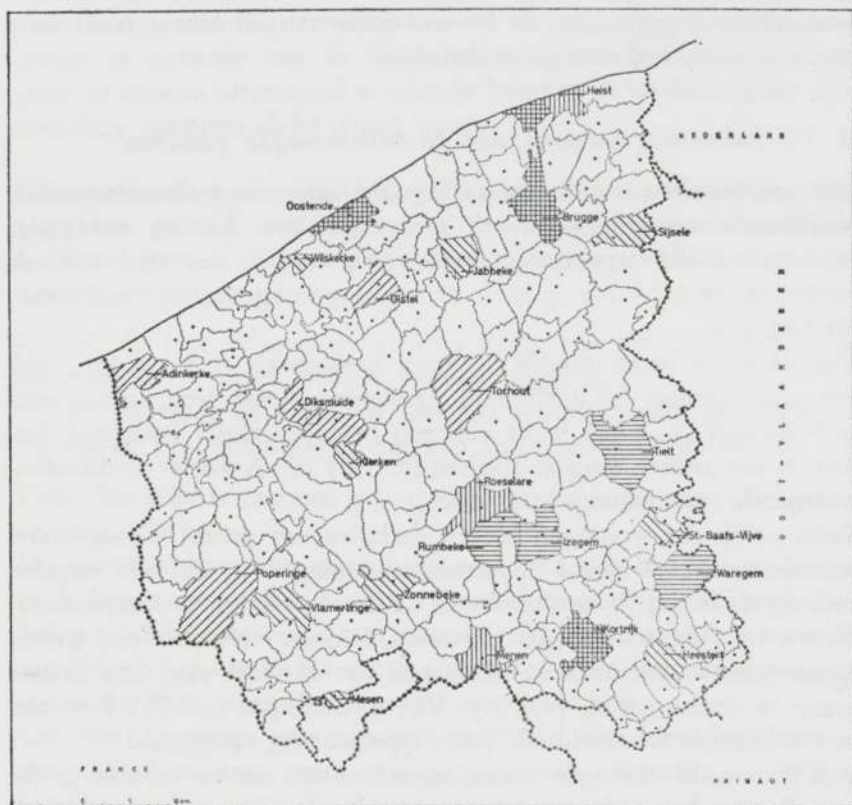
In agrarische centrumsteden en gemeenten met beperkte stedelijke kenmerken (type IV) wonen 429 ondervraagden, of 30% van de gehele steekproef. De gemeenten die tot deze groep gerekend worden zijn Adinkerke, Gistel, Torhout, Poperinge en Diksmuide.

534 geënquêteerden tenslotte — d.i. 30,4% van de steekproef — bewonen gemeenten die nog als overwegend landelijk of agrarisch kunnen beschouwd worden (type V). Deze gemeenten zijn Mesen, Sijsele, St.-Baafs-Vijve, Vlamertinge, Heestert, Jabbeke, Zonnebeke, Wilskerke en Klerken.

De vijf gemeentetypes — naar graad van verstedelijking onderscheiden — zullen verder gewoonlijk als gemeenten van het type I, II, III, IV en V worden aangeduid. Zoals reeds werd aangestipt omvat het type I de drie meest verstedelijkte gemeenten in de provincie. De types II, III en IV omvatten nauw aan elkaar verwante gemeentengroepen met halfstedelijk karakter. Het type V omvat een groep gemeenten die nog een overwegend tot uitgesproken plattelandskarakter vertonen.

Er bestaan opvallende fysische milieuverschillen tussen landelijke, halflandelijke, halfverstedelijkte en verstedelijkte gemeenten.

KAART I.I : Voorstelling en aanduiding van de graad van stedelijkheid van de 24 gemeenten waarin de enquête werd doorgevoerd; W.E.S.-enquête, 1967.

gemeentetype

I (196 geënkquêteerden)

II (120 geënkquêteerden)

III (250 geënkquêteerden)

IV (429 geënkquêteerden)

V (434 geënkquêteerden)

De graad van verstedelijking van de woongemeente is hierin niet alleen determinerend; ook het karakter van de onmiddellijk aangrenzende gemeenten helpt de graad van verstedelijking van het woonmilieu bepalen. In de bovenstaande rangschikking werd daar trouwens rekening mee gehouden.

B. De huisvestingstoestand van de ondervraagde gezinnen

Het micro-milieu wordt voorts bepaald door de huisvestingswijze. Vrijstaande eengezinswoningen met eigen tuin bieden een ander micromilieu dan appartementswoningen, terwijl uiteraard ook de ruimte en de akkommodatie in de eigen woning daarbij van betekenis kan zijn.

Van de 1.429 ondervraagde gezinnen bewoonden er 1.039 (72,7 %) een eengezinshuis dat uitsluitend als woning dienst deed. In 213 eengezinshuizen (14,9 %) werd ook een beroepspraktijk beoefend, terwijl in 107 andere eengezinshuizen (7,5 %) een handels- of dienstenverlenende zaak geïntegreerd was.

Ruim 95 % der woningen bleken derhalve een geheel woongebouw te omvatten. Het aantal appartementswoningen in de hele enquête bedroeg 34 of 2,4 % van het totaal. Onder de overige woontypes (27), die meestal 'dienstwoningen' omvatten, kunnen weliswaar nog enkele appartementen voorkomen. Maar ook het aandeel van deze laatste groep is uiterst gering (1,9 %). Van 9 woningen (0,6 %) kon niet met voldoende zekerheid het juiste type worden vastgesteld.

41,6 % van de woningen waren eigendom van het bewonende gezin. 24,1 % van de woningen moesten nog in eigendom verworven worden door afbetalingen, terwijl 29,5 % van de woningen huurwoningen waren. Enkele gezinnen (1,7 %) bewoonden een dienstwoning terwijl van 3,1 % het woningbezit niet met volledige zekerheid kon worden vastgesteld.

C. De buurtschapsonafhankelijkheid

Voor het gebruik van de vrije tijd in de woning of in de woonomgeving is de 'buurtschapsonafhankelijkheid' van grote betekenis. Dit begrip wordt zeer goed weergegeven in het Westvlaamse

woord 'vrijdom'. Onder 'vrijdom' begrijpen de Westvlamingen niet enkel het afgeschermd zijn van nieuwsgierige burens of voorbijgangers, maar ook de zekerheid noch burens noch voorbijgangers te hinderen door bezigheden die omwille van de verspreiding van reuk, rook, geluid of omwille van de omslachting van de activiteiten, niet gewoon kunnen uitgevoerd worden in buurten of wooneenheden waar meerdere gezinnen dicht bijeen wonen.

Het feit dat de meeste gezinnen in de steekproef een eengezinswoning betrekken (95 %), verklaart reeds de betrekkelijk grote mate van 'vrijdom' die ook langs een andere weg werd vastgesteld.

Voor de criteria werd uitgegaan :

- 1) van de beschikbaarheid in de woning van een of ander lokaal waar allerlei werkjes kunnen worden opgeknapt,
- 2) van de vraag of hierbij al dan niet burens worden gehinderd,
- 3) van de beschikking over een tuin van tenminste 100 m².

Deze drie criteria tezamen genomen gaven aanleiding tot acht graden van 'vrijdom'.

De grootste groep der gezinnen (392 of 27,4 %) kan zich verheugen in de hoogst mogelijke graad van buurtschapsonafhankelijkheid. Deze groep beschikt over een lokaal waar allerlei handenarbeid kan worden verricht ; hij hoeft bij dit soort activiteiten geen burenhinder te veroorzaken. Deze groep heeft tevens een grote tuin.

Een tweede groep gezinnen met dezelfde voordelen begiftigd als de eerste categorie, maar zonder grote tuin, omvat 139 gezinnen (9,7 %).

Een derde groep gezinnen, 337 in aantal (23,6 %) heeft eveneens dezelfde voordelen als groep 1 maar beschikt niet over een geschikt 'karweienlokaal'.

Deze eerste drie groepen, die zich door een relatief hoge graad van 'vrijdom' laten karakteriseren, omvatten 60,7 % van alle gezinnen (en woningen). Dit betekent dat ook de vrijetijdsbesteding van de drie vijfden der gezinnen in de steekproef zich voor een belangrijk gedeelte in en om de eigen woning kan afspelen.

De twee vijfden van de gezinnen hebben daarentegen gebrek aan voldoende 'vrijdom'. Waarschijnlijk betekent deze toestand voor tal-

rijke gezinnen ook een belemmering op het domein van de recreatie in de eigen woning.

Nu blijkt het dat het stedelijke woonmilieu minder 'vrijdom' heeft te bieden dan het plattelandsmilieu.

TABEL 1.2 : *De verhouding van het aantal gezinnen met hoge graad van 'vrijdom' t.o.v. het totaal der gezinnen, per gemeentetype; W.E.S.-enquête, 1967.*

Gemeentetype (naar graad van verstedelijking)	Aantal gezinnen met hoge graad van 'vrijdom'		Totaal aantal geënquêteerde gezinnen per gemeentetype (= 100 %)
	a.c. (a)	Proc. aandeel	
I	88	44,9	196
II	56	46,7	120
III	153	61,2	250
IV	269	62,7	429
V	302	69,6	434
Totale steekproef	868	60,7	1.429

(a) a.c. : absolute cijfers.

De wezenlijke invloed van het beroep op de keuze van het woonmilieu en de huisvesting wordt geïllustreerd door de relatie tussen de socio-professionele status en de graad van buurtschapsonafhankelijkheid waarvan het gezin geniet.

In grafiek 1.4 worden de verschillende socio-professionele groepen die in de steekproef voorkomen voorgesteld, evenals het aandeel dat een hoge graad van 'vrijdom' kent.

Deze grafiek suggereert op duidelijke wijze het bestaan van een oorzakelijke relatie tussen het uitgeoefende beroep en de graad van 'privacy' binnen het micro-milieu. Er is een duidelijke trend naar 'privacy' en 'vrijdom' waar te nemen naarmate het beroepsniveau stijgt. Enkele beroepsgroepen maken op deze regel een uitzondering; de verklaring voor deze uitzonderingssituatie ligt evenwel voor de hand. 'Beoefenaars van vrije beroepen' genieten, ondanks een hoog beroepsniveau, van een geringe graad van buurtschapsonafhankelijk-

GRAFIEK I.4 : Aandeel van de gezinnen in de diverse beroepsgroepen die van een hoge 'vrijdom' genieten; W.E.S.-enquête, 1967.

beroepsgroepen	aandeel dat hoge 'vrijdom' geniet								totaal(=100%)	
	10	20	30	40	50	60	70	80 %		
ongeschoolde arbeiders	[Bar chart showing 51.4%]								51,4 %	360
geschoolde arbeiders	[Bar chart showing 59.5%]								59,5 %	208
lagere bedienden	[Bar chart showing 65.5%]								65,5 %	154
middenkader bedienden	[Bar chart showing 68.0%]								68,0 %	171
kaderpersoneel	[Bar chart showing 69.7%]								69,7 %	76
land- en tuinbouwers	[Bar chart showing 73.4%]								73,4 %	113
zelfstandigen, ambachtslieden en handarbeiders	[Bar chart showing 67.4%]								67,4 %	141
ondernemers in handel en nijverheid	[Bar chart showing 73.5%]								73,5 %	34
vrije beroepen	[Bar chart showing 46.1%]								46,1 %	39
overige	[Bar chart showing 48.9%]								48,9 %	133
totale steekproef	[Bar chart showing 60.7%]								60,7 %	1429

heid. Deze groep is voor de uitoefening van zijn beroep quasi verplicht in het centrum van de stedelijke kernen te wonen.

De graad van buurtschapsonafhankelijkheid van de woning houdt voor de meeste gezinnen ook sterk verband met het inkomen.

In gezinnen met een maandelijks inkomen dat lager is dan 7.500 F blijft het aandeel van hen die een hoge graad van 'vrijdom' genieten onder de 50 %. Dit aandeel bereikt evenwel 70 % in alle inkomensklassen vanaf 15.000 frank per maand.

Buurtschapsonafhankelijkheid, 'vrijdom' of 'privacy' rond de eigen woning blijkt dus duidelijk een comfortgoed te zijn. Het vermoeden ligt voor de hand dat de gezinnen die *niet* over de gewenste 'privacy' in het micromilieu beschikken, gemakkelijk de eigen woning zullen ontvluchten gedurende de tijd die hen niet aan deze woonomgeving bindt. Deze 'ontvluchtungskans' is op onze dagen in sterke mate gekonditioneerd door de motorisering.

D. *Het leefmilieu*

Het woonmilieu wordt niet uitsluitend door materiële elementen bepaald. Ook het 'leefmilieu' — gevormd door menselijke relaties — beïnvloedt in belangrijke mate de sociale gedragingen, met inbegrip van het vrijetijdsgedrag.

In grafiek I.5 wordt de socio-professionele samenstelling van de steekproefbevolking over de vijf onderscheiden gemeentetypes uitgesplitst. Zodoende vormt de differentiële aanwezigheid van de diverse beroepskategorieën in de onderscheiden gemeentetypes de achtergrond waartegen een aantal kenmerkende vrijetijdsgedragingen zullen geprojecteerd en verklaard worden.

Uit grafiek I.5 worden twee beroepsgroepen als overwegend 'plattelandsgroepen' gekenmerkt; het zijn: de ongeschoolde en halfgeschoolde arbeiders alsook de land- en tuinbouwers.

Als socio-professionele groepen die daarentegen typisch kunnen worden geacht voor stedelijke gemeentetypes onderscheidt men:

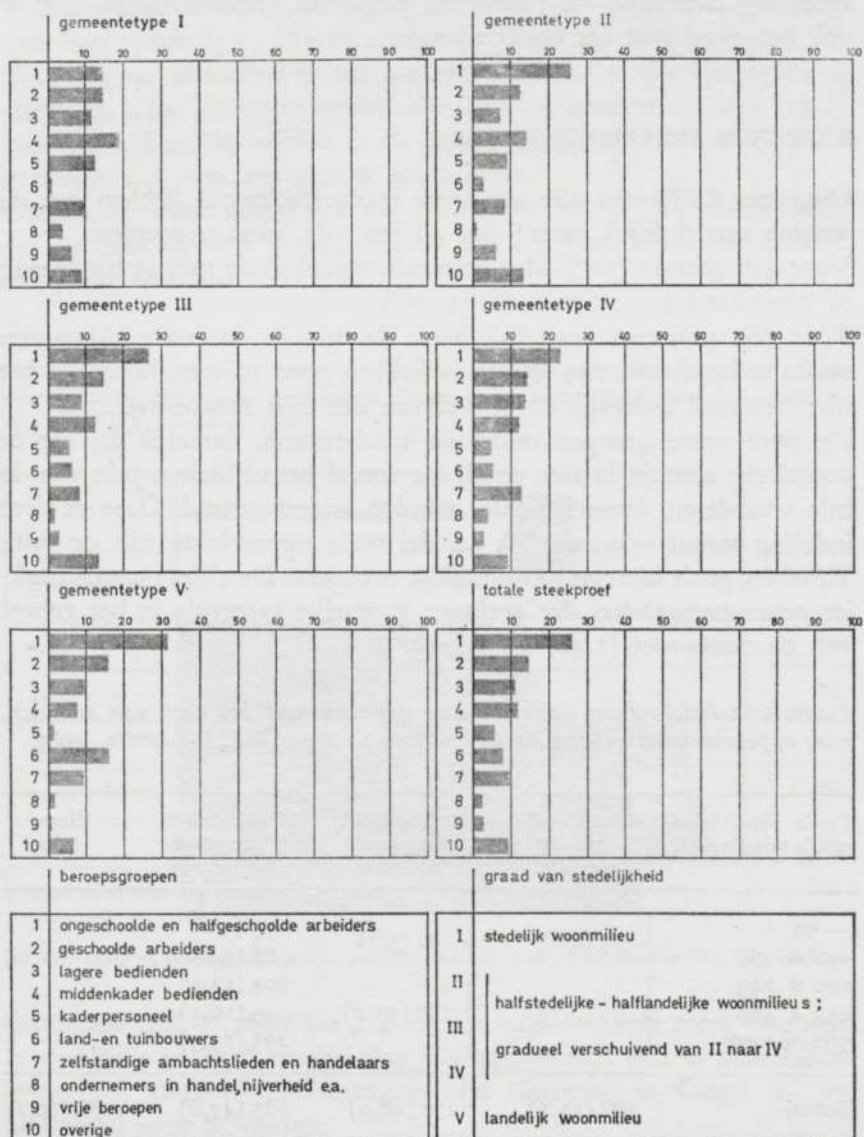
de bedienden van het middenkader
het kaderpersoneel
de vrije beroepen.

De overige socio-professionele groepen kunnen in veel mindere mate als overwegend stedelijke of plattelandsgroepen gekenmerkt worden:

de geschoolde arbeiders
de lagere bedienden
de zelfstandige ambachtslieden en handelaars
de ondernemers in handel of nijverheid.

Uit grafiek I.5 blijkt ook de nauwe sociologische verwantschap tussen de gemeentetypes II, III en IV. De drie socio-professionele groepen die het sterkst in de gehele enquêtebevolking vertegenwoordigd zijn, zijn in de genoemde drie gemeentetypes op ongeveer gelijke wijze vertegenwoordigd. Nu eens vertoont een dezer beroepsgroepen qua vertegenwoordiging een nauwere verwantschap met de stedelijke (I), dan weer met de plattelandsgemeenschap (V). Deze variabiliteit zal ook herhaaldelijk weerspiegeld worden in het vrijetijdsgedrag van de bevolking van deze gemeentetypes.

GRAFIEK 1.5 : De relatieve aanwezigheid van de verschillende beroepsgroepen in de vijf gemeentetypes (woonmilieus), onderscheiden naar de graad van stedelijkheid; W.E.S.-enquête, 1967.

Het gemeentetype I en het type V wijken daarentegen in de meeste socio-professionele groepen het sterkst van elkaar af.

In functie van deze spreiding der beroepen vertoont ook de inkomenspreiding over stad en platteland parallelle verschuivingen. Dat is ook het geval met het onderwijsniveau.

8. DE TUIN ALS VRIJETIJDSMILIEU

Ongeveer 80 % van alle gezinnen in de steekproef hebben om de woning een stuk(je) grond, dat zij een tuin kunnen noemen.

Voor 458 gezinnen (32 % der geënquêteerden) is de tuin in hoofdzaak of uitsluitend een siertuin of grasperk.

Voor 683 gezinnen (47,8 %) heeft de tuin in de eerste plaats een utilitaire betekenis. 259 gezinnen hebben geen tuin en bij 29 is het niet helemaal duidelijk of er wel van een tuin sprake kan zijn.

De twee grote groepen onder de tuinbezitters, namelijk zij die er vooral een siertuin in zien en zij die vooral het utilitair aspect van de tuin waarderen, kunnen verder worden onderverdeeld. Deze verdere indeling steunt voornamelijk op de totale oppervlakte van de tuin. Tabel I.3 geeft hiervan een duidelijk overzicht. De cijfers tussen haakjes geven het aandeel der gezinnen voor elke categorie in het geheel van de steekproef (1.429 gezinnen).

TABEL I.3 : *Indeling der geënquêteerde gezinnen naar het bezit van een tuin, naar oppervlakte en gebruiksmodaliteit van de tuin; W.E.S.-enquête, 1967.*

Totale oppervlakte van de tuin (in m ²)	Uitsluitend siertuin of grasperk	Hoofdzakelijk siertuin of grasperk	Hoofdzakelijk opbrengst- of utilitaire tuin	Geen tuin
— 50	} 95 (6,6)	} 82 (5,7)	73 (5,1)	
50 à 99			68 (4,7)	
100 à 249	} 93 (6,5)	} 188 (13,2)	204 (14,3)	
250 à 499			145 (10,1)	
500 of meer			193 (13,5)	
Totaal	188 (13,1)	270 (18,9)	683 (47,8)	288 (20,1)

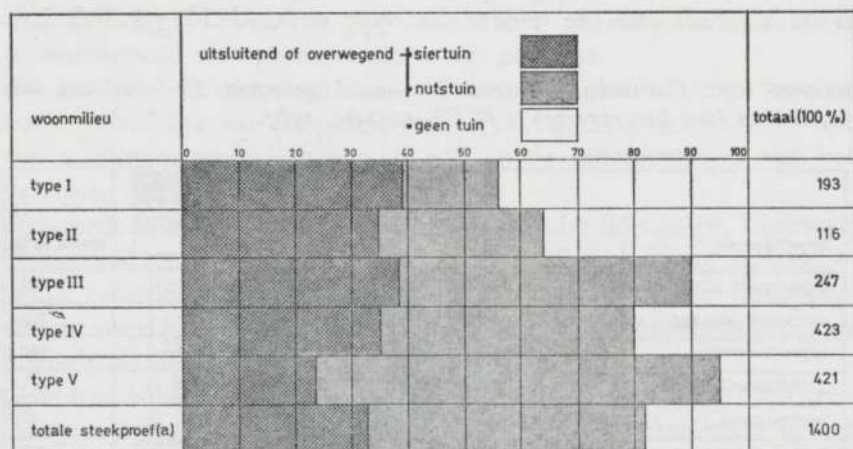
Uit tabel I.3. valt af te leiden dat 318 tuinen kleiner zijn dan 100 m². Wie zulke kleine tuin heeft maakt er in meer dan de helft der gevallen een siertuintje van.

823 tuinen in de steekproef zijn groter dan 100 m². Amper een derde van deze tuinen (34,1 %) wordt in hoofdzaak als siertuin benut.

Wanneer nu abstraktie wordt gemaakt van de 29 twijfelgevallen en alleen de 1.400 gezinnen worden weerhouden waarvan de aard van de tuin wel bekend is, blijken in de gehele steekproef slechts 18 % der gezinnen niet over een tuin te beschikken.

Grafiek I.6 toont echter aan dat dit aandeel tot 43 % oploopt onder de gezinnen die een woongemeente van het type I bewonen; dit is het meest verstedelijkte type.

GRAFIEK I.6: *Verdeling van het tuinbezit naar de aard van de tuinen, in de verschillende types van gemeenten (naar graad van stedelijkheid onderscheiden); W.E.S.-enquête, 1967.*

(a) Exclusief 29 gezinshoofden waarvan niet bekend is of zij al dan niet een tuin bezitten.

Siertuinen zijn — zoals uit grafiek I.6 blijkt — veel meer verspreid in stedelijke en halfverstedelijkte woongemeenten dan in plattelandsgemeenten (type V). Nutstuinen zijn daarentegen vooral op het platteland weer te vinden.

Het aandeel der gezinnen zonder tuin is op het platteland uiterst gering (5,5 %), maar is zeer groot in de beide meest verstedelijkte types.

De belangrijkste vrijetijdsruimte in het micromilieu is ongetwijfeld, naast de eigen woning, de eigen tuin.

Er bestaat een merkwaardig en vaak verrassend verband tussen het beroep en het bezit van een tuin. Dat verband wordt niet uitsluitend verklaard door het feit dat de ene beroepsgroep meer dan de andere een 'plattelands'-beroep of een 'stedelijk' beroep zou uitoefenen.

Uiteraard is het tuinbezit wel het hoogst onder de land- en tuinbouwers. Het tuinbezit is het laagst bij zelfstandige ambachtslieden en handelaars, niet zozeer omdat deze groep een 'stedelijke' groep zou zijn, maar wel omdat deze groep zowel in steden als plattelands-gemeenten doorgaans de centrale en dichtstbebouwde kern bewoont, waar uiteraard het minst vrije ruimte overblijft.

De relatie tussen beroepsgroep en tuinbezit wordt al heel wat duidelijker wanneer men de tuinen naar type onderscheidt (grafiek I.7).

GRAFIEK I.7: *De verhouding van het aantal gezinnen die over een tuin beschikken (per beroepsgroep); W.E.S.-enquête, 1967.*

beroepsgroepen	uitsluitend of overwegend										totaal (=100%)
	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	
ongeschoolde arbeiders	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										350
geschoolde arbeiders	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										202
lagere bedienden	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										152
middenkader bedienden	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										171
kaderpersoneel	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										76
land- en tuinbouwers	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										107
zelfstandige ambachtslieden en handelaars	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										138
ondernemers	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										34
vrije beroepen	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										39
overige	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										131
totale steekproef (a)	[Stacked bar chart showing high percentage of utility gardens]										1400

(a) Exclusief 29 gezinnen waarvan met betrekking tot de tuin niets is bekend.

Niet zozeer en niet alleen het bezitten van een tuin blijkt sociologisch relevant te zijn, doch een veel grotere sociologische betekenis kan worden gehecht aan het type van deze tuin.

Daarbij blijkt de 'utilitaire' tuin — uitzondering gemaakt voor de land- en tuinbouwers — een kenmerkend attribuut te zijn van de minder begoede klassen, terwijl de siertuin veeleer als een attribuut — en misschien zelfs als status-symbool — voor de hogere sociale groepen kan worden beschouwd.

Daaruit komt wel een merkwaardig verband te voorschijn tussen een sociologisch en een ruimtelijk gegeven.

Uit deze relatie blijkt tevens dat de diverse beroepsgroepen in grote mate zelf het micromilieau kiezen of maken dat zij wensen. Immers niemand kan verhinderen dat een utilitaire tuin tot een siertuin wordt omgevormd of omgekeerd.

Er bestaat ook een vrij nauw verband tussen het inkomenniveau enerzijds en de beschikking over een (bepaald soort) tuin anderzijds. 38,8 % der geënquêteerde gezinnen hebben een tuin die uitsluitend of overwegend als opbrengsttuin wordt gebruikt.

Dit aandeel bedraagt slechts 20,9 % in de hoogste inkomensklasse en loopt geleidelijk op (respektievelijk 35,0, 44,2, 45,4, 56,6 %) tot een maximumverhouding van 59,7 % in de inkomengroep met het geringste maandinkomen.

Daarmede is andermaal gewezen op het feit dat de tuin (en bijgevolg 'tuinieren') niet uitsluitend als specifieke vrijetijdsruimte (respektievelijk vrijetijdsbesteding) is aan te zien, maar dat deze tuinoppervlakte voor het grootste gedeelte der lagere inkomengroepen een bijkomende inkomensbron in natura betekent.

Ook het belang van een huisvestingsbeleid in de vorm van een 'huisje-met-een-tuintje' wordt erdoor op onrechtstreekse wijze in het licht gesteld.

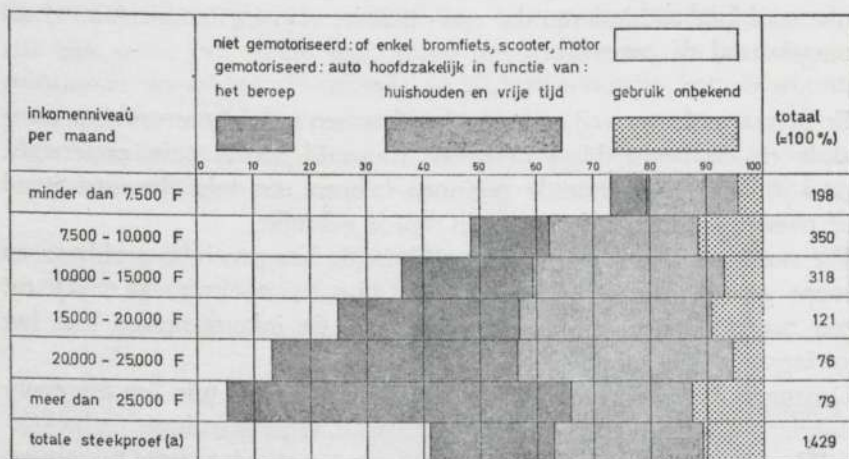
9. DE AUTO ALS VRIJETIJDINSTRUMENT

De belangrijke betekenis van de personenwagen voor de besteding van de vrije tijd hoeft wel niet te worden bewezen. De kennis van de

spreiding der personenwagens over de verschillende groepen en strata binnen de bevolking is evenwel als achtergrondkennis van betekenis. Het is niet verwonderlijk dat de aanschaffing van een duur uitrustingsgoed als een personenwagen voornamelijk van het inkomenpeil afhankelijk is.

Men stelt vast dat de inkomenklasse met een maandelijks inkomen beneden 7.500 F slechts in 26,8 % der gevallen over een auto beschikt (zie grafiek I.8).

GRAFIEK I.8 : *Verdeling der gezinnen naar inkomenklasse, naar motoriseringsgraad en naar het overwegend gebruik waarvoor de auto bestemd is; W.E.S.-enquête, 1967.*

(a) Het totaal omvat ook de gezinshoofden waarvan het inkomen niet bekend is.

Waar 73,2 % der gezinnen in de onderste inkomenklasse niet gemotoriseerd zijn, daalt dit aandeel op een vrij plotselinge wijze tot minder dan de helft van zodra het inkomen in de klasse van 7.500 tot 10.000 frank per maand stijgt. In de hoogste inkomenklasse wordt een nagenoeg complete verzadiging inzake autobezit waargenomen (95 %).

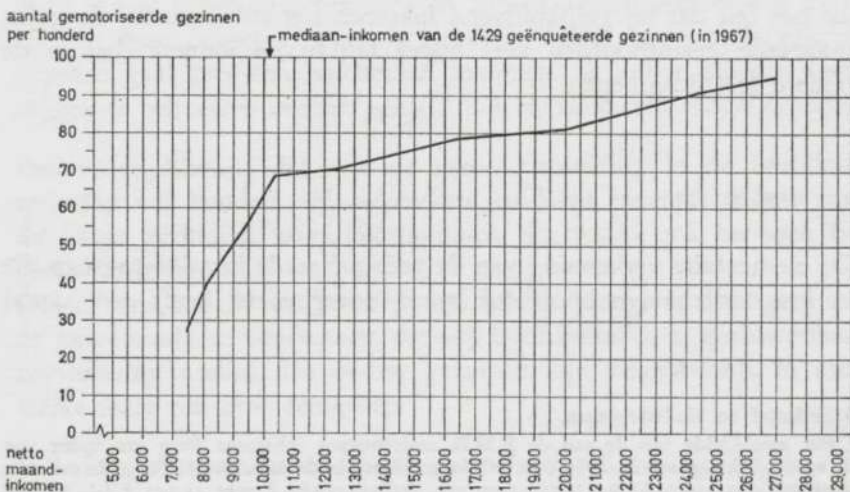
De aanschaffing van een tweede autovoertuig wordt hier buiten beschouwing gelaten, hoewel ook dit aspect tot zekere conclusies zou leiden inzake inkomenbesteding in de hogere inkomengroepen.

Wat het autogebruik betreft stelt men vast dat het gebruik van de auto voor beroepsdoeleinden toeneemt met het inkomen. 690 geënquêteerde gezinshoofden konden op vrij nauwkeurige wijze het jaarlijkse kilometertotaal uitsplitsen in diverse gebruikdoeleinden.

Op grond van deze gegevens heeft men kunnen berekenen dat circa 70 % van de laagste inkomengroep de auto overwegend voor huishoudelijke doeleinden en voor de vrije tijd gebruiken. Deze verhouding daalt geleidelijk tot nauwelijks 26 % voor de hoogste inkomensklasse. Het beroepsgebruik van de auto stijgt overeenkomstig.

Aan de hand van een interpolatie-berekening heeft men kunnen vaststellen dat het autobezit veel sneller toeneemt dan het inkomen in alle inkomensklassen tussen 7.500 en 11.000 frank per maand (zie grafiek I.9). Boven dit inkomenspeil van circa 11.000 frank stijgt het autobezit echter veel minder vlug dan het inkomen. Op het inkomenspeil van circa 11.000 frank wordt inderdaad een eerste verzadigingspunt inzake autobezit bereikt op een niveau van circa 70 auto's per 100 gezinnen.

GRAFIEK I.9 : De toename van het aantal auto's in hoofde van een stijgend gezinsinkomen; W.E.S.-enquête, 1967.

Op het ogenblik van de enquête bedroeg het netto-mediaan-inkomen² van de Westvlaamse gezinnen (althans blijkens de enquête) circa 10.133 frank per maand. Dit is nog net onder het 'omslagpunt' waarvan zoëven sprake was. De helft van de geënquêteerde gezinnen heeft dus het maandinkomen van 10.133 F overschreden, terwijl de andere helft nog niet aan dit inkomen toe is. Indien nu het inkomen van de bevolking in dezelfde mate toeneemt als in de jongste 5 jaar gekonstateerd werd³, moet men zich op het einde van de eerstkomende vijf jaar ook aan een voorlopig verzadigingspunt inzake autobezit verwachten op een peil van circa 75 % in alle bevolkingslagen die dan het huidige mediaanniveau (+ 10.133 F) zullen hebben bereikt. Dit betekent dat men gedurende de eerstvolgende jaren een uiterst belangrijke toename van het autobezit mag verwachten in de onderste inkomenklassen die circa één derde van de gezinnen vertegenwoordigen. Dit alles kan natuurlijk alleen waar zijn bij een relatieve stabiliteit van de koopkracht op het huidige peil (konstante prijzen 1967).

Moet men zich in de eerstvolgende jaren reeds ingevolge een algemene welvaartsverhoging aan een hogere auto-dichtheid verwachten, dan wordt deze verwachting nog versterkt door het feit dat de jongere generatie veel meer 'auto-minded' is dan de oudere. Dit laatste blijkt uit het feit dat bij gelijkblijvend inkomen het autobezit bij de geënquêteerde gezinshoofden veel hoger lag in de jongere dan in de oudere leeftijdsgroepen.

10. BESLUITEN

De elementaire verkenning van de geënquêteerde bevolkingsgroep die in het onderhavige hoofdstuk werd doorgevoerd heeft een aantal

² Exclusief de kinderbijslagen.

³ Het gemiddelde van de aan de R.M.Z. onderworpen inkomens steeg van index 100 in 1961 tot index 150 in 1966 (mannelijke arbeiders in de nijverheid). Stijgt de onderste inkomengroep van 1966 tot 1971-73 nu van mediaan 7.462 F naar 11.193 F (+ 50 %), dan is quasi de gehele streekproefbevolking boven het 'omslagpunt' uitgestegen.

strukturele kenmerken van het bestudeerde bevolkingsdeel aan het licht gebracht, die van belang zijn voor de interpretatie van het vrijetijdsgebruik.

Zij geven ook reeds enkele aanwijzingen nopens mogelijke knelpunten, probleemgroepen en probleemgebieden.

Ongeveer de twee derden van de ondervraagde bevolkingsgroep behoren tot de lagere inkomengroepen, waaronder, naast de beide arbeidersgroepen, ook de meeste landbouwers, een groot gedeelte van de zelfstandige middenstand en de gepensioneerden thuishoren. Zij oriënteren de aandacht van de beleidsorganen ongetwijfeld naar een 'sociaal' gericht vrijetijdsbeleid. De genoemde bevolkingsgroepen zijn niet enkel overwegend lage inkomengroepen, het zijn tevens de beroepsgroepen met het laagste onderwijspeil.

Zowel tussen onderwijs- en beroepsniveau als tussen onderwijs- en inkomenpeil ligt een voor de hand liggende relatie, die zich uiteraard opnieuw voordoet tussen beroepsniveau en inkomenhoogte.

Het gemiddelde onderwijspeil en het modale inkomen in de verschillende beroepsgroepen verklaren voor een deel het vrijetijdsgedrag, maar ook de vrijetijdsbehoeften.

De probleemgroepen inzake vrije tijd zal men echter niet uitsluitend in de lagere beroepsgroepen moeten zoeken, maar vermoedelijk evenzeer in deze beroepsgroepen waar een relatief hoog onderwijspeil gepaard gaat met een bescheiden inkomen. In zulke groepen overstijgen de behoeften immers gemakkelijk de financiële mogelijkheden.

Een vrijetijdsbeleid dat met de inkomenspreiding in de bevolking rekening wil houden, zal bovendien aandacht moeten hebben voor de jonge gezinnen, waar het inkomen doorgaans ook beneden het gemiddelde ligt.

Des te meer zal dit noodzakelijk zijn, omdat precies in deze gezinnen de jonge kinderen voorkomen, die nog hoofdzakelijk in gezinsverband ontspanning nemen. De oudste gezinnen zijn vermoedelijk in even sterke mate een probleemgroep.

Ook in andere opzichten speelt de leeftijd een belangrijke rol. Zo blijken in de jongste leeftijdsgroep (— 35 j.) nauwelijks 46,4 % der

gezinshoofden uitsluitend lager onderwijs te hebben genoten. Dit percentage bedraagt echter 83,7 % in de leeftijdsgroep boven de 65 jaar. Men kan hieruit afleiden dat zich, parallel met de leeftijdsverschillen, een aantal behoeftenverschuivingen inzake vrijetijdsbesteding voordoen die ook aan een hoger onderwijspeil zijn toe te schrijven.

De vrijstaande eengezinswoning met tuin is duidelijk beter geschikt als vrijetijdsmilieu dan de appartementswoning.

Wordt om bepaalde dwingende redenen de hoogbouw en de appartementswoning verkozen boven de individuele woningbouw met tuin, dan moeten de stedenbouwkundige voorschriften voorzien in een aantal speciale behoeften voor de vrije tijd. Men denke hierbij aan gemeenschappelijke hobbyruimten in de appartementsgebouwen, maar ook aan vergaderlokaaltjes, een gemeenschappelijke tuin, goede geluidsisolering, stilte, frisse lucht en ruime woonkamers.

Ook een gemakkelijke toegang tot de open natuur (hoogbouw aan de stadsrand) en ruime parkeergelegenheid zijn een dwingende noodzaak om het hoog-wonen aan de vrijetijdsbehoeften aan te passen.

Het bezit van een eigen tuin is een der voornaamste voorwaarden om de eigen woning als vrijetijdruimte te gebruiken. Men konstateert logischerwijze een veel hoger tuinbezit naarmate men van de stad naar het platteland toegaat. In de meest verstedelijkte gemeentetypes (I en II) varieert het tuinbezit tussen 60 en 65 %. Het varieert van 80 tot 90 % in de gemeenten van het type III en IV en stijgt tot 95 % op het platteland (type V).

Ruim 80 % der gezinnen beschikken over een tuin.

Schommelt het tuinbezit meestal rond een verhouding van 80 %, dan stijgt het toch tot circa 95 % in de gemeenten van het platteland (type V), bij de land- en tuinbouwers en in de inkomengroep met meer dan 25.000 frank per maand.

Van alle tuinen zijn 40 % uitsluitend of hoofdzakelijk siertuinen en 60 % uitsluitend of hoofdzakelijk nutstuinen.

Het aandeel der siertuinen stijgt zeer sterk met het inkomen en het beroepsniveau en is in verhouding veel meer verspreid in de verstedelijkte gemeenten dan op het platteland.

Aangezien nutstuinen doorgaans meer arbeid vergen dan siertuinen, doorgaans ook groter zijn en meestal door de bezitter zelf worden onderhouden, is het vermoeden groot dat nutstuinbezitters deze in grotere mate gebruiken voor actieve lichamelijke ontspanning dan siertuinbezitters. Daar het bezit van een nutstuin vooral in de lagere inkomengroepen verspreid is, moet men er een kostenbesparende functie aan hechten, naast de functie van rekreatieruimte bij de woning.

Het bezit van een tuin bij de woning bepaalt in hoge mate de graad van buurtschapsonafhankelijkheid.

In de meest verstedelijkte gemeenten van West-Vlaanderen (types I en II) beschikken 35 % minder gezinnen over een bevredigende graad van 'vrijdom' dan in de meest landelijke gemeenten (type V). Meer dan de helft van de stedelijke gezinnen (type I en II) is niet in staat de eigen woning ten volle als 'vrijtijdsruimte' te gebruiken. Dat is ook nog het geval voor 40 % der gezinnen in de woongemeenten van het type III en IV en voor 30 % der gezinnen in de meest landelijke gemeenten (type V). In het huisvestingsbeleid steekt derhalve een belangrijk stuk vrijetijdsbeleid.

De beroepsgroepen die in de geringste mate 'vrijdom' genieten zijn de vrije beroepen, de gepensioneerden en de beide arbeidersgroepen. Talrijke beoefenaars van vrije beroepen genieten evenwel een inkomen dat hen in staat stelt er een tweede verblijf op na te houden, wat zij dan ook in groot aantal doen. De beide arbeidersgroepen en de gepensioneerden zijn terzake als 'probleemgroepen' te beschouwen. De graad van vrijdom is overigens in sterke mate gebonden aan het inkomen. De inkomengroepen die over een min dan gemiddelde 'vrijdom' beschikken, zijn diegenen die over een gezinsinkomen van min dan 10.000 frank per maand beschikken. De landbouwersgroep is terzake echter de uitzondering. Deze lage inkomengroep geniet met de ondernemersgroep de hoogste graad van 'vrijdom'.

Het leefmilieu wordt niet enkel door materiële elementen bepaald. Ook de samenstelling van de bevolking karakteriseert dit milieu. Naast een hoge bewoningsdensiteit kenmerken de steden en verste-

delijkte gemeenten zich ook door de relatief sterke aanwezigheid van bedienden van het middenkader, kaderpersoneel en beoefenaars van vrije beroepen. Op het platteland (type V) treft men daarentegen veel meer dan gemiddeld de ongeschoolde arbeiders aan en uiteraard ook de landbouwersgroep.

De steden (types I en II) worden veel meer dan gemiddeld bewoond door gezinnen met hoog inkomen (20.000 frank en meer), terwijl het platteland (type V) veel meer dan gemiddeld bewoond wordt door gezinnen met een maandinkomen beneden de 10.000 frank. In de steden (type I) hebben 40 % der ondervraagde gezinshoofden tenminste volledig middelbaar onderwijs of onderwijs op A2-niveau genoten. Dit aandeel schommelt rond 20 % in de gemeenten van het type II, III of IV, maar bereikt amper 12 % op het platteland (gemeentetype V).

Men mag aannemen dat de waargenomen verschillen inzake beroepsstructuur, inkomen en onderwijsniveau tot zekere verschillen inzake vrijetijdsgebruik en vrijetijdsbehoeften tussen stad en platteland kunnen leiden.

Aangezien de gezinsauto een uiterst belangrijk vrijetijdsinstrument blijkt te zijn, is het verantwoord de evolutie van de motorisering als een voor naam 'vrijetijdsverschijnsel' te beschouwen. Het is immers duidelijk dat de kans om de beperking van de directe woonomgeving te ontvluchten thans voor een goed deel afhankelijk is van het autobezit.

De motoriseringsgraad is evenwel sterk afhankelijk van het inkomenpeil. In de inkomenklasse beneden 7.500 frank per maand blijft het autobezit beperkt tot 27 % van de gezinnen. In de inkomenklasse van 7.500 tot 10.000 frank is deze verhouding echter tot 52 % opgelopen. Het blijkt dat het autobezit sneller toeneemt dan het inkomen, tot aan een 'verzadigingslimiet' van circa 11.000 frank maandinkomen.

In de inkomenklasse met 11.000 frank per maand bezitten ongeveer 70 % der gezinnen een auto. Meer dan de helft van de Westvlaamse gezinnen bereiken dit inkomen echter niet.

Indien het inkomen van de Westvlaamse bevolking blijft stijgen in hetzelfde ritme als de jongste vijf jaren, dan zal nog vóór 1973 de

gehele bevolking boven het omslagpunt van 11.000 frank per maand uitgestegen zijn. Als alle andere factoren (koopkracht enz.) zouden gelijk blijven, zou dit een uiterst sterke toename van het autobezit in de eerstvolgende jaren betekenen, zodat elk beleid met betrekking tot de vrije tijd met dit aspect zal moeten rekening houden.

Het autobezit lijkt intussen ook sterk leeftijdsgebonden te zijn. De jongere leeftijdsgroepen zijn, afgezien van het inkomen, veel meer 'auto-minded' dan de andere.

Zij bezitten ook meer auto's. Dit structurele kenmerk zal de bovengenoemde tendens naar een algemene motorisering nog in de hand werken, omdat de ervaring uitwijst dat wie eenmaal in het bezit van een autovoertuig is geweest, daar zelden afstand van doet.

hoofdstuk II de arbeidsduur en de arbeidsomstandigheden

I. DE ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN IN DE DIVERSE BEROEPSGROEPEN

Het lijkt vast te staan dat zowel het volume als de inhoudelijke karakteristieken van de vrije tijd in overwegende mate worden beïnvloed door de levensomstandigheden buiten de vrije tijd. De tijd die aan beroepsbezigheden wordt besteed beperkt uiteraard op de meest opvallende wijze het vrijetijdsvolume.

In de hier gebruikte zin heeft het woord 'arbeidsomstandigheden' voornamelijk betrekking op de tijdsaspecten die aan de arbeid zijn verbonden.

Aangezien de vrije tijd, althans de bruto vrije tijd, ook kan worden omschreven als de tijd die overblijft nadat de beroepstaak vervuld werd, is het van belang na te gaan in welke mate het beroep als zodanig aanspraak maakt op het globale tijdsbudget.

Hiervoor wordt uitgegaan van het aantal uren dat het gezinshoofd wekelijks besteedt aan beroepstaken. Van 1.247 gezinshoofden in de steekproef is de wekelijks gepresteerde arbeidsduur vrij nauwkeurig bekend. De gezinshoofden die niet (of niet meer) beroepsaktief zijn, worden voor dit aspect van de studie buiten beschouwing gelaten, evenals de gezinshoofden die hun wekelijkse arbeidsduur niet voldoende nauwkeurig hebben aangegeven.

In tabel I.4 worden inzake wekelijkse arbeidsduur vier klassen voorgesteld. Een eerste klasse omvat 831 gezinshoofden die wekelijks minder dan 50 arbeidsuren beroepsarbeid plegen te verrichten (66,6 %). Een tweede klasse omvat 142 geënquêteerden die wekelijks van 50 tot 60 uren beroepsarbeid verrichten (11,4 %).

In een derde klasse, die 112 gezinshoofden omvat, worden degenen begrepen die per week van 60 tot 70 uren beroepsarbeid presteren (9,0 %).

TABEL 1.4: *Indeling der socio-professionele groepen naar de wekelijks gepresteerde arbeidsduur; W.E.S.-enquête, 1967.*

Socio-professionele groepen	Aantal gepresteerde arbeidsuren per week								Totaal der geënquêteerde gezinshoofden per beroepsgroep (= 100 %)
	Minder dan 50		Van 50 tot min dan 60		Van 60 tot min dan 70		70 en meer		
	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	
Ongeschoolde arbeiders	309	89,0	28	8,1	7	2,0	3	0,9	347
Geschoolde arbeiders	184	89,3	8	3,9	8	3,9	6	2,9	206
Lagere bedienden	126	84,6	17	11,4	2	1,3	4	2,7	149
Middenkader bedienden	120	72,3	30	18,1	12	7,2	4	2,4	166
Universitair en niet-universitair kaderpersoneel	50	66,6	14	18,7	7	9,3	4	5,3	75
Land- en tuinbouwers	3	2,9	5	4,9	23	22,5	71	69,6	102
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	27	20,0	24	17,8	31	23,0	53	39,2	135
Ondernemers in handel en nijverheid	4	11,8	11	32,3	10	29,4	9	26,5	34
Universitaire en niet-universitaire vrije beroepen	8	24,2	5	15,2	12	36,4	8	24,2	33
Totale steekproef (a)	831	66,6	142	11,4	112	9,0	162	13,0	1.247

(a) Exclusief onnauwkeurig omschreven gevallen en niet-beroepsaktieven (resp. 49 en 133).

Een vierde klasse omvat tenslotte de 162 gezinshoofden (13,0 %) die per week meer dan 70 uren aan beroepsarbeid plegen te besteden.

Uit tabel I.4 blijkt al onmiddellijk dat de beroepsgroepen die qua bruto vrije tijd het meest begunstigd zijn, alle loon- en weddetrekkenden omvatten. De groepen met een hoog tot zeer hoog aantal arbeidsuren zijn de zelfstandige beroepsgroepen.

De beroepsgroepen die theoretisch over het meest vrije tijd beschikken zijn de beide arbeidersgroepen, alsook de groep der lagere bedienden.

Een middengroep inzake arbeidsduur vormen de bedienden van het middenkader, terwijl onder de loon- en weddetrekkenden het meest beroepsarbeidsuren worden gepresteerd door het kaderpersoneel.

Al deze groepen presteren opmerkelijk minder arbeidsuren dan de vier zelfstandige beroepsgroepen.

Onder de zelfstandigen zijn het vooral de landbouwers die door hun groot aantal arbeidsuren opvallen. Meer dan de twee derden onder hen presteren wekelijks meer dan 70 uren beroepsarbeid. Zij worden hierin gevolgd — doch op verre afstand — door de zelfstandige ambachtslieden en handelaars, de beoefenaars van vrije beroepen en de ondernemersgroep.

Men kan stellen dat de arbeidsweek van min dan 50 uren de algemene regel is voor de loon- en weddetrekkende beroepsgroepen. Talrijke uitzonderingen vindt men vooral onder het kaderpersoneel (hoger en middelbaar niveau).

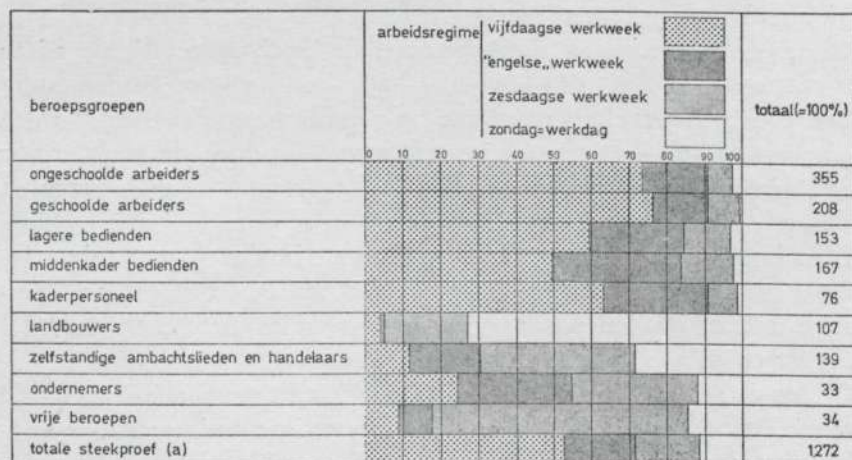
Onder de zelfstandigen is een arbeidsweek van tenminste 60 uren de regel. De ondernemers zijn terzake wat gunstiger gesitueerd. De landbouwers overtreffen qua arbeidsduur alle andere groepen zelfstandigen, en a fortiori alle andere socio-professionele klassen. Niet eenmaal 8 % onder hen werken min dan 60 uren per week, zodat men hieruit kan besluiten dat de bruto vrije tijd er uiterst gering is. Ook minder dan de helft der overige zelfstandigen kunnen zich de weelde veroorloven min dan 60 uren per week te arbeiden.

Uit tabel I.4 kan men nu reeds konkluderen dat het eerste vrijetijdsvraagstuk voor de groep der zelfstandigen dat is van de verruiming van de tijd 'die vrij is' of met andere woorden de inkrimping van de arbeidsduur.

Voor de loon- en weddetrekkenden blijken de vrijetijdsvraagstukken zich daarentegen veeleer tot het 'inhoudelijke' van de vrije tijd te zullen beperken.

Niet enkel het aantal arbeidsuren op zichzelf, maar ook de spreiding daarvan over de dagen van de week is van betekenis voor de vormgeving van de 'vrije' tijd. De begunstigde toestand waarin loon- en weddetrekkenden verkeren inzake arbeidsduur wordt ook nog bevestigd in het arbeidsregime dat de meerderheid onder hen geniet. Dit wordt in grafiek I.10 geïllustreerd.

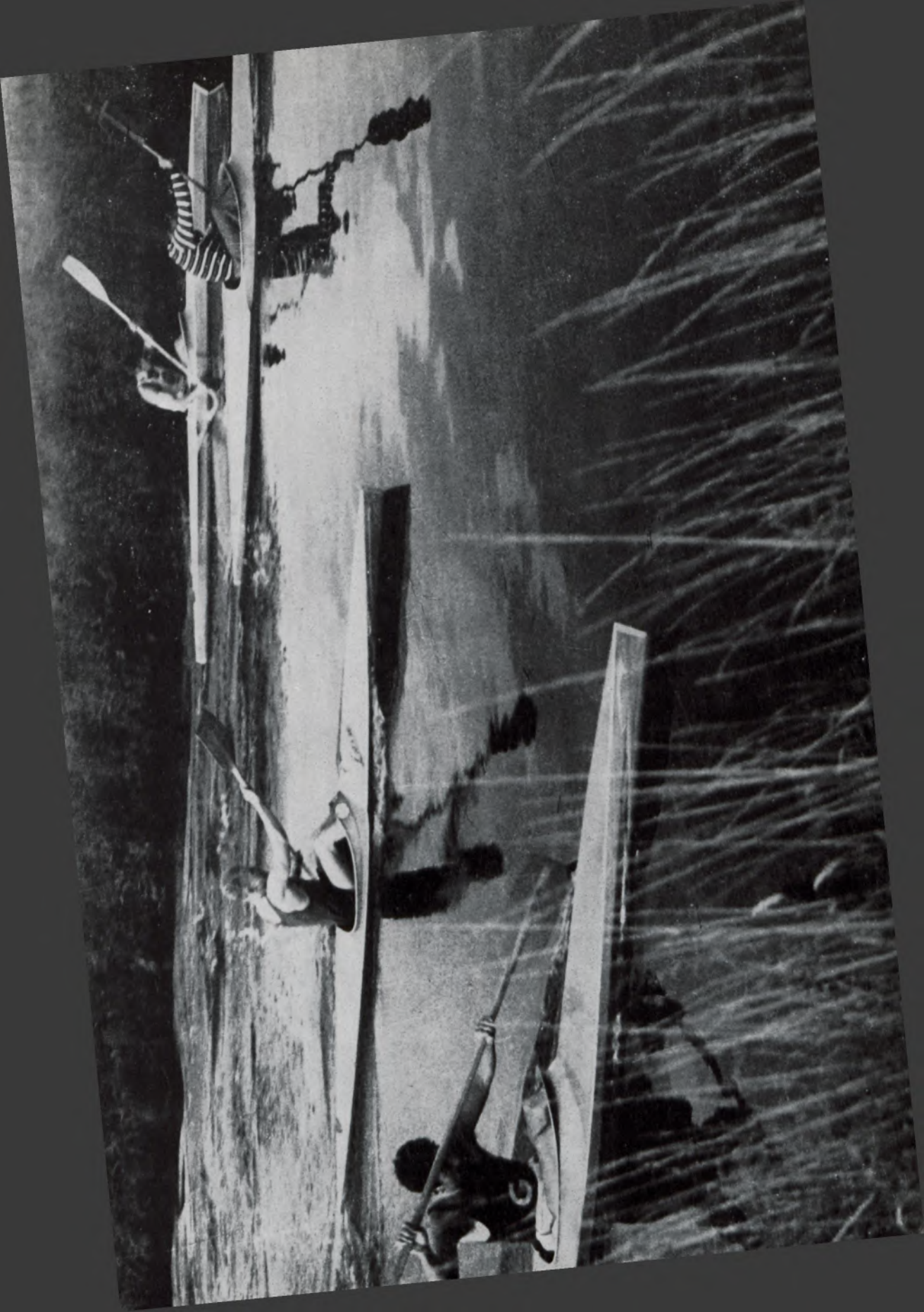
GRAFIEK I.10: *Indeling van de geënquêteerde bevolking naar de beroepsgroep van het gezinshoofd en naar het arbeidsregime; W.E.S.-enquête, 1967.*

(a) Exclusief de gezinshoofden waarvan het arbeidsregime niet bekend is en exclusief personen-op-rust.

70 à 75 % der arbeiders genieten het regime van de vijfdaagse werkweek, terwijl nog circa 15 % onder hen de zogenoemde Engelse werkweek toepassen, of althans een gelijkaardig stelsel, waarbij vijf en een halve dag per week wordt gewerkt.

De toestand lijkt terzake opmerkelijk minder gunstig voor het weddetrekkend bevolkingsgedeelte, wat evenwel ten dele toe te schrijven

is aan het hoge aandeel der onderwijskrachten in deze groep die nagenoeg allen op zaterdagvoormiddag beroepsarbeid verrichten, maar daarentegen een vrije woensdagnamiddag hebben.

Onder de beroepsgroepen der zelfstandigen kennen de ondernemers het grootste percentage dat een vijfdaagse arbeidsweek kan genieten (24,2 %). Dit aandeel ligt nog ver beneden dit van de laagste groep der loon- en weddetrekkenden (49,7 %).

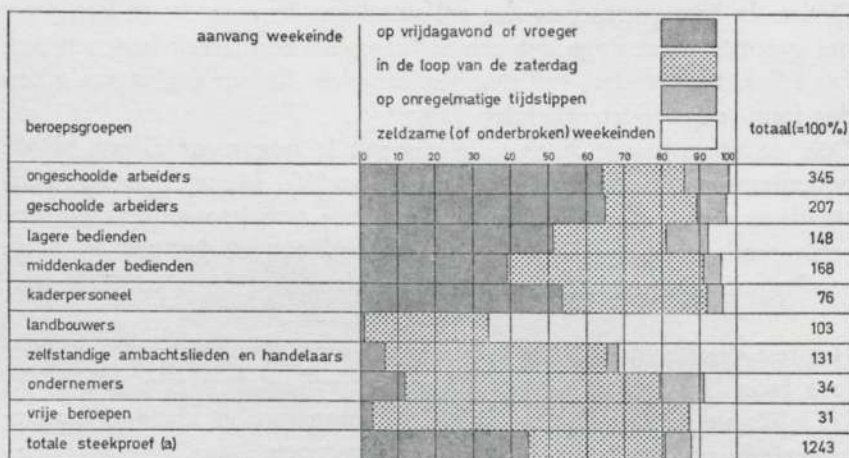
Ook de zogenoemde Engelse werkweek is nog maar alleen bij de ondernemers werkelijk ruim verspreid (30 %). De overige drie zelfstandigengroepen beschouwen de zaterdag nog grotendeels als een echte werkdag⁴. Bijna 73 % van de landbouwers kunnen zelfs de zondag niet als een echte vrije dag aanzien.

Het feit dat slechts vijf dagen per week wordt gewerkt betekent niet ipso facto dat zaterdag en zondag twee vrije dagen zijn. Dit blijkt duidelijk uit grafiek I.II, waarin de aanvang van het korte of langere weekeinde wordt voorgesteld per beroepsgroep.

Uit deze grafiek blijkt wel dat — met uitzondering van het middenkader der bedienden — de meeste loon- en weddetrekkenden het weekeinde op vrijdagavond kunnen laten aanvangen (50 à 65 %). De uitzonderingspositie van het middenkader (39 %) is toe te schrijven aan het aandeel der onderwijzers in deze beroepsgroep. Het blijkt echter evenzeer uit de gegevens voor de lagere bedienden en het kaderpersoneel dat de weddetrekkenden in het algemeen, in veel mindere mate dan de arbeiders de zaterdag als een geheel vrije dag kunnen beschouwen. De meerderheid der bedienden van het middenkader (51,8 %), bijna 40 % van het kaderpersoneel en nagenoeg 30 % der lagere bedienden, beginnen het weekeinde pas in de loop van de zaterdag. Voor alle zelfstandigengroepen — met uitzondering van de landbouwers — is zulks de normale toestand. Bijna de twee derden van de landbouwers en ook nog bijna één op drie ambachtslieden en handelaars beginnen het weekeinde eerder op zondag of

⁴ Er dient wel te worden opgemerkt dat talrijke ambachtslieden en handelaars naast de zondag ook een verplichte sluitingsdag kennen in de loop van de arbeidsweek. Waar dit het geval was werd de vrije dag met een vrije zaterdag gelijkgesteld. Een verplichte sluitingsdag staat evenwel niet gelijk met rust- of vakantiedag. Veel zelfstandigen verrichten ook beroepsarbeid tijdens de dag waarop hun zaak voor het publiek gesloten is.

GRAFIEK I.II : *Indeling van de geënquêteerde bevolking naar de beroepsgroep van het gezinshoofd en naar het tijdstip waarop het weekeinde gewoonlijk aanvangt; W.E.S.-enquête, 1967.*

(a) Exclusief de gezinshoofden waarvan niet bekend is wanneer zij het weekeinde aanvangen en exclusief de personen-op-rust.

moeten alleszins het weekeinde door regelmatige of onregelmatige periodes van beroepsarbeid onderbreken.

Talrijke ondernemers, lagere bedienden en arbeiders (8 à 12 %) moeten er rekening mee houden dat het weekeinde van de ene op de andere week op een ander tijdstip kan beginnen, of zelfs al eens helemaal wegvallen.

De vrij optimistische visie op de 'algemeen verspreide vijfdaagse werkweek' krijgt in deze bespreking toch wel een gevoelige deuk. Immers daaruit is gebleken dat nauwelijks de twee derden der gezinshoofden minder dan 50 uren per week hoeven te werken; nauwelijks 53 % onder hen genieten het regime van de vijfdaagse werkweek en amper 45 % kunnen het weekeinde regelmatig op vrijdagavond beginnen.

De probleemgroepen terzake zijn zonder twijfel de zelfstandige beroepsgroepen, met daaronder op uitgesproken wijze de groep der landbouwers.

2. DE INDIRECTE WEERSLAG VAN DE BEROEPSAKTIVITEIT OP DE BESCHIKBARE VRIJE TIJD

A. De plaats waar het beroep wordt uitgeoefend

Is zoëven duidelijk geworden dat de loon- en weddetrekkende beroepsgroepen qua arbeidsduur en -regime in een bevoorrechte positie verkeren in vergelijking met de zelfstandige socio-professionele categorieën, dan blijkt toch dat dit vrijetijdsvoordeel bij een groot aantal onder hen wegvalt door de grote reisafstand die zij naar en van het werk moeten afleggen.

15 à 22 % der arbeiders dienen zich meer dan 20 kilometer te verplaatsen om de arbeidsplaats te bereiken. Uiteraard doen zij dezelfde afstand tenminste tweemaal per dag. Vermoedelijk neemt dit traject wekelijks wel vijf tot tien uren in beslag.

Ook onder de lagere bedienden is het aandeel der lange-afstandpendelaars zeer hoog (18,8 %), evenals onder de leden van het kaderpersoneel (16,7 %).

Het ongunstige arbeidsregime en de doorgaans lange arbeidsduur onder de zelfstandigen van alle socio-professionele categorieën wordt enigszins gemilderd door het feit dat 85 tot 95 % onder hen op niet meer dan vijf kilometer van de eigen woning hun beroep kunnen uitoefenen; een groot aantal onder hen doen het zelfs in of nabij de woning.

Onder de lagere bedienden en de bedienden van het middenkader treft men ook een vrij groot aantal 'ambulante' beroepen aan; de beoefenaar van zulk beroep is doorgaans onderweg en heeft zijn standplaats in de eigen woning of, vaker nog, op een bureel of gebouw buiten de woning.

B. Beroep en bijberoep

Op een totaal van 1.255 nog beroepsactieve gezinshoofden die bij de enquête waren betrokken, oefenen er 136 of 10,8 % ook nog een bijberoep uit.

Het hoogste aandeel vindt men bij de ondernemers (23,5 %), het kaderpersoneel (23,0 %) en de bedienden van het middenkader

(19,8 %). In beide laatst geciteerde beroepsgroepen worden leraars, regenten en onderwijzers ondergebracht. Dit zijn beroepen waar het opnemen van een bijberoep het meest frekwent voorkomt.

De hoge frekwentie der bijberoepen bij de ondernemers is te verklaren door het feit dat talrijke grotere ondernemers in de handelssektor er een groot- en kleinhandel op na houden.

Ook onder de zelfstandige ambachtslieden en handelaars komt het bijberoep nog heel vaak voor (16,1 %).

Bijberoepen worden daarentegen uiterst zelden beoefend door ongeschoolde (3,8 %) of geschoolde arbeiders (6,3 %).

C. Beroep en nevenactiviteit

Naast het eigenlijke hoofdberoep (eventueel gepaard met een bijberoep) kan men een aantal activiteiten onderscheiden die weliswaar geen echt bijberoep vormen maar die toch een zeker bijkomend inkomen opleveren. Zulke nevenactiviteiten kunnen uiteraard sterk variëren. Als voorbeelden werden in het vragenformulier geciteerd: een familielid helpen in zijn zaak, boeken inbinden, pianoles geven, werkend lid zijn van een kommissie. Daarnaast kan men ook denken aan een bezoldigd politiek mandaat, indien dit althans niet zo belangrijk wordt dat het als een bijberoep kan worden aangezien. Een ander voorbeeld van zulke nevenactiviteit is het bebouwen van een stuk akkerland of het fokken van enkele stuks vee met het oog op de verkoop ervan. Een belangrijke voorwaarde opdat de beoogde activiteit niet als een vorm van vrijetijdsbesteding zou worden aangerekend, was de expliciete of impliciete bedoeling uit de aangehaalde activiteit geldelijk gewin of een onrechtstreekse vergoeding te halen.

Overigens was de geënquêteerde zeer vrij welke activiteit ook als nevenactiviteit aan te rekenen.

Er werden 102 gezinshoofden aangetroffen die zulke nevenactiviteit uitoefenden (8,3 %). Zij worden verhoudingsgewijs het vaakst aangetroffen onder de ondernemers (15,2 %), het kaderpersoneel (14,9 %) en de beoefenaars van vrije beroepen (10,8 %).

Nevenactiviteiten worden het minst beoefend in het milieu der zelf-

standige ambachtslieden en handelaars (2,3 %), onder land- en tuinbouwers (7,1 %) en ongeschoolde arbeiders (7,6 %).

Er zal verder blijken dat de arbeidersgroepen hun vrije tijd in veel hogere mate aan zogeheten 'kostenbesparingen' besteden. Een aantal onder hen verrichten ook tijdens hun vrije tijd nog 'beroepsarbeid'.

D. Het beroep van de echtgenote

De gezinssituatie met betrekking tot de vrije tijd is niet uitsluitend afhankelijk van de beroepssituatie van het gezinshoofd.

Immers in 1.291 ondervraagde gezinnen waar de man een beroep uitoefent, telt men 364 (28,2 %) vrouwen die ook een beroep hebben. Van deze 364 zijn 146 helpster in het bedrijf of de zaak van hun man (40,1 %); 98 zijn loontrekkende arbeidsters (26,9 %); 65 hebben een weddetrekkend beroep (17,8 %) en 55 baten een eigen zaak uit (15,1 %). Wordt nu even abstractie gemaakt van de 138 gezinnen waar het gezinshoofd niet beroepsactief is, dan stelt men vast dat in de overige 1.291 gezinnen het merendeel der echtgenoten uitsluitend huishoudster (927 of 71,8 %) zijn. De vrouwen zijn meer dan gemiddeld *huishoudster* in de gezinnen van lagere bedienden (81,2 %), ongeschoolde arbeiders (80,9 %), vrije beroepen (79,5 %), bedienden van het middenkader (78,2 %), kaderpersoneel (77,6 %), ondernemers (76,5 %) en geschoolde arbeiders (75,5 %).

De vrouwen zijn meer dan gemiddeld *beroepsactief* in de gezinnen van zelfstandige ambachtslieden en handelaars (34,3 %) en voornamelijk in landbouwersgezinnen (86,7 %). Dit zijn de beide beroepsgroepen waar trouwens 91 % van alle helpsters in de steekproef (146) worden aangetroffen. 86 % van alle landbouwersvrouwen en 26 % van de vrouwen van zelfstandigen zijn helpster in de zaak van hun man.

De arbeidsters vormen qua belangrijkheid de tweede groep onder de beroepsactieve vrouwen. Men treft ze verhoudingsgewijs het talrijkst aan onder de echtgenoten van ongeschoolde en geschoolde arbeiders en van lagere bedienden (11 à 14 %). Deze beroepsgroepen totaliseren 92 % van alle arbeidsters in de ondervraagde bevolkingsgroep. Weddetrekkende vrouwen zijn verhoudingsgewijs het meest aan te treffen onder de echtgenoten van bedienden van het middenkader

(14 %), het kaderpersoneel (13 %), de beoefenaars van vrije beroepen (13 %) en de ondernemers (9 %). Van alle weddetrekkende gehuwde vrouwen in de steekproef zijn evenwel 70 % gehuwd met een arbeider (11), een lagere bediende (10) of een bediende van het middenkader (24).

55 vrouwen tenslotte baten nog een eigen zaak uit. De helft hiervan (28) zijn vrouwen van arbeiders en nog 16 zijn met een zelfstandige ambachtsman of handelaar gehuwd.

3. DE ARBEIDSDUUR IN DE GLOBALE ARBEIDSSITUATIE

Er bestaat een vanzelfsprekende en logische samenhang tussen de arbeidsduur enerzijds en het arbeidsregime anderzijds.

Het aandeel der gezinshoofden, die van de vijfdaagse werkweek genieten, bedraagt 70,7 % onder diegenen die min dan 50 uren per week presteren. Het bedraagt 42,3 % onder diegenen die 50 tot 60 uren per week arbeiden, maar nog nauwelijks 8,9 % onder diegenen die per week 60 tot 70 uren beroepsarbeid verrichten. Onder de gezinshoofden die wekelijks tenminste 70 uren plegen te arbeiden, genieten nog nauwelijks 6,1 % van de vijfdaagse werkweek. In deze laatste groep treft men er 56,1 % aan die de zondag geheel of ten dele als een arbeidsdag beschouwen. Dit aandeel is ook hoog (27,7 %) onder diegenen die wekelijks 60 à 70 arbeidsuren presteren.

Het gebruikelijk begin van het weekeinde wordt in 60,6 % der gevallen tussen vrijdagmiddag en zaterdagmorgen gesitueerd onder gezinshoofden die min dan 50 uur per week aan beroepsarbeid besteden. Dit aandeel daalt tot 31,5 % bij diegenen die gewoonlijk 50 tot 60 uur arbeiden. Het slinkt echter tot nauwelijks 6,4 en 4,5 % bij de gezinshoofden die respectievelijk 60 tot 70 en tenminste 70 uren per week beroepsarbeid verrichten.

Een en ander maakt duidelijk dat een hoog wekelijks aantal arbeidsuren als corollaria heeft: lange arbeidsdagen en korte of onderbroken weekeinden, die doorgaans moeilijk plaats laten voor echte hobby's

of creatieve vormen van vrijetijdsbesteding die veel tijd in beslag nemen.

Toch moet aan de zoëven geschetste arbeidssituatie een korrektief worden aangebracht. Onder de beroepsactieve personen die een gering aantal uren presteren (min dan 50 u) treft men het hoogste aandeel lange-afstandpendelaars aan. 16,4 % dezer gezinshoofden moeten zich meer dan 20 km verplaatsen om hun arbeidsplaats te bereiken. Dit aandeel daalt tot respectievelijk 12,4 en 11,4 % onder diegenen die 50 à 60, respectievelijk 60 à 70 uren per week presteren. Onder de gezinshoofden die minstens 70 uren per week aangeven daalt het aandeel der lange-afstandpendelaars tot 5,7 %. In zekere mate betekent dit gegeven een kleine nivellering van de verschillen tussen de groepen met korte en lange arbeidsduur, omdat de reistijd in feite ook niet als vrije tijd kan worden beschouwd.

In essentie wijzigt dit korrektief evenwel niets aan de vaststelling dat een kortere arbeidsduur langere vrijetijdspriodes in de avonduren mogelijk maakt, en meer homogene vrijetijdspriodes creëert tijdens de weekeinden.

In de eerste paragraaf werd het verband tussen socio-professionele status en arbeidsduur onder de loep genomen. Er werd toen vastgesteld dat vooral de landbouwers alsook de zelfstandige ambachtslieden en handelaars terzake als probleemgroepen konden beschouwd, terwijl ook de andere zelfstandige beroepsgroepen, met name de vrije beroepen en de grote ondernemers, gemiddeld lange arbeidsdagen kennen. De beide laatste groepen kunnen evenwel van een belangrijk aantal echte weekeinden, althans vrije zondagen, genieten, wat voor beide eerstgenoemde groepen veel minder het geval is.

4. BESLUITEN

Aangezien de arbeidsduur op rechtstreekse wijze de vrije tijd beperkt, kan de invloed ervan niet worden genegeerd. Deze invloed is nochtans niet enkel van kwantitatieve aard. Aangezien bepaalde vrijetijdsvormen een minimale tijdsduur en continuïteit vereisen, zijn zij ipso facto ontoegankelijk voor diegene die zich om beroepsredenen niet aan deze voorwaarden kunnen aanpassen.

Uit deze elementaire vaststelling kunnen een aantal oriënterende besluiten ten behoeve van een vrijetijdsbeleid getrokken worden. Deze besluiten zullen evenwel pas later op precieze wijze kunnen geformuleerd worden, nadat ook het vrijetijdsgedrag van de verschillende beroepsgroepen zal ontleed zijn.

Het moge volstaan op deze plaats een aantal voorname vaststellingen op bondige wijze te rekapituleren.

De arbeidsverdeling over de week is bij alle loon- en weddetrekken- den veel gunstiger dan bij de zelfstandigen. Onder deze laatsten zijn het vooral de landbouwers die opvallen door hun groot aantal arbeids- uren. In de zelfstandige beroepsgroepen is de vijfdaagse werkweek nog een uitzondering. Alleen onder de ondernemers geniet een vierde dat arbeidsregime. Voor de twee derden van de landbouwers en voor een derde der zelfstandige ambachtslieden en handelaars is zelfs de zondag niet als een geheel arbeidsvrije dag te beschouwen.

Het voornaamste 'vrijetijdsvraagstuk' van de zelfstandige beroeps- groepen lijkt dan ook niet zozeer van inhoudelijke dan wel van kwan- titatieve aard te zijn. In deze beroepsgroepen dient in de eerste plaats naar een ruimer vrijetijdsvolume te worden gestreefd. Deze opgave ligt echter duidelijk op het sociaal-politieke vlak (sluitingsdagen en -uren, koöperatie en dergelijke).

De optimistische visie op de 'algemeen verspreide vijfdaagse werk- week' wordt door het onderzoek niet bevestigd. De probleemgroepen terzake zijn ongetwijfeld de landbouwers en talrijke zelfstandige ambachtslieden en handelaars.

Hoewel arbeiders en lagere bedienden doorgaans een vrij gunstig arbeidsregime genieten, moet een groot deel onder hen (15 à 22 %) dagelijks een traject van 40 kilometer of meer afleggen. Dit is ook zo voor 17 % van het kaderpersoneel. Hierdoor wordt de 'arbeids- duur' van deze loon- en weddetrekkenden op onrechtstreekse wijze aanzienlijk uitgebreid.

Circa 11 % van de beroepsactieve gezinshoofden oefenen naast hun hoofdberoep ook nog een bijberoep uit. 8 % beoefenen winstgevende

nevenactiviteiten die niet zo ruim opgevat zijn dat zij als 'bijberoep' te omschrijven zijn. Zowel bijberoepen als winstgevende nevenactiviteiten komen relatief het meest voor onder de leidende beroepsgroepen en voornamelijk bij ondernemers en kaderpersoneel.

In 28 % der gezinnen is ook de echtgenote van het gezinshoofd op een of andere wijze beroepsactief.

Beroepsactieve vrouwen komen het meest voor in landbouwersgezinnen (86,7 %) en in gezinnen van zelfstandige ambachtslieden en handelaars (34,3 %). Meestal hebben deze vrouwen het statuut van 'helpster' in het bedrijf van hun man.

In 72 % der geënquêteerde gezinnen is de vrouw huishoudster. Deze verhouding schommelt tussen 75 en 80 % in alle beroepsgroepen met uitzondering van de bovengenoemde zelfstandige beroepsgroepen. De werkende vrouwen van arbeiders en lagere bedienden zijn meestal arbeidster. De werkende vrouwen in de beide andere bediendengroepen zijn meestal weddetrekkend, wat ook het geval is voor vrouwen van ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen.

Het feit dat de zelfstandige beroepsgroepen (landbouwers, ambachtslieden en handelaars), die reeds het minst gunstige arbeidsregime en de langste arbeidstijd kennen, ook nog in de talrijkste verhouding 'werkende' echtgenoten hebben, verbetert geenszins hun vrijetijds-situatie. Dit brengt in veel dezer gezinnen mede dat het huishoudelijke werk nog volgt na de professionele dagtaak, zodat voor echte vrije tijd nog weinig overblijven kan.

Een hoog wekelijks aantal arbeidsuren heeft als belangrijke corollaria lange arbeidsdagen en weinig tijd voor avondlijke vrijetijdsbesteding, alsook korte of onderbroken weekeinden, die doorgaans evenmin plaats laten voor echte hobby's of vormen van creatieve vrijetijdsbesteding die veel tijd in beslag nemen. Zeer lange arbeidstijden brengen ook mede dat men psychologisch moeilijk uit de beroepssfeer loskomt, zodat de mentale belangstelling eenzijdig gericht wordt en in extreme gevallen zelfs tot geestelijke atrofie kan leiden. Dit gevaar bestaat meer dan gemiddeld in alle zelfstandige beroepsgroepen, maar ook bij talrijke bedienden uit het hogere en middenkader.

hoofdstuk III de halfvrije tijd

INLEIDING

Kan men de bruto vrije tijd omschrijven als de tijdssom die niet aan beroepsactiviteiten wordt besteed, dan kan men als halfvrije tijd beschouwen, dat deel van de bruto vrije tijd dat gewijd wordt aan levensnoodzakelijke bezigheden of aan bezigheden die verricht worden in uitvoering van een bepaald maatschappelijk, familiaal, levensbeschouwelijk, beroeps- of edukatief engagement en die derhalve een min of meer dwingend karakter hebben aangenomen.

Uit deze bepaling blijkt al dat men halfvrije tijdsbestedingen kan aantreffen in de meest diverse sferen van de menselijke activiteit. Tot de meest algemeen verspreide dient men vanzelfsprekend de levensnoodzakelijke 'aktiviteiten' eten en slapen te rekenen, maar daarnaast kunnen tal van aktiviteiten geciteerd worden die zich op de rand van de professionele sfeer bewegen. Andere liggen in het verlengde van de beroepssituatie of spruiten voort uit een zekere intellektuele behoefte. Tal van aktiviteiten, gepresteerd in het verenigingsleven — zelfs in het rekreatieve verenigingsleven — kunnen niet ten volle als echte rekreatieve vrije tijd worden beschouwd, zoals bijvoorbeeld bestuurstaken.

In veel gezinnen gaat een belangrijk stuk halfvrije-tijdsbesteding van het gezinshoofd naar huishoudelijke taken.

Ook het inkomenpeil — vooral een laag inkomen — bevordert vermoedelijk bepaalde aktiviteiten die erop gericht zijn kostenbesparingen te realiseren langs aktiviteiten die niet louter als rekreatie bedoeld zijn.

Achtereenvolgens zal in het onderhavige hoofdstuk aandacht worden besteed aan de fysische rust, aan zogenoemde niet-vergoede aktiviteiten, aan huishoudelijke taken en kostenbesparingen en tenslotte aan geestesvorming en beroepsvervolmaking tijdens de (bruto) vrije tijd.

I. FYSISCHE RUST ALS HALF-VRIJE TIJD

A. *Nachtrust*

Samen met de beroepsarbeid neemt de nachtrust het belangrijkste gedeelte van de actieve leeftijd in. De nachtrust neemt bovendien het belangrijkste aandeel van de bruto vrije tijd in.

Gedurende het winterse jaargetijde nemen 81,5 % van de nog beroepsactieve gezinshoofden tenminste 8 uur nachtrust. In het zomerse jaargetijde loopt dit percentage tot 59,5 % terug.

De beroepsgroepen waar een hoog percentage 's winters tenminste 8 uur nachtrust neemt, zijn niet dezelfde als tijdens de zomer.

Worden de onderscheiden beroepsgroepen gerangschikt op grond van het aandeel dat tijdens de winter tenminste 8 uur nachtrust neemt dan bekomt men deze rangorde :

1. landbouwers (92,0)
2. bedienden van het middenkader (86,4)
3. geschoolde arbeiders (83,7)
4. ongeschoolde arbeiders (83,6)
5. beoefenaars van vrije beroepen (80,8)
6. zelfstandige ambachtslieden en handelaars (75,9)
7. ondernemers (74,5)
8. kaderpersoneel (73,6)
9. lagere bedienden (70,5)

Tijdens de zomer ziet de rangorde er echter als volgt uit :

1. ondernemers (72,7)
2. bedienden van het middenkader (71,5)
3. kaderpersoneel (66,6)
4. ongeschoolde arbeiders (59,0)
5. geschoolde arbeiders (58,1)
6. zelfstandige ambachtslieden en handelaars (57,8)
7. beoefenaars van vrije beroepen (56,4)
8. landbouwers (56,3)
9. lagere bedienden (47,7)

Men kan merken dat beide rangschikkingen voor bepaalde beroepsgroepen grondig verschillen. De merkwaardigste verschuiving doet zich ongetwijfeld voor bij de landbouwers.

Slechts vier beroepsgroepen behouden winter en zomer dezelfde rangorde; het zijn de ongeschoolde arbeiders, de lagere bedienden, de bedienden van het middenkader en de ambachtslieden en handelaars.

Belangrijker dan de verschuivingen in rangorde tussen de diverse beroepsgroepen zijn de relatieve aantallen in de diverse groepen die tijdens de zomer andere slaapgewoonten aannemen dan 's winters. Men stelt vast dat tijdens de winterperiode 81,5 % van alle geënquêteerden tenminste 8 uur nachtrust nemen. In de zomerperiode is dit aandeel nog slechts 59,5 %, hetgeen op een negatieve dispariteit van 26,6 % wijst, met andere woorden: 's zomers plegen 26,6 % minder geënquêteerden 8 uur of meer te slapen dan gedurende de winter. Globaal gezien is het vrijetijdsvolume 's zomers dus evenredig toegenomen.

Wat nu de gemiddelde duur van de nachtrust betreft, heeft men kunnen vaststellen dat deze gedurende de winter en voor alle beroepsgroepen tussen 8 en 9 uur varieert. Met uitzondering van de lagere bedienden en het kaderpersoneel bevindt zich dit gemiddelde dicht bij 9 dan bij 8 uur.

De gemiddelde duur van de nachtrust blijft ook gedurende de zomerperiode tussen 8 en 9 uur variëren. In alle beroepsgroepen ligt dit gemiddelde evenwel vrij dicht bij 8 uur; alleen bij de lagere bedienden is het minder dan 8 uur, hoewel het er zeer dicht bij blijft.

Het lijkt een logische hypotese te zijn dat 'wie vele uren werkt ook lang mag slapen'. In de praktijk gaat dit evenwel niet helemaal op. Het is gebleken dat de wekelijks gepresteerde arbeidsduur, althans in de winterperiode, geen opvallende invloed heeft op de duur van de nachtrust. Een verband tussen de arbeidsduur en de lengte van de nachtrust is tijdens de zomerperiode wel merkbaar, evenwel niet in de verwachte richting. Er is namelijk gebleken dat de geënquêteerden die lange uren aan beroepsarbeid besteden, ook minder dan anderen een lange nachtrust genieten. Deze vaststelling zou erop kunnen wijzen dat deze personen de vrije tijd die zij door beroepsverplichtingen verliezen op de nachtrust pogen te rekupereren. Vermoedelijk slaapt men echter weinig om meer te kunnen werken.

Een andere logisch lijkende hypotese, met name dat de duur van de nachtrust zou toenemen met de leeftijd, wordt niet helemaal door de feiten bevestigd.

In de beroepsaktieve leeftijdsklassen blijkt dat, vooral 's winters, de jonge beroepsaktieve personen beneden de leeftijd van 35 jaar doorgaans een langere nachtrust nemen dan beroepsaktieve personen die ouder zijn dan 35. Niet-meer-beroepsaktieven nemen echter een veel langere nachtrust dan beroepsaktieven.

B. Het uur van slapengaan

Met de lengte van de nachtrust is niet alles gezegd met betrekking tot de fysieke rust. Het is van groot — zo niet van groter — belang te weten op welk tijdstip van de avond deze nachtrust aanvangt. Deze kennis zegt immers zeer veel nopens het gebruik van de vrije tijd 's avonds na de dagtaak. Het is zelfs zeer waarschijnlijk dat het televisiekijken in de jongste jaren invloed heeft gehad op het uur van slapengaan en derhalve op de kwantitatieve slaapgewoonten in het algemeen.

Daarom zal tabel I.5 in dit bestek nog worden toegelicht. In deze tabel worden de geënquêteerden ingedeeld naar beroepsgroep. Bij iedere beroepsgroep wordt aangeduid welk aantal 's avonds vóór 11 uur pleegt slapen te gaan (a) op gewone werkdagen, (b) op vrijdagavond, (c) op zaterdagavond en (d) op zondagavond.

Uit de tabel blijkt al dadelijk dat boeren en arbeiders op gewone werkdagen het vroegst slapen gaan. Ook de groep 'overige', voor het merendeel ouden van dagen, gaat relatief vroeg naar bed. In tegenstelling tot deze groepen van handenarbeiders gaan intellectuelen en leidende groepen vrij laat slapen.

Algemeen gaat men op vrijdagavond minder vroeg slapen dan op werkdagen. Niettemin blijft de indeling naar beroepsgroepen nagenoeg ongewijzigd. Weer gaan de handenarbeiders, inclusief de landbouwersgroep, in de talrijkste verhouding vroeg slapen en weer treft men het geringste aantal hogere beroepen aan onder diegene die vóór 11 uur slapen gaan.

TABEL 1.5 : *Indeling der gezinshoofden naar socio-professionele groep en naar het uur van slapengaan op diverse dagen van de week (a); W.E.S.-enquête, 1967.*

Socio-professionele categorieën	Aandeel in iedere beroepsgroep dat 's avonds vóór 11 uur slapen gaat op								Totaal der geënquêteerden per beroepsgroep (= 100 %)
	gewone werkdagen		vrijdag-avond		zaterdag-avond		zondag-avond		
	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	
Ongeschoolde arbeiders	323	89,7	293	81,4	204	56,7	252	70,0	360
Geschoolde arbeiders	191	91,8	158	76,0	91	43,7	145	69,7	208
Lagere bedienden	117	76,0	107	69,5	70	45,4	89	57,8	154
Middenkader bedienden	123	71,9	103	60,2	68	39,8	100	58,5	171
Kaderpersoneel	44	57,9	37	48,7	18	23,7	35	46,0	76
Landbouwers	110	97,3	109	96,5	92	81,4	88	77,9	113
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	111	78,7	103	73,0	67	47,5	76	53,9	141
Ondernemers	21	61,8	19	55,9	13	38,2	21	61,8	34
Vrije beroepen	18	46,1	18	46,1	17	43,6	17	43,6	39
Overige	119	89,5	116	87,2	103	77,4	97	72,9	133
Totaal	1.177	82,4	1.063	74,4	743	52,0	920	64,4	1.429

(a) Er werd geen onderscheid gemaakt tussen zomer- en winterperiode. Het in aanmerking komende jaargetijde was het seizoen waarin de enquête doorging (maart-april-mei).

De zaterdag is algemeen de dag waarop men het langst opblijft. Slechts 52 % van de steekproefbevolking blijkt dan vóór 11 uur naar bed te gaan.

Men konstateert op zaterdagavond bovendien een sterk gewijzigde rangorde in vergelijking met de gewone werkdagen en met de vrijdagen (wat het aandeel der vroeg-slapenden betreft).

De ontleding van tabel I.5 is niet uitsluitend van belang voor de interpretatie van het zogenoemde semi-vrijtijdsgebruik ; de analyse is zelfs van groter belang met betrekking tot de tijdsbesteding 's avonds na de dagtaak en tijdens de avonden van het weekeinde.

C. Middagrust

Niet enkel de nachtrust is van betekenis voor het gedeelte van de bruto vrije tijd dat aan fysieke rust wordt besteed.

Nagenoeg 85 % van de gezinshoofden die in de steekproef werden geënquêteerd plegen in mindere of meerdere mate middagrust te nemen. Slechts 15,2 % nemen nooit enige middagrust. 658 of 46 % van alle geënquêteerden, nemen iedere middag enige rust. Deze kan evenwel zeer sterk variëren wat de duur betreft. In 345 gevallen draagt deze tenminste één - en in 281 gevallen een half uur.

De hoogste verhouding van diegenen die dagelijks middagrust nemen treft men aan onder de landbouwers (76,1 %). Zij worden daarin van zeer kortbij gevolgd door de groep der gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen (73,7 %). Op grote afstand van deze beide groepen volgen dan de drie zelfstandige beroepsgroepen : ondernemers (52,9 %), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (50,3 %) en beoefenaars van vrije beroepen (48,7 %).

Men kan hierbij vaststellen dat in alle zelfstandige beroepsgroepen een talrijke groep personen de doorgaans lange arbeidsdagen die zij kennen door een min of meer lange periode van fysieke rust (middagrust) in twee verdelen.

Het is merkwaardig hoe onder de loon- en weddetrekkenden de socio-professionele status van het beroep weerspiegeld wordt via het aandeel dat 's middags een siësta neemt. Van hoog tot laag vermindert dit aandeel van 46 % onder het kaderpersoneel tot 33 procent onder de geschoolde arbeiders.

Men heeft ook een verband kunnen konstateren tussen de arbeidsduur en de frequentie van de personen die gewoonlijk middagrust nemen.

2. NIET-VERGOEDE AKTIVITEITEN ALS BESTEDING VAN DE BRUTO VRIJE TIJD

Voor het goede begrip van de term 'niet-vergoede activiteiten' is het aangewezen terug te gaan tot de omschrijving die in het vragenformulier werd gebezigd.

In het vragenformulier werden zij omschreven als 'activiteiten die niet als echte ontspanning bedoeld zijn en waaruit evenmin enig noemenswaardig materieel voordeel voortspuit. Het gaat om activiteiten in de sociale, kulturele of rekreatieve sfeer die gratis of zonder noemenswaardig materieel voordeel worden uitgeoefend'.

Zij mogen derhalve allerminst met 'nevenactiviteiten' verward worden, waarmede lukratieve bezigheden worden bedoeld die rechtstreeks of onrechtstreeks vergoed worden.

Inhoudelijk zijn de nevenactiviteiten nochtans nauw verwant met de hier bedoelde niet-vergoede activiteiten. Het gratis karakter der prestaties is terzake het voornaamste onderscheidingscriterium. Als typische voorbeelden van niet-vergoede activiteiten werden in het vragenformulier aangestipt: activiteiten ten bate van liefdadige werken, syndikale, kulturele of parochiale verenigingen, wijk- of schoolcomitees, ouderverenigingen, beroepsorganisaties en vrijwillige hulp aan burens of naastbestaanden.

Niet vergoede activiteiten horen essentieel in de vrijetijdssfeer thuis, zij het dan in de bruto vrije tijd. Bij bepaling worden dit soort activiteiten niet met winst oogmerken beoefend, hetgeen nog niet betekent dat zij uitsluitend of zelfs maar overwegend als 'rekreatief' kunnen beschouwd worden.

In de gehele steekproef beoefenen 377 gezinshoofden (26,4 %) samen tenminste 561 zulke activiteiten. 287 onder hen, of één vijfde van de steekproef, zijn op een min of meer actieve wijze bij het verenigingsleven betrokken, terwijl 90 anderen zulke niet-vergoede activiteiten op individuele wijze of in burens- en familieverband uitoefenen (zie tabel I.6).

Wanneer even abstraktie wordt gemaakt van de 90 gezinshoofden die geregeld burens- of familiehelp of individueel caritatief werk presteren, stelt men vast dat het hele actieve verenigingsleven in zeer grote

TABEL 1.6: *Verdeling van de geënquêteerde gezinshoofden naar hun niet-vergoede activiteiten als vrijetijdsbesteding; W.E.S.-enquête, 1967.*

Aard van de niet-vergoede activiteiten	Aantal gezins- hoofden	Procentuele verdeling (1.429 = 100)	Aantal niet-vergoede activiteiten (561)	Procentuele verdeling t.o.v. het totaal aantal niet-vergoede activiteiten (561 = 100)
Regelmatige prestaties in algemeen cultureel verenigingsleven	51	3,6	73	13,1
Regelmatige prestaties in artistiek verenigingsleven met beperkte doelstelling	22	1,5	34	6,1
Regelmatige prestaties in rekreatief verenigingsleven (sekretariaat, schatbewaarder, enz.)	30	2,1	41	7,3
Regelmatige prestaties in sportief verenigingsleven	13	0,9	20	3,6
Deelname aan levensbeschouwelijk verenigingsleven	30	2,1	64	11,4
Regelmatige prestaties in sociaal verenigingsleven	80	5,6	135	24,1
Opdrachten en activiteiten in caritatieve, civiele en vaderlandse verenigingen	42	2,9	48	8,5
Aktief lidmaatschap in politieke partij of studiekkring met politieke inslag	2	0,1	6	1,1
Hulp aan familieleden, buren, e.a.	90	6,3	107	19,1
Overige niet-vergoede activiteiten	17	1,2	33	5,9
Geen enkele niet-vergoede activiteit	1.052	73,6	—	—
Totaal	1.429	100	561	100

mate berust op een groep personen die ongeveer een vijfde van de steekproef omvat. Immers hetgeen waarnaar in de enquête werd gevraagd betreft leidende en uitvoerende functies, alsook actief lidmaatschap in het verenigingsleven. Dit zijn duidelijk activiteiten die relatief veel vrije tijd in beslag plegen te nemen en 'inzet' vragen. De vaststelling dat deze 377 personen in de steekproef tot een soort 'sociale elite' behoren, wordt als 't ware nog versterkt doordat 125 onder hen twee zulke activiteiten beoefenen. 59 gezinshoofden nemen zelfs drie of meer zulke taken ter harte.

De relatieve deelname aan zogenaamde niet-vergoede activiteiten is uiterst gevarieerd onder de diverse socio-professionele categorieën. Is de gemiddelde deelnameverhouding aan een of meerdere zulke activiteiten 26,4 % in de gehele steekproefbevolking (1.429 gezinshoofden), dan bereikt de groep kaderpersoneel een verhoudingscijfer van 50 %, terwijl slechts 13,9 % der ongeschoolde arbeiders bij een of meerdere zulke activiteiten betrokken zijn.

Er bestaat, globaal gezien, een onmiskenbare samenhang tussen de beroepskwalifikatie en de deelname aan niet-vergoede activiteiten. De negen beroepsgroepen die bij deze analyse gewoonlijk worden onderscheiden, aangevuld met een tiende groep die merendeels uit op-rust-gestelden bestaat, worden hieronder opgesomd in de volgorde die beantwoordt aan hun verhouding van deelname aan zogenoemde niet-vergoede activiteiten.

1. kaderpersoneel (50,0 %)
2. vrije beroepen (46,2 %)
3. bedienden van het middenkader (43,3 %)
4. lagere bedienden (31,2 %)
5. ondernemers (29,4 %)
6. landbouwers (28,3 %)
7. geschoolde arbeiders (27,9 %)
8. zelfstandige ambachtslieden en handelaars (21,3 %)
9. op-rust-gestelden, langdurig zieken en werklozen (14,3 %)
10. ongeschoolde arbeiders (13,9 %)

Uit deze rangschikking en de bijgaande verhoudingscijfers blijkt duidelijk de 'dragende' rol in het verenigingsleven van drie socio-profes-

sionele groepen, met name de twee hogere bediendengroepen (kader en middenkader) en de beoefenaars van vrije beroepen. Numeriek gezien is de groep van het middenkader der bedienden evenwel veel belangrijker dan de beide andere groepen samen.

De inzet van de lagere bedienden, de ondernemersgroep, de landbouwers en de geschoolde arbeiders ligt nog boven maar toch dicht bij de gemiddelde verhouding. De zelfstandige ambachtlieden nemen reeds minder dan gemiddeld deel aan de leidende taken in het verenigingsleven en aan individuele hulpverlening. Zowel de zogenoemde 'sociale groep' als de beroepskategorie der ongeschoolde arbeiders kennen een uiterst zwakke deelname aan de actieve en dragende opdrachten in het verenigingsleven en zelfs aan de andere niet-vergoede activiteiten.

De verhoudingen van deelname aan het verenigingsleven zijn derhalve duidelijk verschillend van de ene tot de andere socio-professionele groep.

Dit verschil is nog duidelijker uitgesproken wanneer de diverse verenigingen naar soort worden onderscheiden.

Ongeschoolde arbeiders met interesse voor het verenigingsleven zijn het meest betrokken in het sociale en het kulturele verenigingsleven. Bij geschoolde arbeiders ligt het hoofdaksent op het kulturele verenigingsleven en vervolgens op het sociale verenigingsleven alsook op het caritatieve, civiele of vaderlandse verenigingsleven.

Bij lagere bedienden ligt de hoofdtoon weer vooral op het sociale verenigingsleven en in mindere mate op het kulturele verenigingsleven.

In het middenkader der bedienden gaat de hoofdbekommernis weer de 'sociale' richting uit, maar daarnaast is er een grote belangstelling voor het levensbeschouwelijke verenigingsleven, en in matige verhoudingen ook voor het kulturele en het rekreatieve.

Het kaderpersoneel heeft vooral belangstelling voor het kulturele en het sociale verenigingsleven, maar ook in zeer uitgesproken mate voor het levensbeschouwelijke en zelfs voor bestuurstaken in het rekreatieve verenigingsleven.

Bij de landbouwers is de belangstelling in hoofdzaak op het sociale en op het levensbeschouwelijke verenigingsleven georiënteerd.

Zelfstandige ambachtslieden zijn in het bijzonder actief in het sociale verenigingsleven, maar leggen verhoudingsgewijs zeer veel belangstelling aan de dag voor taken in het caritatieve, civiele en vaderlandse verenigingsleven. Ook naar het levensbeschouwelijke verenigingsleven gaat hun aandacht.

De beoefenaars van vrije beroepen zijn in zeer overwegende mate bij het sociale verenigingsleven betrokken; in iets mindere mate bij het kulturele en het artistieke verenigingsleven.

De 'sociale' groep der gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen tenslotte is het sterkst in het sociale verenigingsleven geëngageerd.

Het is bij deze opsomming ongetwijfeld opgevallen dat de belangstelling voor het sociale verenigingsleven in alle beroepsgroepen vrij hoog is. Deze grote belangstelling mag echter niet geheel en al met 'sociale verantwoordelijkheidszin' worden gelijkgesteld, want vaak is de actieve deelname aan het sociale verenigingsleven beperkt tot de eigen, soms enge groeps- of beroepsbelangen.

3. HUISHOUDELIJKE TAKEN ALS VRIJETIJSBESTEDING

Men hoort wel eens beweren dat de verkorting van de arbeidsduur en derhalve het toenemen van de vrije tijd aan de basis ligt van een andere taakverdeling tussen man en vrouw in het gezin. A fortiori wordt deze taakverdeling gewijzigd wanneer ook de vrouw een taak buitenshuis gaat opnemen. Allerlei bezigheden die traditioneel tot het domein van de huishoudster behoorden worden zodoende van hun zogenaamd 'typisch vrouwelijk' cachet ontdaan. Dit betekent evenwel ook dat een gedeelte van de 'vrije tijd' die gewonnen werd op de arbeidstijd wordt omgezet in halfvrije tijd.

De enquêtegegevens schijnen de boven omschreven evolutie te bevestigen. Er werd in het enquêteformulier een lijst van elf huishoudelijke taken opgenomen waarvan werd gevraagd of het gezinshoofd hierbij wel eens hulp verleende. De lijst omvatte de volgende taken: de afwas, de gezinswas, schoonmaken van het huis, schoenen poetsen, bedden opmaken, eten bereiden, boodschappen doen, verzorging van

de kinderen, hulp bij de wekelijkse schoonmaak, kleine herstellingen in huis, wassen en klein onderhoud van auto of bromfiets. De onder-
vraagde personen waren vrij andere activiteiten aan deze opsomming toe te voegen.

Er blijken slechts 185 gezinshoofden in de steekproef voor te komen die nooit en op geen enkele wijze in het huishouden meehelpen (12,9 %).

155 anderen (10,8 %) plegen slechts één enkele huishoudelijke taak op zich te nemen. Gewoonlijk gaat het bij deze groep om taken die zich helemaal op de rand van het huishoudelijke bevinden, zoals 'auto wassen' of 'boodschappen doen'.

Het aantal gezinshoofden dat bij twee, drie, vier en meer huishoudelijke taken pleegt mee te helpen daalt bestendig en zeer geleidelijk van 191 (twee taken) tot 35 (meer dan tien). De percentages verminderen derhalve ook van 13,4 % tot 2,4 %.

Tezamen telt men in de steekproef van 1.429, 898 gezinshoofden die, naar hun eigen uitspraak, tenminste drie huishoudelijke taken regelmatig plegen te verrichten. Zij vormen 62,8 % of ruim drie vijfden van alle geënquêteerde gezinshoofden.

Er werd reeds aangetoond dat voornamelijk de lagere strata in de loon- en weddetrekkende beroepsgroepen een korte arbeidstijd genieten. In deze groepen treft men ook het meest buitenhuiswerkende vrouwen aan.

Grafiek I.12 toont nu aan dat ook deze groepen in de hoogste verhouding huishoudelijke taken op zich nemen.

De geënquêteerden worden er naar socio-professionele groepen ingedeeld alsmede naar het aandeel der gezinshoofden in iedere groep, die regelmatig tenminste drie huishoudelijke taken op zich nemen. Uit grafiek I.12 is duidelijk af te leiden dat voornamelijk de loon- en weddetrekkenden ertoe overgaan ook huishoudelijke taken op zich te nemen. De verhoudingscijfers van de zelfstandige gezinshoofden die tenminste drie huishoudelijke taken plegen uit te voeren overschrijden in geen enkele groep de 50 % en liggen het laagst bij de ondernemers (38,2 %).

Het gemiddelde aandeel der gezinshoofden, die tenminste drie huishoudelijke taken voor hun rekening nemen, is 62,8 %. In gezinnen

GRAFIEK 1.12 : Indeling van de geënquêteerde gezinshoofden naar de beroepsgroep en naar het aandeel dat al dan niet huishoudelijke taken op zich neemt; W.E.S.-enquête, 1967.

beroepsgroepen	aandeel dat al dan niet huishoudelijke taken										totaal (=100 %)	
	tenminste drie :100 geen of min dan drie : 0	90	80	70	60	50	40	30	20	10		0
ongeschoolde arbeiders												360
geschoolde arbeiders												208
lagere bedienden												154
middenkader bedienden												171
kaderpersoneel												76
landbouwers												113
zelfstandige ambachtslieden en handelaars												141
ondernemers												34
vrije beroepen												39
overige												133
totale steekproef												1.429

waar alleen de echtgenoot beroepsactief is, ligt het ongeveer op dat gemiddeld niveau (62,1 %). Dat aandeel loopt echter op tot 78,4 % in de gezinnen waar beide echtgenoten beroepsactief zijn.

Zodra evenwel meerdere gezinsleden beroepsactief worden — bv. man en vrouw en kinderen of man en kinderen — daalt het aandeel der gezinshoofden die in het huishouden meehelpen tot ver beneden het gemiddelde en schommelt tussen 47 en 57 %.

4. 'KOSTENBESPARINGEN' ALS VRIJETIJDSEBESTEDING

Een aantal activiteiten die niet uitsluitend als echte recreatie worden uitgeoefend, en die evenmin als 'beroepsactiviteiten' kunnen aangezien worden, worden als 'kostenbesparing' omschreven.

Dit soort activiteiten levert doorgaans geen rechtstreeks geldelijk gewin op, maar betekent voor het gezin eerder een opbrengst in natura, waardoor wel financiële uitgaven worden vermeden.

Men kan hier meestal twee grote groepen onderscheiden, nl. activiteiten die verband houden met veeteelt, land- en tuinbouw, en activiteiten die eerder beroep doen op handvaardigheden. Tot de eerste groep kan men rekenen: het winnen van groenten in de eigen tuin, vruchten in boomgaard of serre, gewassen op een stuk akkerland en het houden van kleinvee.

Tot de tweede groep kan men rekenen: het zelf metselen of timmeren aan de woning, schilderen, behangen en verfraaien van de woning, het maken van eigen meubelen, de herstelling van apparaten, leidingen en uitrustingsstukken en dergelijke.

Het beoefenen van zogenoemde 'kostenbesparende activiteiten' lijkt door meerdere beweegredenen te kunnen gemotiveerd worden. Men denkt vanzelfsprekend het eerst aan een gebeurlijk ontoereikend inkomen dat door 'kostenbesparingen' langs de uitgavenzijde moet worden aangevuld. Vervolgens kan de kostenbesparende activiteit uitgelokt worden door een gebeurlijke overvloed van vrije tijd die op een zinvolle wijze wil besteed worden. Tenslotte kan bij bepaalde dezer 'kostenbesparingen' aan een creatieve behoefte worden voldaan die in het werksmilieu niet meer kan bevredigd worden.

Nopens deze drie aspecten kan het verband tussen socio-professionele status en de aard van de uitgeoefende kostenbesparende activiteiten enige aanwijzing verschaffen.

De onderscheiden beroepsgroepen kunnen als volgt gerangschikt worden op grond van het relatieve aantal gezinshoofden dat kostenbesparende activiteiten beoefent:

1. lagere bedienden (92,1 %)
2. ongeschoolde arbeiders (89,2 %)
3. geschoolde arbeiders (88,8 %)
4. landbouwers (88,8 %).

Deze eerste vier beroepsgroepen tekenen zich zeer duidelijk af tegenover de volgende vier:

5. bedienden van het middenkader (78,1 %)
6. zelfstandige ambachtslieden en handelaars (67,4 %)
7. gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen (65,1 %)
8. kaderpersoneel (58,1 %).

Beoefenen in alle bovengenoemde beroepsgroepen veel meer dan de helft van alle betrokkenen een of andere kostenbesparende activiteit, dan is dit nog maar goed een derde in de beide volgende en laatste beroepsgroepen :

9. vrije beroepen (38,5 %)
10. ondernemers (35,3 %).

Men kan uit de bovenstaande verhoudingscijfers afleiden dat de beroepsgroepen waar de 'kostenbesparingen' op de meest intensieve wijze beoefend worden, ook de lage inkomengroepen zijn. Met uitzondering van de landbouwersgroep zijn het ook de beroepsgroepen die over het meest vrije tijd beschikken, terwijl de lagere bediendengroep en de groep der ongeschoolde arbeiders de twee beroepsgroepen zijn waarvan gewoonlijk aangenomen wordt dat zij de geringste professionele bevrediging schenken. Beide groepen hebben het hoogste aandeel beoefenaars van kostenbesparende activiteiten.

Wat de aard van de uitgeoefende kostenbesparende activiteiten betreft, heeft het onderzoek een merkwaardige relatie kunnen onderkennen met de beroepssituatie.

De landbouwers beoefenen in zeer overwegende mate kostenbesparingen die feitelijk in het verlengde van hun beroepsactiviteit liggen. Ook door de geschoolde vaklui worden voornamelijk in het beroep verworven vaardigheden aangewend bij het beoefenen van kostenbesparende activiteiten, die dan overwegend betrekking hebben op de woninguitrusting.

Bij ongeschoolde arbeiders gaat de belangstelling nog in gelijke mate naar kostenbesparingen van beide strekkingen. Het hoge aandeel der activiteiten die aan de landbouw verwant zijn is waarschijnlijk te verklaren door het feit dat de geringe historische afstand tot het vroegere landarbeidersberoep bij vele ongeschoolden nog zekere landbouwkundige interesse en dito vaardigheden heeft nagelaten. Een goed deel van de ongeschoolde arbeiders zijn immers pas in de jongste twintig jaar uit de landbouwsektor afgevoeld.

Bij de lagere bedienden gaat de belangstelling reeds in veel sterkere mate naar kostenbesparingen in de doe-het-zelf-sfeer. Dit laatste is eveneens en in nog sterkere mate het geval bij de andere twee

bediendengroepen, nl. deze van het middenkader en het kaderpersoneel.

Ook onder de zelfstandige ambachtslieden en de beoefenaars van vrije beroepen worden meer kostenbesparingen verwezenlijkt in de doe-het-zelf-sfeer (handvaardigheden) dan langs het winnen van groenten, fruit e.d. in de tuin, of langs het houden van vee of kleinvee.

Alleen bij de grotere ondernemers bemerkt men een verhoudingsgewijs grotere belangstelling voor zogenoemde kostenbesparingen in de land- en tuinbouwsfeer. Aangezien de verschillen met de 'doe-het-zelf-activiteiten' evenwel niet groot zijn, en de betrokken beroepsgroep in de enquête slechts door 34 gezinshoofden vertegenwoordigd is, zou het gewaagd zijn hieruit enige konklusie af te leiden.

Globaal gezien stelt men derhalve een vermindering vast van de 'kostenbesparingen' naarmate het socio-professionele niveau stijgt. Deze afname is echter veel sterker voor de activiteiten die met land- en tuinbouw of veeteelt verband houden dan voor de activiteiten in de doe-het-zelf-sfeer.

Dit bevestigt overigens hetgeen reeds in hoofdstuk I, paragraaf 8 werd aangetoond, namelijk dat het gebruik van de tuin voor utilitaire doeleinden afneemt naarmate het socio-professionele peil stijgt.

Het onderzoek schijnt evenzeer af te rekenen met een oude 'myte', als zouden 'geestesarbeiders' in hun vrije tijd een lichamelijke activiteit uitoefenen als 'tegengewicht' voor een beroepsleven dat op eenzijdige wijze op hersenactiviteit beroep doet. Het tegendeel is veeleer waar. Anderzijds schijnen de onderzoeksresultaten wel een gedeeltelijke bevestiging in te houden van de hypotese, dat creatieve vrijetijdsactiviteiten — zoals de hier behandelde 'kostenbesparingen' alleszins genoemd kunnen worden — als een heilmiddel functioneren (c.q. aangewend worden) tegen de vaak eentonige beroepsarbeid.

Om hierover een definitieve konklusie te kunnen formuleren zou het winstmotief (c.q. besparingsmotief) echter volledig moeten geabstraheerd kunnen worden.

Doorgaans blijken de jongere generaties veel minder belangstelling op te brengen voor kostenbesparingen in de land- en tuinbouwsfeer dan

de oudere leeftijdsgroepen. In de vijf onderscheiden leeftijdsgroepen vermindert het aandeel van diegenen die zich overwegend met dit soort kostenbesparingen inlaten van oud (+ 65 j.) tot jong (— 35 j.) als volgt: 39, 34, 29, 23 en 19 %.

De activiteiten die hoofdzakelijk betrekking hebben op woning-uitrusting en op handvaardigheden evolueren in omgekeerde richting. Van oud naar jong stelt men de volgende verhoudingen vast: 14, 29, 33, 36 en 43 %.

De uitoefening van kostenbesparende activiteiten vermindert in het algemeen zeer sterk van zodra de leeftijd van 65 jaar overschreden is, wat wel verrassend kan genoemd worden, gezien de overvloed aan vrije tijd die deze leeftijdsgroep toebedeeld krijgt.

5. GEESTESVORMING EN BEROEPSVERVOLMAKING IN DE VRIJE TIJD

In de etymologische oorsprong van het woord 'scholing' ligt de betekenis 'vrije tijd' (= het griekse begrip σχολη). Ook in onze samenleving besteden een groot aantal mensen hun vrije tijd aan geestesvorming en beroepsvervolmaking, zodat voor een gedeelte althans de etymologische betekenis van het woord 'scholing' behouden blijft.

Door 6,8 % van alle geënquêteerde gezinshoofden wordt nog op een of andere manier naschools onderwijs gevolgd. Deze 97 gezinshoofden besteden daaraan min dan een uur (6), een tot twee uur (10), twee tot drie uur (4), drie tot vier uur (6) of tenminste vier uur (37) per week. Van 34 onder hen is niet bekend hoeveel tijd zij wekelijks aan naschools onderwijs besteden. Het gaat in de meeste dezer gevallen om personen met vrij hoog onderwijsniveau die nog seminaries of kursussen volgen op uiteenlopende data en met uiteenlopende taken en leerstof.

Voorals de lektuur van vaktijdschriften, die van aard zijn de vakkennis in de breedste zin te bevorderen, wordt door zeer veel geënquêteerden behartigd. Op de totale steekproef van 1.429, verklaarden 739 ondervraagden regelmatig vaklektuur te lezen (51,7 %). Een 30-tal onder hen lezen hun vaklektuur gewoonlijk tussen de arbeidstijd in, terwijl de meesten hiervoor de avonduren en het weekeinde gebruiken.

Hierna zal worden nagegaan in welke mate het beroep en het bereikte onderwijspeil de geestesvorming en de beroepsvervolmaking gedurende de vrije tijd stimuleren of in welke mate deze aspecten samengaan.

A. *Naschools onderwijs*

In de diverse socio-professionele categorieën is het volgen van naschools onderwijs op zeer uiteenlopende wijze doorgedrongen. Zijn ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen bijna voor een vierde (resp. 26,5 en 23,1 %) bij zulke leergangen betrokken, dan volgen niet eens vijf ten honderd der ongeschoolde arbeiders naschools onderwijs (2,5 %). Dit aandeel ligt begrijpelijkerwijze zeer laag (1,5 %) bij gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen.

Eén op tien bedienden van het kaderpersoneel (10,5 %) volgt nog naschoolse leergangen, maar dit percentage loopt tot circa 8,5 % terug bij geschoolde arbeiders, zelfstandige ambachtslieden, handelaars en lagere bedienden.

In het middenkader der bedienden en onder landbouwers volgen respectievelijk 6,4 en 5,3 % nog naschools onderwijs.

Zoals reeds werd vastgesteld ligt dit aandeel het laagst bij ongeschoolde arbeiders en in de 'sociale' groep.

Het vermoeden ligt voor de hand dat het reeds bereikte onderwijspeil van invloed is op de neiging tot verdere studie.

Onder de 855 geënquêteerden, die als enige vorm van dagonderwijs de lagere onderwijscyclus geheel of ten dele hebben doorlopen (al dan niet gevolgd door een paar jaar L.M.O.), worden er nauwelijks 35 geteld die nog aan enige naschoolse leergang deelnemen (4,1 %). Dit aandeel neemt echter toe tot 10,4 % onder de 270 ondervraagden die de volledige cyclus van het lager middelbaar onderwijs doorlopen hebben, maar daalt toch weer tot 7,7 % onder de 183 geënquêteerden die de hogere cyclus van het M.O. hebben doorlopen.

Onder de 83 afgestudeerden van het hoger niet-universitair onderwijs volgen 12 % naschoolse leergangen, terwijl 10 universitaires op de 38 die in de steekproef voorkomen (26,3 %) nog aan zulke kursussen deelnemen. Onder de laatsten zijn er nochtans velen die 'kongressen en studiedagen' met naschools onderwijs gelijkstellen. Het is duide-

lijk dat dit niet altijd zo moet zijn, maar dit kon door het onderzoek niet getoetst worden.

Men kan niettemin vaststellen dat de belangstelling voor verdere geestesvorming op duidelijke wijze een verlengstuk vormt van het reeds bereikte ontwikkelingspeil, en dat meer ontwikkelde en hoger gekwalificeerde beroepsgroepen daaraan een groter gedeelte van de vrije tijd plegen te besteden dan de beroepsgroepen in de lagere maatschappelijke lagen.

B. Beroepsvervolmaking door vaklektuur

Ongeveer de helft van alle geënquêteerden (51,7 %) houden zich op de hoogte van de ontwikkeling in hun vakgebied door de lektuur van (ruim geïnterpreteerde) vakliteratuur. Ook dit aspect van beroepsvorming en -vervolmaking houdt nauw verband met het beroepsniveau. Men zou zelfs kunnen stellen dat, meer nog dan bij de naschoolse leergangen, de techniciteit van het beroep de doorslaggevende faktor schijnt te zijn.

De drie beroepsgroepen waar het grootste deel der ondervraagden vaklektuur bijhouden, zijn dezelfde drie die ook het hoogste percentage naschoolse leergangen plegen te volgen. Beide vormen van ontwikkeling schijnen in deze drie beroepsgroepen derhalve sterk verspreid te zijn: het zijn de ondernemers, de vrije beroepen en het kaderpersoneel waar respectievelijk 91,2, 87,3 en 86,8 % regelmatig vaklektuur doornemen.

In volgorde — naar het aandeel der lezers van vakliteratuur — komen daarna de landbouwers (85,8 %) en het middenkader der bedienden (72,5 %). Deze beide groepen schijnen hun vorming dus in sterkere mate door vaklektuur bij te houden dan door het volgen van leergangen. Immers zij rangschikken zich terzake vóór de drie groepen die hen inzake 'leergangen' waren voorgegaan, met name de zelfstandige ambachtslieden en handelaars, de lagere bedienden en de geschoolde arbeiders.

In deze drie beroepsgroepen plegen respectievelijk 66,7, 59,1 en 48,6 % regelmatig vakliteratuur te bestuderen.

Inzake vaklektuur komen de ongeschoolde arbeiders met 23,1 % en de gepensioneerden met 13,5 % opnieuw op de laatste twee plaatsen.

TABEL 1.7: Rangorde der diverse beroepsgroepen naar het aandeel der onder-
vraagden die (1) naschoolse leergangen volgen en (2) regelmatig vakliteratuur
bestuderen; W.E.S.-enquête, 1967.

	Aandeel	Totaal der geënquêteerden per beroepsgroep
(1) Rangorde der beroepsgroepen naar het aandeel dat regelmatig leergangen volgt		
Ondernemers	26,5	34
Vrije beroepen	23,1	39
Kaderpersoneel	10,5	76
Geschoolde arbeiders	8,6	208
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	8,5	141
Lagere bedienden	8,4	154
Middenkader bedienden	6,4	171
Landbouwers	5,3	113
Ongeschoolde arbeiders	2,5	360
'Sociale' groep (a)	1,5	133
Totale steekproef	6,8	1.429
(2) Rangorde der beroepsgroepen naar het aandeel dat regelmatig vakliteratuur bestudeert		
Ondernemers	91,2	34
Vrije beroepen	87,3	39
Kaderpersoneel	86,8	76
Landbouwers	85,8	113
Middenkader bedienden	72,5	171
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	66,7	141
Lagere bedienden	59,1	154
Geschoolde arbeiders	48,6	208
Ongeschoolde arbeiders	23,1	360
'Sociale' groep (a)	13,5	133
Totale steekproef	51,7	1.429

(a) Omvat naast gepensioneerden ook langdurig zieken en langdurig werklozen.

Tabel I.7 geeft een overzichtelijk beeld van de rangorde inzake 'leergangen' en inzake 'vaklektuur' tussen de tien weerhouden socio-professionele categorieën, terwijl naast iedere beroepsgroep het aandeel wordt vermeld dat respectievelijk leergangen volgt en regelmatig vakliteratuur bestudeert.

De rangorde waarin diverse beroepsgroepen in de beide tabellen voorkomen, wordt, naast de klaarblijkelijke invloed van het beroepsniveau, vanzelfsprekend ook beïnvloed door de concrete mogelijkheden die de beroepssituatie biedt om door zelfstudie een hoger inkomen of een hogere sociale positie te bereiken. Deze faktor verklaart ten dele wel de lage rang in beide rangschikkingen door de ongeschoolde arbeiders ingenomen, misschien ook de lage rang die inzake vaklektuur door de geschoolde arbeiders en de lagere bedienden wordt ingenomen.

Meer en duidelijker nog dan het volgen van leergangen wordt de lektuur van vakbladen door het bereikte onderwijspeil beïnvloed. Onder de 855 geënquêteerden die als enige onvolledige of volledige vorm van dagonderwijs de lagere onderwijscyclus hebben doorlopen (al dan niet gevolgd door een paar jaar L.M.O.) lezen nauwelijks 38,6 % regelmatig vakliteratuur.

Onder de 270 die L.M.O. hebben genoten loopt dit aandeel reeds tot 64,8 % op en een verhouding van 68,3 % wordt bereikt onder de 183 ondervraagden die H.M.O. af hebben.

De 83 afgestudeerden van het hoger-niet-universitair onderwijs lezen in 86,7 % der gevallen regelmatig vakliteratuur en het hoogste verhoudingscijfer (97,4 %) wordt bereikt onder de 38 geënquêteerden met een universitair diploma.

6. ENKELE BESLUITEN MET BETREKKING TOT DE BESTEDING VAN DE HALFVRIJE TIJD

Uit de studie van de vormen van halfvrije-tijdsbesteding zijn weinig onmiddellijk beleidsoriënterende besluiten te trekken.

Een beknopte rekapitulatie van de hier gedane vaststellingen zal zulke besluitvorming nochtans vergemakkelijken, nadat in het verdere

verloop van het onderzoek de behoeften van de bevolking duidelijker aan het licht zullen gekomen zijn.

Bij het rekapitulieren van de voornaamste vaststellingen zal de indeling van het hoofdstuk worden gevolgd.

1. *De fysische rust*

Gedurende de zomerperiode nemen de meeste mensen minder nachtrust dan 's winters, zodat het bruto vrijetijdsvolume alleen reeds door dit feit toeneemt. Winter en zomer blijft de duur van de nachtrust in nagenoeg alle beroepsgroepen tussen 8 en 9 uur. 's Winters benadert men eerder 9, 's zomers eerder 8 uur. De beroepsgroepen die hun slaapgewoonten het best aan de loop der seizoenen aanpassen zijn de landbouwers, de beide arbeidersgroepen, de lagere bedienden en de beoefenaars van vrije beroepen.

Het gezegde dat 'wie vele uren werkt, ook lang mag slapen' gaat in de werkelijkheid niet op. Het is gebleken dat de lengte van de arbeidsduur geen opvallende invloed heeft op de lengte van de nachtrust, althans niet tijdens de winter. 's Zomers stelt men echter vast dat de geënquêteerden die het meest uren aan beroepsarbeid besteden, een kortere nachtrust genieten.

Het is evenmin waar dat de duur van de nachtrust zou toenemen met de leeftijd. Dit is althans niet het geval wanneer het om beroeps-actieve personen gaat. Daar is eerder het tegengestelde waar te nemen. Personen boven de pensioengerechtigde leeftijd nemen wél meer fysische rust dan beroepsactieven.

Op gewone werkdagen gaan 82,4 % der gezinshoofden vóór 23 uur slapen. Op vrijdagavond is dit aandeel nog maar 74,4 % en het slinkt tot 52,0 % op zaterdagavond. Op zondagavond gaan 64,4 % weer vóór 11 uur slapen.

Boeren en arbeiders gaan op werkdagen het vroegst naar bed. Beoefenaars van vrije beroepen, kaderpersoneel en ondernemers maken de langste avonden. Op zaterdagavond blijven de arbeiders evenwel ook

tot zeer laat op. De landbouwers maken alleen op zondag een lange avond. Ook dan zijn zij echter van alle beroepsgroepen nog het vroegst te bed. Landbouwers staan iedere morgen het vroegst op, daarin gevolgd door de arbeiders.

In alle zelfstandige beroepsgroepen hebben ongeveer de helft van de gezinshoofden de gewoonte 's middags een siësta te doen. Onder de landbouwers hebben de drie vierden deze gewoonte aangenomen. Het aandeel van diegenen die gewoonlijk een siësta doen vermindert onder de weddetrekkenden evenredig met het beroepsniveau. Het bedraagt 46 % onder het kaderpersoneel en nog slechts 33 % onder de ongeschoolde arbeiders.

Er werd een positief verband gekonstateerd tussen de arbeidsduur enerzijds en de frekwentie van de personen die een siësta doen anderzijds.

2. Niet-vergoede activiteiten

Een op vijf der ondervraagde gezinshoofden presteert activiteiten die betrekking hebben op niet-rekreatieve functies, taken en actief lidmaatschap in het verenigingsleven. De verenigingen die het meest gezinshoofden tot zulke activiteiten kunnen aantrekken, bewegen zich op het 'sociale' domein. Heel vaak beoefenen dezelfde personen taken in meerdere soorten verenigingen. 6,3 % der geënquêteerden presteren ook nog individuele hulp aan familieleden, burens, naastbestaanden of andere medemensen.

Bij de studie van de beroepsgroepen die het meest tot de bloei van het verenigingsleven bijdragen komt duidelijk de 'dragende' rol van drie socio-professionele groepen naar voren, met name de bedienden van het middenkader, het kaderpersoneel en de beoefenaars van vrije beroepen. Numeriek gezien is de groep van het middenkader der bedienden evenwel veel belangrijker dan de beide andere groepen samen.

Er bestaat een verband tussen de sociale status en het onderwijspeil enerzijds en de leidende of actieve deelname aan het verenigingsleven — althans aan de niet-rekreatieve aspecten ervan — anderzijds.

Er zijn per beroepsgroep evenwel zeer grote verschillen waar te nemen naar gelang de aard van het verenigingsleven. In het verenigingsleven dat het dichtst bij de vrijetijdsbesteding staat — nl. het kulturele verenigingsleven — is, bij wijze van voorbeeld, de actieve deelname van de op-rust-gestelden, van landbouwers, ongeschoolde arbeiders en ondernemers uiterst laag. Gepensioneerden, ongeschoolde arbeiders en lagere bedienden zijn ook uitgesproken zwak vertegenwoordigd in het *artistieke* verenigingsleven.

De beide arbeidersgroepen, evenals de landbouwers en de gepensioneerden laten grotendeels verstek gaan bij de verantwoordelijke functies in het *sportieve* verenigingsleven.

In het *rekreatieve* verenigingsleven werden ook weinig bestuurstaken en dergelijke opgenomen door ongeschoolde arbeiders, personen op rust, landbouwers en zelfstandige ambachtslieden en handelaars.

De verhoudingscijfers inzake de deelname aan de niet-rekreatieve aspecten van het verenigingsleven kunnen in hun geheel als een ruwe maatstaf gelden voor de graad van 'maatschappelijke openheid en sociaal engagement' in de diverse beroepsgroepen, en zodoende wijzen op een zekere bereidheid tot inzet voor de gemeenschap en tot ontsnappen aan de beperktheid van de eigen gezichtseinder, zowel van het eigen gezin, de eigen buurt als de eigen beroepsgroep.

Een hoog kwotum van deelname aan sommige der behandelde vormen van verenigingsleven wijst op geëngageerde vormen van vrijetijdsbesteding, die op gunstige wijze het maatschappelijk verkeer buiten het arbeidsmilieu in strikte zin bevorderen.

Individueel gepresteerde hulpverlening aan familieleden, burens en naastbestaanden wordt door 6 gezinshoofden op honderd op regelmatige wijze, en gratis, uitgeoefend gedurende de (bruto) vrije tijd. Deze meer traditionele vorm van sociabiliteit is naar verhouding het meest verspreid onder gepensioneerden en onder geschoolde en ongeschoolde arbeiders, alsook onder landbouwers en lagere bedienden.

3. *Huishoudelijke taken*

Zes gezinshoofden op tien helpen hun echtgenote regelmatig in het huishouden. Huishoudelijke hulp wordt het meest verleend door arbeiders, lagere bedienden en bedienden van het middenkader. Dit zijn niet enkel de beroepsgroepen die doorgaans de kortste arbeidstijd genieten, maar tevens de beroepsgroepen waar het grootste aandeel buitenhuiswerkende echtgenoten wordt aangetroffen.

In alle zelfstandige beroepsgroepen verlenen vier tot vijf mannen op tien huishoudelijke hulp aan hun echtgenote.

4. *Kostenbesparende activiteiten*

Aktiviteiten die een opbrengst in natura opleveren of een kostenbesparing betekenen (in de tuin of in de doe-het-zelf-sfeer) worden in de beide arbeidersgroepen, onder lagere bedienden en onder landbouwers door 90 % der gezinshoofden beoefend. Zulke activiteiten worden ook beoefend door 80 % der bedienden van het middenkader, door 65 à 70 % der zelfstandige ambachtslieden en handelaars en der gepensioneerden, en door iets min dan 60 % van het kaderpersoneel.

Het minst van al (35 à 40 %) worden zulke kostenbesparende activiteiten uitgevoerd door beoefenaars van vrije beroepen en ondernemers.

Het uitvoeren van 'kostenbesparende' bezigheden kan worden gemotiveerd door een onvoldoende inkomen, door een overvloed aan vrije tijd die zinvol wil besteed worden, of door een behoefte aan persoonlijke creativiteit die gebeurlijk niet wordt bevredigd bij de dagelijkse arbeid.

De vaak gehoorde 'myte' als zouden geestesarbeiders in hun vrije tijd een lichamelijke activiteit uitoefenen als tegengewicht voor een beroepsleven dat op eenzijdige wijze op hersenactiviteit beroep doet, wordt grotendeels tegengesproken.

De oudere generatie heeft meer belangstelling voor kostenbesparende activiteiten die met landbouw, tuinbouw of veeteelt verband houden

dan de jongere gezinshoofden. Deze laatsten houden het meer bij zogenoemde 'doe-het-zelf'-aktiviteiten.

5. Beroepsvervolmaking en geestesvorming

Zeven gezinshoofden op honderd volgen gedurende de vrije tijd nog een of andere vorm van naschools onderwijs. Meer ontwikkelde en hoger gekwalificeerde beroepsgroepen besteden een groter gedeelte van hun vrije tijd aan naschoolse vorming dan de beroepsgroepen in de lagere maatschappelijke lagen.

De helft der gezinshoofden leest regelmatig vaklektuur. 85 à 90 % der ondernemers, beoefenaars van vrije beroepen en kaderpersoneel lezen regelmatig vaklektuur. Dit is ook het geval voor 85 % der landbouwers, bij circa 70 % der bedienden van het middenkader, der zelfstandige ambachtlieden en handelaars en der lagere bedienden. Slechts de helft der geschoolde arbeiders en een vierde der ongeschoolden lezen regelmatig vakliteratuur.

hoofdstuk IV liefhebberijen en hobby's

INLEIDING

De vrije avonden na de dagtaak, de weekeinden, de vakantieperiodes en mogelijks nog andere vrijetijdspanodes, worden door talloze mensen benut om een of andere geliefkoosde bezigheid te beoefenen. Niet alle liefhebberijen of hobby's zijn daarom werkelijk tijdsintensief. Niettemin hebben ze een bijzondere betekenis in het gehele vrijetijdspatroon, waarin ze als oriëntatie-lijnen fungeren. Op deze hobby's en liefhebberijen enten zich vaak andere al dan niet verwante bezigheden, zodat iedereen die een ware hobby beoefent een belangrijk gedeelte van zijn vrije tijd tenminste voor zich zelf een zin kan geven.

Een liefhebberij is uiteraard een vrijwillige keuze, die wel door materiële en financiële gegevens kan worden geremd of gestimuleerd, maar toch altijd de richting aangeeft waarin de beoefenaar aan zijn vrije tijd gestalte wil geven.

Een statistische waarneming van de liefhebberijen die de bevolking bij voorkeur beoefent, geeft dan ook enkele richtingen aan waarin een vrijetijdsbeleid kan worden gevoerd.

I. DE MEEST BEOEFENDE LIEFHEBBERIJEN

Onder de 1.429 gezinshoofden die geënquêteerd werden noteert men 1.221 hobby's of liefhebberijen, of gemiddeld 85 per honderd onder-vraagden. Er werd in het vragenformulier duidelijk navraag gedaan naar liefhebberijen waaraan veel tijd wordt besteed⁵, zodat de onder-vraagden die alleen maar belangstelling voor een liefhebberij heb-

⁵ De integrale vraag luidde als volgt: 'Hebt U één of meer liefhebberijen of hobby's waaraan U echt *veel tijd* besteedt? Som ze op in volgorde van belangrijkheid.'

ben, maar deze niet daadwerkelijk beoefenen, vermoedelijk achterwege gelaten zijn. Iedere ondervraagde kon evenwel, in functie van zijn eigen tijdsmogelijkheden terzake, zelf oordelen wat hij onder 'veel tijd' wou begrijpen.

In de onderstaande lijst komen deze liefhebberijen en hobby's in volgorde van belangrijkheid voor. De frekwentie van voorkomen wordt tussen haakjes vermeld en wordt uitgedrukt in pro mille van het totale aantal ondervraagden (1.429) :

1. sportieve liefhebberijen (78)⁶
2. naar sport kijken (72)
3. tuinieren (69)
4. volièrevogels houden en verzorgen (57)
5. boeken en tijdschriften lezen (53)
6. kaartspelen (52)
7. duiven houden en verzorgen (51)
8. allerlei vormen van 'verzamelen' (41)
9. knutselen (36)
10. film, fotografie en dokawerk (31)
11. allerlei gezelschapsspelen (22)
12. persoonlijke vorming en studie (20)
13. een artistieke hobby — exclusief muziek en toneel (19)
14. huishoudelijke handvaardigheidstaken — 'doe-het-zelf' (17)
15. een technische hobby — exclusief knutselen en 'doe-het-zelf' (16)
16. musiceren — niet in fanfare of harmonie (15)
16. actieve (individuele) sportbeoefening (15)
18. onderhoud van auto of bromfiets (14)
19. naar muziek luisteren (13)
19. een natuurhobby beoefenen (13)⁷
21. denksport (12)⁸
21. een dierenhobby beoefenen (12)⁹
21. wandelingen en fietstochtjes (12)

⁶ Het gaat om sportieve liefhebberijen waarbij het ontspanningselement domineert boven het wedstrijd karakter en/of boven het element 'lichaamstraining'; vb. boog- of karabijnschieten, go-karting, paardrijden, zeilen, jagen, kegel- of bolspel enz.

⁷ Zoals een terrarium, herbarium, dierenobservatie enz.

⁸ Zoals schaken, puzzelen, kruiswoordraadsels oplossen enz.

⁹ Exclusief duiven, volièrevogels, aquariumvissen, vee of kleinvee. Meestal betreft het hier krielhaantjes- of vinkensport, alsook het africhten van honden.

- 24. vee of kleinvee houden (10)
- 24. autouitstapjes maken (10)
- 26. T.V.-programma's bekijken (9)
- 26. een aquarium houden (9)
- 28. organisatorisch werk voor het verenigingsleven (8)
- 28. sport in ploegverband (8)
- 30. een wetenschappelijke hobby (6)¹⁰
- 30. in fanfare of harmonie spelen (6)

Er komen in de bovenstaande lijst activiteiten voor die nauwkeurig bekeken *niet* als echte liefhebberijen of hobby's te weerhouden zijn, maar die niettemin door sommige ondervraagden als zodanig geïnterpreteerd worden. Dat is o.m. het geval met 'persoonlijke vorming en studie', huishoudelijke handvaardigheidstaken, onderhoud van de auto of de bromfiets, organisatorisch werk voor het verenigingsleven. Deze interpretatie van de geënquêteerden zal evenwel worden gerespecteerd en de genoemde bezigheden zullen verder als echte hobby's worden beschouwd.

Buiten de dertig opgesomde hobby's komen er ook een aantal voor met frekwenties die geringer zijn dan vijf pro mille. Sommige daarvan worden in werkelijkheid nochtans veel beoefend, maar worden blijkbaar niet als echte liefhebberijen of hobby's ervaren, zo bijvoorbeeld: helemaal niets doen (1 maal), met de burens praten (1 maal), op bezoek gaan (2 maal), vergaderingen en voordrachten bijwonen (1 maal), herbergbezoek (2 maal), bioskoopbezoek (2 maal), concerten of toneelvoorstellingen bijwonen (1 maal), kunsttentoonstellingen of musea bezoeken (3 maal), handelsbeurzen en exposities bezoeken (2 maal), toneel spelen (3 maal), in een koor zingen (3 maal), alsmede bezigheden die zelfs geen enkele vermelding kregen, zoals 'in de tuin zitten', zonnebaden, naar het verkeer kijken, bezoek ontvangen, op restaurant eten, technische sporttakken beoefenen, groepsreizen meemaken, shopping, rallyrijden e.a.

Deze opsomming wijst er reeds op dat het beoefenen van een liefhebberij meer op een bepaalde richting van de belangstelling wijst dan op de eigenlijke inhoud van de vrijetijdsbesteding.

¹⁰ Zoals scheikunde, genealogie, heemkunde.

Met uitzondering van enkele, kunnen de meeste der opgesomde hobby's — zelfs indien zij zeer intensief beoefend worden — ten hoogste een klein gedeelte van de totale beschikbare vrije tijd 'vullen'. Dit zal trouwens nog duidelijker blijken bij de studie van de vrijetijdsbesteding 's avonds na de dagtaak en in het weekeinde.

Men kan de richting waarnaar de actieve belangstelling van de ondervraagde gezinshoofden gaat, het best weervinden door een groepering van de genoemde liefhebberijen. Dan blijkt duidelijk dat de grootste groep geënquêteerden voornamelijk actieve belangstelling vertoont voor rekreatieve bezigheden waarbij lichamelijke beweging of inspanning te pas komt (zoals tuinieren en ontspannings-sport). Deze groep telt namelijk 182 belangstellenden per duizend geënquêteerden. Een tweede groep omvat diegenen die belangstelling hebben voor vogels, dieren en planten in de natuur of als 'huisgenoten'. Deze groep omvat 152 ondervraagden per duizend.

Op de derde rang komt een groep waarin alle handvaardigheids-hobby's in de ruimste zin kunnen samengebracht worden (inclusief fotografie). Deze groep telt 114 belangstellenden per duizend ondervraagden. Op afstand worden deze drie groepen gevolgd door :

een groep die van 'gezelschapsspelen' houdt (in de ruimste zin te interpreteren en waarin ook het kaartspel vervat is) : 86 %;

een groep die zich in het bijzonder met lektuur, studie en wetenschappelijke hobby's inlaat : 79 %;

een groep die voornamelijk belangstelling heeft voor sportief vertoon (kijksport) : 72 %;

een laatste belangrijke groep, omvattende 53 gezinshoofden per duizend, die een of andere hobby met artistieke inslag beoefenen.

Op basis van deze zeven groepen, die de zeven voornaamste belangstellingssferen van de ondervraagde bevolking weergeven, is het mogelijk een aantal richtlijnen voor vrijetijdsbeleid te ontwerpen, nadat ook zal nagegaan zijn op welke wijze de belangstelling zich in de diverse sociale strata spreidt, en nadat het effectieve vrijetijds-gedrag zal bestudeerd zijn.

2. DE HOBBYSPREIDING IN DE DIVERSE BEROEPSGROEPEN

De belangstelling voor en de beoefening van de verschillende hobby's is niet in alle beroepsgroepen op dezelfde wijze verspreid. Er tekenen zich in de diverse socio-professionele lagen duidelijke oriëntaties en belangstellingpunten af. Deze kunnen op een tweevoudige wijze onderkend worden.

Vooreerst kunnen de verschillende liefhebberijen — althans de voornaamste — stuk voor stuk worden nagegaan vanuit de optiek hunner beoefening (frekwenties) door de geënquêteerden in de verschillende beroepsgroepen. Uitgaande van de gemiddelde frekwentie van beoefening in de totaalgroep, zullen zodoende de beroepsgroepen naar voren komen die meer — respectievelijk min — dan gemiddeld elk der behandelde hobby's beoefenen.

Een tweede werkwijze bestaat erin te vertrekken van de beroepsgroep en na te gaan in welke volgorde van belangrijkheid (frekwentie van beoefening) de verschillende hobby's er voorkomen.

Vooraleer hiertoe over te gaan is het evenwel nodig aan te stippen dat het globale aantal der vermelde liefhebberijen niet in alle beroepsgroepen gelijk is. In de gehele ondervraagde groep (1.429 gezinshoofden) werd melding gemaakt van 1.221 hobby's of liefhebberijen. Dit zijn er dus 85,4 voor iedere honderd gezinshoofden.

Wordt nu het analoge verhoudingsgetal berekend voor elk der bestudeerde beroepsgroepen, dan wordt de volgende rangorde bekomen :

1. lagere bedienden : 112,3 hobby's per 100 gezinshoofden
2. vrije beroepen : 110,2 per 100
3. kaderpersoneel : 107,9 per 100
4. middenkader bedienden : 103,5 per 100
5. geschoolde arbeiders : 93,7 per 100
6. ongeschoolde arbeiders : 83,0 per 100
7. gepensioneerden enz. : 76,7 per 100
8. ondernemers : 64,7 per 100
9. zelfstandige ambachtslieden en handelaars : 53,2 per 100
10. landbouwers : 46,9 per 100.

Hieruit blijkt dat de drie bediendengroepen alsmede de beoefenaars van vrije beroepen meer dan gemiddeld één hobby beoefenen.

Het blijkt ook dat alleen onder bedienden en beoefenaars van vrije beroepen tenminste honderd liefhebberijen per honderd personen worden aangetroffen.

Zelfstandigen (ondernemers, ambachtslieden, handelaars, land- en tuinbouwers) beoefenen veel min dan gemiddeld één hobby. Dat is ook het geval voor gepensioneerden en, minder uitgesproken, voor ongeschoolde arbeiders.

Volgens de twee genoemde werkwijzen kan nu overgegaan worden tot de studie van de liefhebberijen in de verschillende beroepsgroepen.

A. De diverse liefhebberijen of hobby's

Bij deze eerste benaderingswijze zullen de beroepsgroepen kortheden- en eenvoudigheidshalve afgekort worden aangeduid.

Hieronder volgen deze afkortingen :

O.A. : ongeschoolde arbeiders

G.A. : geschoolde arbeiders

L.B. : lagere bedienden

Mk.B. : middenkader der bedienden

Kp. : kaderpersoneel

L. & T. : land- en tuinbouwers

Z.A.H. : zelfstandige ambachtslieden en handelaars

O. : ondernemers

V.B. : beoefenaars van vrije beroepen

Gep. : gepensioneerden, langdurig zieken en langdurig werklozen.

Hoe worden nu de diverse liefhebberijen beoefend in elk dezer beroepsgroepen ?

Sportieve liefhebberijen zoals hengelen, vogelvangst, jagen, zeilen, paardrijden, kegelen of 'bollen' e.a. worden gemiddeld door 78 geënquêteerden per duizend beoefend. Zij worden in de volgende vier beroepsgroepen evenwel meer dan gemiddeld beoefend : O. (118), L.B. (110), O.A. (97), Mk.B. (82). De beroepsgroepen waarin minder dan gemiddeld belangstelling bestaat voor sportieve liefhebberijen zijn : G.A. (77), Z.A.H. (64), L. & T. (53), Kp. (49), Gep. (45) en V.B. (26).

Er bestaat bij 72 per duizend geënquêteerden een zeer grote belangstelling voor *sportieve manifestaties*. Deze belangstelling is bijzonder groot bij O.A. (117) en G.A. (96)

De belangstelling voor kijksport is minder groot bij L.B. (71) en Mk.B. (64), hoewel zij qua frekwentie nog zeer dicht bij het gemiddelde blijven. Veel geringer zijn de pro mille's nochtans bij O. (59), Z.A.H. (50), Kp. (49), V.B. (26), Gep. (23) en L. & T. (18).

69 gezinshoofden per duizend hebben *tuinieren* als hun hobby vermeld. Tuinieren als hobby is meer dan gemiddeld verspreid onder L.B. (136), Mk.B. (105), Gep. (98) en O.A. (69).

Men beschouwt tuinieren minder als een hobby onder Kp. (61), G.A. (58), en V.B. (51). Tuinieren is als hobby echter zeldzaam onder O. (29) en Z.A.H. (14); het komt onder ondervraagde landbouwers niet eens als liefhebberij voor.

Volièrevogels houden en verzorgen wordt door 57 geënquêteerden per duizend als hobby beoefend. Meer dan gemiddeld houden O.A. (106), Gep. (83) en G.A. (77) echter volièrevogels.

Deze liefhebberij is min dan gemiddeld verspreid onder V.B. (51), Kp. (37), L.B. (32), Mk.B. (23), L. & T. (18), Z.A.H. (7) en komt, in de steekproef althans, niet voor bij ondernemers.

Lektuur van boeken en tijdschriften is voor 53 ondervraagden per duizend een hobby. Boekenlezers treft men meer dan gemiddeld aan onder V.B. (128), Kp. (122), Mk.B. (111), L.B. (65), O. (59) en G.A. (53). Er wordt minder gelezen uit liefhebberij onder Gep. (45), O.A. (31), Z.A.H. (14). Onder landbouwers in de steekproef komt lektuur als liefhebberij niet eens voor.

52 geënquêteerde gezinshoofden per duizend vermelden het *kaartspel* als hun hobby. Men treft ze voornamelijk en meer dan gemiddeld aan onder Gep. (75), Z.A.H. (71), O.A. (53) en het Mk.B. (53).

Het kaartspel wordt min dan gemiddeld als hobby vermeld onder Kp. (49), L. & T. (44), G.A. (43), L.B. (39), O. (29) en V.B. (26).

De zogenaamde *duivensport* wordt door 51 geënquêteerden per duizend als hobby beoefend. Veel meer dan gemiddeld wordt deze liefhebberij beoefend door Gep. (83) en O.A. (75). Dicht bij dit middencijfer van 51 %₀₀ blijven ook Z.A.H. (50), G.A. (48) en L. & T. (44). Duiven worden echter heel wat min dan gemiddeld gehouden door L.B. (39), Mk.B. (29), O. (29) en V.B. (26). Onder het ondervraagde kaderpersoneel werd deze liefhebberij niet aangetroffen.

41 gezinshoofden per duizend hebben een *verzamelhobby* die zowel postzegels als lucifersdoosjes tot voorwerp hebben kan. Verzamelen wordt vooral als hobby beoefend door L.B. (97), Mk.B. (70), Kp. (61) en G.A. (48). Er wordt daarentegen min dan gemiddeld verzameld onder Gep. (30), O. (29), Z.A.H. (28), V.B. (26) en O.A. (19). Er werden geen landbouwers aangetroffen die 'verzamelen' als hobby hadden.

Gemiddeld houden 36 gezinshoofden per duizend het als liefhebberij bij '*knutselen*'. Men treft de knutselaars vooral aan onder L.B. (52), Kp. (49), L. & T. (44), Gep. (38), G.A. (38) en onder O.A. (36). Knutselaars komen minder voor bij het Mk.B. (29), bij V.B. (26), en Z.A.H. (14). Er werden in de steekproef echter geen ondernemers aangetroffen die als liefhebberij 'knutselen' opgaven.

De *fotografie* — al dan niet met inbegrip van film en donkere-kamer werk — wordt door 31 geënquêteerden per duizend als hobby vermeld.

De fotografie is als liefhebberij vooral verspreid onder het Kp. (122), onder beoefenaars van V.B. (103), O. (88), Mk.B. (64), G.A. (19), Gep. (8), O.A. (6). Onder de L. & T. in de steekproef kwamen geen fotoamateurs voor.

22 geënquêteerden per duizend vermelden *gezelschapsspelen* als liefhebberij. Men treft hen verhoudingsgewijs het meest aan onder G.A. (53), L.B. (39), Mk.B. (35), V.B. (26) en Kp. (24).

20 ondervraagden per duizend vermelden *studie en persoonlijke vorming* als liefhebberij. Men treft ze voornamelijk aan onder V.B. (128), Kp. (73), Mk.B. (41) en onder L. & T. (27).

Met uitzondering van muziek en toneel, beoefenen gemiddeld 19 gezinshoofden per duizend een *artistieke hobby*. Deze amateurkunstenars treft men meer dan gemiddeld aan onder O. (59), V.B. (51), L.B. (39), Mk.B. (35) en Kp. (24).

Allerlei taken en karweien in de woning waarvoor doorgaans een vakman nodig is (huishoudelijke handvaardigheidstaken) worden als hobby uitgevoerd door 17 gezinshoofden per duizend. Deze *doe-het-zelf-hobby* wordt meer dan gemiddeld beoefend door G.A. (24), Mk.B. (23), Gep. (23), en O.A. (22).

Naast knutselen, aan auto of bromfiets 'sleutelen' en huishoudelijke handvaardigheden bestaan nog een hele reeks andere *liefhebberijen met technische inslag*. Zulke hobby's worden door 16 gezinshoofden per duizend aangehaald. Meer dan gemiddeld treft men ze aan onder L.B. (39), Kp. (37), V.B. (26), G.A. (24).

15 gezinshoofden per duizend bespelen een *muziekinstrument* als liefhebberij. Hierin zijn evenwel nog niet diegenen begrepen die in een fanfare of harmonie spelen. Er wordt vooral aan huismuziek gedaan bij V.B. (51), Gep. (30), O. (29), L.B. (19), O.A. (17).

De liefhebberij die nog net 15 beoefenaars per duizend telt is de *aktieve individuele sportbeoefening* die meer dan gemiddeld wordt aangetroffen onder O. (59), V.B. (51), L.B. (32), Kp. (24), Mk.B. (23) en Gep. (15).

Onder de overige liefhebberijen is er nog slechts één die in een bepaalde beroepsgroep nog 50 liefhebbers per duizend weet te boeien. Het betreft 'naar muziek luisteren'. 51 beoefenaars van vrije beroepen (per duizend) vermelden deze hobby. Het aantal beoefenaars is in de overige hobby's zo gering dat een uitsplitsing per beroepsgroep nog weinig zin zou hebben.

B. De diverse beroepsgroepen en hun voornaamste hobby's

Een tweede benaderingswijze van de studie der liefhebberijen bestaat erin beroepsgroep per beroepsgroep onder de loep te nemen en daarbij de meest beoefende liefhebberijen in pro mille te vermelden. Alleen de voornaamste liefhebberijen die een statistisch voldoende grote groep vormen worden geciteerd¹¹.

1. *Ongeschoolde arbeiders*: naar sport kijken (117), volièrevogels houden en verzorgen (106), sportieve liefhebberijen (97), duiven houden en verzorgen (75), tuinieren (69), kaartspelen (53), knutselen (36), boeken en tijdschriften lezen (31), 'doe-het-zelf'-aktiviteiten (22) en wassen en onderhouden van auto of bromfiets (22).

2. *Geschoolde arbeiders*: naar sport kijken (96), volièrevogels houden en verzorgen (77), sportieve liefhebberijen (77), tuinieren (58), boeken en tijdschriften lezen (53), gezelschapsspelen (53), verzamelen (48), duiven houden en verzorgen (48), kaartspelen (43) en knutselen (38).

3. *Lagere bedienden*: tuinieren (136), sportieve liefhebberijen (110), verzamelen (97), naar sport kijken (71), boeken en tijdschriften lezen (65), knutselen (52), kaartspelen (39), gezelschapsspelen (39), een artistieke hobby, exclusief muziek en toneel (39), een technische hobby, exclusief knutselen, fotografie en 'doe-het-zelf' (39) en duiven houden en verzorgen (39).

4. *Bedienden van het middenkader*: boeken en tijdschriften lezen (111), tuinieren (105), sportieve liefhebberijen (82), verzamelen (70), film, foto, dokawerk (64), naar sport kijken (64), kaartspelen (53), studie en vorming (41), gezelschapsspelen (35), een artistieke hobby, exclusief muziek en toneel (35).

5. *Kaderpersoneel*: boeken en tijdschriften lezen (122), film, foto en dokawerk (122), studie en vorming (73), tuinieren (61), verzamelen (61), kaartspelen (49), knutselen (49), naar sport kijken (49), spor-

¹¹ De groepen der ondernemers (34) en der vrije beroepen (39) tellen een te gering aantal betrokkenen om statistisch voldoende betrouwbare gegevens op te leveren. Voorbehoud is daarom noodzakelijk.

tieve liefhebberijen (49), technische hobby (37), volièrevogels houden (37) en aquarium houden (37).

6. *Land- en tuinbouwers*: sportieve liefhebberijen (53), knutselen (44), kaartspelen (44), duiven houden en verzorgen (44), onderhoud van auto of bromfiets (35), studie en vorming (27) en handelsbeurzen en landbouwexposities bezoeken (27).

7. *Zelfstandige ambachtslieden en handelaars*: kaartspelen (71), sportieve liefhebberijen (64), duiven houden en verzorgen (50), naar sport kijken (50), verzamelen (28) en film, foto, dokawerk (28).

8. *Ondernemers*¹²: sportieve liefhebberijen (118), film, foto en dokawerk (88), boeken en tijdschriften lezen (59), een artistieke hobby (59), naar sport kijken (59) en individuele sportbeoefening (59).

9. *Beoefenaars van vrije beroepen*¹³: studie en vorming (128), boeken en tijdschriften lezen (128), film, foto en dokawerk (103) en tuinieren, naar muziek luisteren, musiceren, een andere artistieke hobby beoefenen, volièrevogels houden, individuele sportbeoefening (51).

10. *Gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen*: tuinieren (98), duiven houden en verzorgen (83), volièrevogels houden en verzorgen (83), kaartspelen (75), sportieve liefhebberijen (45) en knutselen (38).

De bovenstaande analyse wijst uit dat bepaalde liefhebberijen in zekere mate sociaal gekleurd zijn.

Hobby's en liefhebberijen die in het bijzonder in de lagere volksklassen populair zijn, zijn onder meer: naar sport kijken, volièrevogels houden, duiven houden, onderhoud van auto of bromfiets (sleutelen), dierenhobby's (vinken- en krielhaantjes zetten, africhten van honden), het houden van kleinvee.

Hobby's die zowel in de lagere als in de middengroepen van de bevolking veel liefhebbers vinden zijn o.m. tuinieren, kaartspelen en doe-het-zelf-activiteiten.

¹² Mits statistisch voorbehoud.

¹³ Mits statistisch voorbehoud.

Hobby's die vooral in de midden- en de hogere beroepsklassen de talrijkste liefhebbers vinden zijn in het bijzonder: boeken en tijdschriften lezen, fotografie, studie en persoonlijke vorming, artistieke hobby's, individuele sportbeoefening, muziek beluisteren, natuurhobby's en denksport.

Hobby's die in alle bevolkingslagen zonder onderscheid hun aanhangers vinden zijn voornamelijk sportieve liefhebberijen, verzamelen, knutselen, gezelschapsspelen, technische hobby's, musiceren, wandelen en fietsen, auto-uitstapjes maken.

3. DE HOBBYSPREIDING IN DE VERSCHILLENDE WOONMILIEUS EN LEEFTIJD SKLASSEN VAN DE BEVOLKING

Hoewel de uitsplitsing naar beroep reeds heel wat verklaart omtrent de verschillende intensiteit waarmee de hobby's in de stad of op het platteland worden beoefend, blijkt het toch nog mogelijk bepaalde hobby's als typisch 'stedelijk' of typisch 'plattelands' te karakteriseren. Worden de gemeenten in vijf categorieën ingedeeld in functie van de graad van stedelijkheid, dan blijkt dat bepaalde hobby's in frekwentie toenemen samen met de toename van de stedelijkheid van het woonmilieu; andere daarentegen nemen toe naarmate het woonmilieu meer een plattelandskarakter aanneemt.

Zo kunnen tuinieren, volièrevogels houden en duiven houden typische plattelandshobby's worden genoemd. De frekwenties (in pro mille) waarmee deze hobby's worden beoefend verlopen namelijk als volgt: *(van woonmilieu I naar V toe)*

tuinieren :	46 - 50 - 80 - 79 - 69
volièrevogels houden :	20 - 33 - 76 - 65 - 62
duiven houden :	15 - 33 - 56 - 51 - 69
Zulks kan ook worden gezegd van 'naar sport kijken'	56 - 42 - 76 - 58 - 99

Bij elk dezer vier hobby's onderscheiden de twee meest verstedelijkte woonmilieus (I en II) zich op vrij duidelijke wijze van de drie minst verstedelijkte (III, IV en V).

Typisch 'stedelijke' hobby's zijn :	(in pro mille, van I naar V)
boeken en tijdschriften lezen :	77 - 67 - 64 - 49 - 37
verzamelen :	71 - 50 - 40 - 37 - 30
fotografie :	87 - 42 - 20 - 28 - 12
technische hobby's (andere dan 'doe-het-zelf', knutselen en fotografie) :	41 - 17 - 12 - 21 - 2
individuele sportbeoefening :	20 - 25 - 16 - 16 - 9
Verder eveneens : 'muziekbeluisteren' :	15 - 17 - 16 - 14 - 9
en artistieke hobby's :	31 - 42 - 4 - 23 - 12

De overige belangrijke hobby's kunnen niet zonder meer als 'stedelijk' of 'plattelands' bestempeld worden ; het zijn : sportieve liefhebberijen (waarin vrij uiteenlopende soorten voorkomen), kaartspelen, knutselen, gezelschapsspelen, studie en vorming, doe-het-zelf-activiteiten, musiceren, auto-onderhoud en natuurhobby's.

Enkele hobby's nemen ook duidelijk toe of af met de leeftijd. Wordt de geënquêteerde bevolking ingedeeld in vijf leeftijdsklassen¹⁴ dan merkt men een veel hogere frekwentie (in pro mille) onder de jongeren bij de volgende veelvuldig beoefende hobby's :

naar sport kijken :	103 - 72 - 68 - 65 - 28
sportieve liefhebberijen :	67 - 97 - 97 - 61 - 35
verzamelen :	53 - 54 - 29 - 39 - 14
fotografie :	40 - 41 - 35 - 4 - 14
sleutelen aan auto of bromfiets :	37 - 10 - 9 - 9 - 0
vorming en studie :	20 - 34 - 15 - 9 - 14
In mindere mate ook 'gezelschapsspelen' :	27 - 24 - 32 - 13 - 0

Een aantal andere veelvuldig beoefende liefhebberijen worden anderzijds duidelijk meer beoefend naarmate men in hogere leeftijdsklassen terechtkomt. Dit is het geval met :

duivensport :	37 - 32 - 68 - 69 - 69
kaartspelen :	23 - 34 - 68 - 87 - 69

Knutselen is de enige hobby die helemaal niet leeftijdsgebonden lijkt.

¹⁴ De weerhouden leeftijdsklassen zijn : min dan 35 jaar ; 35 tot 45 ; 45 tot 55 ; 55 tot 65 en nog beroepsactief ; 65 jaar of meer (inclusief niet meer beroepsactieven vanaf 55 jaar).

BESLUITEN

De kennis van de hobbyspreiding in de diverse beroepsgroepen, woonmilieus en leeftijdsklassen kan kostbare stof opleveren voor de oriëntering van een vrijetijdsbeleid.

Daar het gebleken is dat de grootste groep onder de geënquêteerde bevolking (182 %) een actieve belangstelling vertoont voor allerlei activiteiten waarbij als het ware spelenderwijze aan lichaamsbeweging wordt gedaan, is het aangewezen het beleid daarop in te enten. Dit kan gebeuren door de voorzieningen voor 'ontspannende sporttakken' uit te breiden.

Men moet hierbij voornamelijk aandacht besteden aan sportieve liefhebberijen die voor de minstbegoede sociale klassen toegankelijk zijn, in de eerste plaats aan wandelen en fietsen, maar o.m. ook aan boog- en karabijnschieten, aan het kegelspel, aan zwemmen, tennis, rolschaatsen, ijsschaatsen e.a. Ook het aantal hengelaars is belangrijk, evenals de beoefenaars of aspirant-beoefenaars van de wandelruiterij. Op het platteland wordt ook dressuurrijden populair onder de jongere landbouwersbevolking.

In de mate van het mogelijke zouden de voorzieningen die voor deze 'sportieve' groep worden bedacht, kunnen ingeplant worden in een ruimtelijk kader dat aan de liefhebberijen van de tweede groep tegemoet komt. Deze in belangrijkheid tweede groep (152 %) heeft voornamelijk belangstelling voor vogels, vissen, dieren en planten in de natuur of als huisgenoten.

Aangezien er ook een belangrijke groep liefhebbers zijn van sportief spektakel (72 %) kan men gebeurlijk in hetzelfde ruimtelijk kader aan deze groep denken. Het zou bijvoorbeeld denkbaar zijn om in het kader van een (of meerdere) 'recreatie-gebieden' of 'parken' een omloop aan te leggen voor wielervedstrijden en go-karting. Daarbinnen kan ruimte worden voorzien voor allerlei spelsporten en individueel te beoefenen sporttakken. Een dierenpark met o.m. modelvolières zou ongetwijfeld talrijke liefhebbers lokken. Ook herbaria en modeltuinen zijn in zulke ruimte op hun plaats.

De meeste hobbybeoefenaars hebben zich zowel op het provinciale als op het nationale vlak gegroepeerd. Het zou aangewezen zijn deze federaties voor dergelijk projekt te winnen en de uitvoering

met hun medewerking te laten verlopen. Zelfs de beschikking over de installaties zou aan bepaalde hobbykringen kunnen toevertrouwd worden.

Een belangrijke groep gezinshoofden blijkt zich op actieve wijze voor allerlei technische en handvaardigheidshobby's te interesseren (114 %). Dit soort hobby's heeft vaak af te rekenen met een gebrek aan aangepaste ruimte in de private woningen. Technische hobbycentra, waar de liefhebbers over de nodige technische apparatuur, de gewenste ruimte en gebeurlijk over bevoegde monitoren kunnen beschikken, beantwoorden ongetwijfeld aan een nood.

Men kan zich ter dezer gelegenheid ook afvragen of de bibliotheekgebouwen niet meer als ontmoetingsruimte kunnen worden gebezigd door de beoefenaars van artistieke en wetenschappelijke hobby's. Deze hobby's rekruteren hun beoefenaars grotendeels uit hetzelfde sociale milieu, dat ook de meeste boeken- en tijdschriftenlezers oplevert. Ook de combinatie van bibliotheek en diskoteek past in dit perspectief. De creatieve hobby's met kunstzinnige inslag zoals film en fotografie, grafische kunstvormen, muziekbeoefening en toneel groeperen een kern van liefhebbers die een bijzondere belangstelling verdienen; deze groep (wel eens als amateuristische kunstbeoefenaars omschreven) kan de voedingsbodem leveren voor echte kunstproduktie.

Een aantal besluiten die reeds bij een vorig hoofdstuk werden geformuleerd kunnen hier worden bevestigd. Het voornaamste besluit betreft het grote belang van de tuin als vrijetijdsmilieu en de overheidsbelangstelling die deze activiteit ongetwijfeld verdient, ook buiten het strikte vrijetijdsbeleid.

VRIJETIJDSBESTEDING IN WEST-VLAANDEREN

in de jaren

in de jaren

De eerste helft van de eeuw is gekenmerkt door een sterke groei van de vrijetijdsbesteding, vooral in de vorm van recreatieve activiteiten. Dit is te zien aan de toename van de uren die besteed worden aan sport, cultuur en andere vrijetijdsoverige activiteiten. De groei is vooral sterk in de jaren vijftig en zestig, waarna de groei wat minder is geworden. Dit kan te wijten zijn aan de toenemende druk van het werk en de gezinsverplichtingen. Het is ook mogelijk dat de vrijetijdsbesteding meer gericht is op kwalitatieve activiteiten in plaats van op kwantitatieve activiteiten. Dit kan te wijten zijn aan de toenemende aandacht voor persoonlijke ontwikkeling en levenskwaliteit.

De tweede helft van de eeuw is gekenmerkt door een sterke groei van de vrijetijdsbesteding, vooral in de vorm van recreatieve activiteiten. Dit is te zien aan de toename van de uren die besteed worden aan sport, cultuur en andere vrijetijdsoverige activiteiten. De groei is vooral sterk in de jaren zeventig en tachtig, waarna de groei wat minder is geworden. Dit kan te wijten zijn aan de toenemende druk van het werk en de gezinsverplichtingen. Het is ook mogelijk dat de vrijetijdsbesteding meer gericht is op kwalitatieve activiteiten in plaats van op kwantitatieve activiteiten. Dit kan te wijten zijn aan de toenemende aandacht voor persoonlijke ontwikkeling en levenskwaliteit.

De groei in vrijetijdsbesteding is vooral sterk in de jaren vijftig en zestig, waarna de groei wat minder is geworden.

hoofdstuk I de vrijetijdsbesteding 's avonds na de dagtaak

INLEIDING

De sterke verspreiding van het radio- en T.V.-bezit en de hoge dagbladoplagen in ons land — gekoppeld aan de vaststelling dat de avonden het enige ononderbroken vrijetijdsvolume van de dag uitmaken — laten reeds vermoeden dat voornamelijk de massakommunikatiemiddelen de inhoud bepalen van de avondlijke vrije tijd. Daarom zal het gebruik van de drie massamedia in het onderhavige hoofdstuk als één trits van bestedingsvormen bestudeerd worden. Zij zijn immers in sterke mate komplementair en hebben een ruim overlappingsveld, terwijl men kan aannemen dat alle sociale lagen, althans financieel, in dezelfde mate toegang hebben tot tenminste één der drie komplementaire media. Het differentiële gebruik der massamedia zal derhalve in belangrijke mate uit andere dan inkomenfactoren verklaard moeten worden.

Een tweede, oneindig meer gedifferentieerde groep van avondbestedingen vormen alle overige bestedingswijzen buiten het gebruik der drie massamedia. Bij vele van deze overige bestedingswijzen zal de differentiatie uit hoofde van de inkomenfaktor ongetwijfeld in sterkere mate determinerend zijn, hetgeen geenszins verhindert dat ook talrijke andere oorzakelijke factoren medebepalend of zelfs van doorslaggevende betekenis kunnen zijn: men denke hier vooral aan de factoren arbeidsduur, onderwijspeil en sociale status. Deze bestedingen kunnen worden onderscheiden in een uitgebreide groep huiselijke vormen van vrijetijdsbesteding en een veel minder frekwent beoefende maar even uitgebreide lijst van buiten-huis-activiteiten.

Het hierna te behandelen tweeluik met betrekking tot de besteding

van de avonduren omvat in feite niet uitsluitend vrijetijdsactiviteiten ; immers de bij de enquête geformuleerde vragen hadden ook tot doel het aandeel der niet-vrije en der semi-vrije activiteiten hierin naar voor te halen.

I. HET GEBRUIK VAN DE MASSAMEDIA

A. *Algemeen*

Het lijkt interessant reeds bij de aanvang na te gaan tot welke maatschappelijke categorieën de gezinshoofden behoren die per avond aan een of meerdere van de drie kommunikatiedmedia een vol uur plegen te besteden.

In het vragenformulier waarmee 1.429 gezinshoofden werden geënquêteerd, werd gevraagd of zij 's avonds na de dagtaak doorgaans *minder of meer* dan een uur hun dagblad lezen, naar T.V. kijken of de radio beluisteren.

Op grond van de verstrekte antwoorden werden de gezinshoofden in 'types' ingedeeld.

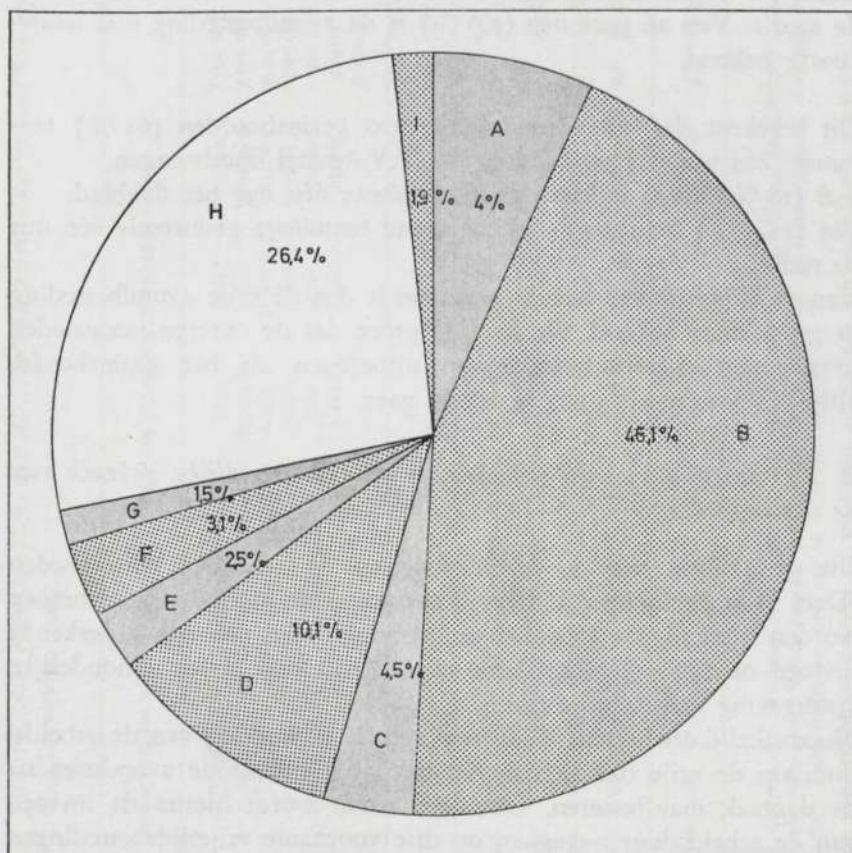
Een eerste vaststelling blijkt te zijn dat 46,1 % der gezinshoofden alleen de T.V. intensief gebruiken. Zij kunnen daarom als type 'T.V.-kijker' bestempeld worden. Deze 659 gezinshoofden plegen namelijk iedere avond tenminste één uur voor het T.V.-toestel door te brengen ; aan krant of radio wordt daarbij in het geheel geen tijd, of toch min dan één uur besteed (zie grafiek II.1)

Respektievelijk 64 en 57 gezinshoofden kunnen als type 'radioluisteraar' en als type 'dagbladlezer' beschouwd worden (4,5 en 4 %).

145 gezinshoofden zijn gewoon iedere avond tenminste één uur het dagblad te lezen en daarenboven gedurende een uur of meer T.V.-programma's te bekijken. Dit 'gemengd' type vormt 10,1 % van de steekproef.

Respektievelijk 35 en 45 gezinshoofden kunnen als type 'dagbladlezer-radioluisteraar' en als 'T.V.-kijker-radioluisteraar' worden beschouwd. Zij vormen 2,5 en 3,1 % van de steekproef.

GRAFIEK II.1 : Verdeling van de gezinshoofden naar het gebruik van de massamedia; W.E.S.-enquête, 1967.

A type "dagbladlezer"	meer dan 1 uur aan dagblad	min dan 1 uur aan TV en radio
B type "TV-kijker"	meer dan 1 uur aan TV.	min dan 1 uur aan dagblad en radio
C type "radioluisteraar"	meer dan 1 uur aan radio	min dan 1 uur aan dagblad en TV.
D type "dagbladlezer-TV-kijker"	meer dan 1 uur aan dagblad en TV.	min dan 1 uur aan radio
E type "dagblad-radioluisteraar"	meer dan 1 uur aan dagblad en radio	min dan 1 uur aan TV.
F type "TV-kijker-radioluisteraar"	meer dan 1 uur aan TV en radio	min dan 1 uur aan dagblad
G type "gebruiker drie media"	meer dan 1 uur per medium	
H type "geen der drie media"	min dan 1 uur per medium	
I	onbekend	

Een zeer belangrijke groep van 377 gezinshoofden tenslotte, die meer dan een vierde van de gehele steekproef uitmaakt (26,4 %), besteedt per avond minder dan een uur aan ieder van de drie bestudeerde media. Van 26 personen (1,9 %) is de avondbesteding niet nauwkeurig bekend.

Dit betekent dat, na samentelling, 870 gezinshoofden (61 %) tenminste één uur per avond voor het T.V.-toestel doorbrengen.

258 (18 %) lezen iedere avond tenminste één uur het dagblad.

165 (11,5 %) beluisteren iedere avond tenminste gedurende één uur de radio.

Van de drie vierden van de gezinnen is dus de vrije avondbesteding in grote mate bekend. De kans is groot dat de overige gezinsleden overwegend dezelfde activiteiten uitoefenen als het gezinshoofd, althans wanneer het om T.V.-kijken gaat.

B. De weerslag van de arbeidsduur op het avondlijke gebruik van de massa-media

Uit de analyse van de arbeidsduur en de arbeidsomstandigheden (Deel I) is gebleken dat deze in overwegende mate door het beroep worden bepaald. De arbeidsduur heeft uiteraard ook een beperkende invloed op het vrijetijdsvolume en wellicht ook op de inhoudelijke vormgeving van de vrije tijd.

Noodzakelijkerwijze zal de belemmerende uitwerking van de arbeidsduur op de vrije tijd zich in het bijzonder tijdens de avonduren na de dagtaak manifesteren. Om deze reden wordt hierna de invloed van de arbeidsduur nagegaan op drie voornamelijk vrijetijdsbestedingen die in het bijzonder tijdens de avonduren worden vervuld, namelijk televisiekijken, dagbladlezen en het beluisteren van de radio.

Er werd hoger reeds ingegaan op de manier waarop de geënquêteerden als type 'televisiekijker', respectievelijk 'dagbladlezer' of 'radioluisteraar' worden onderscheiden, namelijk door ervan uit te gaan dat wie gemiddeld minstens één uur per avond aan een dezer massa-media besteedt, een uitgesproken belangstelling voor dit medium aan de dag legt.

TABEL II.1: De verdeling der geënquêteerde gezinshoofden, naar de wekelijkse arbeidsduur en naar hun type m.b.t. het gebruik der massamedia (a); W.E.S.-enquête, 1967.

Aantal arbeidsuren per week	Onderscheiden types inzake het gebruik der massa-kommunikatiemediën										Totaal der geënqué- teerden (= 100 %)						
	Type dag- blad- lezer	Type T.V.- kijker	Type radio- luis- teraar	Type dagblad- lezer/ T.V.- kijker	Type dagblad- lezer/ radio- luis- teraar	Type T.V.- kijker/ radio- luis- teraar	Type gebruiker van de drie massa- media	Type dat geen der 3 media meer dan 1 uur per avond gebruikt	a.c.	%		a.c.	%				
Min dan 50	38	4,6	422	51,0	45	5,4	95	11,5	22	2,7	27	3,3	10	1,2	168	20,3	827
50 - 60	2	1,4	78	54,9	5	3,5	10	7,0	1	0,7	4	2,8	—	—	42	29,6	142
60 - 70	5	4,5	48	43,2	4	3,6	5	4,5	—	—	2	1,8	—	—	47	42,3	111
70 en meer	3	1,9	46	28,8	9	5,6	7	4,4	—	—	3	1,9	—	—	92	57,5	160
Totale steekproef (b)	48	3,9	594	47,9	63	5,1	117	9,4	23	1,9	36	2,9	10	0,8	349	28,1	1.240

(a) Als type 'dagbladlezer' wordt de persoon beschouwd die per avond tenminste één vol uur aan dagbladlektuur besteedt. Een analoge omschrijving wordt toegepast voor de T.V.-kijkers en de radioluisteraars, alsmede voor de personen die meerdere media plegen te gebruiken. Aan ieder medium dient tenminste een uur te worden besteed.

(b) Exclusief personen op rust en geënquêteerden waarvan de wekelijkse arbeidsduur niet nauwkeurig bekend is.

Nu kan worden nagegaan in welke mate de arbeidsduur het aantal types reduceert dat aan een of meerdere dezer media één uur per avond kan besteden. Met andere woorden : aan de hand van tabel II.1 zal worden nagegaan in welke mate het gebruik der drie elkaar functioneel overlappende massamedia wordt beïnvloed door een kortere of langere arbeidsduur.

Uit tabel II.1 valt als eerste en voornaamste besluit aan te merken dat het aantal gezinshoofden dat aan geen enkel van de drie mediatie media gedurende tenminste een uur per avond aandacht en tijd besteedt, toeneemt naarmate ook de arbeidsduur toeneemt.

Onder de 160 geënquêteerden die wekelijks tenminste 70 uur plegen te arbeiden, worden er 92 of 57,5 % aangetroffen die noch aan de lectuur van een blad, noch aan het beluisteren van de radio, noch aan televisiekijken een vol uur per avond (kunnen) besteden. In de groep die 60 à 70 uur per week werkt (111) is dit percentage nog maar 42,3 % en het neemt verder op zeer gevoelige wijze af tot 29,6 % en vervolgens tot nauwelijks 20,3 % bij de groepen die respectievelijk 50 à 60 (142) en min dan 50 uren per week (827) aan beroepsarbeid besteden.

Een gelijkaardige invloed van de arbeidsduur op de avondbesteding is duidelijk aan te tonen bij de 'televisiekijkers', dit zijn de gezinshoofden die iedere avond tenminste één uur de T.V.-programma's bekijken. Het aandeel der 'T.V.-kijkers' belooft 51,0 % voor de gezinshoofden die wekelijks minder dan 50 uren aan beroepsarbeid plegen te besteden en 54,9 % voor diegenen die 50 à 60 uren arbeiden. Dit aandeel vermindert echter zeer sterk, namelijk tot 43,2 % voor de geënquêteerden die 60 à 70 uur per week arbeiden en het bedraagt nog slechts 28,8 % voor de 160 ondervraagden die wekelijks 70 uren of meer aan beroepsarbeid plegen te besteden.

Onder de ondervraagden die iedere avond tenminste één uur het dagblad lezen en bovendien gedurende minstens één uur T.V.-programma's bekijken, noteert men een gelijkaardige vermindering van respectievelijk 11,5 % over 7,0 % en 4,5 % naar een minimale verhouding van 4,4 % onder de gezinshoofden met de langste arbeidsduur.

In mindere mate, omwille van de vrij enge statistische basis, kan men een gelijkaardige evolutie ook volgen in de groepen die in tabel II.1

als type 'dagbladlezer-radioluisteraar', als type 'T.V.-kijker-radioluisteraar' en als type 'gebruiker van de drie massamedia' omschreven werden.

Onder de types 'dagbladlezer' en 'radioluisteraar' is de waargenomen negatieve invloed van de arbeidsduur in het geheel niet terug te vinden. Deze beide groepen gezinshoofden omvatten respectievelijk 48 en 63 geënquêteerden.

Men kan uit deze bespreking konkluderen dat de invloed van de arbeidsduur zich op zeer duidelijke wijze laat gevoelen op de vrijetijdsbesteding tijdens de avonduren, in het bijzonder op de meest frekwent voorkomende avondbesteding: het televisiekijken.

In Deel I¹ werd er ook reeds op gewezen dat de weekeindbesteding op wezenlijke wijze door de arbeidsduur wordt beïnvloed, door het feit alleen dat een lange wekelijkse arbeidsduur doorgaans met een zesdaags arbeidsregime samenvalt en de aanvang van het weekeinde doorgaans naar de zaterdag of zelfs naar de zondag doet verschuiven.

C. De weerslag van het beroep op het avondlijk gebruik van de massamedia.

Op grond van het nauwe verband tussen de arbeidsduur en de beroeps-situatie lijkt het belangrijk na te gaan tot welke beroepskategorieën en maatschappelijke groepen de gezinshoofden behoren die per avond aan geen der drie media een vol uur plegen te besteden.

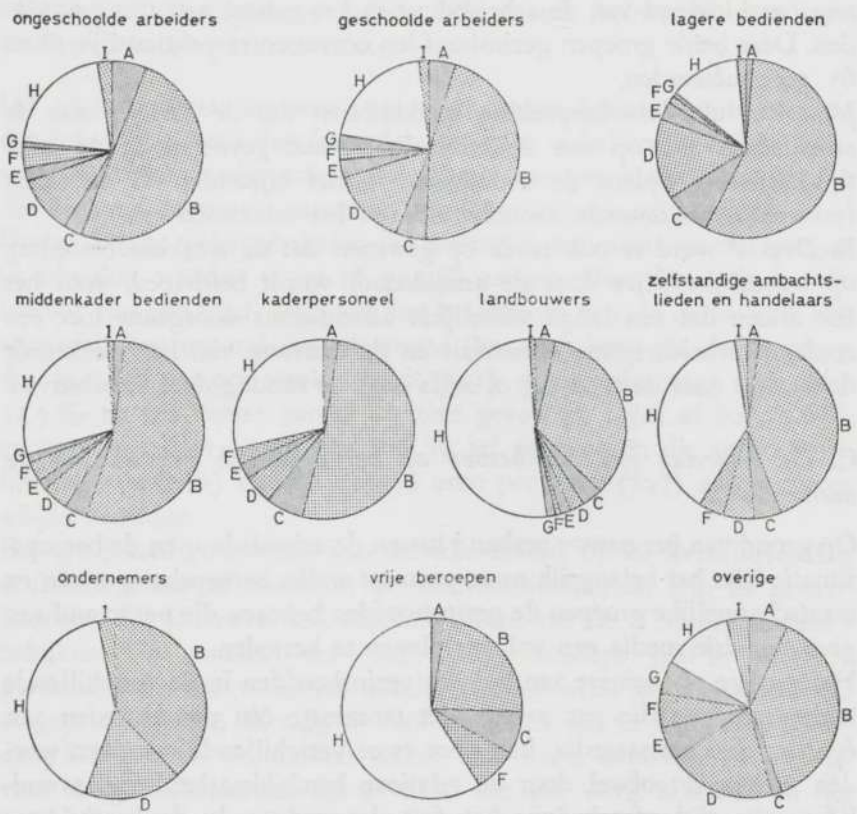
Het grotere of kleinere aandeel der gezinshoofden in de verschillende beroepsgroepen die per avond niet tenminste één uur besteden aan één der drie massamedia, kan door twee verschillende oorzaken worden verklaard: ofwel door de relatieve beschikbaarheid van avondlijke vrije tijd ofwel door het feit dat gedurende de beschikbare vrije tijd andere activiteiten bij voorkeur worden beoefend.

Er wordt hierbij bewust afgezien van de hypotetische mogelijkheid dat het gezin financieel niet in staat zou zijn tenminste één der drie media te verwerven.

De eerste verklaring zal aan de orde worden gebracht bij de studie van het verband tussen de arbeidsduur en het gebruik der massamedia. De tweede verklaringsgrond zal vermoedelijk aan het licht

¹ Zie blz. 46 e.v.

GRAFIEK II.2 : *Verdeling der geënquêteerde gezinshoofden naar socio-professionele groep en naar de wijze waarop zij 's avonds van de massamedia krant, radio en T.V. gebruik maken; W.E.S.-enquête, 1967.*

A type dagbladlezer

B type T.V.-kijker

C type radioluisteraar

D type dagbladlezer - T.V.-kijker

E type dagbladlezer - radioluisteraar

F type T.V.-kijker - radioluisteraar

G type gebruiker van de drie media

H type geen van de drie media

I type onbekend

komen in de tweede paragraaf van onderhavig hoofdstuk, wanneer de andere avondlijke bezigheden (andere dan gebruik van de massamedia) per beroepsgroep zullen worden bestudeerd.

In grafiek II.2 worden de geënquêteerde gezinshoofden naar socio-professionele groepen ingedeeld alsook naar het gebruik dat zij op de avonden van de massamedia plegen te maken. Zoals reeds in grafiek II.1 en in tabel II.1 gebeurde, worden zij opnieuw als 'types' omschreven.

Als type 'dagbladlezer' geldt de geënquêteerde die per avond tenminste één vol uur het dagblad pleegt te lezen. Analoge omschrijvingen gelden voor de types T.V.-kijker en radioluisteraar alsook voor de 'gemengde' types, die derhalve aan elk van de twee of drie media één vol uur dienen te besteden. Het type 'geen der drie media' besteedt aan geen van ieder der drie kommunikatiedia een vol uur per avond.

Nu blijkt uit grafiek II.2 dat er een merkwaardig verband bestaat tussen het socio-professionele niveau en de frekwentie waarmee van de drie media gebruik wordt gemaakt. Dit blijkt het duidelijkst uit het verschil in omvang van het blanco segment in elk van de tien voorgestelde grafieken, waardoor het aandeel der gezinshoofden wordt afgebeeld die aan geen enkel der drie media een vol avondlijk uur plegen te besteden.

De vier zelfstandige beroepsgroepen maken 's avonds duidelijk minder gebruik van de drie massamedia. Bovendien kan men ook onder de loon- en weddetrekkenden een merkwaardige socio-professionele verschuiving waarnemen inzake het gebruik der massamedia.

29,2 % der bedienden van het middenkader en 28,9 % van het kaderpersoneel besteden aan ieder der drie media minder dan één uur per avond. Dat aandeel vermindert tot respectievelijk 21,1 en 20,2 % onder de ongeschoolde en de geschoolde arbeiders en ligt onder de beroepsaktieven het geringst bij de lagere bedienden waarvan slechts 13 % 's avonds min dan één uur besteden aan krant, radio of televisie.

Onder de niet (meer) beroepsactieve groep van gepensioneerden, langdurig zieken of langdurig werklozen is dat aandeel ook slechts 12,8 %.

Uit grafiek II.2 is ook af te leiden welk deel in de diverse beroepsgroepen iedere avond een belangrijk stuk vrije tijd aan elk der drie communicatie-media besteedt.

1) Het is duidelijk dat de *televisie* hierbij de numeriek belangrijkste groep aantrekt. Niet min dan 60,8 % van de gehele steekproef wijdt doorgaans elke avond tenminste één uur aan het bekijken van de programma's op het televisiescherm.

Ook hier treden nochtans belangrijke verschillen naar beroepsgroep op.

Het grootste aandeel der kijkers (72,7 %) treft men aan onder de lagere bedienden. Daarop volgt de groep der gepensioneerden, werklozen en zieken (69,1 %).

De ongeschoolde arbeiders (64,7 %) evenals hun geschoolde collega's (64,3 %) en de bedienden van het middenkader (62,0 %) zijn eveneens beroepsgroepen die zich meer dan 'gemiddelde' televisiekijkers tonen. Het is merkwaardig vast te stellen dat onder de overige beroepsgroepen (alle zelfstandigen alsmede het kaderpersoneel) minder dan gemiddeld naar de televisie wordt gekeken.

Het aandeel der T.V.-kijkers is bijzonder gering bij de landbouwers (38,9 %) en bij de beoefenaars van vrije beroepen (30,8 %).

In iedere beroepsgroep is het T.V.-toestel evenwel met grote voor-sprong het meest gebruikte medium, want het aandeel der krantelezers in de hier gebruikte omschrijving bedraagt in de gehele steekproef slechts 18,0 %. Het gaat hier, zoals gezegd werd, om personen die 's avonds tenminste één uur besteden aan krantelektuur. Het aantal avondlijke 'radioluisteraars' ligt in de gehele steekproef niet hoger dan 11,5 %.

2) Onder de 'dagbladlezers' komen de gepensioneerden (met inbegrip van langdurig zieken en werklozen) geheel vooraan. 38,3 % van deze 'sociale' groep plegen 's avonds tenminste één uur aan dagbladlektuur te besteden. Op deze groep volgen de geschoolde en de ongeschoolde arbeiders met respectievelijk 24,5 en 19,9 %, alsook de lagere bedienden met 19,4 %.

Deze vier beroepsgroepen lezen 's avonds meer de krant dan gemiddeld in de gehele steekproef wordt gedaan. In volgorde noteert men dan de ondernemersgroep (17,5 %), het kaderpersoneel (10,5 %),

het middenkader van de bedienden (9,9 %), de landbouwers (9,7 %), de zelfstandige ambachtlieden en handelaars (7,8 %) en de beoefenaars van vrije beroepen (2,6 %).

3) In het beluisteren van de radioprogramma's is wel de minst duidelijke lijn weer te vinden. De nette scheiding tussen zelfstandigen en loon- en weddetrekkenden is hier niet terug te vinden.

De talrijkste avondlijke radioluisteraars worden evenwel opnieuw onder de gepensioneerden aangetroffen.

De rekreatieve functie van de drie massamedia is, zoniet gelijklopend met of gelijkwaardig aan, dan toch vrij onafhankelijk van de inkomenhoogte, hetgeen wel het duidelijkst blijkt uit het feit dat frekwent T.V.-kijken — teoretisch de kostbaarste wijze van informatie of rekreatie — het meest verspreid blijkt te zijn onder de financieel zwakste beroepsgroepen.

Men kan besluiten met een rangorde waarin de beroepsgroepen na elkaar worden geplaatst volgens het aandeel in iedere groep dat aan geen van de drie massamedia een vol avondlijk uur kan of wil besteden. Deze volgorde ziet er als volgt uit :

1. Beoefenaars van vrije beroepen (59,0 %)
2. Landbouwers (51,3 %)
3. Ondernemers (41,2 %)
4. Zelfstandige ambachtlieden en handelaars (39,0 %)
5. Middenkader van de bedienden (29,2 %)
6. Kaderpersoneel (28,9 %)
7. Ongeschoolde arbeiders (21,1 %)
8. Geschoolde arbeiders (20,2 %)
9. Lagere bedienden (13,0 %)
10. Gepensioneerden en overige (12,8 %)

De vele zelfstandigen die 's avonds slechts in geringe mate van de massamedia gebruik maken zijn vermoedelijk wel het meest verhinderd zulks te doen ingevolge de gemiddeld lange arbeidsdagen die in deze beroepsgroepen werden vastgesteld. In alle beroepsgroepen worden bovendien nog een aantal andere avondlijke bezigheden verricht die uiteraard het gebruik van de nieuwsmedia beperken.

D. Andere factoren die het avondlijk gebruik van de drie nieuws-media beperken.

Naast het beroep, dat in grote mate de arbeidsduur bepaalt en derhalve ook de tijd die vrij blijft voor T.V.-kijken, dagbladlezen of radioluisteren, is ook de leeftijd van betekenis voor de inhoud van avondlijke vrijetijdsbesteding.

Het vermoeden ligt immers voor de hand dat oudere personen meer geneigd zijn tot passieve vrijetijdsbestedingen (zoals het hier behandelde gebruik der massamedia) dan tot de actieve vormen die in de volgende paragraaf aan de orde zullen worden gebracht.

31,0 % der jongere gezinshoofden in de steekproef (— 35 j.) doen 's avonds andere dingen dan T.V.-kijken, radioluisteren of kranten lezen. Dit aandeel daalt van 28 tot 29 % in de volgende twee leeftijdsklassen en tot 19,0 % in de groep van 55 tot 65 jaar.

Onder de personen die de leeftijd van 65 jaar overschreden hebben zijn er nog slechts 17 per honderd die een andere wijze van avondbesteding hebben.

Hierna worden de respektieve percentages opgesomd voor elk van de drie nieuwsmedia zoals zij zich voordoen in de vijf onderscheiden leeftijdsklassen (van jong tot oud) :

<i>T.V.-kijken :</i>	48,3 %	64,3 %	62,7 %	66,6 %	63,9 %
<i>Krantlezen :</i>	15,3 %	11,0 %	15,9 %	24,7 %	38,1 %
<i>Radioluisteren :</i>	19,6 %	7,3 %	8,0 %	8,3 %	20,4 %

Uit deze drie reeksen van verhoudingscijfers blijkt dat er geen continue en rechtlijnige evolutie is waar te nemen voor elk der drie media afzonderlijk. Wel blijkt dat het T.V.-kijken toeneemt met de leeftijd, maar dat vooral tussen de leeftijdsgroepen onder en boven de 35 jaar een grote kloof ligt.

De dagbladlektuur neemt duidelijk en op bijna continue wijze toe met de leeftijd. Radioluisteren is in de jongste en in de oudste leeftijdsklasse bijna even sterk verbreid, maar is het veel minder in de drie tussenliggende leeftijdsklassen.

De sterke komplementaire en overlappende funktie der nieuwsmedia wordt door deze cijfers opnieuw in het licht gesteld.

Er moet derhalve veeleer worden verwezen naar het aandeel van die-

genen die per avond aan geen enkele der drie media een uur kunnen of willen besteden. Dan pas wijst de verhoging van de leeftijd onmiskenbaar op een versterking van de passieve vrijetijdsvormen tijdens de avonduren.

Het laat geen twijfel dat naast de arbeidsduur, de beroepssituatie en de leeftijd nog andere remmende of bevorderende factoren van invloed zijn.

Achtereenvolgens, en zonder naar gedetailleerde beschouwingen over te stappen, worden de subgroepen in de bevolking opgesomd die² meer dan gemiddeld hun avondlijke vrije tijd door de drie massamedia laten benemen en³ meer dan gemiddeld andere activiteiten uitvoeren, waarvan de precieze inhoud pas in een volgende paragraaf van het onderhavige hoofdstuk zal worden nagegaan.

Men zou uitvoerige hypoteses kunnen opstellen met betrekking tot de verklaring van elk der in voetnota aangehaalde vaststellingen, die

² Subgroepen die 's avonds veel *meer* dan gemiddeld van de nieuwsmedia gebruik maken zijn :

oudere echtparen zonder kinderen (zg. uitgebloeide gezinnen) ;

gezinnen die geen auto bezitten ;

gezinnen waar de echtgenote een loontrekkende (arbeidster) is ;

gezinnen die ééngesinswoningen of appartementen bewonen (in tegenstelling tot handelwoningen, woningen met beroepspraktijk of boerderij-woningen) ;

de gezinnen die de grotere Westvlaamse steden bewonen ;

gezinnen die over een geringe graad van buurtschapsonafhankelijkheid (of z.g. 'vrijdom') beschikken ;

gezinnen zonder schoolgaande kinderen ;

gezinnen met een maandinkomen beneden 15.000 F.

³ Subgroepen in de bevolking die 's avond veel *minder* dan gemiddeld van de nieuwsmedia gebruik maken zijn :

gezinshoofden die hoger niet-universitair onderwijs genoten hebben ;

gezinnen die een individuele woning bewonen, waarin ook een beroepspraktijk is gevestigd of die een handelwoning of landbouwbedrijf bewonen ;

gezinnen waar de echtgenote helpster is in de zaak van haar man ;

gezinnen met drie of meer schoolgaande kinderen ;

gezinnen met een maandelijks inkomen dat hoger is dan 20.000 frank ;

gezinshoofden die nog naschoolse leergangen volgen ;

gezinshoofden die regelmatig vakliteratuur bijhouden ;

gezinshoofden die een actieve rol spelen in het kulturele, rekreatieve, sociale, caritatieve, civiele of vaderlandse verenigingsleven of die op individuele wijze hulp bieden aan familieleden, bureu enz. in de vorm van niet-vergoede activiteiten ;

gezinshoofden (resp. gezinnen) die een landelijke gemeente bewonen ;

echtparen met jonge kinderen ;

gezinnen waar de echtgenote een weddetrekkende (bediende) is ;

gezinnen die over een personenwagen beschikken.

soms manifest, soms verrassend, soms ook kontradictorisch lijken. Wanneer straks zal nagegaan worden welke *andere* activiteiten dan krantelezen, radioluisteren of televisiekijken 's avonds worden uitgevoerd, zal ook het antwoord worden verstrekt op een aantal opengebleven vragen en een aantal schijnbaar kontradictorische vaststellingen.

Enkele reeds vaag omlijnde structuren, konstellaties en vrijetijdstypes zullen er tevens nauwkeuriger omlijnd worden. Reeds nu kan worden vastgesteld dat de groepen die voor hun avondlijke vrijetijdsbesteding in sterke mate op de massamedia aangewezen zijn, over het algemeen een minder hoge sociale status bezitten dan de groepen die 's avonds meer andere activiteiten uitoefenen. Deze laatsten lijken, wat hun samenstelling betreft, meer heterogeen te zijn. Men vindt er tamelijk gemakkelijk de zelfstandige beroepsgroepen in weer, alsook de intellectuelen, de meer gefortuneerden en de kinderrijke gezinnen.

2. DE AVONDBESTEDING BUITEN HET GEBRUIK DER MASSAMEDIA

A. *Algemeen*

In de voorgaande paragraaf is komen vast te staan dat de voornaamste avondlijke bezigheid in alle bevolkingsgroepen erin bestaat in meerdere of mindere mate gebruik te maken van de massamedia krant, radio en televisie.

Bij de behandeling van dit punt van onderzoek is evenwel duidelijk geworden dat er tussen de verschillende groepen in de bevolking — naar allerlei criteria onderscheiden — sterke verschillen bestaan inzake de intensiteit waarmee deze drie massamedia afzonderlijk en gezamenlijk worden gebruikt. Dit houdt in dat in sommige bevolkingsgroepen nog andere belangrijke vormen van al dan niet 'vrije' tijdsbesteding tijdens de avonduren gebruikelijk zijn.

In het door 1.429 gezinshoofden teruggestuurde vragenformulier werd in de volgende termen naar deze tijdsbesteding navraag gedaan: 'Wat doet U 's avonds meestal, wanneer U eens *niet* naar de T.V. kijkt, *niet* naar de radio luistert of *niet* het dagblad leest?'

Van de 1.429 ondervraagden zijn er 115 of 8 % die op deze vraag antwoorden dat zij buiten krant, radio en televisie, nagenoeg nooit andere bezigheden uitoefenen.

Daarnaast kon men een groep van 219 personen aantreffen die 'slapen of indutten in de zetel' als een avondlijke bezigheid geven en ook nog een groep van 281 geënquêteerden die antwoorden dat zij buiten T.V., radio of krant 'helemaal niets' deden.

Men zou deze drie groepen strikt genomen buiten beschouwing kunnen laten. De moeilijkheid is evenwel dat beide laatste groepen soms ook andere activiteiten vermelden.

Om nu een inzicht te bekomen in de rangorde van de voornaamste 'bezigheden' buiten het gebruik van de nieuwsmedia en buiten het 'zich te bed begeven', lijkt het nodig de verschillende aangehaalde activiteiten (inclusief indutten en niets doen) gewoon op het totale aantal ondervraagden om te slaan. Nog alleen diegenen die 'zich te bed begeven' dienen daarvan te worden afgetrokken. Dit totale aantal in aanmerking komende ondervraagden wordt dan 1.314.

In tabel II.2 wordt bij wijze van algemeen overzicht de rangorde opgegeven van alle activiteiten die buiten het gebruik der massamedia nog als avondlijke bezigheden worden vermeld door deze 1.314 gezinshoofden.

Op tabel II.3 wordt schematisch aangetoond in welke mate de voornaamste avondlijke bezigheden in de diverse beroepsgroepen beoefend worden.

Een aantal avondlijke bezigheden die op tabel II.2 voorkomen vergen een korte omschrijving of toelichting. Vooraf dient evenwel rekening te worden gehouden met het feit dat de percentages niet werden berekend ten opzichte van de totale som der opgegeven activiteiten maar wel ten opzichte van het totale aantal ondervraagden. Er moet bovendien nog rekening worden gehouden met vier omstandigheden, namelijk: 1) dat niet naar de tijdsduur voor iedere activiteit werd gevraagd, 2) dat per ondervraagde soms meer dan één activiteit is vermeld geworden, 3) dat bij de rangschikking geen onderscheid wordt gemaakt tussen echte vrijetijdsbezigheden en andere activiteiten en 4) dat de vragen werden beantwoord in de loop van de

TABEL II.2 : Rangschikking naar frekwentie van een aantal avondlijke bezigheden beoefend door de geënquêteerden (a), wanneer zij geen gebruik maken van de massamedia krant, radio en televisie; W.E.S.-enquête 1967.

Rang-orde	Omschrijving der bezigheden	pCt (1.314 = 100 %)	a.c.
1	Pedagogische en familiale taken van het gezinshoofd	25,6	336
2	Boeken en tijdschriften lezen	23,7	312
3	Helemaal niets doen, rusten, een pijp roken en dgl.	21,4	281
4	Schrijfwerk en administratief werk voor het beroep of de zaak	17,9	235
5	Kaartspelen	17,2	226
6	Slapen (indutten in de zetel)	16,7	219
7	Gewone beroepsbezigheden	9,—	118
8	Op bezoek gaan	8,4	111
9	Bezoek ontvangen	7,6	100
10	Persoonlijke vorming, studie, beroepsvervolmaking	6,7	88
11	In de tuin werken, tuinieren	6,1	80
12	Huishoudelijke administratie, budget, planning en briefwisseling	5,7	75
13	Wandelingen en fietstochtjes	5,2	68
14	Wassen en onderhoud van autovoertuig, bromfiets, enz	4,4	58
15	Vergaderingen en voordrachten bijwonen	4,2	55
16	Knutselen	4,—	52
17	Huishoudelijke hulp	3,7	49
18	Herbergbezoek	3,6	47
19	Gezelschapsspelen	2,3	30
20	Organisatorisch en administratief werk ten bate van het verenigingsleven, de parochie, de school, enz	2,1	28
21	Met de burens praten	2,1	27
22	Alle vormen van 'verzamelen'	2,—	26
23	Duiven houden en verzorgen	1,9	25
24	Een n.e.v. artistieke hobby beoefenen	1,4	19
25	Alle vormen van denksport	1,3	17
26	Naar muziek luisteren	1,1	14
26	Een andere hobby beoefenen waarvoor enige technische kennis of bijzondere handvaardigheid vereist is	1,1	14
26	Volièrevogels houden en verzorgen	1,1	14

(a) Exclusief die 'zich te bed begeven na gebruik van de nieuwsmedia'.

TABEL II.2 : *Vervolg.*

26	Bioskoopbezoek	1,1	14
30	In de tuin zitten, liggen	0,8	11
30	Sportieve liefhebberijen waarbij het ontspanningselement prevaleert op het wedstrijd karakter en/of op het element 'lichaamstraining'	0,8	11
30	In fanfare of harmonie spelen	0,8	11
33	Uitstapjes per auto	0,8	10
33	Musiceren	0,8	10
35	Huishoudelijke taken waarvoor doorgaans handvaardigheid, spierkracht, enz. vereist is	0,7	9
35	Een natuurhobby beoefenen	0,7	9
35	Koncert of toneelvoorstelling bijwonen	0,7	9
38	Naar het verkeer kijken	0,5	7
39	Verzorging van vee of kleinvee	0,5	6
39	Een aquarium houden en verzorgen	0,5	6
41	Boodschappen doen	0,4	5
41	Sociaal of familiaal of caritatief hulpbetoon	0,4	5
43	Een wetenschappelijke hobby beoefenen	0,3	4
43	Film, fotografie en dokawerk	0,3	4
43	Aktieve sportbeoefening, waarbij gewoonlijk de individuele prestatie wordt gewaardeerd	0,3	4
43	In een koor zingen	0,3	4
47	Lichaamsverzorging	0,2	3
47	Toneel spelen	0,2	3
47	Kerkbezoek of andere strikt religieuze activiteiten	0,2	3
47	Alle overige vormen van vrijetijdsbesteding	0,2	3
51	Een n.e.v. dierenhobby beoefenen	0,2	2
51	Aktieve sportbeoefening, waarbij gewoonlijk de prestatie van de ploeg wordt gewaardeerd	0,2	2
53	Een kunsttentoonstelling of museum bezoeken	0,1	1
53	Op restaurant gaan	0,1	1

maanden maart, april en mei, zodat de frekwenties en dus de rangorde vanuit deze onderzoeksperiode dienen geïnterpreteerd.

De belangrijkste avondlijke bezigheid van de geënquêteerde gezins-
hoofden bestaat in het verzorgen van pedagogische en familiale ta-
ken als hoofd van het gezin, als echtgenoot of als vader. In feite
omvat deze bezigheid een zeer grote heterogeniteit van taken die
evenwel alle onder deze noemer konden worden verenigd. Enkele
veel vermelde bezigheden die hieronder werden samengevat zijn :

spelen met de kinderen ;
 de kinderen wat helpen bij de huistaken ;
 wat praten met de kinderen of met de echtgenote ;
 allerlei zaken betreffende het gezin bespreken met vrouw of met de kinderen ;
 wat napraten over een interessant programma op de T.V., een boek, een krantartikel enz ;
 of gewoon een beetje lief zijn met de vrouw.

Een bezigheid die qua belangrijkheid op de derde plaats komt, is er strikt genomen geen, want de omschrijving ervan luidt: helemaal niets doen. Hierin steken evenwel nog een verrassende verzameling variëteiten zoals 'een pijpje roken', 'me vervelen', 'niets bepaalds uitschrijven', 'zitten dromen', 'zomaar wat doen omdat ik niets bepaalds onder handen heb' en dergelijke omschrijvingen meer.

118 gezinshoofden (9,0 %) verrichten 's avonds gewone beroepsbezigheden. Zou men ze samentellen met de 235 die 's avonds schrijfwerk en administratief werk voor het beroep uitvoeren, dan zou deze groep 353 personen tellen en zodoende de grootste groep zijn die 26,9 % van de uitgezuiverde (1.314) en 24,7 % van de globale steekproef (1.429) omvat.

111 gezinshoofden maken melding van de bezigheid 'op bezoek gaan' (8,4 %), terwijl 100 anderen 'bezoek ontvangen' (7,6 %) als een frequente bezigheid vermelden, wanneer eens niet van de drie massamedia wordt gebruik gemaakt. Ook deze beide groepen kunnen theoretisch worden samengeteld tot één bezigheid die dan als 'bezoeken en bezoek ontvangen' zou te omschrijven zijn met 211 vermeldingen (16,0 %).

De bezigheid die in belangrijkheid de elfde rang inneemt is tuinieren, dat 80 vermeldingen kreeg (6,1 %). In de maanden maart, april en mei — de maanden waarin de enquête doorging — is het werk in de tuin dringend en omvangrijk, maar men kan aannemen dat het vooral tijdens de weekeinden wordt verricht omdat de dagen, vooral in maart en april, nog vrij kort zijn en er 's avonds na de dagtaak niet voldoende tijd blijft om bij daglicht tuinarbeid te verrichten. Ongetwijfeld is 'tuinarbeid' als avondbesteding tijdens de zomerperiode

TABEL II.3: *Overzicht van de voornaamste vormen van avondbesteding (a) en hun differentieële beoefening in de verschillende beroepsgroepen; W.E.S.-enquête, 1967.*

Avondlijke bezigheden	Meer dan gemiddelde beoefening										Min dan gemiddelde beoefening									
	O.A.	G.A.	L.B.	Mk. B.	Kp.	L. & T.	Z.A.H.	O. & V.B.	Gep.	Gem. frekw. (b)	O.A.	G.A.	L.B.	Mk. B.	Kp.	L. & T.	Z.A.H.	O. & V.B.	Gep.	
(c)										1314 = 100										
pedagogische en familiale taken		+	+	+		+				25,6										
lektuur boeken en tijdschriften		+	+	+	+			+		23,7										
helemaal niets doen	+						+			21,4										
schriftwerk voor 't beroep					+					17,9										
kaartspelen	+	+								17,2										
indutten							+			16,7										
beroepsbezigheden					+					9,0										
op bezoek gaan		+								8,4										
bezoek ontvangen		+	+							7,6										
studie en vorming			+		+					6,7										
tuinieren				+						6,1										
huishoudel. administratief werk	+	+								5,7										
wandelen of fietsen				+						5,2										

(a) Exclusief krant, T.V., radio.

(b) Algemeen gemiddelde frekwentie waarmee de diverse activiteiten beoefend worden.

(c) O.A. : ongeschoolde arbeiders Mk. B. : bedienden van het middenkader Z.A.H. : zelfst. ambachtslieden & handelaars
 G.A. : geschoolde arbeiders Kp. : kaderpersoneel O. & V.B. : ondernemers & vrije beroepen
 L.B. : lagere bedienden L. & T. : land & tuinbouwers Gep. : gepensioneerden, zieken, werklozen.

veel belangrijker dan tijdens het seizoen waarin de onderhavige enquête werd doorgevoerd.

75 maal wordt melding gemaakt van huishoudelijke administratie als avondbesteding (5,7%). Deze bezigheid omvat weer een hele gamma taken die gaan van 'het bespreken van onze bouwplannen' en 'het bijhouden van het huishoudboek' tot het 'schrijven van brieven' en het 'invullen van allerlei formulieren'. Het was niet steeds duidelijk, vooral niet bij zelfstandigen, of dit soort activiteiten kon worden afgescheiden van het 'schrijf- en administratief werk voor het beroep'. Zou men beide bezigheden samentellen dan kwam men tot 310 vermeldingen, herkomstig van 23,6% der ondervraagden. Het knutselen komt 52 keer voor (4%). Hier komen een grote variatie van activiteiten bij te pas. Zowel het werken met hout, metaal als met plastische materialen wordt hierin ondergebracht. Technische hobby's die een aparte vaardigheid vereisen en te zeldzaam zijn om onder het verzamelwoord 'knutselen' te worden gerangschikt, werden evenwel afzonderlijk vermeld. Zou men deze met de onderhavige groep samenvoegen tot één groep 'technische en handvaardigheids-hobby's' en daarbij ook nog 'film en fotografie' (dokawerk) en de huishoudelijke taken voegen die een bijzondere handvaardigheid en technische kennis vereisen, dan zou men tot 79 vermeldingen komen of tot 6% van de ondervraagden die buiten het gebruik der massamedia nog tijd besteden aan andere activiteiten.

Uit deze algemene benadering van de avondbesteding kunnen reeds een aantal karakteristieken worden herkend, waaraan een aantal bedenkingen kunnen gekoppeld worden.

1) In de gehele steekproef van 1.314 gezinshoofden die buiten het lezen van de krant, het beluisteren van de radio en het bekijken van de T.V. nog wel eens andere avondlijke bezigheden hebben, komen 2.881 vermeldingen van zulke bezigheden voor; dit is gemiddeld 2,2 per persoon (of precies 2 per persoon, indien van de totale steekproef van 1.429 geënquêteerden wordt uitgegaan).

2) Onder de 2.881 vermeldingen van avondlijke bestedingen, kunnen er 353 als echte beroepsactiviteiten omschreven worden, hetzij 12,2%

van alle vermeldingen. Deze beroepsactiviteiten gaan uit van 26,9 % van de gehele steekproef ($1.314 = 100$).

Daarnaast kunnen nog 384 vermeldingen als *halfvrije activiteiten* worden omschreven (tuinieren en slapen *niet* inbegrepen). Deze halfvrije activiteiten omvatten derhalve 13,3 % van alle vermeldingen en gaan uit van 29,2 % van de steekproefbevolking.

Uiteindelijk blijven 2.144 activiteiten die men *echte vrijetijdsactiviteiten* zou kunnen noemen. Dit is 74,4 % van alle vermeldingen of 1,6 per persoon (resp. 1,5 per persoon indien van de globale steekproef van 1.429 ondervraagden wordt uitgegaan).

3) Van de 2.144 vermeldingen die op echte vrijetijdsactiviteiten betrekking hebben kunnen er tenminste 1.587 als 'huiselijke' worden omschreven, dit wil zeggen dat zij activiteiten betreffen die in en om de eigen woning worden uitgevoerd. Dit percentage belooft 74 % van alle echte vrijetijdsvermeldingen.

Van de overige 557 vermeldingen zijn er nogmaals 273 die zowel thuis als buitenshuis kunnen worden beoefend, zoals kaartspelen (226), gezelschapsspelen (30), sportbeoefening waarbij het ontspanningselement domineert (11), individuele prestatiesport (4) en het beoefenen van een dierenhobby (2). Men kan het Westvlaams gezinshoofd derhalve zonder aarzeling een bij uitstek huiselijk type noemen. Dit blijkt niet enkel uit deze hoge verhouding van thuis uitgevoerde vormen van vrijetijdsbesteding, maar evenzeer uit de hoge frekwentie waarmee de pedagogische en familiale taken van het gezinshoofd worden vermeld.

4) Een schaduw op dit gunstige aspect is nochtans de hoge verhouding der beroepsactiviteiten die nog tijdens de avonduren worden uitgevoerd, en ongetwijfeld minder bevorderlijk zijn voor een echte gezinsontspanning.

5) De hoge belangstelling voor lectuur en persoonlijke vorming blijft een vrij gunstige karakteristiek van de avondlijke tijdsbesteding.

6) Het verrassend hoge verhoudingscijfer (17,2 %) voor het kaartspel wijst op de betekenis van de vrije avond voor het onderhouden van

een gemoedelijke en vriendschappelijke ontspanning in de oude stijl. De populaire kaartspelen zoals 'manillen' en 'bieden' en het meer exclusieve 'bridgen' hebben in West-Vlaanderen nog een zeer grote aanhang. Vermoedelijk gaat 'kaartspelen' in zeer veel gezinnen samen met 'bezoek krijgen' en 'op bezoek gaan', maar eveneens met herbergbezoek.

7) Houdt de algemene rangschikking der avondlijke bezigheden — naast krantelezen, radioluisteren en televisiekijken — weinig verrassends in, dan betekent dit nog niet dat er geen grondige verschillen kunnen waargenomen tussen de diverse beroepsgroepen. Zulke verschillen zijn trouwens reeds aan het licht gekomen bij de intensiteit waarmee van de massamedia gebruik wordt gemaakt. Het is zelfs mogelijk om via tabel II.3 de voornaamste avondlijke bezigheden in zekere mate 'sociaal' te karakteriseren.

Bezigheden die voornamelijk door handarbeiders en door de lagere bevolkingsgroepen worden beoefend zijn: 'helemaal niets doen', kaartspelen, slapen (of indutten) en hoewel minder uitgesproken, ook 'tuinieren'.

Aktiviteiten die in het bijzonder geestesarbeiders en hogere sociale bevolkingslagen typeren zijn: de lektuur van boeken en tijdschriften, persoonlijke vorming en studie, en op minder uitgesproken wijze ook 'schrijf- en administratiewerk voor het beroep'.

Aktiviteiten die voornamelijk door zelfstandigen worden beoefend zijn: schrijf- en administratiewerk voor het beroep en gewone beroepsbezigheden. Wandelen of fietsen wordt 's avonds vooral door loon- en weddetrekkenden gedaan.

8) Ook blijkt uit dit elementaire overzicht het enorme belang van een aangepaste huiselijke omgeving (en dus woningbouw) voor de vrijetijdsbesteding. Immers, een steeds belangrijker deel van de bevolking is alleen thuis wanneer het vrije tijd heeft, en heeft alleen vrije tijd wanneer het thuis is. 'Vrije tijd' is derhalve voor de meesten synoniem geworden voor 'thuis zijn'. De woning is het vrijetijds-milieu bij uitstek. Men heeft de indruk dat niet alleen de moderne architectuur, maar vooral de woningbouwers zelf deze waarheid nog niet voldoende hebben ingezien.

B. De konfrontatie van het gebruik der massamedia met de overige bestedingswijzen van de avond

De konfrontatie van de gegevens in grafiek II.2 met deze in tabel II.3 leert om welke redenen of omwille van welke andere activiteiten bepaalde beroepsgroepen veel min dan andere, hun avondlijke uren doorbrengen met de krant, bij de radio, of vóór het T.V.-scherm.

a) Betreffende de beoefenaars van vrije beroepen en de ondernemers is het duidelijk geworden dat zij 's avonds nog in bijzonder hoge mate in beslag genomen zijn door hun gewone beroepsbezigheden en door allerlei schrijf- en administratief werk dat met hun beroep verband houdt. Het bijwonen van vergaderingen en voordrachten allerlei houdt hen daarenboven vaak buitenshuis. Het is ook zeer waarschijnlijk dat studie en persoonlijke vorming en de lektuur van boeken en tijdschriften vaak een dwingend karakter hebben in verband met hun verantwoordelijke beroepstaak.

Al deze activiteiten verklaren in belangrijke mate waarom er naar verhouding zo weinig tijd blijft voor de massamedia, maar ook voor andere activiteiten die soms als 'essentiële' tijdsbestedingen moeten beschouwd worden, zoals 'pedagogische en familiale taken' die in deze beroepsgroepen duidelijk in de verdrukking komen.

b) De landbouwers, die als beroepsgroep even weinig tijd blijken te besteden aan de massamedia, hebben blijkbaar zeer lange werkdagen. Een groot stuk van de avond gaat doorgaans nog naar gewone beroepsbezigheden. Hetgeen van de avond over blijft wordt daarenboven bij voorkeur besteed aan familiale verplichtingen en functies. Vermoedelijk is de vermoeidheid na het zware fysische werk er oorzaak van dat nog zo weinig inspanning wordt gedaan voor actieve vormen van avondbesteding. De landbouwers zijn er meestal tevreden mee eens 'helemaal niets meer hoeven te doen' en het 'indutten' voor het T.V.-scherm of achter de krant is dan ook de voorbode van vroeg slapen gaan, omdat voor de landbouwer ook de werkdag weer vroeg begint.

c) Zelfstandige ambachtslieden en handelaars besteden naar verhouding weinig tijd aan krant, radio en televisie. Maar ook deze beroeps-

groep heeft het 's avonds nog heel druk met dwingende vormen van avondbesteding, zoals het vele schrijfwerk en de administratie rond de zaak en beroepstaken in de strikte zin.

Dat het herbergbezoek voor sommige zelfstandige ambachtslieden en handelaars een ontsnapping uit de gewone omgeving betekent, lijkt aan te nemen, terwijl het voor velen ook wel begrijpelijk wordt dat zij voor het T.V.-scherm of bij radio of krant indutten. De zelfstandige ambachtslieden en handelaars kenmerken zich dan ook, samen met de landbouwers, als een beroepsgroep die vooral ingevolge de arbeidsomstandigheden weinig toegang heeft tot actieve en creatieve vormen van avondlijke vrijetijdsbesteding. In tegenstelling met de landbouwers komen bij zelfstandige ambachtslieden en handelaars zelfs de familiale verplichtingen enigszins in de verdrukking.

d) De bedienden van het middenkader die samen met het kaderpersoneel de twee beroepsgroepen uitmaken die onder de loon- en weddetrekkenden het minst tijd aan de massamedia besteden, zijn beide zeer sterk benomen door de lektuur van boeken en tijdschriften. Bedienden van het middenkader vooral, maar ook het kaderpersoneel, hebben veel schrijf- en administratief werk voor het beroep te verrichten, terwijl de beide groepen nog een groot belang hechten aan studie en persoonlijke vorming. Het bijwonen van vergaderingen en voordrachten is een belangrijke halfverplichtende bezigheid voor talrijke bedienden van het kaderpersoneel, terwijl deze groep verhoudingsgewijs ook het sterkst van alle beroepsgroepen betrokken is bij het administratieve en organisatorische werk ten bate van het verenigingsleven. Het is de bedienden van het middenkader blijkbaar ernst met hun pedagogische en familiale taken.

Dit alles verklaart de relatief geringe tijd die deze beide groepen aan de massamedia besteden.

e) De overige vier beroepsgroepen (beide arbeidersgroepen, lagere bedienden en gepensioneerden) vullen hun avonden in zeer overwegende mate met het lezen van de krant, het beluisteren van de radio en het bekijken van de T.V.-programma's.

Bij gepensioneerden, en in mindere mate ook bij ongeschoolde arbeiders, gaat er nog wel een stuk tijd af voor 'helemaal niets doen' en

'slapen', terwijl geschoolde arbeiders vooral belang hechten aan hun familiale en pedagogische taken.

In de beide arbeidersgroepen, alsook bij lagere bedienden, maar vooral bij gepensioneerden gaat bovendien veel avondlijke tijd naar het kaartspel.

Naast de duur van de arbeidsdag die grotendeels een funktie is van de professionele kwalifikatie, zijn er nog tal van factoren die de avondlijke bestedingswijze beïnvloeden.

Zo neemt het globale gebruik van de massamedia zeer duidelijk toe met de leeftijd; dit is ook het geval met andere min of meer passieve vormen van vrijetijdsbesteding, vooral 'nietsdoen' en kaartspelen.

Ook het onderwijspeil beïnvloedt de vrijetijdsbesteding op de avond. Het is uit de enquête kunnen blijken dat de activiteiten die met het onderwijspeil toenemen in hogere mate beroep doen op persoonlijke inzet dan de activiteiten die afnemen naarmate het onderwijspeil stijgt.

Het is van betekenis ook nog te wijzen op de invloed van twee andere factoren, namelijk de beroepsactiviteit van de echtgenote en de graad van stedelijkheid van het woonmilieu.

Aktiviteiten die kennelijk toenemen wanneer man en vrouw een beroepsactiviteit uitoefenen zijn 'op bezoek gaan' en 'bezoek ontvangen', wassen en onderhoud van de auto, huishoudelijke hulp door de man, wandelen en fietsen. Aktiviteiten die in zulke gezinnen minder vaak als avondbesteding worden beoefend zijn kaartspelen, persoonlijke vorming en studie, tuinieren, vergaderingen en voordrachten bijwonen, huishoudelijk administratief werk en administratief werk ten bate van het verenigingsleven.

Naarmate de woongemeente meer verstedelijkt is, blijkt men niet alleen meer gebruik te maken van de massamedia, er wordt tevens op een veel aktievere wijze aan lektuur en studie gedaan. Er wordt 's avonds ook meer gewandeld, gefietst en geknutseld. Op het platteland is de avondbesteding naar inhoud rustiger dan in verstedelijkte gemeenten.

3. BESLUITEN EN SUGGESTIES

Uit de studie van de avondlijke vrijetijdsbesteding is vooral tot uiting gekomen dat de vrije tijd na de dagtaak in de eerste plaats in de eigen huiskring of in de onmiddellijke woonbuurt wordt doorgebracht. Het geringe percentage aan vrije activiteiten die buiten de onmiddellijke woonomgeving worden beoefend, is georiënteerd op diverse vormen van verenigingsleven en buitenhuisontspanning die zich doorgaans afspelen in de centra van de steden en de gemeenten. Men kan zelfs aannemen dat de avondlijke wandelingen, die voornamelijk door stadsbewoners worden geciteerd, veel meer op de winkelstraten van het stadscentrum georiënteerd zijn dan op de plattelandsomgeving.

Men kan de avondlijke vrijetijdsbesteding dan ook globaal als huise-lijk en centripetaal karakteriseren.

De studie van de avondlijke tijdsbesteding heeft de belangrijke rol van de massakommunikatiemiddelen televisie, radio en krant bevestigd. Een uiterst grote verantwoordelijkheid ten aanzien van de kwalitatieve inhoud van deze bestedingswijzen ligt derhalve in de handen van deze drie media.

De informatieve, documentaire of ontspanningsrubrieken in televisie, radio of krant kunnen immers van die aard zijn dat zij overwegend beroep doen op een passieve kijk-, luister- en leesbehoefte, eerder dan aan te zetten tot actieve deelname en creatief handelen.

Uit de hoge frekwenties, waargenomen bij alle 'zittende' vormen van avondlijke tijdsbesteding, waaronder in de eerste plaats het gebruik van T.V., radio en krant, kan men afleiden dat lichamelijke beweging bij de meeste geënquêteerden tot het hoogst noodzakelijke wordt herleid. Vermoedelijk is dit een levenswijze die op lange termijn nefast wordt voor de volksgezondheid, omdat de meeste beroepsactieve personen — met uitzondering van de handarbeiders — ook gedurende de arbeidsdag vrij weinig fysieke beweging nemen. Deze overweging leidt tot een pleidooi voor alle vormen van avondlijke tijdsbesteding die met lichaamsbeweging gepaard gaan. Men denke in het bijzonder aan wandelen, fietsen, tuinieren, maar ook aan de inrich-

ting van avondturnclubs, het openhouden tot in de late avonden van zwemgelegenheden, lokalen voor tafeltennis, bowling en andere binnenuissporten.

De vrij geringe belangstelling voor concerten, toneelopvoeringen en kunsttentoonstellingen dient vooral te worden opgevoerd door de blijvende belangstelling van de jongere volwassenen en de jongere gezinnen op te wekken en te behouden. De belangstelling voor hoogstaande uitvoeringen bestaat vermoedelijk in vele jonge gezinnen, maar wordt — vooral wegens de aanwezigheid van kinderen en door financiële zorgen in de eerste huwelijksjaren — tijdelijk afgeremd. Wegens de hierdoor ontstane vervreemding, verdwijnt op latere leeftijd vaak iedere actieve belangstelling.

De enquêtegegevens bevestigen het bekende gegeven dat het bioskoopbezoek op verre na niet meer de populariteit geniet van vóór het televisietijdperk. Talloze zalen hebben in het jongste decennium hun deuren moeten sluiten. Dit heeft onder meer tot gevolg dat nog alleen in de grotere stedelijke centra een behoorlijke programma-keuze bestaat. Op het platteland zijn buiten het weekeinde nagenoeg geen bioskopen meer toegankelijk.

Men kan op grond daarvan de bevordering aanbevelen van filmclubs op het platteland, onder meer in het kader van de op te richten rekreatieve en kulturele centra.

De muziekbeoefening — een ontspannende en artistieke vrijetijdsbesteding die in het bereik van allen zou moeten liggen — heeft af te rekenen met een gebrek aan scholen en instituten, vooral op het platteland en in de kleinere gemeenten. Ook de rekrutering van spelers voor fanfares en harmonieën verloopt de jongste jaren niet meer naar wens. Er doet zich daar een onrustwekkend verouderingsverschijnsel voor. Vele factoren worden hierbij als oorzaak genoemd w.o. het zware schoolprogramma voor de jeugd, het televisiekijken dat onverenigbaar is met muziekbeoefening door andere gezinsleden, de sportbeoefening onder de jeugd die voorrang geniet op de muziek en nog andere meer.

Oplossingen kunnen wellicht worden gevonden door de inschakeling

van het muziekonderwijs, in de brede zin van het woord, in de bestaande onderwijsvormen.

Het herbergbezoek blijft, zelfs buiten het weekeinde, een druk beoefende avondbesteding. De herberg heeft in vele bevolkingslagen een minder gunstige reputatie verkregen, die niet altijd verdiend is. Toch is het zo dat de overvloed aan herbergen in ons land en in de provincie niet tot het reeds lang verwachte selectieproces heeft geleid. Dat is onder meer toe te schrijven aan het feit dat het houden van een herberg slechts bij uitzondering een hoofdberoep vormt. Talrijke herbergen zijn als 'tweede beroep' van het uitbatende gezin te beschouwen, en worden in feite door de echtgenote uitgbaat.

Wil men ertoe komen de herberg een hoger sociaal aanzien te geven, en vooral zijn volle betekenis als 'ontmoetingscentrum' te bezorgen, dan kunnen verschillende maatregelen worden voorgesteld. Het zou wenselijk zijn indien het aantal herbergen tot een fractie van het huidige aantal kon worden teruggebracht, zodat de uitbater aan deze bedrijvigheid een behoorlijk hoofdkomen kan verdienen. Men moet er bovendien naar streven zowel de ligging in de wijk, het uiterlijke aspect (reklamepanelen) van de herberg en zijn interieurverzorging evenals de herbergsfeer zodanig te kultiveren dat de herberg de spontane plaats van bijeenkomst wordt voor de omwonende volwassen bevolking, zowel vrouwen als mannen. Het is duidelijk dat de herberg de aangewezen plaats is om onderdak te verlenen aan tal van rekreatieve verenigingen op wijkniveau of op het gemeentelijk plan.

Een veralgemeend winkelsluitingsuur zou talrijke gezinnen van zelfstandige ambachtlieden en handelaars in de gelegenheid stellen ook tijdens de gewone werkdagen meer vrije tijd te nemen. Men moet tegelijkertijd voor een zekere rotatie per branche zorgen, zodat ook het avondlijke 'winkelen' mogelijk blijft, althans op vrijdag- en zaterdagavond. Voor een groot aantal loon- en weddetrekkende gezinnen is 'shopping' immers een gewaardeerde vorm van vrijetijdsbesteding tijdens het weekeinde. Het avondlijke winkelen is bovendien de enige mogelijkheid waarbij man en vrouw samen uit winkelen kunnen.

De landbouwersgroep, die gekenmerkt is door een uiterst gering vrijetijdsvolume op de avonduren, kan deze toestand alleen uit eigen initiatief grondig verbeteren. Deze mogelijkheid schuilt doorgaans in een rationalisatie van de werkzaamheden op de hoeve zelf. De avondlijke bezigheden hebben voornamelijk betrekking op de veestapel. De landbouwersgroep kwam in deel I, hoofdstuk IV naar voor als een groep waar echte liefhebberijen of hobby's (buiten de directe beroepssfeer) uiterst zelden voorkomen. De organisaties die zich met volwassenenopvoeding in dit sociale milieu inlaten zouden er goed aan doen het beoefenen van hobby's in het landbouwersmilieu te propageren. Zulke aktie zou ongetwijfeld bijdragen tot de opvoering van het algemene levenspeil in deze beroepsgroep, en een meer verrijkende inhoud geven aan de weinige avondlijke vrije tijd die hij tot nog toe geniet.

Het verenigingsleven, dat zich grotendeels tijdens de vrije avond afspeelt, zou er kwantitatief en misschien ook kwalitatief bij winnen indien het zich minder in het keurslijf van het lidmaatschap zou afspelen. Veel moderne mensen wensen zich niet meer te identificeren met een bepaalde vereniging; vooral niet wanneer deze ook politiek, ideologisch of sociaal gekleurd is. Het gaat hierbij om een maatschappelijk verschijnsel dat inherent is aan het fenomeen van de verstedelijking. Verstedelijkte mensen willen doorgaans wel sociaal contact rond een gemeenschappelijk belangstellingspunt, maar willen dit laatste zo los mogelijk zien van ieder aspekt dat er niet inhoudelijk mee verbonden is (politiek, religie).

De clubformule die op een lossere binding tussen leden (= bezoekers) en de vereniging berust, evenals de formule van de Volksuniversiteit, beantwoorden beter aan de tijdsgeest dan de traditionele kultuurorganisaties.

hoofdstuk II algemene karakteristieken van de weekeindbesteding

INLEIDING

De 52 weekeinden die het jaar telt — nog te verhogen met een aantal aansluitende vrije dagen en feestdagen — vormen ongetwijfeld het grootste potentiële vrijetijdsvolume dat onze samenleving ter beschikking staat. Van maatschappelijk standpunt bekeken is het dan ook bijzonder belangrijk de mogelijkheden die in het week-einde schuilen op de meest doeltreffende wijze te gebruiken met het oog op de grootst mogelijke harmonie tussen arbeid en vrije tijd. In het kader van een levensvisie die op 'arbeid' is ingesteld, kan de algemene doelstelling van de 'vrije tijd' omschreven worden als het herstel van het fysiologische en psychische evenwicht van de arbeidende mens.

Men is het er echter in brede kringen over eens dat ons beschavings-type steeds meer op vrije tijd, cultuur en geestesontwikkeling aanstuurt, waarbij de belangrijke dingen in het leven zich van het arbeidsmilieu naar het vrijetijdsmilieu verplaatsen. In deze optiek kunnen ook de doelstellingen van de vrije tijd ruimer gesteld worden.

De vrije tijd moet naast de arbeidstijd het leven zin geven: individueel en gezinsgeluk, geestelijke en lichamelijke ontwikkeling, bevrediging van kunstzinnige en creatieve behoeften, ontplooiing en bevestiging van de algehele persoonlijkheid.

De sterk versnipperde vrije tijd tussen en na de arbeidstaak is ten hoogste in staat de fysische vermoeidheid uit te schakelen; de andere doelstellingen kunnen alleen bereikt worden in langere vrijetijdsp periodes, zoals de weekeinden en de vakanties.

Het onderhavige hoofdstuk heeft voornamelijk tot doel de weekeind-activiteiten van de Westvlaamse bevolking te ontleden in hoofde van hun vrijheidsgraad en tevens een inzicht te verschaffen in het funda-

mentele onderscheid tussen de bestedingswijze van de zaterdag en de zondag, alsook tussen de zes periodes waarin het weekeinde kan worden ingedeeld. Ook de fundamentele verschillen tussen winter- en zomerseizoen zullen in dit hoofdstuk aan het licht komen. In een derde paragraaf zullen bovendien de voornaamste vormen van week-eindbesteding op een beknopte wijze naar voor gehaald worden.

I. DE VRIJHEIDSGRAAD VAN DE WEEKEINDAKTIVITEITEN

A. *Tijdsfactoren die de vrijheidsgraad bepalen*

De activiteiten die tijdens het weekeinde door gezinshoofden worden uitgevoerd, kunnen grosso modo in drie grote groepen onderverdeeld worden. Een eerste groep activiteiten laat zich kenmerken door een min of meer verplichtend of tenminste *onvrij* karakter. Uiteraard moeten de gewone beroepsbezigheden tot deze groep gerekend worden, maar ook tal van activiteiten die in het verlengde van de beroepsactiviteit gelegen zijn, zoals schrijfwerk en administratief werk voor het beroep of de zaak. Bovendien moeten een hele reeks min of meer huishoudelijke taken tot deze eerste groep 'onvrije' activiteiten gerekend worden, zoals de gewone huishoudelijke taken van de echtgenote waarbij de echtgenoot een handje toesteeft; echter ook die speciale huishoudelijke taken waarvoor doorgaans een bijzondere handvaardigheid of spierkracht vereist is, en die voor het weekeinde werden 'opgespaard'. Iets gelijkaardigs kan men zeggen van de huishoudelijke administratie en alles wat huishoudelijke planning, budget en briefwisseling betreft. In vele gezinnen is het boodschappen doen een zaterdagse bezigheid voor de echtgenoot geworden, terwijl ook het wassen en het onderhoud van de auto, de bromfiets of de fiets tot dit soort min of meer verplichtende week-eindbezigheden kan worden gerekend.

Veel mannen, vooral zij die zware beroepsarbeid verrichten, maken van het weekeinde gebruik om enkele uren meer te slapen — bij voorbeeld over de middag — om op deze wijze de langere avonden voor het televisietoestel of buitenshuis te compenseren. Het is dan

ook verantwoord deze aan 'slapen' bestede tijd als min of meer 'verplichtend' aan te zien.

De scheiding tussen verplichtende en semi-vrije activiteiten kan niet altijd volgens een logische en klare lijn worden afgebakend. Zo is de nachtrust uiteraard een levensnoodzakelijke bezigheid en moet hij als 'onvrij' worden aangezien. De lengte van deze nachtrust echter kan via het uur van slapen gaan en opstaan wel willekeurig worden bepaald, zodat men aan 'nachtrust' en 'slapen' ook het epitheton 'halfvrije tijd' kan verlenen. Wanneer men echter het weekeinde te baat neemt om een noodzakelijk geachte achterstand inzake fysieke rust in te lopen, kan men deze bezigheid eerder als 'onvrij' aanzien. Daarom wordt slapen in het onderhavige hoofdstuk onder de eerste groep der min of meer verplichtende en onvrije activiteiten gerangschikt.

Een tweede groep bezigheden kunnen als *halfvrij* worden omschreven. Het gaat meestal om taken die worden verricht in uitvoering van een bepaald maatschappelijk, familiaal, levensbeschouwelijk, professioneel of edukatief engagement en die derhalve een min of meer dwingend karakter hebben aangenomen, eens de initiële keuze of beslissing genomen.

Uiteraard kan men weer tot in het oneindige afmeten en afwegen waar de precieze grens ligt tussen onvrije en halfvrije activiteiten. Zulke precieze aflijning heeft overigens een meestal louter academisch belang. In het onderhavige hoofdstuk werden als halfvrije activiteiten weerhouden: de verzorging van vee of kleinvee (tenzij de geëquëterde een landbouwer is), werk in de tuin, allerlei pedagogische en familiale taken die normalerwijze het gezinshoofd toekomen, persoonlijke vorming, studie en beroepsvervolmaking, allerlei organisatorisch en administratief werk ten bate van het verenigingsleven, de parochie of de school, het bijwonen van vergaderingen en voordrachten, allerlei vormen van lichaamsverzorging, kerkbezoek of andere strikt religieuze activiteiten alsmede sociaal, familiaal of caritatief hulpbetoon.

Een derde groep activiteiten kunnen tenslotte als *echte vrijetijds-*

besteding worden beschouwd. Ook terzake is de grenslijn met half-vrije en zelfs met onvrije activiteiten niet precies te tekenen. Ook hier diende een pragmatisch standpunt de voorrang te krijgen op een academisch onderscheid.

De kwantitatief belangrijke groep gezinshoofden die 'tuinieren' heeft er de onderzoeker echter toe verplicht een genuanceerd standpunt in te nemen. Men heeft immers kunnen vaststellen dat het belangrijkste aantal tuinen nog als overwegend utilitaire tuinen dienen beschouwd te worden. Tuinieren kan derhalve zowel een verplichtende taak worden — zowat op het niveau 'autowassen' — als een echte liefhebberij, zoals 'volièrevogels houden'. In het onderhavige hoofdstuk werd 'tuinieren' onder de halfvrije activiteiten gerangschikt, met dien verstande dat deze bezigheid steeds afzonderlijk wordt vermeld en derhalve naar willekeur met de vrijetijdsbestedingen kan worden samengevoegd.

De meeste andere vormen van weekeindbesteding kunnen zonder veel bezwaar als 'hoofdzakelijk' vrije bezigheden worden beschouwd en kunnen derhalve tot de derde categorie gerekend worden.

In tabel II.4 wordt een algemeen overzicht opgenomen van de verhoudingen waarin zich de drie onderscheiden groepen van tijdsbestedingen voordoen in de zes periodes waarin het weekeinde verdeeld wordt.

In tabel II.4 worden de hierboven geschetste drie groepen onderscheiden, met name de onvrije, de halfvrije en de vrije weekeindbezigheden. Zij worden onderscheidenlijk berekend voor zes periodes, namelijk de zaterdagvoormiddag, -namiddag en -avond en de zondagvoormiddag, -namiddag en -avond. Er werd daarenboven voor iedere periode een onderscheid gemaakt tussen het winter- en zomerseizoen. De verhoudingen, uitgedrukt in procenten, zijn gebaseerd op de antwoorden die door 1.429 ondervraagden werden verstrekt op de volgende enquêtevragen :

- a) Wat doet U dikwijls, meestal of gewoonlijk 's zaterdags :
's voormiddags	in de zomerperiode
's namiddags	
's avonds	

's voormiddags in de winterperiode
's namiddags
's avonds

b) Wat doet U dikwijls, meestal of gewoonlijk 's zondags :

's voormiddags in de zomerperiode
's namiddags
's avonds

's voormiddags in de winterperiode
's namiddags
's avonds

TABEL II.4 : De verdeling van de onvrije, halfvrije en vrije vormen van week-eindbesteding over de zes perioden van het weekeinde en tijdens het winter- en zomerseizoen (totale steekproef in procenten); W.E.S.-enquête, 1967.

Periode van het weekeinde	Seizoen	Onvrije bezig- heden	Halfvrije bezigheden		Vrije bezig- heden	Totaal der vermelde bestedingen (= 100 %) (a)
		%	%	w.o. tui- nieren	%	
Zaterdagvoormiddag	w	69,7	7,5	2,5	22,8	1.280
	z	59,5	25,0	21,6	15,5	1.385
Zaterdagnamiddag	w	49,9	9,1	3,2	41,0	1.327
	z	42,0	24,2	20,1	33,8	1.454
Zaterdagavond	w	13,1	6,4	0,6	80,5	1.409
	z	12,9	8,6	1,9	78,5	1.438
Zondagvoormiddag	w	21,3	38,1	0,3	40,6	1.560
	z	18,7	36,4	1,1	44,9	1.656
Zondagnamiddag	w	6,1	3,3	0,2	90,5	1.612
	z	6,4	2,2	0,4	91,5	1.663
Zondagavond	w	6,0	3,1	—	90,9	1.493
	z	6,4	2,5	0,1	91,1	1.503
Weekeinden van de winterperiode		26,0	11,6	1,0	62,4	8.681
Weekeinden van de zomerperiode		23,4	16,5	7,1	60,1	9.097
De weekeinden over het ganse jaar		24,7	14,1	4,1	61,2	17.778

(a) Geciteerd door 1.429 ondervraagden.

Op sommige van de bovenstaande deelvragen werd door enkele geënquêteerden niet geantwoord, terwijl op andere deelvragen twee of meer bestedingswijzen werden ingevuld. Dit verklaart waarom de laatste kolom van tabel II.4 niet altijd een totaalcijfer van 1.429 vermeldt, maar totaalcijfers die soms lager, soms beduidend hoger liggen. Deze totaalcijfers hebben derhalve eerder betrekking op het aantal vermeldingen per periode dan op het aantal geënquêteerden. Het gemiddeld aantal vermeldingen per periode bedraagt 1.481, of 1,03 per geënquêteerde, zodat de afwijking tussen vermeldingen en geënquêteerden mag worden verwaarloosd.

Bij de interpretatie van tabel II.4 dient er derhalve wel rekening mee gehouden dat de aangegeven verhoudingen niet rechtstreeks op de tijdsverdeling tussen de onvrije, halfvrije en vrije activiteiten betrekking hebben. De procentuele verhoudingen geven alleen een orde van belangrijkheid weer. Alleen in de hypotese dat de 17.778 vermelde bezigheden alle een identieke tijdsduur in beslag zouden nemen, zou men de procentuele verhoudingen ook als strikte tijdsverhoudingen kunnen interpreteren. Onder dit voorbehoud zullen de gevonden verhoudingen bij de verdere bespreking dan ook met een grote veiligheidsmarge als ruwe tijdsverhoudingen geïnterpreteerd kunnen worden.

De beide jaargetijden tezamen nemend, kan men nu reeds stellen dat circa 25 % van de weekeindbestedingen onvrije taken omvatten; circa 14 % zijn halfvrije bestedingen, terwijl de overige 61 % als vrije activiteiten kunnen beschouwd worden.

Door het grote aandeel van de tuinarbeid in de groep van de halfvrije activiteiten, zwelt deze groep tijdens de zomerperiode het sterkst aan, terwijl de onvrije bezigheden dan lichtjes afnemen, evenals de vrije bezigheden. Het aantal opgesomde bezigheden per geënquêteerde bedraagt voor de zomerperiode 1,06 tegenover 1,01 tijdens de winterperiode.

Tabel II.4 geeft duidelijk te zien dat de zaterdagvoormiddag in feite niet algemeen als een echte vrijetijdperiode kan worden beschouwd. 60 à 70 % der bezigheden die tijdens de zaterdagvoormiddag worden verricht hebben een min of meer onvrij karakter, terwijl nog 7,5 à

25 % als halfvrije bezigheden kunnen beschouwd worden. Hetgeen als echte 'vrije bezigheden' overblijft, beneemt niet meer dan circa 23 % van de bezigheden tijdens de winter, en zelfs nauwelijks 15 % tijdens de zomerperiode. Nochtans beneemt het tuinieren in de zomerperiode ruim 20 % der zaterdagvoormiddagbezigheden. In de gunstigste veronderstelling dat alle tuinarbeid als echte vrijetijdsbesteding mag worden beschouwd, nemen de vrijetijdsbestedingen tijdens de winter circa 25 % en 's zomers circa 37 % van de zaterdagvoormiddag in.

Zelfs de zaterdagnamiddagactiviteiten zijn voor 42 à 50 % als onvrije activiteiten aan te zien. De halfvrije bezigheden nemen ongeveer dezelfde verhouding in als tijdens de voormiddag (9 à 24 %), maar het aandeel der vrijetijdsbestedingen neemt toe tot 34 à 41 %, en met inbegrip van het tuinieren zelfs tot 44 à 54 %.

Voorals de avond krijgt 's zaterdags een vrijetijds karakter, wanneer nog slechts 13 % der bezigheden een onvrij en 6 tot 9 % een halfvrij karakter hebben. 78 tot 80 % van de bezigheden die 's zaterdags avonds worden uitgevoerd zijn echte vrijetijdsbestedingen.

19 tot 21 % der zondagvoormiddagbezigheden zijn onvrij en 36 tot 38 % zijn halfvrije bezigheden. Wat rest zijn 40 à 45 % der bezigheden die als echte vrijetijdsbezigheden kunnen beschouwd worden. Zondagnamiddag en zondagavond zijn vrijetijdsperiodes bij uitstek. In beide periodes nemen de echte vrijetijdsbestedingen 90 à 91 % van alle activiteiten in, terwijl de onvrije en de halfvrije bezigheden gereduceerd worden tot respectievelijk ongeveer 6 en tot 2 à 3 %.

Dit beknopte en uiteraard schetsmatige overzicht van de weekeindbesteding bij een representatieve steekproef van de Westvlaamse gezinshoofden levert reeds een zeer belangrijke konklusie op, namelijk dat de beide dagen van het weekeinde die algemeen als 'vrije tijd' worden beschouwd, in feite maar voor 61 % voor echte vrijetijdsbesteding beschikbaar blijken en voor ten hoogste 65 %, indien alle tuinarbeid louter als vrijetijdsbesteding zou worden beoefend. In het weekeinde zijn de vrijetijdsperiodes bij uitstek de zaterdagavond en de zondagnamiddag en -avond.

Deze gegevens die van maart-april-mei 1967 dateren, zijn in zoverre

voorbijgestreefd dat sindsdien een vermeldenswaardige wijziging is ingetreden inzake de zondagsplicht bij de katolieken. Kort na de enquête ontstond namelijk de mogelijkheid voor de gelovigen om de zondagsmis ook op zaterdagavond bij te wonen. Ongetwijfeld heeft hierdoor de zondagvoormiddag een meer vrij karakter verkregen, aangezien het bijwonen van de zondagsmis in tabel II.4 nog als de voornaamste halfvrije bezigheid op zondagvoormiddag geldt. Integendeel krijgt door deze maatregel de zaterdagavond verhoudingsgewijs meer halfvrije activiteiten toebedeeld.

B. De invloed van het woonmilieu op de vrijheidsgraad van de weekeindbesteding

Zoals reeds uit tabel II.4 bleek, beïnvloeden twee tijdsfactoren in bijzonder sterke mate de verdeling tussen de onvrije, halfvrije en vrije bezigheden tijdens het weekeinde, met name het jaargetijde (winter of zomer) en het tijdstip van de dag, of nauwkeuriger omschreven, de periode van het weekeinde.

Daarnaast wordt de vrijheidsgraad van de uitgevoerde bezigheden echter ook op diepgaande wijze door andere factoren beïnvloed: het woonmilieu, het beroep, het inkomen, de leeftijd, de huisvestings-toestand, de gezinsomvang en andere meer.

Met het oog op een te voeren vrijetijdsbeleid — dat grotendeels van ruimtelijke aard zal zijn — lijkt het echter vooral belangrijk het aspect 'vrijheidsgraad' van de weekeindbesteding te belichten vanuit de optiek van het woonmilieu.

In het eerste deel van deze studie werd reeds uiteengezet op welke wijze de bij de enquête betrokken gemeenten werden ingedeeld naar de graad van stedelijkheid. Het onderscheid tussen de woonmilieus werd toen aangeduid door de kencijfers I tot V, waarbij I staat voor het meest stedelijke en V voor het meest landelijke woonmilieu.

Er zal nu worden nagegaan op welke wijze zich de onvrije, de halfvrije en de vrije bezigheden onderling verhouden tijdens elk der zes periodes waarin het weekeinde kan worden onderscheiden, namelijk de zaterdag- en zondagvoormiddag, -namiddag en -avond. Dit onder-

zoek zal zowel betrekking hebben op het winter- als op het zomerseizoen.

Hiervoor werden de grafieken II.3 en II.4 opgesteld die respectievelijk inzicht verschaffen in de bestedingswijze van de zaterdag en de zondag in ieder van de vijf onderscheiden woonmilieus.

Het tuinieren dat nu eens als een echte vrijetijdsbesteding, dan weer als een halfvrije bezigheid kan worden beschouwd (kostenbesparing), werd omwille van zijn belangrijkheid door een aparte arcering voorgesteld.

Er weze hier even aangestipt op welke wijze de grafieken werden opgemaakt. Er werd niet uitgegaan van het tijdsvolume, besteed aan elke soort bezigheden, maar van het aantal vermeldingen die iedere bezigheid kumuleerde naar aanleiding van de enquêtevraag naar de inhoud van de weekeindbesteding. Alleen in de veronderstelling dat alle weekeindbezigheden hetzelfde tijdsvolume in beslag zouden nemen, zou men de grafieken ook als tijdsindeling kunnen interpreteren.

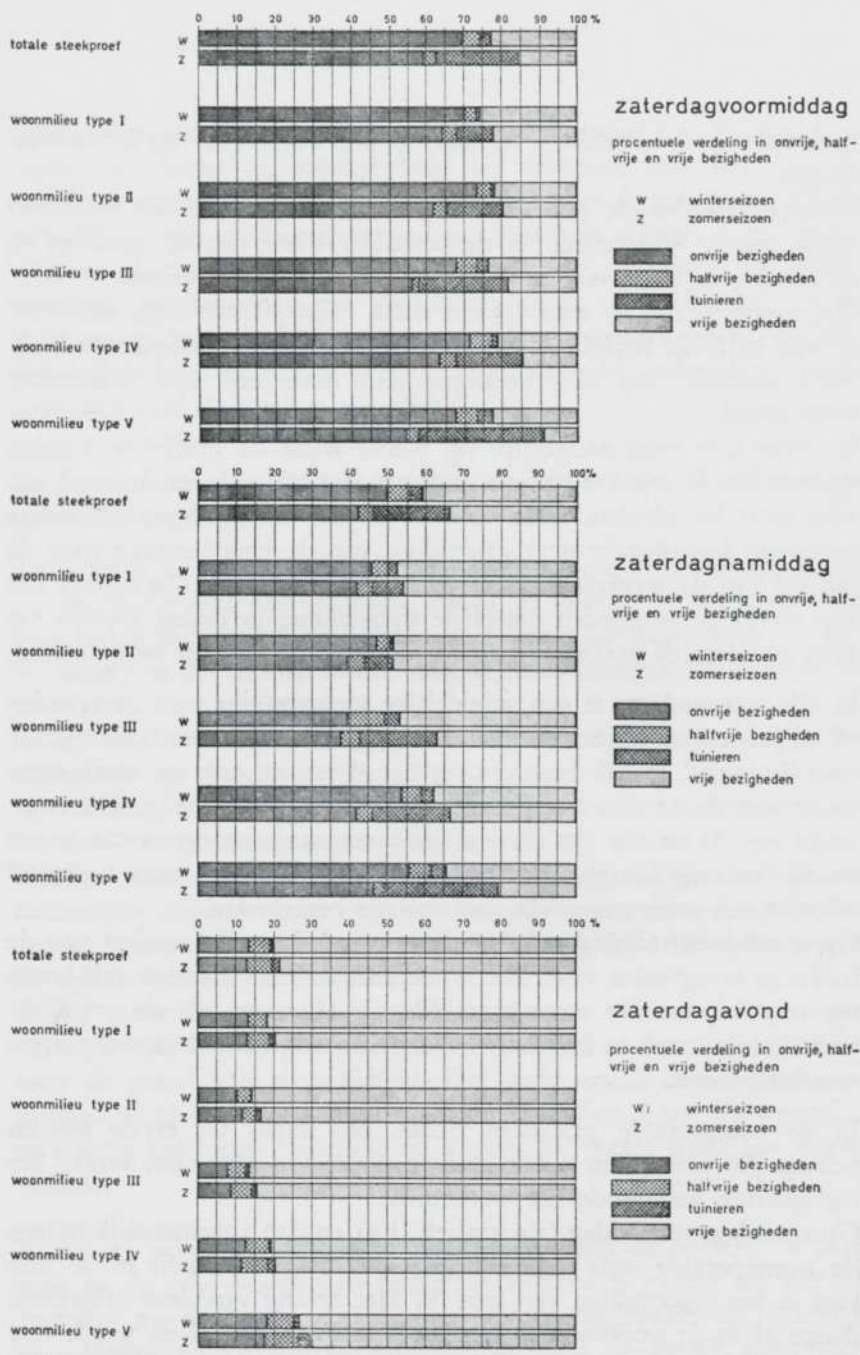
In alle woonmilieus is een geleidelijke toename der vrije bezigheden af te lezen van de zaterdagvoormiddag, over de zaterdagnamiddag naar de avond toe. Er bestaat over het algemeen nog een sterk overwicht van de onvrije bezigheden op zaterdagvoormiddag. Dit overwicht van de onvrije activiteiten evolueert naar een evenwicht tussen onvrije en vrije bezigheden op zaterdagnamiddag. Op zaterdagavond ontstaat een sterk overwicht van de vrije bezigheden.

Op zondagvoormiddag stelt men een zeer belangrijk aandeel van de halfvrije bezigheden vast. Dit is vanzelfsprekend aan het mis-horen toe te schrijven. De zondagnamiddag is algemeen als de vrijetijdsperiode bij uitstek te beschouwen. Dit kan ook voor de zondagavond worden gezegd.

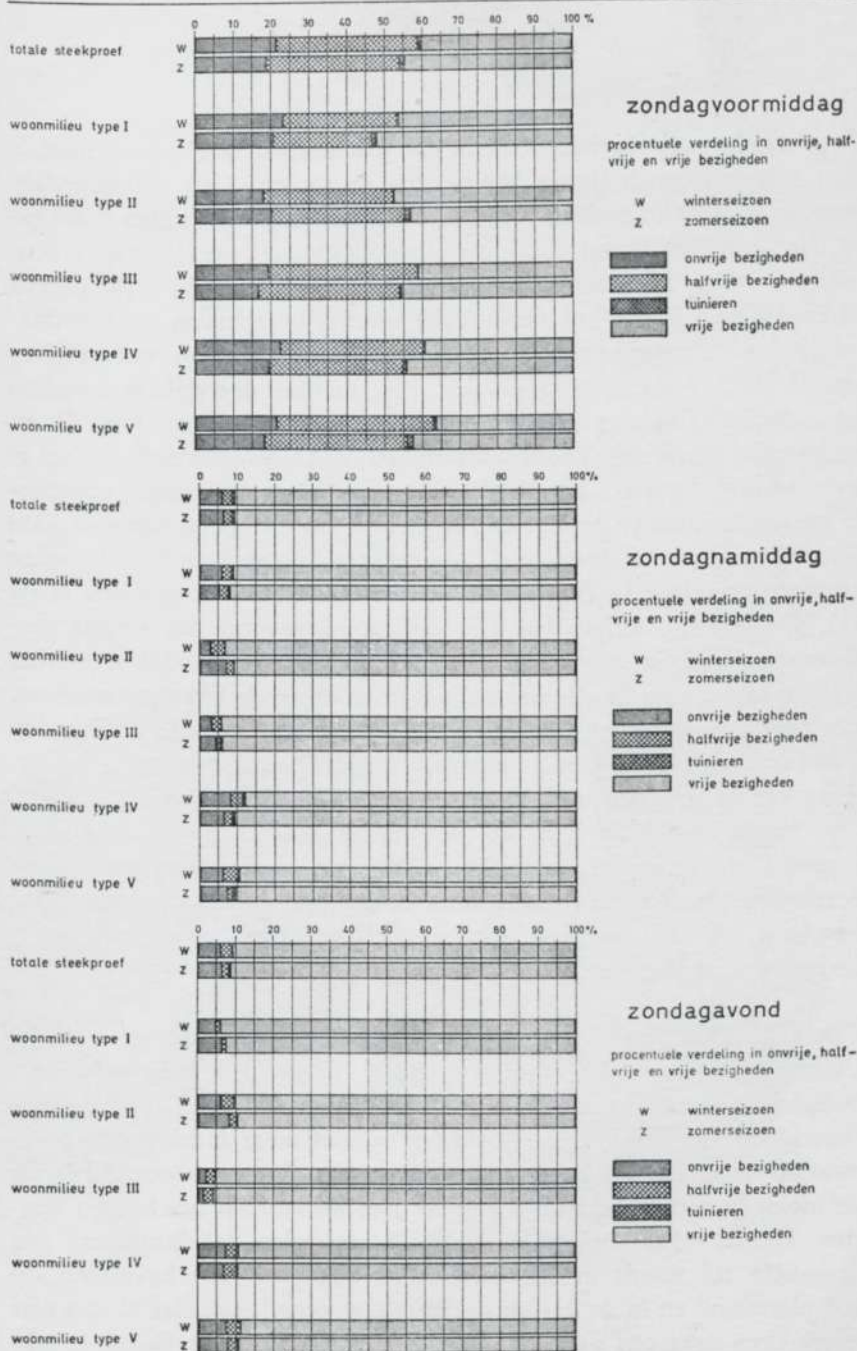
In de voorgestelde grafieken treden ook reeds bij eerste toezien belangrijke verschillen tussen stad en platteland naar voor inzake het tijdsgebruik gedurende het weekeinde.

Op zaterdagvoormiddag (zie grafiek II.3) en dan voornamelijk tijdens de zomerperiode stelt men een bijzonder hoge activiteit in de tuin vast in het woonmilieu van type V. Het belang van deze tuinarbeid neemt af in de woonmilieus van het type IV, III en II en wordt veel geringer dan gemiddeld in het meest verstedelijkte woonmilieu

GRAFIEK II.3.: *De besteding van de zaterdag in de diverse woonmilieus; W.E.S.-enquête, 1967.*

GRAFIEK II.4 : De besteding van de zondag in de diverse woonmilieus; W.E.S.-enquête, 1967.

(type I), hoewel tuinieren ook in dit woonmilieu nog belangrijker is dan alle overige halfvrije bezigheden te zamen. Ook op zaterdagmiddag is de tuinarbeid zeer belangrijk in het woonmilieu van type V. Het tuinieren neemt af tot een gemiddelde frekwentie in de woonmilieus IV en III om nog verder te verminderen in de woonmilieus II en I. Overigens is het aandeel der onvrije bezigheden op zaterdagmiddag belangrijker in de twee minst verstedelijkte woonmilieus dan in de drie meest verstedelijkte. Het aandeel der vrije bezigheden op zaterdagmiddag is het grootst in de woonmilieus I en II en neemt dan geleidelijk af tot woonmilieu V. Ook op zaterdagavond is het aandeel der vrije bezigheden het geringst in het minst verstedelijkte woonmilieu (type V). Dit soort bezigheden neemt toe naarmate het woonmilieu minder landelijke aspecten vertoont en is het sterkst vertegenwoordigd in de twee meest verstedelijkte woonmilieus (I en II). De onvrije bezigheden zijn op zaterdagavond het sterkst vertegenwoordigd in woonmilieu V en verschillen onderling slechts weinig in volume in de andere vier minder landelijke woonmilieus. Op zondagvoormiddag (zie grafiek II.4) zijn de halfvrije bezigheden (hoofdzakelijk kerkbezoek) duidelijk minder vertegenwoordigd naarmate het woonmilieu meer naar het stedelijke toe evolueert. Op zondagnamiddag zijn de verschillen tussen de woonmilieus, wegens het zeer sterke overwicht der vrije bezigheden, nog van weinig betekenis. Op zondagavonden komt echter een duidelijk verschilpunt aan het licht, waar men in woonmilieu III beduidend meer vrije bezigheden noteert dan in de overige vier woonmilieus.

Geeft dit eerste overzicht reeds te zien dat bewoners van meer landelijke gemeenten, zoniet minder vrije tijd, dan toch minder echt vrije bezigheden beoefenen gedurende bepaalde periodes van het weekeinde (vooral op zaterdag), dan zal verder op een meer indringende wijze worden nagegaan welke activiteiten voor de diverse woonmilieus als de meest karakteristieke weekeindbezigheden kunnen beschouwd worden. Het is echter nu reeds duidelijk geworden dat 'tuinieren' een essentiële rol speelt in de vrijetijdsbesteding van de bevolking op het platteland en in de halfverstedelijkte woonmilieus. Het al dan niet beschikken over een tuin lijkt dan ook een belangrijke faktor te zijn voor de totstandkoming van een of ander vrijetijdspatroon.

C. De invloed van het beroep op de vrijheidsgraad van de weekeindbesteding

Bij de bespreking van de liefhebberijen en de avondlijke vormen van vrijetijdsbesteding⁴ is op een merkwaardige wijze tot uiting gekomen hoe sterk de invloed is van de beroepsactiviteit op de vrijetijdsbesteding.

Het beroep beantwoordt bijna steeds aan een zeker intellectueel en onderwijspeil. Het beroep bepaalt ook in sterke mate het inkomen, terwijl ook de arbeidsduur er nauw mee in verband staat.

Al deze elementen te zamen hebben een bijna determinerende invloed zowel op de timing als op de inhoud van de vrije tijd en van het gehele gezinsleven. Heel wat stedelijke en landelijke aspecten van het vrijetijdsgedrag die zoëven aan de orde kwamen, zullen duidelijker worden nadat het vrijetijdsgedrag in de diverse beroepsgroepen zal ontleed zijn. De meeste beroepsgroepen zijn immers niet in dezelfde verhouding aanwezig in de stad als op het platteland. In de onderhavige ontleding zullen de diverse vormen van weekeindbesteding in de volgende negen beroepsgroepen onder de loep genomen worden :

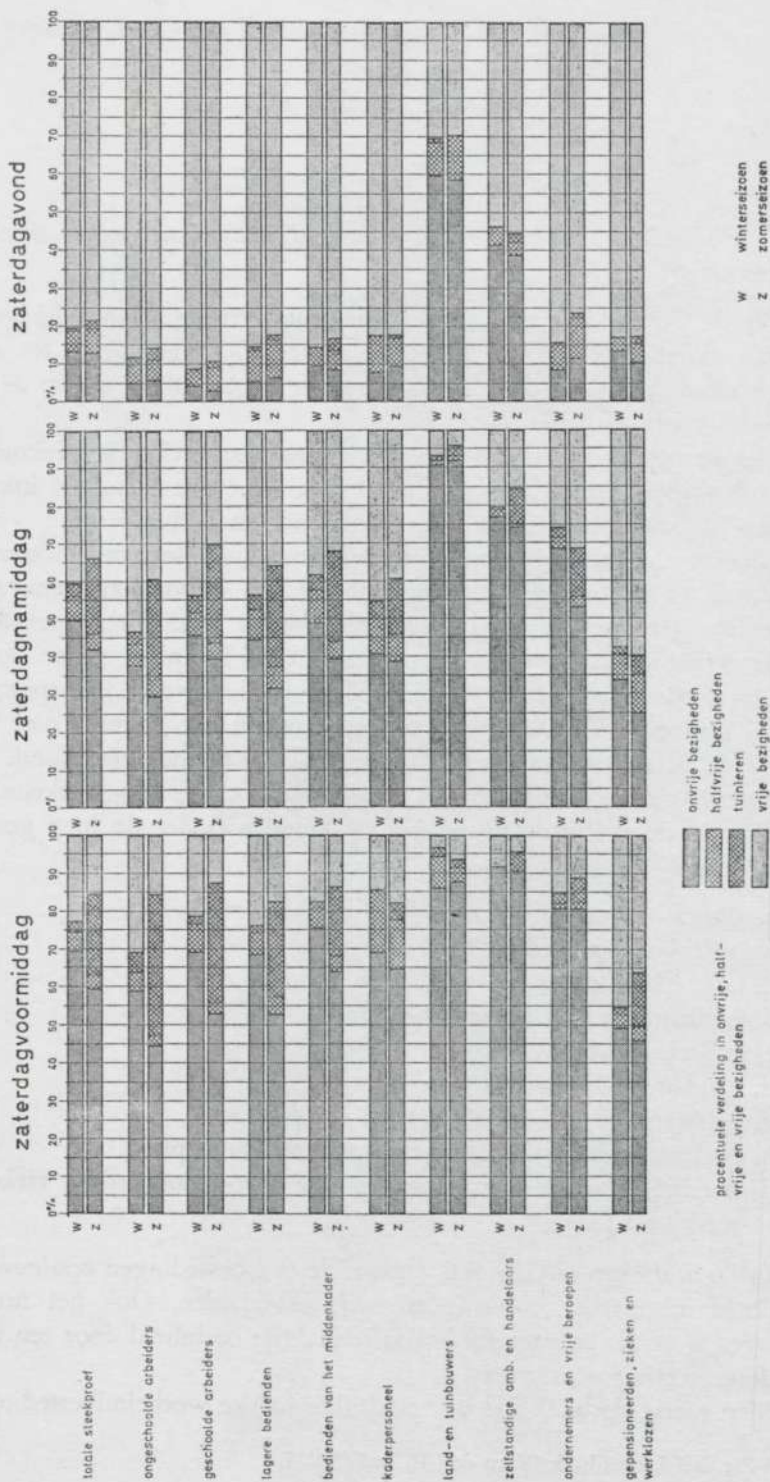
- a. ongeschoolde arbeiders
- b. geschoolde arbeiders
- c. lagere bedienden
- d. bedienden van het middenkader
- e. kaderpersoneel
- f. land- en tuinbouwers
- g. zelfstandige ambachtslieden en handelaars
- h. ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen
- i. overige (d.i. de sociale groep van gepensioneerden, zieken en werklozen).

In de grafieken II.5 en II.6 werden de tijdsbestedingen opnieuw ingedeeld in onvrije, halfvrije en vrije bezigheden. Ook het tuinieren werd weer als belangrijke halfvrije óf vrije bezigheid door een bijzondere arcering voorgesteld.

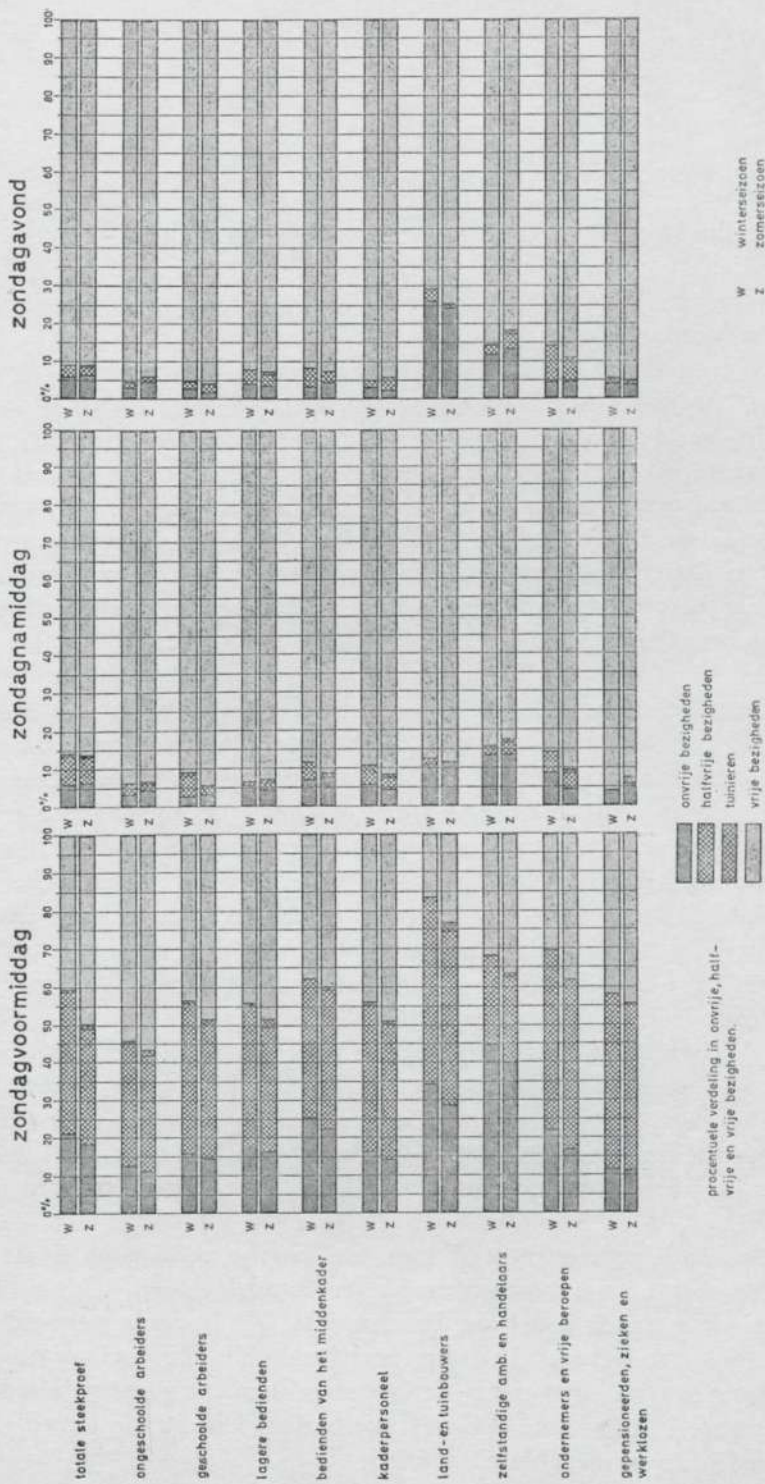
Men merkt dadelijk dat de verschillen inzake weekeindbesteding gro-

⁴ Zie deel I, hoofdstuk IV en deel II, hoofdstuk I.

GRAFIEK II.5 : De besteding van de zaterdag in de diverse socio-professionele milieus; W.E.S.-enquête, 1967.

GRAFIEK II.6: De besteding van de zondag in de diverse socio-professionele milieus; W.E.S.-enquête, 1967.

ter zijn tussen de diverse beroepsgroepen dan tussen de diverse woonmilieus.

Deze verschillen zijn bijzonder groot op zaterdag, maar ook nog op zondagvoormiddag.

Op zaterdagvoormiddag constateert men — althans in de loon- en weddetrekkende bevolkingsgroepen — een toename van de onvrije bezigheden, gelijklopend met een toename van het beroepsniveau. Zo treft men het meest vrije en halfvrije bezigheden aan in de groep der ongeschoolde arbeiders en het minst bij het middenkader en bij de kaders. In de zelfstandige bevolkingsgroepen stelt men daarentegen het meest vrije bezigheden vast bij ondernemers en vrije beroepen en het minst bij landbouwers en zelfstandige ambachtslieden en handelaars.

Op zaterdagnamiddag is het volume der vrije bezigheden nagenoeg gelijk in alle loon- en weddetrekkende groepen. Een uitzondering vormen de ongeschoolde arbeiders die nog meer vrije bezigheden beoefenen dan de overige groepen. Onder de zelfstandige beroepsgroepen noteert men opnieuw het meest vrije bezigheden onder de ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen. Deze vrije bezigheden komen veel minder aan bod bij zelfstandige ambachtslieden en handelaars. Voor de landbouwersgroep is de zaterdagnamiddag als een echte arbeidsperiode te beschouwen. Het aandeel der vrije bezigheden is er haast te verwaarlozen.

De zaterdag is, op twee beroepsgroepen na, voor allen als een echte vrijetijdperiode te beschouwen. Land- en tuinbouwers beoefenen op zaterdagavond echter nog meer onvrije dan halfvrije en vrije bezigheden. Ook onder zelfstandige ambachtslieden en handelaars is het volume der onvrije bezigheden nog zeer groot te noemen.

Op zondagmorgen noteert men veel onvrije activiteiten in de groep der zelfstandige ambachtslieden en handelaars en ook, zij het in mindere mate, onder de landbouwers. Zoals reeds vermeld werd, is het aandeel der halfvrije bezigheden in alle socio-professionele groepen vrij uitgebreid. In sommige beroepsgroepen benadert of overtreft het volume der halfvrije bezigheden dit van de vrije bezigheden op zondagvoormiddag.

De zondagnamiddag kan in alle socio-professionele groepen als een echte vrijetijdperiode worden aangezien. Het volume der halfvrije bezigheden is haast overal te verwaarlozen en alleen bij zelfstandige ambachtslieden en handelaars en in de landbouwersgroep is er nog sprake van enige beroepsarbeid of andere onvrije bezigheden.

Een gelijkaardige beschrijving kan men opgeven voor de zondagavond. Het volume der onvrije bezigheden is dan evenwel reeds opnieuw belangrijker geworden voor de landbouwersgroep (veeverzorging), maar ook voor sommige zelfstandige ambachtslieden en handelaars.

2. DE INHOUD VAN DE ZATERDAG- EN DE ZONDAGBESTEDING TIJDENS HET WINTERSE EN HET ZOMERSE JAARGETIJD

Een meer gedetailleerd inzicht in de precieze inhoud van de verschillende onvrije, halfvrije en vrije bestedingsvormen en een duidelijker beeld van het eigenlijke karakter van de diverse weekeindperiodes zal uit de volgende alinea's te voorschijn komen. Daaruit zal ondermeer blijken dat de zaterdag allerm minst als een soort bijkomende zondag kan worden aangezien, terwijl de weekeindbesteding tijdens de zomer een geheel andere gedaante aanneemt dan tijdens het winterse jaargetijde.

A. De zaterdagbesteding

Zoals in een vorige paragraaf werd vastgesteld wordt de zaterdagvoormiddag beheerd door activiteiten die in feite een onvrij karakter hebben. In tabel II.5 worden de twintig meest geciteerde bezigheden op een winterse zaterdag met hun, in pro mille's uitgedrukte, frekwentie opgesomd, voor elk van de drie periodes waarin de zaterdag wordt ingedeeld. Een gelijkaardige opsomming voor een zomerse zaterdag wordt in tabel II.6 voorgesteld.

In beide tabellen komen onder de vijf meest frekwent voorkomende bezigheden vier onvrije activiteiten voor. In beide tabellen komen de beroepsbezigheden het talrijkst voor als zaterdagse tijdsbesteding in de voormiddag.

TABEL II.5: De bestedingswijze van de zaterdag in de winterperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden (a); W.E.S.-enquête, 1967.

Zaterdagvoormiddag		Zaterdagmiddag		Zaterdagavond				
R	Omschrijving	% (1.280 = 1.000)	R	Omschrijving	% (1.327 = 1.000)	R	Omschrijving	% (1.409 = 1.000)
1	Gewone beroepsbezigheden	344	1	Gewone beroepsbezigheden	207	1	Naar de televisie kijken	446
2	Huishoudelijke taken (handvaardigheid en spierkracht)	122	2	Huishoudelijke taken (handvaardigheid en spierkracht)	107	2	Gewone beroepsbezigheden	94
3	Boodschappen	84	3	Boodschappen	101	3	Kaartspelen	53
4	Huishoudelijke hulp	75	4	Helemaal niets doen	65	4	Boeken & tijdschriften lezen	48
5	Helemaal niets doen	45	5	Wandelingen & fietstochten	52	5	Helemaal niets doen	43
6	Dagblad lezen	35	6	Boeken & tijdschriften lezen	48	5	Op bezoek gaan	43
7	Knutselen	34	7	Knutselen	48	7	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	35
8	Wassen en onderhoud auto/bromfiets	32	8	Wassen en onderhoud auto/bromfiets	43	8	Lichaamsverzorging (baden enz.)	23
9	Schrijfwerk & administratief werk voor beroep	27	9	Op bezoek gaan	38	8	Naar de radio luisteren	23
10	Tuinieren	25	10	Tuinieren	34	23	Pedagogische & familiale taken	19
11	Boeken & tijdschriften lezen	23	10	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	32	10	Herbergbezoek	18
11	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	23	10	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	32	11	Bioskoopbezoek	18
13	Verzorging van vee of kleinvee	17	12	Uitstapjes per auto	23	13	Dagblad lezen	17
14	Persoonlijke vorming, studie enz.	13	13	Huishoudelijke hulp	21	14	Gezelschapspelen	14
14	Duiven houden en verzorgen	13	14	Schrijfwerk & administratief werk voor beroep	20	15	Wandelingen & fietstochten	9
14	Wandelingen & fietstochten	13	15	Dagblad lezen	18	16	Huishoudelijke taken (handvaardigheid & spierkracht)	8
17	Slapen	9	16	Lichaamsverzorging (baden enz.)	16	16	Bezoek ontvangen	8
17	Lichaamsverzorging (baden enz.)	9	17	Naar sport kijken	14	18	Slapen	7
19	Volierevogels houden & verzorgen	7	17	Ontspanningssport beoefenen	14	19	Vergaderingen en voordrachten bijwonen	6
20	Ontspanningssport beoefenen	6	19	Pedagogische & familiale taken	13	19	Tuinieren	6
			19	Kaartspelen	13			

(a) Het totale aantal, door 1.429 ondervraagde gezinshoofden, vermelde activiteiten per periode (voor- en namiddag, avond) wordt aan 1.000 gelijkgesteld.

TABEL II.6: De bestedingswijze van de zaterdag in de zomerperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden (a); W.E.S.-enquête, 1967.

Zaterdagvoormiddag		Zaterdagmiddag		Zaterdagavond				
R	Omschrijving	% (1.385 = 1.000)	R	Omschrijving	% (1.454 = 1.000)	R	Omschrijving	% (1.438 = 1.000)
1	Gewone beroepsbezigheden	326	1	Tuineren	201	1	Naar de T.V.-programma's kijken	393
2	Tuineren	216	2	Gewone beroepsbezigheden	192	2	Gewone beroepsbezigheden	94
3	Boodschappen doen	82	3	Wandel- & fietstochtes	99	3	Wandel- & fietstochtes	53
4	Huishoudelijke taken (hand-vaardigheid & spierkracht)	61	4	Boodschappen doen	87	4	Boeken & tijdschriften lezen	48
5	Huishoudelijke hulp	58	5	Huishoudelijke taken (hand-vaardigheid & spierkracht)	65	5	Helemaal niets doen	40
6	Wassen & onderhoud van de auto	44	6	Uitstapjes per auto	49	6	Kaartspelen	35
7	Wandel- & fietstochtes	30	7	Wassen & onderhoud van de auto	43	6	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	35
8	Schrijf- en administratief werk (voor beroep)	20	8	Helemaal niets doen	29	8	Op bezoek gaan	33
9	Knutselen	17	9	Ontspanningssport	28	9	Pedagogische & familiale taken	28
10	Ontspanningssport	14	10	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	21	10	Lichaamsverzorging (baden e.a.)	26
10	Allerlei vormen van vrijetijdsbesteding (overige)	14	11	Knutselen	19	11	Radio beluisteren	21
12	Helemaal niets doen	14	11	Op bezoek gaan	19	12	Tuineren	19
13	Dagblad lezen	13	13	Duiven houden en verzorgen	16	13	Dagblad lezen	18
13	Duiven houden en verzorgen	11	14	Schrijf- & administratief werk (voor beroep)	14	14	Herbergbezoek	17
15	Persoonlijke vorming & studie	11	14	Huishoudelijke hulp	14	14	Uitstapjes per auto	17
16	Een artistieke hobby (exclusief muziek)	10	16	Lichaamsverzorging (baden e.a.)	14	16	Ontspanningssport	14
16	Volliërevogels houden en verzorgen	7	16	Boeken & tijdschriften lezen	12	17	Gezelschapspele	13
17	Volliërevogels houden en verzorgen	6	18	Volliërevogels houden en verzorgen	12	17	Bioskoopbezoek	13
17	Boeken & tijdschriften lezen	6	19	Pedagogische & familiale taken	9	19	Schrijf- & administratief werk voor beroep	9
17	Uitstapjes per auto	6	20	Persoonlijke vorming & studie	8	19	In de tuin zitten (of liggen)	9
20	Lichaamsverzorging (baden. e.a.)	5			7			

(a) Zie voetnota blz. 142.

Als volgende belangrijke onvrije taken op zaterdagvoormiddag komen naar voor : huishoudelijke taken waaronder zowel gewone huishoudelijke hulp, als huishoudelijke taken waarvoor handvaardigheid of spierkracht vereist zijn, en boodschappen doen. Samen genomen zijn deze drie vormen van huishoudelijke hulp evenwel nog niet zo belangrijk als de gewone beroepsbezigheden. Terwijl 'helemaal niets doen' in de winterperiode de vijfde bezigheid wordt, is 's zomers de tuinarbeid zo belangrijk dat hij na de beroepsarbeid naar de tweede plaats opklimt.

De zaterdagnamiddag loopt de beroepsarbeid zeer sterk terug. 's Winters blijven beroepsbezigheden nochtans de meest frekvent aangehaalde activiteit op zaterdagnamiddag. 's Zomers worden zij alleen door 'tuinieren' overtroffen. Nochtans worden ook de zaterdagnamiddag, zowel 's zomers als 's winters, drie onvrije of halfvrije bezigheden vermeld onder de eerste vijf.

Zelfs op zaterdagavond komen de gewone beroepsbezigheden nog als tweede activiteit qua belangrijkheid naar voor, maar het televisiekijken wordt zowel 's zomers als 's winters zo sterk beoefend, dat het samen met andere vrijetijdsbezigheden de zaterdagavondbesteding domineert. Men kan zich bij het overlopen van de meest frekvent beoefende vormen van tijdsbesteding op zaterdag niet van de indruk ontdoen dat de creatieve vormen van tijdsbesteding er slechts matig beoefend worden.

De meer actieve bestedingsvormen worden haast alle door een relatief gering aantal gezinshoofden vermeld.

Toch bemerkt men een veel hogere activiteit tijdens de zomerperiode dan gedurende de winterperiode, hetgeen het best op te meten is aan de rangorde en de frekventie van de bezigheid die omschreven werd als 'helemaal niets doen'. Tijdens de winter behoort deze 'bezigheid' telkens tot de vijf meest geciteerde. Tijdens de zomer verschuift het 'helemaal niets doen' op zaterdagvoormiddag naar de 12e rang, 's namiddags naar de 8e, om pas 's avonds weer de 5e rang in te nemen. Deze verhoogde activiteit tijdens de zomerperiode is in hoofdzaak aan het tuinieren toe te schrijven. Zelfs in de winterperiode is de voornaamste vorm van actieve echte vrijetijdsbesteding op zaterdagvoormiddag het tuinieren, evenwel van kortbij gevolgd door

lektuur van boeken en tijdschriften. Op zaterdagmiddag wordt het 'wandelen en fietsen' gevolgd door 'lektuur' en door 'knutselen'. 's Avonds is het vooral lektuur.

Men kan besluiten dat de zaterdag, zowel 's winters als 's zomers nog grotendeels beheerst wordt door onvrije en halfvrije bezigheden. Wanneer het 's zaterdags tot echte vrijetijdsbesteding komt heeft deze meestal een eerder passief karakter. Tuinieren, wandelen en fietsen, de lektuur van boeken en tijdschriften en in mindere mate 'knutselen' geven de zaterdag toch een actief ontspanningsaksent. Opvallend is de afwezigheid van echte sportbeoefening, die alleen tijdens de zomerperiode een vrij bescheiden plaats inneemt. De uitstapjes per auto blijven, zelfs tijdens de zomerperiode, nog weinig belangrijk in het geheel van de vrijetijdsbesteding op zaterdag en blijven in ieder geval nog heel ver achter bij 'wandelen en fietsen'. De besteding van de zaterdagavond verschilt inhoudelijk niet sterk van de besteding der andere avonden in de week. Men gaat 's zaterdags evenwel veel later slapen dan op de werkdagen.

B. De zondagbesteding

Er werd hoger reeds genoteerd dat de zondag op veel meer uitgesproken wijze het karakter van 'vrije dag' aanneemt, voornamelijk omdat het aandeel der onvrije activiteiten er sterk beperkt wordt. Dit wordt nader toegelicht in de tabellen II.7 en II.8. Op zondagvoormiddag komen de halfvrije activiteiten zeer sterk aan bod. Vanzelfsprekend is dit voornamelijk toe te schrijven aan kerkbezoek. 's Zomers neemt kerkbezoek 34 % der vermeldingen op zondagvoormiddag in, 's winters 32,6 %⁵.

In beide seizoenen is kerkbezoek zodoende de belangrijkste bezigheid op zondagvoormiddag. Op de tweede rang op zondagvoormiddag komen niettemin nog de gewone beroepsbezigheden, en op de derde rang, 's zomers zowel als 's winters, het herbergbezoek. Als vierde belangrijke zondagse bezigheid noteert men 's winters 'helemaal niets

⁵ Deze percentages kunnen niet beschouwd worden als de exakte weergave van de verhouding kerkelijken/niet-kerkelijken in West-Vlaanderen daar zij niet op het aantal betrokken personen, maar op het totale aantal vermelde activiteiten werden berekend.

TABEL II.7: *De bestedingswijze van de zondag in de winterperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden (a); W.E.S.-enquête, 1967.*

Zondagvoormiddag		Zondagmiddag		Zondagavond	
R	Omschrijving % (1.560 = 1.000)	R	Omschrijving % (1.612 = 1.000)	R	Omschrijving % (1.493 = 1.000)
1	Kerkbezoek	1	Helemaal niets doen	1	Naar T.V.-programma's kijken
2	Gewone beroepsbezigheden	2	Naar sport kijken	2	Kaartspelen
3	Herbergbezoek	3	Op bezoek gaan	3	Helemaal niets doen
4	Helemaal niets doen	4	T.V.-programma's bekijken	4	Op bezoek gaan
5	Huishoudelijke hulp	5	Uitstapjes per auto	5	Boeken & tijdschriften lezen
6	Kaartspelen	6	Wandel- of fietstochtjes	6	Gewone beroepsbezigheden
7	Boeken & tijdschriften lezen	7	Boeken & tijdschriften lezen	7	Allerlei vormen van vrijetijds- besteding (overige)
8	Op bezoek gaan	8	Kaartspelen	8	Herbergbezoek
9	Wandelingen & fietstochtjes	9	Gewone beroepsbezigheden	9	Pedagogische & familiale taken
10	Schrijf- en administratief werk (voor beroep)	10	Bezoek ontvangen	10	Uitstapjes per auto
11	Boodschappen doen	11	Pedagogische & familiale taken	11	De radio beluisteren
12	Slapen	12	De radio beluisteren	12	Wandel- & fietstochtjes
13	Huishoudelijke taken (hand- vaardigheid en spierkracht)	13	Allerlei vormen van vrijetijds- besteding (overige)	13	Gezelschapsspelen
14	Allerlei vormen van vrijetijds- besteding (overige)	14	Slapen	14	Bioscoopbezoek
15	Gezelschapsspelen	15	Ontspanningssport beoefenen	15	Slapen
16	Dagblad lezen	16	Schrijf- en administratief werk (voor beroep)	16	Bezoek ontvangen
17	Vergaderingen en voordrachten bijwonen	17	Herbergbezoek	17	Kerkbezoek
18	Duiven houden en verzorgen (spelen)	18	Huishoudelijke taken (hand- vaardigheid & spierkracht)	18	Dagblad lezen
19	De radio beluisteren	19	Dagblad lezen	19	Naar muziek luisteren
20	Knutselen	20	Gezelschapsspelen	20	{ Persoonlijke vorming & studie En artistieke hobby beoefenen
	Naar sport kijken				

(a) Zie voetnota blz. 142.

TABEL II.8: De bestedingswijze van de zondag in de zomerperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden (a); W.E.S.-enquête, 1967.

Zondagvoormiddag		Zondagmiddag		Zondagavond				
R	Omschrijving	% (1.656 = 1.000)	R	Omschrijving	% (1.663 = 1.000)	R	Omschrijving	% (1.501 = 1.000)
1	Kerkbezoek	32.6	1	Uitstapjes per auto	21.5	1	Het T.V.-programma bekijken	38.6
2	Gewone beroepsbezigheden	8.0	2	Wandel- en fietstochtes	20.4	2	Wandel- en fietstochtes	7.0
3	Herbergbezoek	6.9	3	Helemaal niets doen	13.4	3	Helemaal niets doen	6.7
4	Wandel- en fietstochtes	5.9	4	Op bezoek gaan	10.8	4	Uitstapjes per auto	6.5
5	Helemaal niets doen	5.5	5	Naar sport kijken	4.6	5	Op bezoek gaan	6.3
6	Huishoudelijke hulp	4.3	6	T.V.-programma bekijken	4.1	6	Kaartspelen	5.6
7	Kaartspelen	4.3	7	Gewone beroepsbezigheden	3.2	7	Gewone beroepsbezigheden	4.8
8	Duiven houden en verzorgen	3.0	8	Allerlei vormen van vrijetijds- besteding (overige)	3.0	8	Boeken & tijdschriften lezen	4.1
9	Boeken & tijdschriften lezen	2.6	9	Boeken & tijdschriften lezen	2.5	9	Herbergbezoek	3.8
10	Uitstapjes per auto	2.6	10	Ontspanningssport	2.5	10	Allerlei vormen van vrijetijds- besteding (overige)	3.5
11	Schrijf- & administratief werk (voor beroep)	2.1	11	Bezoek ontvangen	1.7	11	Radio beluisteren	1.9
12	Ontspanningssport	2.1	12	Slapen	1.3	12	Pedagogische & familiale taken	1.5
13	Op bezoek gaan	2.0	13	Kaartspelen	1.0	13	Bezoek ontvangen	1.4
14	Allerlei vormen van vrijetijds- besteding (overige)	1.8	14	Schrijf- & administratief werk (voor beroep)	0.9	14	Gezelschapsspelen	1.1
15	Boodschappen doen	1.6	14	Pedagogische & familiale taken	0.9	15	Schrijf- & administratief werk (voor beroep)	0.7
16	Huishoudelijke taken (hand- vaardigheid en spierkracht)	1.4	16	Herbergbezoek	0.8	15	Bioskoopbezoek	0.7
17	Gezelschapsspelen	1.3	17	Duiven houden en verzorgen	0.7	15	Slapen	0.7
18	Tuineren	1.1	17	Radio beluisteren	0.7	18	Ontspanningssport	0.6
19	Een dierenhobby beoefenen	1.0	19	Het dagblad lezen	0.5	19	Het dagblad lezen	0.5
20	{ Slapen Dagblad lezen	0.9	19	{ Kerkbezoek Sportbeoefening (aktieve sport)	0.5	19	Met de bureu praten	0.5

(a) Zie voetnota blz. 142.

doen', terwijl 's zomers 'wandelen en fietsen' als vierde bezigheid voorkomt. 'Helemaal niets doen' komt 's zomers op de vijfde rang terecht. 's Zomers zowel als 's winters wordt op zondagvoormiddag veel huishoudelijke hulp gepresteerd door de mannen, maar ook kaartspelen (doorgaans in de herberg) blijft een geliefkoosd tijdverdrijf.

De voornaamste bezigheden op zondagnamiddag zijn 's winters: 'helemaal niets doen', gevolgd door 'naar sport kijken' (voetbalmatchen) en 'op bezoek gaan'. 's Zomers is de volgorde: 'uitstapjes met de auto', gevolgd door 'wandelen en fietstochtjes' en 'helemaal niets doen'. Ook 'op bezoek gaan' en 'naar sport kijken' behoren 's zomers tot de eerste vijf bezigheden op zondagnamiddag, terwijl 's winters de auto-uitstapjes belangrijk blijven, maar toch voorafgegaan worden door 'televisiekijken'.

De zomerse zondagnamiddag wordt derhalve voornamelijk buiten de eigen woning doorgebracht, terwijl hetzelfde in iets mindere mate voor de winterse zondagnamiddag kan worden vastgesteld. De voornaamste zondagnamiddagactiviteiten — met uitzondering van 'naar sport kijken' — dragen bovendien een uitgesproken familiaal karakter.

Op zondagavond wordt televisiekijken met zeer grote voorsprong op alle overige bezigheden beoefend. 'Kaartspelen', 'helemaal niets doen', 'op bezoek gaan' en 'lektuur van boeken en tijdschriften' zijn 's winters de vier daaropvolgende bezigheden die samen amper de helft van het aantal vermeldingen voor 'televisiekijken' kunnen opbrengen. 's Zomers wordt televisiekijken weliswaar minder frekwent vermeld, maar toch nog ver boven alle overige bezigheden uit. Erop volgen: 'wandelen en fietsen', 'helemaal niets doen', 'auto-uitstapjes' en 'op bezoek gaan'. De zomerse zondagavond wordt derhalve gekenmerkt door een grotere uithuizigheid dan de winterse. Zowel 's winters als 's zomers hebben de zondagavondbestedingen weer een uitgesproken familiale inslag.

De algemene indruk over de weekeindbesteding bij de Westvlaamse gezinshoofden kan kort als volgt worden samengevat. De zaterdag, en

vooral de voormiddag, wordt nog in hoofdzaak gekenmerkt door 'werken' in en buiten beroepsverband. Wanneer op zaterdag niet wordt gewerkt, wordt 'ontspanning' genomen in zijn etymologische betekenis (relax). Aktieve en creatieve rekreatie wordt op zaterdag eerder zelden beoefend. De hoge verhouding waarin tuinarbeid als hobby wordt verricht maakt hierop nochtans tijdens het zomerseizoen een belangrijke uitzondering.

Op zondag krijgt het weekeinde een totaal ander karakter. De voormiddag wordt besteed aan kerk- en herbergbezoek of aan 'relax' in de vorm van 'helemaal niets doen' of kaartspelen. De zondagnamiddag krijgt een uitgesproken gezins- en familiekarakter en wordt in belangrijke mate buiten de eigen woning doorgebracht. Ook de zondagavond heeft een sterk-familiale inslag.

De verschillen tussen winter en zomer worden op zaterdag vooral door de tuinarbeid, op zondag voornamelijk door de auto-uitstapjes gekenmerkt. De televisie heeft 's zomers zowel als 's winters een bijzonder grote aantrekkingskracht, zelfs op zondagnamiddag.

3. DE VOORNAAMSTE VORMEN VAN WEEKEINDBESTEDING NAAR WOONMILIEU EN NAAR BEROEPSGROEP ONDERSCHIEDEN

A. *Metode*

Een eerste benaderingswijze van de weekeindbesteding bestond erin de verhouding tussen onvrije, halfvrije en vrije bezigheden na te gaan gedurende ieder van de zes periodes waarin het weekeinde kan worden ingedeeld⁶.

De benaderingswijze die nu volgt neemt het gehele weekeinde van zaterdagvoormiddag tot zondagavond als één geheel en gaat na welke bezigheden daarin de hoogste frekwenties bereiken. Dit geldt zowel voor de globale steekproefbevolking als voor ieder woonmilieu en elke socio-professionele groep.

De frekwenties waarvan sprake betreffen het aantal vermeldingen van de diverse bestedingsvormen als antwoord op de enquêtevraag

⁶ Zie deel II, hoofdstuk II, 1 en 2.

naar de wijze van weekeindbesteding⁷. Deze frekwenties per bezigheid werden geteld voor elk van de (tweemaal zes) periodes waarin het weekeinde werd ingedeeld (winter en zomer). Deze 12 frekwenties werden gekumuleerd en de som vervolgens door twaalf gedeeld. Het zijn deze gemiddelde frekwenties die in de tabellen II.9 en II.10 per bezigheid worden weergegeven in pro mille van het totale aantal vermeldingen in de gehele steekproef, respektievelijk per woonmilieu en per socio-professionele groep.

B. De voornaamste vormen van weekeindbesteding in de stad en op het platteland.

In tabel II.9 worden de twintig bezigheden of bestedingswijzen die in de globale steekproef het meest vermeldingen bekomen hebben, in rangorde voorgesteld, gevolgd door hun gemiddelde frekwentie tijdens de zes periodes van het weekeinde, zo winter als zomer (uitgedrukt in pro mille van het totale aantal vermeldingen). In de vijf volgende kolommen worden rangorde en frekwentie vermeld van dezelfde bezigheden in ieder van de vijf onderscheiden woonmilieus, te beginnen met het meest verstedelijkte (woonmilieu I). Op deze wijze is het mogelijk de rangverschuivingen en de toe- of afnemende frekwenties in de diverse woonmilieus op een overzichtelijke wijze na te gaan.

Het bekijken van T.V.-programma's kan als de belangrijkste vorm van weekeindbesteding worden beschouwd.

De zeer hoge kijkfrekwentie op zaterdag- en zondagavond en de matig hoge kijkfrekwentie op zondagnamiddagen — 's winters zowel als 's zomers — hebben tot gevolg dat per duizend 'tijdsbestedingen' gemiddeld 154 maal naar het T.V.-programma wordt gekeken.

De nog vrij algemeen voorkomende beroepsactiviteit op zaterdagvoormiddag en in bepaalde beroepsgroepen op zaterdagnamiddag en zondagvoormiddag, hebben tot gevolg dat de 'gewone beroepsbezigheden' nog de tweede plaats innemen. Per 1.000 vermeldingen komt 'werken voor het beroep' gemiddeld 131 maal voor.

⁷ Deze enquêtevraag werd integraal geciteerd op blz. 128-129.

TABEL II.9 : Overzicht van de meest beoefende vormen van vrijetijdsbesteding gedurende het weekeinde in de diverse naar stedelijkheid onderscheiden woonmilieus; W.E.S.-enquête 1967.

Rang- orde in de globale steek- proef	Omschrijving	Gemiddelde frekwentie (winter/ zomer 6 periodes van het weekeinde)	Woon- milieu I		Woon- milieu II		Woon- milieu III		Woon- milieu IV		Woon- milieu V	
			R	Fre- kwen- tie ‰/‰	R	Fre- kwen- tie ‰/‰	R	Fre- kwen- tie ‰/‰	R	Fre- kwen- tie ‰/‰	R	Fre- kwen- tie ‰/‰
1	Het T.V.-programma bekijken	154	1	158	1	144	1	154	1	154	2	156
2	Gewone beroepsbezigheden	131	3	91	2	116	2	105	2	144	1	158
3	Helmaal niets doen	66	4	76	4	74	3	74	3	58	5	63
4	Wandelingen en fietstochties	58	2	94	3	98	4	60	5	48	7	39
5	Kerkbezoek	57	7	43	5	56	5	59	4	57	4	64
6	Op bezoek gaan	45	7	43	7	39	6	58	7	43	6	41
7	Tuineren	43	15	21	15	23	7	45	9	39	3	66
8	Uitstapjes met de auto	42	5	55	6	42	8	43	6	45	10	33
9	Boeken en tijdschriften lezen	35	9	36	9	37	10	39	10	37	11	28
10	Huish. handv.-taken	34	11	28	11	34	12	29	8	40	8	36
11	Boodschappen doen	33	6	48	10	36	9	42	13	25	12	27
12	Kaartspelen	29	17	16	13	31	11	37	12	27	9	33
13	Allerlei gemengde vormen	26	13	25	12	34	17	16	11	30	13	24
14	Huishoudelijke hulp	23	12	27	8	37	15	17	16	21	14	22
15	Herbergbezoek	22	18	16	18	15	13	26	14	25	15	22
16	Naar sport kijken	20	14	22	14	23	14	23	18	16	16	21
17	Wassen en onderhoud van de auto	15	16	21	—	—	—	—	17	17	18	13
18	Schrijfwerk voor beroep	14	10	35	—	—	—	18	15	20	—	—
19	Pedagogische en familiale taken	13	—	—	19	15	19	14	19	15	20	12
19	Dagblad lezen	13	—	—	20	14	16	16	—	—	17	16
19	Sportieve liefhebberijen	13	20	13	—	—	—	—	15	22	—	—
	Knutselen	—	19	14	17	15	20	13	—	—	—	—
	Radio beluisteren	—	—	—	16	22	—	—	—	—	—	—
	Duiven houden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	12

* Een streepje (—) betekent dat de betrokken activiteit niet tot de meest voorkomende kan worden gerekend.

'Helemaal niets doen' is in belangrijkheid de derde vorm van week-eindbesteding met 66 vermeldingen per duizend. Daarop volgen onder de eerste tien nog 'wandelingen en fietstochtjes maken' (58 p.d.), kerkbezoek (57 p.d.), op bezoek gaan (45 p.d.), tuinieren (43 p.d.), uitstapjes met de auto (42 p.d.), boeken en tijdschriften lezen (35 p.d.), en het beoefenen van huishoudelijke handvaardigheidstaken (34 p.d.).

Men kan op tabel II.9 nagaan dat deze rangorde weliswaar de algemene rangorde is maar toch niet dezelfde in elk van de vijf woonmilieus. Wel kan men vaststellen dat de rangorde van de eerste acht bezigheden volledig beantwoordt aan de rangorde van de acht eerst gerangschikte weekeindbezigheden in woonmilieu III, het woonmilieu dat theoretisch het midden houdt tussen het meest verstedelijkte (I) en het meest landelijke (V) woonmilieu in West-Vlaanderen. Deze vaststelling pleit voor de representatieve waarde van de rangorde en versterkt de interpretatie die in de volgende hoofdstukken zal volgen. Uit tabel II.9 blijkt namelijk ook dat een aantal bezigheden veel hogere gemiddelde frekwenties behalen in het meest verstedelijkte woonmilieu dan in meer landelijke types.

Bezigheden waarvoor deze belangrijke vaststelling opgaat zijn (met de respektievelijke frekwenties in elk woonmilieu) :

helemaal niets doen :	76 - 74 - 74 - 58 - 63
wandelen of fietsen :	94 - 98 - 60 - 48 - 39
uitstapjes met de auto :	55 - 42 - 43 - 45 - 33

Hoewel minder uitgesproken, vindt men deze verschillen tussen stad en platteland vermoedelijk ook terug in de frekwenties van de volgende vier weekeindactiviteiten :

boeken en tijdschriften lezen :	36 - 37 - 39 - 37 - 28
boodschappen doen :	48 - 36 - 42 - 25 - 27
huishoudelijke hulp verlenen :	27 - 37 - 17 - 21 - 22
schrijf- en administratief werk voor het beroep :	35 - 5 - 15 - 14 - 8

Tabel II.9 bevat echter ook een aantal weekeindbezigheden waarvan de frekwentie duidelijk toeneemt naarmate men van een stedelijk naar een landelijk woonmilieu toegaat. Het zijn met name :

gewone beroepsbezigheden :	91 - 116 - 105 - 144 - 158
kerkbezoek :	43 - 56 - 59 - 57 - 64
tuinieren :	21 - 23 - 45 - 39 - 66
huishoudelijke handvaardigheidstaken :	28 - 34 - 29 - 40 - 36
kaartspelen :	16 - 31 - 37 - 27 - 33
herbergbezoek :	16 - 15 - 26 - 25 - 22

Bezigheden die blijkbaar weinig beïnvloed worden door het woonmilieu en die in stedelijke als in meer landelijke woonmilieus een nagenoeg gelijke belangstelling genieten zijn : T.V.-kijken, op bezoek gaan, het beoefenen van allerlei gemengde vormen van vrijetijdsbesteding, het 'kijken naar sportevenementen', sportieve liefhebberijen, wassen en onderhoud van de auto, pedagogische en familiale taken van het gezinshoofd en dagbladlectuur.

Duidelijker dan de eerste ontledingsmethode bevestigt deze tweede analyse de klaarblijkelijke verschillen inzake het gebruik van het weekeinde tussen stad en platteland. In het bijzonder geeft deze ontleding te zien dat de bezigheden die in een meer verstedelijkt woonmilieu frekwenter voorkomen dan in een landelijk milieu, voornamelijk op een 'ontsnappingsbehoefte' uit dit woonmilieu wijzen (wandelen of fietsen en uitstapjes met de auto), terwijl de landelijke bevolking globaal gezien nog veel sterker aan de beroepssituatie gebonden blijft, ook tijdens de dagen van de week die soms te voortvarend als 'vrijetijdsperiodes' bestempeld worden.

Algemeen blijkt de echte vrije tijd tijdens het weekeinde in de eerste plaats passief beleefd te worden : hetzij zittend voor het T.V.-toestel, hetzij helemaal niets doende.

C. De voornaamste vormen van weekeindbesteding in de diverse beroepsgroepen

In tabel II.10 worden de twintig bezigheden of bestedingswijzen die in de globale steekproef het vaakst werden geciteerd weer in rangorde voorgesteld, gevolgd door de gemiddelde frekwentie, uitgedrukt in pro mille van het totaal aantal vermeldingen van weekeindbezigheden. In de negen volgende kolommen worden thans rangorde en frekwentie van dezelfde bezigheden vermeld in ieder van de onderscheiden beroepsmilieus, beginnend met de ongeschoolde arbeiders.

TABEL II.10: *Overzicht van de meest beoefende vormen van vrijetijdsbesteding gedurende het weekeinde in de diverse beroepsgroepen; W.E.S.-enquête, 1967.*

Rang- orde in de globale steek- proef	Omschrijving	Gemiddelde frekwentie (winter/ zomer 6 periodes van het weekeinde)	Ongeschoolede of half- geschoolede arbeiders		Geschoolede arbeiders		Lagere bedienden	
			R	Fre- kwen- tie ‰	R	Fre- kwen- tie ‰	R	Fre- kwen- tie ‰
1	Het T.V.-programma bekijken	154	1	185	1	183	1	166
2	Gewone beroepsbezigheden	131	5	50	6	54	2	90
3	Helemaal niets doen	66	2	86	6	54	4	59
4	Wandelingen en fietstochtjes	58	4	63	4	61	3	64
5	Kerkbezoek	57	5	50	2	63	5	55
6	Op bezoek gaan	45	9	40	8	42	8	44
7	Tuinieren	43	3	66	5	57	6	53
8	Uitstapjes met de auto	42	12	26	9	36	9	43
9	Boeken en tijdschriften lezen	35	11	27	11	33	10	37
10	Huish. handv.-taken	34	7	47	2	63	13	29
11	Boodschappen doen	33	10	37	9	36	11	32
12	Kaartspelen	29	8	43	15	24	14	28
13	Allerlei gemengde vormen van vrijetijdsbesteding	26	16	22	16	20	7	46
14	Huishoudelijke hulp	23	13	24	12	31	11	32
15	Herbergbezoek	22	13	24	12	31	16	21
16	Naar sport kijken	20	13	24	14	26	15	24
17	Wassen en onderhoud van de auto	15	—	—	17	18	16	21
18	Schrijfwerk voor beroep	14	—	—	—	—	—	—
19	Pedagogische en familiale taken	13	—	—	20	14	—	—
19	Dagblad lezen	13	19	15	19	15	—	—
19	Sportieve liefhebberijen	13	16	22	20	14	19	15
	Duiven houden	*—	18	19	—	—	—	—
	Knutselen	—	19	15	18	17	18	19
	Lichaamsverzorging	—	—	—	—	—	19	15
	Bezoek ontvangen	—	—	—	—	—	—	—
	Radio beluisteren	—	—	—	—	—	—	—
	Gezelschapsspelen	—	—	—	—	—	—	—
	Indutten	—	—	—	—	—	—	—

* Een streepje (—) betekent dat de betrokken activiteit niet tot de twintig meest voorkomende kan worden gerekend.

Middenkaderbedienden		Kaderpersoneel		Land- en tuinbouwers		Zelfstandige ambachtslieden & handelaars		Ondernemers & vrije beroepen		Overige	
R	Frekwentie %	R	Frekwentie %	R	Frekwentie %	R	Frekwentie %	R	Frekwentie %	R	Frekwentie %
1	156	1	142	3	74	2	117	2	113	1	146
2	108	3	76	1	470	1	368	1	201	6	52
10	40	8	47	4	59	4	53	6	53	2	129
6	50	7	55	9	17	9	27	8	50	3	126
5	54	6	56	2	75	6	39	3	69	4	74
4	57	4	68	5	56	5	40	10	40	15	24
8	44	13	23	16	9	13	16	12	23	12	25
3	67	5	63	6	31	3	54	4	63	16	20
7	45	2	77	8	21	17	10	7	52	13	25
11	34	10	37	—	—	—	—	16	11	10	26
9	41	8	47	15	10	16	13	13	19	8	44
16	19	—	—	7	30	11	20	—	—	5	60
13	23	11	28	11	11	8	33	9	43	19	13
14	21	15	18	—	—	—	—	—	—	7	45
19	16	15	18	10	16	10	24	14	15	13	25
14	21	14	19	—	—	13	16	14	15	17	14
17	17	17	15	19	6	11	20	—	—	—	—
12	31	12	27	—	—	7	34	5	56	—	—
17	17	17	15	17	8	17	10	11	26	—	—
—	—	—	—	11	11	17	10	18	10	9	32
—	—	—	—	—	—	15	15	18	10	—	—
—	—	—	—	19	6	—	—	—	—	17	14
20	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	11	11	—	—	—	—	20	10
—	—	17	15	18	7	—	—	18	10	—	—
—	—	20	13	19	6	—	—	16	11	10	26
—	—	—	—	—	—	17	10	—	—	—	—
—	—	—	—	11	11	—	—	—	—	—	—

Deze voorstellingswijze laat toe de rangverschuivingen en de toe- of afnemende frekwenties in de diverse beroepsgroepen op een overzichtelijke wijze na te gaan.

De meeste bestedingsvormen kennen vrij sterk uiteenlopende frekwenties naargelang de socio-professionele groep waarin zij beoefend worden. Heel vaak nemen deze frekwenties duidelijk toe of af, te zamen met het beroepsniveau. Dit wijst erop dat bepaalde vormen van vrijetijdsbesteding als 'typisch' of karakteristiek kunnen worden beschouwd. Dit is een vrij belangrijke konklusie, want door het naast elkaar brengen der aanwezige tendensen zal het ook mogelijk blijken de richting te kennen waarnaar de groepsbelangstelling der diverse beroepsgroepen gaat. Dit kan voor het ontwerpen van een vrijetijdsbeleid van grote betekenis zijn.

In dezelfde volgorde waarin de diverse weekeindbestedingen in tabel II.10 voorkomen zal hierna worden nagegaan voor welke socio-professionele groep iedere bestedingswijze belangrijk, respektievelijk karakteristiek kan worden genoemd.

Bekijken van de T.V.-programma's: De gemiddelde frekwentie (in pro mille uitgedrukt) waarmee gedurende het weekeinde T.V.-programma's worden bekeken belooft 154. De beroepsgroepen die — althans gedurende het weekeinde — als meer dan gemiddelde T.V.-kijkers kunnen beschouwd worden zijn in volgorde van belangrijkheid: ongeschoolde arbeiders (frekwentie 185 %), geschoolde arbeiders (183), lagere bedienden (166) en bedienden van het middenkader (156). Gedurende het weekeinde wordt min dan gemiddeld naar de televisieprogramma's gekeken door de groep der gepensioneerden, zieken en werklozen (146), door het kaderpersoneel (142), door zelfstandige ambachtslieden en handelaars (117), door ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (113) en door land- en tuinbouwers (74). Televisiekijken in het weekeinde is derhalve meer karakteristiek te noemen voor de loontrekkenden en de lagere weddetrekkenden dan voor de zelfstandigen en de hogere bediendengroep.

Gewone beroepsbezigheden: De gewone beroepsactiviteiten behalen gedurende het weekeinde nog een gemiddelde frekwentie van 131

per duizend. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de drie groepen van zelfstandigen die de hele zaterdag of een gedeelte ervan doorgaans nog als een echte arbeidsdag beschouwen. De landbouwersgroep behaalt voor deze 'weekeindbezigheid' een frekwentie van 470; de zelfstandige ambachtslieden en handelaars (368) en de ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (201) overschrijden ook in zeer belangrijke mate de gemiddelde frekwentie.

Min dan gemiddelde frekwenties noteert men bij bedienden van het middenkader (108), lagere bedienden (90), kaderpersoneel (76), geschoolde arbeiders (54) en ongeschoolde arbeiders (50).

Bij de groep 'gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen' werd de term 'werken' geïnterpreteerd als 'beroepsbezigheden'. Dit heeft voor gevolg dat 'werken' ook in deze groep gemiddeld nog 52 maal per duizend wordt geciteerd.

Niets doen: 'Helemaal niets doen' wordt gemiddeld 66 maal als weekeindbesteding geciteerd. Dit is in het bijzonder het geval geweest voor gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen (129) en voor ongeschoolde arbeiders (86).

Hoewel minder dan gemiddeld, wordt 'helemaal niets doen' ook in de andere beroepsgroepen vermeld: 59 maal per duizend bij lagere bedienden en bij land- en tuinbouwers, 54 maal bij geschoolde arbeiders, 53 maal bij zelfstandige ambachtslieden en handelaars en bij ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen. 'Helemaal niets doen' komt als vrijetijdsbesteding het minst voor bij kaderpersoneel (47) en bij bedienden van het middenkader (40).

Ook 'niets doen' blijkt derhalve een sterk aan het beroepsniveau gebonden bezigheid te zijn, die voornamelijk in de laagste beroepsgroepen als passieve vrijetijdsvorm beschouwd wordt.

Wandelingen of fietstochtjes maken: Gemiddeld wordt wandelen en fietsen 58 maal geciteerd als weekeindbesteding.

Voornamelijk gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen vermelden deze bezigheid (126). Er wordt meer dan gemiddeld gewandeld of gefietst door lagere bedienden (64), ongeschoolde arbeiders (63) en geschoolde arbeiders (61). Min dan gemiddeld wandelen of fietsen kaderbedienden (55), bedienden van het middenkader (50),

alsook de ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (50). Deze vorm van weekeindbesteding is het minst verspreid onder zelfstandige ambachtslieden en handelaars (27) en onder de landbouwers (17).

Kerkbezoek: Gemiddeld 57 maal per duizend wordt kerkbezoek als weekeindbesteding vermeld.

Meer dan gemiddeld wordt mis-horen op zondagvoormiddag⁸ als 'weekeindbezigheid' aangehaald door landbouwers (75), gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen (74), ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (69) en door geschoolde arbeiders (63). De drie bediendengroepen benaderen heel dicht het algemeen gemiddelde: kaderpersoneel (56), lagere bedienden (55) en het middenkader der bedienden (54). Het kerkbezoek is gedurende het weekeinde het geringst onder ongeschoolde arbeiders (50) en onder zelfstandige ambachtslieden en handelaars (39).

Uit de enquêtegegevens blijkt dat de religieuze praktijk in West-Vlaanderen geen standenkarakter heeft. Men kan in deze optiek hoogstens de zeer hoge frekwentie onder de landbouwersgroep vaststellen.

Op bezoek gaan: 'Op bezoek gaan' is in belangrijkheid de zesde vorm van weekeindbesteding. Gemiddeld wordt deze bestedingswijze 45 maal per duizend geciteerd. Beroepsgroepen die kunnen gekarakteriseerd worden als bij uitstek 'bezoekende' groepen zijn het kaderpersoneel (68), de bedienden van het middenkader (57) en de landbouwers (56).

De volgende beroepsgroepen gaan min dan gemiddeld op bezoek: lagere bedienden (44), geschoolde arbeiders (42), ongeschoolde arbeiders (40), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (40), ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (40) en het minst van al de 'sociale' groep der gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen (24).

Tuinieren: Gemiddeld wordt tuinarbeid 43 maal per duizend als weekeindbesteding vermeld. Tuinieren is bijzonder populair onder

⁸ De enquête werd doorgevoerd vóór het van kracht worden van het regime der zaterdagavondmissen.

ongeschoolde arbeiders (66), geschoolde arbeiders (57), lagere bedienden (53) en bedienden van het middenkader (44). Er wordt in het weekeinde veel min dan gemiddeld getuinierd door gepensioneerden, zieken en werklozen (25), door ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (23) en door het kaderpersoneel (23).

Tuinieren wordt nog heel zelden als weekeindbesteding beoefend door zelfstandige ambachtslieden en handelaars (16) en door landbouwers (9).

Het is duidelijk dat landbouwers de arbeid in de tuin bijna algemeen als beroepsarbeid interpreteren. Alleen zo is het te verklaren dat deze groep, die in de hoogste verhouding over een tuin beschikt, in de geringste mate tuinarbeid als weekeindbesteding aanhaalt.

Het sterke overwicht van de utilitaire tuinen in drie van de vier beroepsgroepen, voor welke tuinieren een belangrijke vorm van week-eindbesteding is, wijst erop dat tuinieren in deze groepen niet als louter 'vrijtijdsbesteding' kan geïnterpreteerd worden, maar dat een belangrijk gedeelte van deze tuinarbeid ook als 'kostenbesparing' moet worden gezien. In sommige beroepsgroepen waar tuinieren minder frekwent wordt beoefend, is deze tuinarbeid wellicht meer als een zuivere vrijtijdsbesteding te beschouwen, wanneer het blijkt dat de tuinen in hoofdzaak als siertuin worden opgevat.

Auto-uitstapjes maken: Gemiddeld wordt deze vorm van week-eindbesteding 42 maal per duizend aangehaald. Het is in belangrijkheid de achtste bestedingswijze van het weekeinde. De beroepsgroepen die zich onderscheiden door een meer dan gemiddelde week-eindthuiszigheid met de auto zijn: het middenkader der bedienden (67), het kaderpersoneel (63), de ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (63), de zelfstandige ambachtslieden en handelaars (54) en de lagere bedienden (43). Groepen die minder dan gemiddeld auto-uitstapjes ondernemen zijn geschoolde arbeiders (36), landbouwers (31), ongeschoolde arbeiders (26) en gepensioneerden, zieken en werklozen (20). Drie van deze laatste beroepsgroepen hebben zich laten karakteriseren als 'wandelaars of fietsers'. Het zijn ook de groepen waarin het autobezit nog het minst verspreid is.

Lektuur van boeken en tijdschriften: In 35 p.d. aangehaalde ver-

meldingen is er sprake van boeken en tijdschriftenlektuur als week-eindbesteding. Deze vorm van vrijetijdsbesteding gedurende het weekeinde is het sterkst verspreid in de hogere beroepsniveaus, voornamelijk dan bij de beroepsgroepen waar intellectuele arbeid wordt verricht. Meer dan gemiddelde frekwenties worden aangetroffen onder het kaderpersoneel (77), de ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (52), het middenkader der bedienden (45) en onder de lagere bedienden (37). Beroepsgroepen waarin de lektuur van boeken en tijdschriften minder verspreid is — althans als weekeindbesteding — zijn : geschoolde arbeiders (33), ongeschoolde arbeiders (27), gepensioneerden, zieken en werklozen (25), land- en tuinbouwers (21) en zelfstandige ambachtlieden en handelaars (10).

Huishoudelijke handvaardigheidstaken : Alle soorten 'doe-het-zelf-activiteiten' worden als tiende vorm van weekeindbesteding gemiddeld 34 maal per duizend vermeld.

Deze frekwentie wordt zeer sterk overschreden onder geschoolde arbeiders (63) en ongeschoolde arbeiders (47). Het kaderpersoneel (37) en de bedienden van het middenkader (34) benaderen van dichtbij het algemene gemiddelde. Er worden gedurende het weekeinde minder zulke handvaardigheidstaken verricht door lagere bedienden (29), gepensioneerden, zieken en werklozen (26) en door ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (11). Bij landbouwers en zelfstandige ambachtlieden en handelaars behoort dit soort activiteiten niet eens tot de twintig voornaamste vormen van weekeindbesteding.

Boodschappen verrichten : Gemiddeld wordt 'boodschappen verrichten' 33 maal per duizend vermeld. Het is zodoende naar belangrijkheid de elfde vorm van weekeindbesteding en de laatste die nog boven de 30 % uitstijgt. 'Boodschappen doen' tijdens het weekeinde gebeurt doorgaans in gezinsverband en krijgt zodoende ook een min of meer ontspannend karakter. Beroepsgroepen die het weekeinde meer dan gemiddeld gebruiken om boodschappen te verrichten zijn alle loon- en weddetrekkende beroepsgroepen met uitzondering van de lagere bedienden (32) die net onder dit gemiddelde blijven. De frekwenties zijn het hoogst onder het kaderpersoneel (47), gepen-

sioneerden, zieken en werklozen (44), het middenkader van de bedienden (41), de ongeschoolde arbeiders (37) en de geschoolde arbeiders (36). Boodschappen doen in het weekeinde is daarentegen weinig gebruikelijk onder ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen (19), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (13) en onder land- en tuinbouwers (10).

Zoals reeds werd vastgesteld bereiken de andere belangrijke vormen van weekeindbesteding gemiddeld geen 30 vermeldingen per duizend. Hieronder worden zij opgesomd, gevolgd door de beroepsgroepen die deze bezigheid in meer dan gemiddelde mate als weekeindbesteding beoefenen :

kaartspelen (29) : gepensioneerden, zieken, werklozen (60), ongeschoolde arbeiders (43), landbouwers (30) ;

allerlei gemengde vormen van vrijetijdsbesteding (26) : lagere bedienden (46), ondernemers en vrije beroepen (43), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (33), kaderpersoneel (28) ;

verlenen van gewone huishoudelijke hulp aan echtgenote (23) : gepensioneerden enz. (45), lagere bedienden (32), geschoolde arbeiders (31), ongeschoolde arbeiders (24) ;

herbergbezoek (22) : geschoolde arbeiders (31), gepensioneerden, zieken, werklozen (25), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (24) ;

naar sport kijken (20) : geschoolde arbeiders (26), ongeschoolde arbeiders (24), lagere bedienden (24), middenkader der bedienden (21) ;

wassen en onderhoud van de auto (15) : lagere bedienden (21), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (20), geschoolde arbeiders (18), middenkader der bedienden (17) en kaderpersoneel (15) ;

schrijf- en administratief werk voor het beroep (14) : ondernemers en vrije beroepen (56), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (34), middenkader der bedienden (31), kaderpersoneel (27) ;

pedagogische en familiale taken van het gezinshoofd (13) : ondernemers en vrije beroepen (26), middenkader der bedienden (17), kaderpersoneel (15), geschoolde arbeiders (14) ;

dagbladlektuur (13) : gepensioneerden, zieken, werklozen (32), ongeschoolde arbeiders (15), geschoolde arbeiders (15) ;

sportieve liefhebberijen (13) : ongeschoolde arbeiders (22), lagere bedienden (15), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (15), geschoolde arbeiders (14).

Het dient te worden beklemtoond dat deze voornaamste twintig bezigheden niet in alle socio-professionele groepen tot de twintig meest verspreide weekeindactiviteiten behoren. Dat is ook duidelijk uit tabel II.10 af te leiden. De activiteiten die in bepaalde beroepsgroepen wel, maar in de globale steekproef niet tot de voornaamste twintig behoren worden onderaan deze tabel weergevonden.

Het weze tenslotte nog aangestipt dat alle hierboven besproken vormen van weekeindbesteding samengenomen, niet minder dan 886 vermeldingen per duizend groeperen. Alle denkbare overige vormen van weekeindbesteding benemen dus nog nauwelijks een tiende van de activiteiten die de Westvlaamse gezinshoofden gedurende het week-einde plegen te beoefenen.

4. SYNTETISCHE BESCHOUWINGEN

Zoals het uit de diverse besprekingen per beroepsgroep, maar ook uit de besprekingen per woonmilieu gebleken is, kan men moeilijk van een type-bestedingswijze van het weekeinde spreken. De afwijkingen van het gemiddelde weekeindgedrag die naar voren zijn getreden, waren telkens vrij groot.

Deze afwijkingen tussen de diverse socio-professionele groepen kwamen al duidelijk te voorschijn in de grafieken II.5 en II.6⁹. Daarin kwam vooral tot uiting dat de zaterdag voor de zelfstandige beroepen nog maar in geringe mate als 'vrije dag' kan worden beschouwd. Vooral de zelfstandige ambachtslieden en handelaars en landbouwers hebben het ook nog op zondagmorgen druk met beroepstaken en andere onvrije bezigheden. In deze grafieken kwam ook tot uiting dat onder de loon- en weddetrekkenden doorgaans meer

⁹ Zie blz. 138 en 139.

vrije bezigheden werden beoefend door de gezinshoofden van de lagere beroepsniveaus dan van de hogere.

Onder de voornaamste bezigheden, in het weekeinde uitgeoefend nemen sommige min of meer onvrije of halfvrije bezigheden een belangrijke plaats in. Het betreft met name en in volgorde van belangrijkheid : beroepsbezigheden, kerkbezoek, tuinieren, huishoudelijke taken die op de handvaardigheid of de spierkracht van het gezinshoofd beroep doen, boodschappen verrichten, het verlenen van huishoudelijke hulp, het wassen en onderhouden van de auto, schrijven administratief werk voor het beroep en ook zekere pedagogische en familiale taken van het gezinshoofd.

Onder de volledig vrije activiteiten kunnen als de voornaamste genoemd worden : T.V.-kijken, helemaal niets doen, wandelingen en fietstochtjes maken, op bezoek gaan, uitstapjes met de auto maken, boeken en tijdschriften lezen, kaartspelen, gemengde vrijetijdsvormen, herbergbezoek, naar sport kijken, dagbladlektuur en sportieve liefhebberijen.

De voornaamste twee uit deze reeks hebben een overwegend passief karakter (T.V.-kijken en helemaal niets doen) terwijl de daaropvolgende drie op een 'ontsnappingsbehoefte' uit de dagelijkse omgeving wijzen (wandelen of fietsen, op bezoek gaan, auto-uitstapjes).

De voornaamste twee factoren die de betrekkelijke uniformiteit van de weekeindbesteding op zaterdag doorbreken zijn de beroepsbezigheden en het tuinbezit.

De uniformiteit van de zondagbesteding in de verschillende beroepsgroepen wordt voornamelijk ontweken door de gedifferentieerde verspreiding van het autobezit. Alle belangrijke weekeindbezigheden met uitzondering van beroepsarbeid, tuinieren en 'auto-uitstapjes maken' kunnen theoretisch door iedere beroepsgroep in een min of meer gelijke frekwentie beoefend worden.

Er werd reeds aangetoond dat de mate waarin beroepsbezigheden het weekeinde in beslag nemen, van beslissende betekenis is voor de intensiteit waarmee andere vrije of halfvrije bezigheden worden uitgeoefend.

Een gelijkaardige invloed gaat vermoedelijk rechtstreeks of onrechtstreeks uit van het auto- of tuinbezit. Deze beide belangrijke weekendattributen zullen daarom in een afzonderlijk hoofdstuk wat nader onderzocht worden. Het is hier wellicht ook de plaats om erop te wijzen dat buiten het woonmilieu (graad van stedelijkheid) en de beroepssituatie nog andere factoren op rechtstreekse wijze de weekendbesteding kunnen beïnvloeden. Men denke hierbij aan de leeftijd van het gezinshoofd, van zijn echtgenote en van zijn kinderen, maar ook aan het feit dat er al dan niet kinderen of ascendenten in het gezin zijn. Ook deze aspecten zijn bij het onderhavige onderzoek ontleed geworden. Geheel nieuwe inzichten zijn hierbij evenwel niet aan het licht gekomen.

Vastgesteld werd dat de gezinshoofden met jonge kinderen (doorgaans personen beneden de leeftijd van 45 jaar) het weekeinde minder dan de overige gezinshoofden met vrije activiteiten doorbrengen, en meer dan gemiddeld met onvrije activiteiten, die doorgaans met het beroep verband houden.

Het gezinstype (gezinshoofd) dat gedurende het weekeinde doorgaans het meest vrije bezigheden beoefent is het gezinstype met volwassen kinderen. In zulke gezinnen noteert men vanwege het gezinshoofd doorgaans ook het minst onvrije activiteiten.

In de jongere gezinstypes gebruikt het gezinshoofd zijn bruto vrije tijd gemiddeld veel meer om in het beroep of op financieel, materieel en intellectueel plan vooruit te komen, hetzij door echte beroepsbezigheden, hetzij door administratief werk, hetzij door studie en lektuur van vakbladen. In feite is de leeftijd van het gezinshoofd hierbij de doorslaggevende faktor en niet zozeer zijn gezinstype. Op de leeftijd waarop het gezinshoofd volwassen kinderen heeft, krijgt het weekeinde duidelijk een meer uitgesproken vrijetijdskarakter. Gezinshoofden waarvan alle kinderen gehuwd zijn of het ouderlijk huis verlaten hebben (zogenaamde uitgebloeide gezinnen) zijn meestal niet meer beroepsactief. Hun vrijetijdsbesteding stemt zeer nauw overeen met deze van de groep der gepensioneerden, werklozen en langdurig zieken. De methode volgens welke de steekproef werd samengesteld laat evenwel niet toe deze groep als representatief te beschouwen voor alle op-rust-gestelden. Hoewel dus wel van gezin tot

gezin belangrijke verschillen inzake weekeindbesteding kunnen optreden, blijkt het 'gezinstype' globaal gezien toch niet zulke afgetekende invloed uit te oefenen als bij eerste toezien zou kunnen verwacht worden.

De beroepssituatie is immers zo duidelijk dominerend dat de andere invloeden daaraan quasi volkomen ondergeschikt worden gemaakt. Een meer uitgesproken invloed op de wijze van weekeindbesteding gaat uit van het aantal kinderen ten laste (schoolgaande kinderen). Deze invloed kan worden samengevat als bevorderend voor de onvrije en halfvrije bezigheden, en remmend voor wat betreft de uithuizigheid.

hoofdstuk III de zes weekeindperiodes in de diverse woonmilieus en beroepsgroepen

INLEIDING

In het voorgaande hoofdstuk werd onder meer gepoogd het weekeinde, zoals het in de diverse woonmilieus en beroepsgroepen wordt doorgebracht, te karakteriseren naar de verrichte bezigheden.

In het onderhavige hoofdstuk zal de nadruk niet meer op de vrijheidsgraad maar veeleer op de inhoudelijke kenmerken van de weekeindactiviteiten gelegd worden.

Het onderscheid tussen de woonmilieus (naar de graad van stedelijkheid onderscheiden) en tussen de diverse beroepsgroepen zal worden nagegaan voor ieder van de zes periodes waarin het weekeinde kan worden onderverdeeld en dit zowel voor het winter- als voor het zomerseizoen. Omwille van de overzichtelijkheid zal in dit hoofdstuk gebruik worden gemaakt van uitvoerige tabellen.

In elk van de vier volgende tabellen (tabellen II.11 tot II.14) worden er zes kleinere groepen opgesteld die telkens de frekwentie weergeven van alle bezigheden die in tenminste één der vijf onderscheiden woonmilieus (van stad tot platteland) of in een der onderscheiden socio-professionele categorieën onder de voornaamste vijf kunnen gerekend worden, en daarenboven tenminste 50 maal per duizend¹⁰ worden aangehaald in de desbetreffende periode van het weekeinde. Indien met deze methode nog niet tenminste tien verschillende bezigheden per periode worden bereikt, worden er ook de activiteiten bijgenomen die op het desbetreffende tijdstip van het weekeinde in de

¹⁰ Het totale aantal vermeldingen per periode werd telkens tot 1.000 omgerekend omdat het totale aantal vermeldingen niet voor iedere periode gelijk is aan het totale aantal geënquêteerde gezinshoofden. Op sommige deelvragen werd door enkele geënquêteerden niet geantwoord, terwijl bij andere deelvragen twee of meer bestedingswijzen werden ingevuld.

TABEL II.II : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdag — onderscheiden naar woonmilieu, periode en seizoen, (verhoudingen in % van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête 1967.

Periode en voornaamste activiteiten	Algemene steekproef %	I	II	III	IV	V
<i>Zaterdagvoormiddag - Winter</i>						
Beroepsbezigheden	344	294	294	316	378	370
Handvaardigheidstaken	122	56	128	116	125	156
Boodschappen	84	142	110	111	60	55
Huishoudelijke hulp	75	91	119	80	57	68
Niets doen	45	46	46	36	31	66
Dagbladlektuur	35	46	37	53	21	33
Knutselen	34	20	28	36	36	41
Onderhoud auto	32	46	37	13	49	16
Schrijfwerk beroep	27	56	18	40	34	—
Tuinieren	25	10	9	31	18	41
<i>Zaterdagnamiddag - Winter</i>						
Beroepsbezigheden	207	142	188	191	207	258
Handvaardigheidstaken	107	59	103	74	142	117
Boodschappen	101	127	120	91	87	103
Niets doen	65	83	103	61	43	69
Wandelen, fietsen	52	88	111	48	43	25
Boeken & tijdschr. lezen	48	59	43	61	46	36
Knutselen	43	44	60	39	39	45
Onderhoud auto	38	49	43	17	46	36
Op bezoek gaan	34	29	51	52	31	22
Tuinieren	32	25	9	39	31	42
<i>Zaterdagavond - Winter</i>						
T.V.-kijken	446	446	386	440	458	454
Beroepsbezigheden	94	59	71	56	88	155
Kaartspelen	53	34	63	79	54	31
Boeken & tijdschr. lezen	48	64	55	48	54	31
Niets doen	43	44	55	56	29	45
Op bezoek gaan	43	74	47	67	36	16
Gemengde vormen v.t.b.	35	39	63	24	40	24
Lichaamsverzorging	23	5	—	28	25	37
Radio beluisteren	23	5	39	20	31	21
Ped. & fam. taken	19	25	24	16	20	16

Periode en voornaamste activiteiten	Algemene steekproef %	I	II	III	IV	V
<i>Zaterdagvoormiddag - Zomer</i>						
Beroepsbezigheden	326	257	289	282	375	353
Tuinieren	216	95	149	238	175	330
Boodschappen doen	82	129	91	119	58	54
Handvaardigheidstaken	61	67	66	63	66	49
Huishoudelijke hulp	58	62	124	44	51	51
Onderhoud auto	44	62	33	36	56	31
Wandelen, fietsen	30	57	83	40	17	8
Schrijfwerk beroep	20	57	8	16	24	3
Knutselen	17	14	17	28	22	8
Ontspanningssport	14	29	—	8	22	8
<i>Zaterdagnamiddag - Zomer</i>						
Tuinieren	201	80	72	205	206	299
Beroepsbezigheden	192	131	168	166	193	248
Wandelen, fietsen	99	160	200	112	82	46
Boodschappen doen	87	127	96	100	69	73
Handvaardigheidstaken	65	66	72	58	67	66
Uitstapjes per auto	49	75	48	50	61	20
Onderhoud auto	43	33	32	27	58	46
Niets doen	29	42	48	46	22	13
Ontspanningssport	28	38	16	12	48	15
Gemengde vormen v.t.b.	21	23	32	19	19	18
<i>Zaterdagavond - Zomer</i>						
T.V.-kijken	393	355	349	413	398	408
Beroepsbezigheden	94	56	87	64	81	151
Wandelen, fietsen	53	117	95	68	36	13
Boeken & tijds. lezen	48	65	48	45	52	36
Niets doen	40	42	40	57	23	46
Gemengde vormen v.t.b.	35	47	63	19	43	23
Kaartspelen	35	19	48	53	45	18
Op bezoek gaan	33	42	16	61	32	15
Ped. & fam. taken	28	37	24	15	34	26
Lichaamsverzorging	26	5	—	34	20	46
Radio beluisteren	21	5	48	19	23	20

TABEL II.12 : *De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zondag — onderscheiden naar woonmilieu, periode en seizoen, (verhoudingen in % van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête 1967.*

Periode en voornaamste activiteiten	Algemene steekproef (%)	I	II	III	IV	V
<i>Zondagvoormiddag - Winter</i>						
Kerkbezoek	340	263	308	354	334	383
Beroepsbezigheden	84	42	45	76	101	102
Herbergbezoek	73	38	45	83	88	77
Niets doen	67	122	75	79	49	49
Huishoudelijke hulp	51	61	83	25	62	43
Kaartspelen	42	14	68	43	41	49
Boeken & tijdschr. lezen	33	38	38	43	34	21
Op bezoek gaan	27	33	45	36	15	26
Wandelen, fietsen	22	42	38	14	21	15
Schrijfwerk beroep	21	38	8	25	17	17
<i>Zondagnamiddag - Winter</i>						
Niets doen	171	129	129	178	191	177
Naar sport kijken	159	163	227	178	128	160
Op bezoek gaan	137	150	91	168	144	117
T.V.-kijken	89	103	98	58	75	114
Uitstapjes per auto	76	64	76	75	87	69
Wandelen, fietsen	71	107	129	55	67	52
Boeken & tijdschr. lezen	56	43	30	55	73	52
Kaartspelen	28	13	23	45	24	30
Beroepsbezigheden	27	13	23	10	51	22
Bezoek ontvangen	25	34	15	31	18	26
<i>Zondagavond - Winter</i>						
T.V.-kijken	479	540	443	504	480	448
Kaartspelen	72	40	46	76	61	102
Niets doen	64	95	115	64	54	44
Op bezoek gaan	54	35	38	61	54	62
Boeken & tijdschr. lezen	50	40	61	49	52	51
Beroepsbezigheden	39	15	23	15	54	53
Gemengde vormen v.t.b.	32	30	23	19	36	38
Herbergbezoek	31	30	31	38	29	29
Radio beluisteren	22	15	53	30	18	15
Ped. & fam. taken	20	5	15	19	23	26
Uitstapjes per auto	19	40	8	15	14	20

Periode en voornaamste activiteiten	Algemene steekproef (‰)	I	II	III	IV	V
<i>Zondagvoormiddag - Zomer</i>						
Kerkbezoek	326	233	321	347	324	357
Beroepsbezigheden	80	37	82	61	97	92
Herbergbezoek	69	23	45	71	93	70
Wandelen, fietsen	59	132	60	54	52	35
Niets doen	55	114	52	54	42	43
Huishoudelijke hulp	43	68	82	17	44	35
Kaartspelen	36	14	45	31	32	49
Duiven houden	30	9	37	27	20	47
Uitstapjes per auto	26	55	45	17	28	12
Boeken & tijdschr. lezen	26	27	30	34	36	10
<i>Zondagnamiddag - Zomer</i>						
Uitstapjes per auto	215	232	207	234	229	183
Wandelen, fietsen	204	262	293	201	165	193
Niets doen	134	84	100	145	151	144
Op bezoek gaan	108	80	71	125	108	120
Naar sport kijken	46	42	43	56	27	63
T.V.-kijken	41	46	36	36	39	45
Beroepsbezigheden	32	13	57	17	45	30
Gemengde vormen v.t.b.	30	17	50	10	47	26
Boeken & tijdschr. lezen	25	17	21	33	29	22
Ontspanningssport	25	17	14	13	45	18
<i>Zondagavond - Zomer</i>						
T.V.-kijken	386	395	397	386	384	383
Wandelen, fietsen	70	112	79	79	56	57
Niets doen	67	88	103	82	54	52
Uitstapjes per auto	65	88	40	75	63	57
Op bezoek gaan	63	29	48	71	61	78
Kaartspelen	56	34	40	67	43	76
Beroepsbezigheden	48	29	63	7	59	65
Boeken & tijdschr. lezen	41	34	40	34	36	54
Herbergbezoek	38	34	—	41	52	35
Gemengde vormen v.t.b.	35	34	40	15	47	35
Radio beluisteren	19	10	56	19	14	17

gehele ondervraagde bevolkingsgroep tot de voornaamste tien kunnen gerekend worden, ongeacht de frekwentie waarmee zij in de diverse woonmilieus of beroepsgroepen worden beoefend.

Aan de hand van de vier overzichtstabellen kan men zodoende nagaan welke activiteiten typisch kunnen worden genoemd voor elk van de vijf woonmilieus, voor elk van de negen beroepsgroepen, voor elke periode van het weekeinde en voor elk van de beide jaargetijden.

I. DE WEEKEINDBESTEDING IN DE DIVERSE NAAR STEDELIJKHEID ONDERSCHIEDEN WOONMILIEUS

In Tabel II.11 worden in volgorde van belangrijkheid de voornaamste bezigheden opgesomd die in ieder naar stedelijkheid onderscheiden woonmilieu worden beoefend op zaterdagvoormiddag, -namiddag, en -avond. De eerste helft van de tabel heeft betrekking op het winterse jaargetijde, de tweede helft op het zomerseizoen. Achtereenvolgens kunnen nu de kenmerkende activiteiten worden opgezocht voor zaterdagvoormiddag, -namiddag en -avond (telkens winter en zomer).

a) *Zaterdagvoormiddag* : De activiteiten die op zaterdagvoormiddag in het bijzonder kenmerkend kunnen genoemd worden voor het plattelandsmilieu zijn, winter en zomer, de 'beroepsactiviteiten' en 'tuinieren' ; 's winters komt ook 'knutselen' daarbij.

Bezigheden die daarentegen meer karakteristiek zijn voor het verstedelijkte woonmilieu zijn, winter en zomer, 'boodschappen doen', 'huishoudelijke hulp verlenen' en 'schrijf- en administratief werk voor het beroep'. 's Zomers komt 'wandelen en fietsen' daar nog bij.

b) *Zaterdagnamiddag* : De kenmerkende activiteiten die op zaterdagnamiddag toenemend beoefend worden naarmate het woonmilieu een meer plattelandskarakter aanneemt, zijn weerom 'beroepsbezigheden' en 'tuinieren'. 's Winters komen de 'huishoudelijke handvaardigheidstaken' daarbij, 's zomers het 'onderhoud van de auto'.

Bezigheden die daarentegen toenemen naarmate het woonmilieu een meer stedelijk karakter vertoont zijn winter en zomer : 'boodschappen

verrichten', 'helemaal niets doen', 'wandelen en fietsen'. 's Zomers komen de 'uitstapjes met de auto' daar nog bij.

c) *Zaterdagavond*: De zaterdagavondactiviteiten die drukker worden beoefend naarmate het woonmilieu meer naar het landelijke tendeert, zijn 'beroepsbezigheden' en 'lichaamsverzorging'. Op zomerse zaterdagavonden zit men in het plattelandsmilieu ook vaker voor het T.V.-toestel.

Een bezigheid die op zaterdagavond drukker wordt beoefend waar het woonmilieu een meer verstedelijkt karakter heeft aangenomen is, zomer en winter, de 'lektuur van boeken en tijdschriften'; 's winters gaat men in het meer verstedelijkte woonmilieu veelvuldiger op bezoek en bekommeren de gezinshoofden zich ook meer om hun pedagogische en familiale taken. 's Zomers gaan zij vaker wandelen en fietsen dan op het platteland.

d) *Zondagvoormiddag*: Uit tabel II.12 kan worden afgeleid dat een aantal activiteiten op zondagvoormiddag in duidelijk frekwentere mate worden beoefend naarmate het woonmilieu een zuiverder plattelandskarakter heeft behouden. Zulke activiteiten zijn, winter en zomer, het kerkbezoek, 'beroepsbezigheden', herbergbezoek en het kaartspel; in de zomer komen ook de duivenprijskampen daarbij. Bezigheden die op zondagvoormiddag evenwel een toenemende frekwentie van beoefening kennen naarmate het woonmilieu een meer stedelijk karakter heeft aangenomen, zijn, winter en zomer, 'wandelen of fietsen', 'helemaal niets doen' en 'huishoudelijke hulp verlenen'; 's winters komen daarbij 'op bezoek gaan' en 'lektuur van boeken en tijdschriften', terwijl men 's zomers meer uitstapjes met de auto maakt.

e) *Zondagnamiddag*: Winter en zomer treft men op het platteland een hogere frekwentie aan van gezinshoofden die op zondagnamiddag gewoon 'niets doen'. 's Zomers gaat men in het plattelandsmilieu ook meer op bezoek op zondagnamiddag en gaat men meer naar sportmanifestaties kijken dan in het stedelijke milieu. Bezigheden die daarentegen toenemen met de verstedelijking van het woonmilieu zijn: 'wandelen en fietsen' (winter en zomer) en ook het maken van auto-uitstappen tijdens het mooiere jaargetijde.

f) *Zondagavond*: Het kaartspel en het bezoek aan vrienden of familieleden zijn winter en zomer meer karakteristieke zondagavondbestedingen op het platteland dan in het meer verstedelijkte woonmilieu. 's Winters is dat ook het geval voor de 'beroepsbezigheden' en voor 'familiale en pedagogische taken'. Daarentegen constateert men winter en zomer een meer frekwente vermelding van 'helemaal niets doen' op zondagavond, naarmate het woonmilieu meer naar het stedelijke type evolueert. 's Winters kijkt men ook meer naar de televisieprogramma's of maakt men zelfs meer auto-uitstapjes dan op het platteland. 's Zomers gaan stedelingen op zondagavond veelvuldiger wandelen of fietsen dan bewoners van plattelandsgemeenten.

Men kan tot besluit vaststellen dat de zaterdag op het platteland in het bijzonder gekenmerkt wordt door beroepsactiviteiten en door het werk in de tuin, terwijl de bewoners van meer verstedelijkte woongemeenten dan veel meer huishoudelijke hulp verlenen en boodschappen verrichten. Helemaal niets doen of wandelen behoort eveneens tot het meer stedelijke patroon van vrijetijdsbesteding op zaterdag. Dat is ook het geval met de lectuur van boeken en tijdschriften. Op zondag wordt het platteland meer dan de verstedelijkte gemeenten gekarakteriseerd door kerkbezoek, herbergbezoek en kaartspel. In de stedelijke woonmilieus zijn de typische tijdsbestedingsvormen veel meer wandelen of fietsen, helemaal niets doen, huishoudelijke hulp verlenen of auto-uitstapjes maken.

Geen enkele vrijetijdsvorm is wellicht zo typisch 'stedelijk' te noemen als wandelen of fietsen, hetgeen dan wel tot de konklusie leiden moet dat de stedeling op het weekeinde uit zijn gewone omgeving weg wil. Deze ontsnappingsbehoefte wordt trouwens bevestigd door de hoge frekwenties die in het stedelijke woonmilieu behaald worden door de bezigheid 'uitstapjes met de auto'.

Men kan uit tabel II.12 zonder enige twijfel afleiden dat het voornaamste kenmerk van de zondagbesteding de uithuizigheid is, terwijl tabel II.11 er op wijst dat de zaterdag veel meer op huiselijke activiteiten is afgestemd. De uithuizigheid is anderzijds meer kenmerkend voor de verstedelijkte bevolkingsgroepen, terwijl de huiselijke vrijetijdsbesteding eerder de plattelandsbevolking karakteriseert.

2. DE WEEKEINDBESTEDING IN DE VERSCHILLENDE BEROEPSGROEPEN

De tabellen II.13 en II.14 geven opnieuw te zien in welke mate de diverse activiteiten in de onderscheiden beroepsgroepen worden beoefend. Voor iedere beroepsgroep kunnen zodoende de meest typische weekeindbezigheden worden teruggevonden.

Kortheidshalve en omwille van de leesbaarheid worden de diverse beroepsgroepen in de tabellen II.13 en II.14 aangeduid door de onderstaande afkortingen.

O.A.	voor ongeschoolde arbeiders
G.A.	voor geschoolde arbeiders
L.B.	voor lagere bedienden
Mk. B.	voor bedienden van het middenkader
K.P.	voor het kaderpersoneel
L. & T.	voor land- en tuinbouwers
Z.A.H.	voor zelfstandige ambachtslieden en handelaars
O. & V.B.	voor ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen
Gep.	voor gepensioneerden, personen op rust, langdurig zieken en werklozen.

De voornaamste vaststellingen die uit de beide tabellen af te leiden zijn kunnen per beroepsgroep aldus worden samengevat.

a) Ongeschoolde arbeiders gebruiken het weekeinde in veel sterkere mate om 'helemaal niets te doen' dan de algemeenheid van de bevolking. Dit is ook het geval voor T.V.-kijken, kaartspelen, het verrichten van huishoudelijke handvaardigheidstaken en 'wandelen of fietsen'.

b) Geschoolde arbeiders onderscheiden zich gedurende het weekeinde voornamelijk door het verrichten van allerlei taken die handvaardigheid vereisen en door het verlenen van huishoudelijke hulp. Ook wandelen of fietsen wordt vaak aangehaald. Geschoolde arbeiders zijn ook frekwente T.V.-kijkers en herbergbezoekers.

c) Lagere bedienden vormen eveneens een typisch T.V.-kijkerspubliek. Zij doen daarbij nauwelijks onder voor de beide arbeidersgroepen. Zij verlenen gedurende het weekeinde ook veel huishoudelijke hulp. Andere typische weekeindbezigheden voor deze beroepsgroep bestaan uit 'wassen en onderhouden van de auto', wandelen of fietsen, boe-

TABEL II.13: *De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdag — onderscheiden naar beroepsgroep, periode en seizoen. (verhoudingen in % van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête 1967.*

Periode en voornaamste activiteiten	Algemene steekproef (%)	O.A.	G.A.	L.B.	Mk.B.	K.P.	L.&T.	Z.A.H.	O.&V.B.	Gep.
<i>Zaterdagvoormiddag - Winter</i>										
Beroepsbezigheden	345	172	176	315	391	322	837	769	597	66
Huish. handv.	122	175	255	114	101	57	—	33	28	94
Boodschappen doen	84	113	69	74	89	195	12	33	14	113
Huishoudelijke hulp	75	79	112	114	65	23	—	—	14	189
Niets doen	45	76	37	20	18	23	—	17	—	170
Dagbladlektuur	35	46	32	40	6	34	12	—	28	113
Knutselen	34	36	53	67	47	11	—	17	14	9
Onderhoud auto	32	33	53	40	30	23	12	33	28	9
Schrijfwerk beroep	27	3	5	13	59	57	—	50	125	9
Persoonl. vorming	13	—	5	20	18	115	—	—	—	—
<i>Zaterdagnamiddag - Winter</i>										
Beroepsbezigheden	206	73	86	111	109	67	810	640	455	75
Huishoud. handv.	107	137	184	118	99	115	24	24	52	84
Boodschappen doen	101	90	141	105	151	87	24	24	104	131
Niets doen	65	107	81	78	36	29	12	8	—	140
Wandelen en fietsen	52	60	43	65	36	38	—	16	13	178
Tijdschriften lezen	47	47	54	39	31	163	12	—	52	47
Knutselen	43	70	65	59	47	19	—	16	13	9
Onderhoud auto	38	37	32	85	52	38	36	24	—	9
Op bezoek gaan	34	47	38	39	63	19	—	—	13	28
Allerlei v.t.b.	32	17	11	92	21	38	—	72	26	28
Tuinieren	32	33	43	39	42	48	12	8	26	19
Uitstapjes auto	23	10	16	13	52	38	12	24	52	—
Schrijfwerk beroep	20	3	—	7	52	48	—	40	52	—
<i>Zaterdagavond - Winter</i>										
T.V.-kijken	446	556	547	480	500	376	195	302	292	339
Beroepsbezigheden	94	19	20	41	46	40	585	333	52	71
Kaartspelen	53	78	64	53	31	30	12	32	10	107
Lezen	48	25	44	70	66	79	12	8	115	45
Niets doen	43	53	34	23	20	40	24	16	52	134
Op bezoek gaan	43	47	39	29	66	119	—	40	21	—
Allerlei v.t.b.	35	19	25	58	41	40	—	32	83	36
Radio beluisteren	23	28	30	23	26	10	12	8	24	36
Lichaamsverzorging	23	25	15	35	15	30	49	24	—	18
Bioskoopbezoek	18	12	25	29	5	40	—	—	52	9

Periode en voornaamste aktiviteiten	Algemene steekproef (‰)	O.A.	G.A.	L.B.	Mk.B.	K.P.	L.&T.	Z.A.H.	O.&V.B.	Gep.
<i>Zaterdagvoormiddag - Zomer</i>										
Beroepsbezigheden	326	154	180	280	361	277	867	750	639	87
Tuinieren	216	375	320	255	183	43	22	48	69	142
Boodschappen doen	82	94	68	75	78	170	11	40	14	150
Huish. handv.	61	85	126	31	56	74	—	16	—	47
Huishoudelijke hulp	58	60	78	62	50	32	8	—	14	157
Onderhoud auto	44	42	73	62	50	43	48	48	14	16
Wandelen en fietsen	30	24	15	31	17	32	11	—	14	142
Schrijfwerk beroep	20	3	5	12	33	43	—	40	125	—
Niets doen	13	6	10	—	11	11	—	—	—	87
Persoonl. vorming	10	—	5	19	11	85	—	—	—	—

Zaterdagnamiddag - Zomer

Tuinieren	201	263	262	267	240	144	23	94	133	100
Beroepsbezigheden	192	50	73	102	123	90	851	641	349	75
Wandelen en fietsen	99	94	87	108	69	99	11	16	48	358
Boodschappen doen	87	86	112	85	127	99	23	23	96	75
Huish. handv.	65	86	146	45	54	81	11	8	12	42
Uitstapjes auto	49	38	44	45	98	72	—	39	72	17
Onderhoud auto	43	41	49	57	54	72	23	23	12	33
Niets doen	29	59	19	11	10	9	—	—	24	92
Allerlei v.t.b.	21	18	5	45	15	18	—	47	36	8
Schrijfwerk beroep	14	3	—	—	34	36	—	39	48	—

Zaterdagavond - Zomer

T.V.-kijken	393	450	512	426	421	368	161	262	256	359
Beroepsbezigheden	94	18	20	45	41	38	586	325	58	68
Wandelen en fietsen	53	53	64	45	46	85	23	32	58	68
Lezen	48	24	39	80	76	113	11	—	105	17
Niets doen	40	56	25	40	10	28	23	24	35	111
Kaartspelen	35	53	39	17	30	9	11	32	12	77
Allerlei v.t.b.	35	26	20	51	51	28	11	40	93	17
Op bezoek gaan	33	29	39	28	46	94	—	32	12	—
Ped. & fam. taken	28	9	30	45	25	47	23	16	81	17
Lichaamsverzorging	26	24	25	34	15	19	80	16	12	26

TABEL II.14 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zondag — onderscheiden naar beroepsgroep, periode en seizoen. (verhoudingen in % van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête 1967.

Periode en voornaamste activiteiten	Algemene steekproef (%)	O.A.	G.A.	L.B.	Mk.B.	K.P.	L.&T.	Z.A.H.	O.&V.B.	Gep.
<i>Zondagvoormiddag - Winter</i>										
Kerkbezoek	340	306	376	339	313	312	438	212	407	450
Beroepsbezigheden	84	9	19	38	46	—	299	333	116	31
Herbergbezoek	73	92	99	81	46	83	44	51	47	85
Niets doen	67	98	47	91	51	83	15	45	35	101
Huishoudelijke hulp	51	40	85	81	55	64	15	32	—	62
Kaartspelen	42	58	28	59	28	28	58	26	—	70
Lezen	33	40	33	43	37	46	7	13	47	23
Schrijfwerk beroep	21	3	5	16	60	9	7	32	81	—
Slapen	17	12	23	5	37	55	—	13	—	8
Boodschappen doen	17	24	19	22	9	9	22	19	—	16
<i>Zondagnamiddag - Winter</i>										
Niets doen	171	187	145	183	107	58	252	187	140	289
Naar sport kijken	159	187	208	215	174	126	34	120	108	116
Op bezoek gaan	137	106	116	140	174	204	235	114	140	74
T.V.-kijken	89	134	91	86	89	68	42	48	71	91
Uitstapjes per auto	76	42	41	70	121	78	76	139	108	58
Wandelen en fietsen	71	78	75	65	76	58	34	42	86	124
Lezen	56	58	71	59	63	87	50	24	32	41
Kaartspelen	28	42	25	22	9	19	34	18	—	74
Beroepsbezigheden	27	14	8	32	18	29	50	78	22	25
Slapen	13	11	17	11	4	—	59	12	—	8
<i>Zondagavond - Winter</i>										
T.V.-kijken	479	539	565	532	466	455	250	434	393	467
Kaartspelen	72	115	57	64	48	10	95	59	—	123
Niets doen	64	70	48	46	48	61	60	79	107	82
Op bezoek gaan	54	33	33	64	48	91	78	86	71	33
Lezen	50	30	53	58	67	81	52	33	83	33
Beroepsbezigheden	39	9	10	23	14	20	241	72	12	33
Allerlei v.t.b.	32	30	33	29	19	71	34	46	36	8
Herbergbezoek	31	36	43	35	29	10	9	39	—	41
De radio beluisteren	22	21	19	12	24	20	17	7	24	66
Ped. & fam. taken	20	9	14	23	43	10	26	7	48	16

Periode en voornaamste aktiviteiten	Algemene steekproef (%)	O.A.	G.A.	L.B.	Mk.B.	K.P.	L.&T.	Z.A.H.	O.&V.B.	Gep.
<i>Zondagvoormiddag - Zomer</i>										
Kerkbezoek	326	286	346	306	312	311	447	206	383	429
Beroepsbezigheden	80	22	31	36	60	—	233	300	96	36
Herbergbezoek	69	78	105	67	42	75	60	56	43	64
Wandelen en fietsen	59	65	57	52	65	47	20	38	43	129
Niets doen	55	76	39	73	47	104	27	25	32	57
Huishoudelijke hulp	43	46	70	67	42	47	7	13	—	57
Kaartspelen	36	51	26	57	23	9	53	19	—	43
Met de duiven spelen	30	59	44	10	19	—	20	19	11	29
Lezen	26	24	22	21	37	75	—	19	53	7
Uitstapjes auto	26	16	13	36	33	57	13	31	53	14
Schrijfwerk beroep	21	3	4	10	60	9	13	50	74	—
<i>Zondagnamiddag - Zomer</i>										
Uitstapjes auto	215	123	218	230	321	287	168	294	312	104
Wandelen en fietsen	204	251	259	246	163	204	53	92	161	296
Niets doen	134	172	105	93	68	65	237	159	86	200
Op bezoek gaan	108	90	113	120	113	130	214	74	86	59
Naar sport kijken	46	64	54	49	36	28	15	49	43	37
T.V.-kijken	41	72	29	55	41	19	15	12	43	30
Beroepsbezigheden	32	26	8	27	45	19	46	80	11	30
Allerlei v.t.b.	30	28	33	44	32	28	23	18	75	—
Lezen	25	26	13	16	41	74	31	6	22	15
Slapen	13	15	13	5	—	—	61	12	—	15
Kaartspelen	10	5	4	16	—	9	15	—	—	52
<i>Zondagavond - Zomer</i>										
T.V.-kijken	386	442	442	406	359	393	218	329	301	434
Wandelen en fietsen	70	78	83	109	63	45	25	54	84	54
Niets doen	67	67	60	48	58	56	59	81	120	85
Uitstapjes auto	65	44	65	73	87	112	67	67	72	31
Op bezoek gaan	63	47	41	61	73	90	126	74	84	23
Kaartspelen	56	87	28	36	49	11	67	48	12	116
Beroepsbezigheden	48	29	14	24	39	11	235	94	—	31
Lezen	41	20	37	48	53	79	67	20	84	23
Herbergbezoek	38	44	55	36	24	34	8	67	12	31
Allerlei v.t.b.	35	44	28	67	29	34	17	40	48	—
De radio beluisteren	19	20	14	6	10	34	—	17	12	70

ken en tijdschriften lezen, 'helemaal niets doen' of op bezoek gaan. Lagere bedienden tuinieren ook buitengewoon veel, terwijl zij meer dan gemiddeld kaartspelen en auto-uitstapjes maken.

d) De beroepsgroep der bedienden van het middenkader wordt bij zijn weekeindbesteding in het bijzonder gekenmerkt door een zeer grote uithuizigheid. Zowel 'op bezoek gaan' als 'uitstappen met de auto' werden veel meer dan gemiddeld vermeld. Zij besteden hun weekeinde ook in talrijke gevallen aan schrijf- en administratief werk dat met hun beroep verband houdt. De lektuur van boeken en tijdschriften en het verrichten van boodschappen zijn meer dan gemiddelde activiteiten van bedienden van het middenkader.

e) De weekeindbesteding van het kaderpersoneel onderscheidt zich inhoudelijk vrij sterk van de algemeenheid van de steekproefbevolking. Het voornaamste verschilpunt sluit nauw aan bij een kenmerk dat ook bij de bedienden van het middenkader werd waargenomen, namelijk een sterke uithuizigheid. Dit behelst vooral de activiteiten 'op bezoek gaan' en 'uitstapjes met de auto'.

Een tweede zeer belangrijk onderscheid tussen de weekeindbesteding van het kaderpersoneel en de algemeenheid van de steekproefbevolking bestaat in de veel hogere frekwenties van de activiteit 'boeken en tijdschriften lezen'.

f) Geen enkele beroepsgroep wijkt in zo sterke mate van de algemene verhoudingen inzake weekeindbesteding af als de groep van land- en tuinbouwers. Het overzicht van de weekeindbesteding van deze beroepsgroep kan zelfs tot de zondagbesteding beperkt worden. Immers de zaterdag is inhoudelijk quasi volledig aan een gewone arbeidsdag gelijk te stellen. De zondag geeft echter nog merkwaardige afwijkingen te zien van het algemene bestedingsschema.

De beroepsbezigheden worden nog zeer frekvent aangehaald. De landbouwers gaan op zondag zeer vaak op bezoek, en ook het kaartspel wordt nog druk beoefend. Zij gaan in groter aantal dan gemiddeld naar de kerk en ook boeken en tijdschriften lezen doen zij op zondag veelvuldiger dan gemiddeld.

g) Zelfstandige ambachtslieden en handelaars besteden gedurende het weekeinde eveneens heel veel tijd aan beroepsbezigheden. Ook

het schrijf- en administratief werk voor het beroep neemt een groot deel van het weekeinde in beslag.

Een tweede karakteristiek dat het weekeinde van zelfstandige ambachtslieden onderscheidt is 'helemaal niets doen'.

Wanneer zij daartoe de mogelijkheid zien, gaan ambachtslui en handelaars echter veelvuldiger dan gemiddeld buitenshuis ontspanning zoeken; dat is bijvoorbeeld het geval op zondagnamiddagen en op zomerse zondavonden.

h) Voor de meeste ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen begint het 'vrije' weekeinde pas op zaterdagavond. Beide beroepsgroepen zijn immers in zeer sterke mate benomen door beroepsverplichtingen of door taken die met het beroep verband houden, zoals allerlei schrijf- en administratief werk.

Ondernemers en beoefenaars van vrije beroepen gebruiken het weekeinde ook zeer vaak en veel meer dan gemiddeld voor de lektuur van boeken en tijdschriften alsook voor auto-uitstapjes. Zij overtreffen hierin zelfs nog het kaderpersoneel dat zich eveneens als een beroepsgroep van typische 'eendagstoeristen' liet karakteriseren. Ondernemers en vrije beroepen gaan ook vaak op bezoek en laten zich bovendien kenmerken door veel 'wandelen en fietsen'.

Op het weekeinde zijn zij als een 'uithuizige' beroepsgroep te karakteriseren, maar de avonden van het weekeinde worden toch meer dan gemiddeld aan pedagogische en familiale taken gewijd, waarvoor de tijd blijkbaar ontbreekt tijdens de werkdagen.

i) Gepensioneerden, langdurig zieken en werklozen. Voor deze groep van niet-beroepsactieve personen heeft het weekeinde vanzelfsprekend niet hetzelfde karakter als voor beroepsactieven. Hun weekeindbesteding wijkt er dan ook sterk van af. De hoofdkarakteristiek van het weekeinde bij ouden van dagen, zieken en werklozen is zijn uitgesproken passieve inhoud. 'Helemaal niets doen' wordt zeer vaak vermeld. Anderzijds wordt ook veel gewandeld of gefietst, en wordt het kaartspel druk beoefend. In gezinnen van oude mensen worden veel huishoudelijke taken gezamenlijk door beide echtgenoten uitgevoerd. Zij wonen meer dan gemiddeld de kerkelijke diensten bij, bekijken meer dan gemiddeld de T.V.-programma's, lezen veelvuldiger de krant en men treft ze wellicht ook meer in de herberg aan.

hoofdstuk IV drie belangrijke aspecten van de weekeindbesteding

INLEIDING

Bij het doornemen van de teruggekomen vragenformulieren, bij de kodifikatie van de gegevens en bij het opmaken en interpreteren van de diverse tabellenreeksen is geleidelijk het vermoeden gegroeid dat naast de primaire factoren ook verschillende secundaire factoren ertoe bijdragen het vrijetijdspatroon der gezinnen gestalte te geven.

Onder de primaire factoren zou men het woonmilieu, de socio-professionele status, de leeftijd, het onderwijspeil en het gezinstype kunnen rekenen (en wellicht nog andere).

Secundaire factoren zijn zulke die, hoewel slechts op onrechtstreekse wijze met de eerste verband houdend, toch van doorslaggevende betekenis blijken voor het gehele vrijetijdsgedrag. In de praktijk doet het er echter weinig toe of de factoren als primair dan wel als secundair worden omschreven.

Als de belangrijkste secundaire factoren kan men vermoedelijk het tuinbezit en het autobezit vermelden. Beide geven vaak aanleiding tot typische vrijetijdspatronen (de tuin voornamelijk op zaterdag, de auto gedurende het hele weekeinde maar vooral op zondagnamiddag). Het lijkt dan ook aangewezen even aandacht te besteden aan de weerslag van het tuinbezit op de weekeindbesteding en aan de meest markante verschilpunten in het weekeindgedrag van gemotoriseerde en niet-gemotoriseerde gezinnen. Een ander aspect van de weekeindbesteding dat even nader belicht wil worden is het kustbezoek. De kust is voor nagenoeg alle Westvlaamse gezinnen in een dag-uitstap bereikbaar, hetzij per auto, hetzij met publieke vervoermiddelen en zelfs met de fiets. Het belang van de kustzone als weekeindrekreatiegebied voor West-Vlaanderen zal dan ook van naderbij worden nagegaan, voornamelijk echter met het oog op deze aspecten die belangrijk kunnen zijn voor de planning en inhoudelijke vormgeving van gebeurlijk op te richten recreatiegebieden buiten de kuststrook.

I. HET TUINBEZIT EN DE WIJZE WAAROP HET WEEKEINDE WORDT DOORGEBRACHT

A. *Algemeen*

Voor een zeer groot gedeelte van de Westvlaamse bevolking is de eigen tuin de vrijetijdsruimte bij uitstek. Voor het grootste gedeelte onder hen betekent de eigen tuin niet enkel een vrijetijdsruimte, maar is deze tevens een bron van inkomsten in natura, omdat gebleken is dat de meerderheid dezer tuinen geheel of ten dele als nutstuin worden opgevat. Zo is het te verklaren dat 'tuinieren' op zaterdagnamiddagen tijdens de zomer voor de grootste groep der gezinshoofden de meest frekwente bezigheid uitmaakt. Ook tijdens de andere weekeindperiodes is tuinieren nog een veelvuldig vermelde bestedingswijze. Men mag hieruit afleiden dat het al dan niet beschikken over een tuin op indringende wijze het gehele vrijetijdspatroon gedurende het weekeinde kan beïnvloeden. Het vermoeden bestaat tevens dat de siertuin terzake niet geheel met de nutstuin kan worden gelijkgesteld.

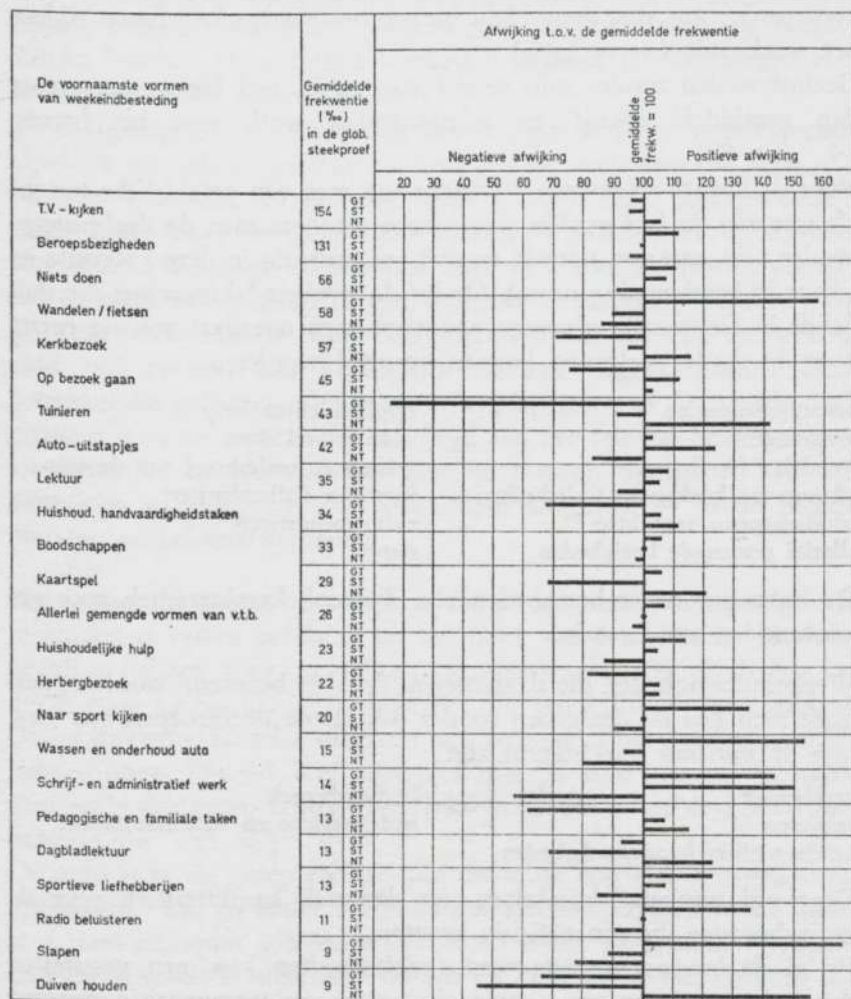
Om in dit belangrijke aspekt van de weekeindbesteding enig inzicht te bereiken wordt in grafiek II.7 een overzicht gegeven van de meest vermelde weekeindbezigheden die, winter en zomer en zaterdag en zondag dooreengenomen, in de steekproef werden waargenomen. De gemiddelde frekwenties die voor iedere activiteit werden genoteerd, werden in pro mille omgezet, zodat telkens de vergelijking kan worden gemaakt met de deelgroep die niet over een tuin beschikt, met de deelgroep die over een siertuin beschikt en met de deelgroep die over een utilitaire tuin beschikt.

In grafiek II.7 wordt uitgegaan van de gemiddelde frekwentie die voor iedere activiteit werd waargenomen in de gehele steekproef (= index 100). De lengte van de daaruit vertrekkende staven toont duidelijk aan in welke deelgroep hogere of lagere gemiddelde frekwenties worden waargenomen.

Men kan op deze wijze karakteristieke verschillen waarnemen tussen de deelgroepen die al dan niet over een tuin beschikken alsook tussen de beide deelgroepen die respectievelijk over een siertuin en een nutstuin beschikken.

GRAFIEK II.7 : *Overzicht van de meest beoefende vormen van weekendbesteding bij de naar tuinbezit ingedeelde gezinshoofden; W.E.S.-enquête, 1967.*

Legende : GT : geen tuin
ST : siertuin
NT : nutstuin

Men kan vooral vaststellen dat de gezinshoofden die *geen tuin* bezitten (zoals vaak voorkomt onder zelfstandige ambachtslieden en vrije beroepen) meer dan gemiddeld beroepsbezigheden beoefenen tijdens het weekeinde (+ 11,5 %).

Gezinshoofden zonder tuin verrichten ook in veel frekwentere mate dan gemiddeld schrijf- en administratief werk voor het beroep (+ 42,9 %).

Voor de meeste weekeindactiviteiten kan men een geleidelijke toe- of afname van de frekwenties waarnemen wanneer men de deelgroepen zonder tuin, met een siertuin en met een nutstuin in deze volgorde na elkaar in beschouwing neemt. Onder de weekeindactiviteiten die duidelijk in frekwentie afnemen naarmate men overgaat van de eerste naar de derde deelgroep kunnen vermeld worden :

beroepsbezigheden	huishoudelijke hulp
niets doen	naar sport kijken
wandelen en fietsen	wassen en onderhoud van de auto
lektuur van boeken en tijdschriften	sportieve liefhebberijen
boodschappen verrichten	radio beluisteren
allerlei gemengde bezigheden	slapen.

De bovengenoemde bezigheden zijn dan ook karakteristiek voor gezinshoofden zonder tuin.

Weekeindbezigheden die daarentegen drukker beoefend worden naarmate men van de deelgroep zonder tuin in de deelgroepen *met siertuin of nutstuin* terechtkomt zijn :

kerkbezoek	herbergbezoek
tuinieren	pedagogische en familiale taken.
huishoudelijke handvaardigheden	

Deze vijf weekeindactiviteiten zijn dan ook karakteristiek voor de gezinshoofden die een nutstuin bezitten.

Bij al de bovengenoemde weekeindactiviteiten kan men vaststellen dat de bezitters van een siertuin als 't ware een tussenpositie innemen tussen de beide extremen die ofwel in het geheel geen tuin hebben, ofwel een utilitaire tuin uitbaten.

Siertuinbezitters onderscheiden zich vooral door de volgende activiteiten : meer dan beide andere deelgroepen gaan zij tijdens het weekeinde op bezoek, zij maken meer auto-uitstapjes en verrichten meer

schrijf- en administratief werk voor beroep of zaak. Zij onderscheiden zich ook nog door het feit, dat ze minder naar de T.V.-programma's kijken, minder kaartspelen, minder het dagblad lezen en minder duiven houden. Deze laatste weekeindbezigheid is daarentegen zeer kenmerkend voor nutstuinbezitters.

De deelgroep der gezinshoofden met siertuin vertoont voor bepaalde aspecten een zekere gelijkgerichtheid met de deelgroep die geen tuin bezit en wel door het feit dat beide groepen meer dan gemiddeld 'niets doen', meer dan gemiddeld boeken en tijdschriften lezen, meer dan gemiddeld schrijf- en administratief werk voor het beroep verrichten en meer dan gemiddeld een sportieve liefhebberij beoefenen tijdens het weekeinde. In beide deelgroepen wordt ook min dan gemiddeld tijd besteed aan kerkbezoek en aan dagbladlektuur. Deze betrekkelijke gelijkheid tussen het vrijetijdspatroon in deze beide deelgroepen is onder meer toe te schrijven aan het feit dat beide groepen als stedelijke en verstedelijkte groepen kunnen beschouwd worden. Siertuinen worden meer dan gemiddeld aangetroffen in de hogere beroeps- en inkomensgroepen.

Het is dan ook niet te verwonderen dat er een sterke samenhang weer te vinden is tussen autobezit en het bezit van een siertuin. Siertuinbezitters hebben voor 70 % een personenwagen. Dit is slechts het geval voor 54 % der gezinshoofden die een utilitaire tuin hebben. Onder de ondervraagden die geen tuin bezitten is het autobezit slechts lichtjes hoger (55 %). De uitstapjes met de auto zijn in de laatstgenoemde deelgroep echter veel frekwenter dan in de deelgroep met nutstuin (+ 19,1 %).

De auto is in de groep zonder tuin duidelijk ook een 'ontspanningsinstrument'. Een en ander verklaart dus ten dele de frekwentie waarmee 'auto-uitstapjes' worden ondernomen in elk der drie deelgroepen. Ook de frekwentie waarmee 'wassen en onderhoud van de auto (en bromfiets)' voorkomt is symptomatisch voor de sociale status in de drie deelgroepen. Deze bezigheid is uiteraard het minst verspreid in de groep die in de geringste mate over auto's beschikt (de nutstuinbezitters). Deze bezigheid wordt het meest beoefend in de groep die geen tuin bezit; niet omdat het autobezit daar het hoogst is, maar omdat deze groep gezinshoofden *zelf* voor de karwei van het

autowassen moet instaan. In de groep der siertuinbezitters *laat* een grote groep de auto wassen.

Met de bezitters van een siertuin hebben de nutstuinbezitters gemeen dat zij meer dan gemiddeld handvaardigheidstaken in de doe-het-zelf-sfeer beoefenen, en tijdens het weekeinde meer dan gemiddelde aandacht besteden aan pedagogische en familiale taken. In beide groepen wordt ook meer naar de kerk, meer op bezoek, en meer naar de herberg gegaan dan bij diegenen die geen tuin hebben.

In beide groepen van tuinbezitters wordt daarentegen min dan gemiddeld gewandeld of gefietst en wordt min dan gemiddeld tijd besteed aan het wassen en onderhouden van de auto; er worden minder beroepsactiviteiten verricht en er wordt veel minder naar sportevenementen gekeken dan bij de gezinshoofden zonder tuin.

Het gebruiken van de tuin voor de verwerving van een inkomen in natura is, zoals reeds werd verduidelijkt, in het bijzonder gebruikelijk op het platteland en in de lagere beroeps- en inkomengroepen.

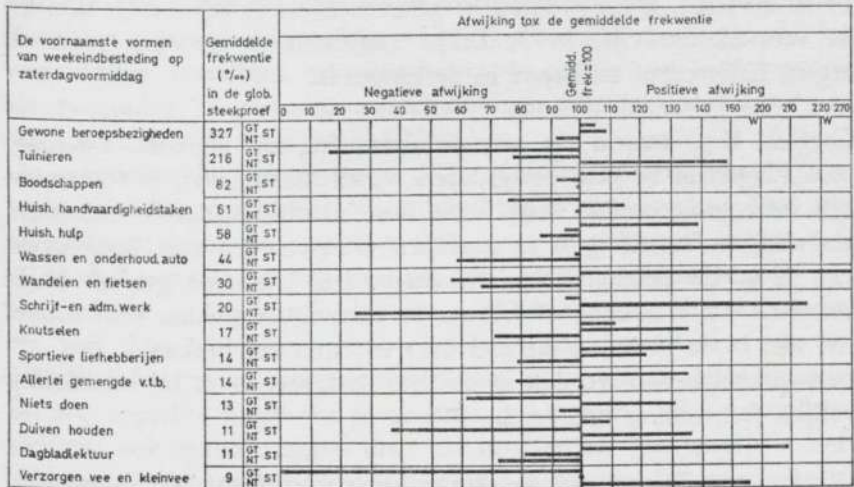
Het hoeft wel niet te worden beklemtoond dat de zoëven geschetste 'vrijetijdspatronen' niet uitsluitend kunnen worden toegeschreven aan het al dan niet aanwezig zijn van een tuin c.q. de aard van deze tuin. De tuin is alleen één der belangrijke elementen die het vrijetijdspatroon fatsoeneren. Het was derhalve nuttig dit patroon even vanuit de optiek van het tuinbezit te belichten, vooral ook omdat tuinbezit en stedelijkheid twee elkaar ten dele uitsluitende begrippen zijn, zodat de relatie tussen tuinbezit en vrijetijdsbesteding ook een verhelderend licht werpt op de relatie 'stedelijkheid en vrijetijdsgedrag'. Het is vanuit dezelfde optiek ook nuttig de twee weekeindperiodes die voornamelijk voor tuinieren worden gebruikt even nader te belichten, met name de zaterdagvoor- en -namiddag tijdens de zomer.

B. *De zaterdag als tuindag*

De grafieken II.8 en II.9 stellen de voornaamste bestedingsvormen voor op zaterdagvoor- en -namiddag bij de gehele steekproefbevolking en bij elk der drie naar tuinbezit onderscheiden deelgroepen.

Grafiek II.8 laat duidelijke verschillen inzake weekeindbesteding zien tussen de beide deelgroepen die over een tuin beschikken. Siertuin-

GRAFIEK II.8 : *De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdagvoormiddag tijdens de zomerperiode bij gezinshoofden die naar tuinbezit en naar de aard van hun tuin worden onderscheiden; W.E.S.-enquête, 1967.*

Legende : GT : geen tuin
ST : siertuin
NT : nutstuin

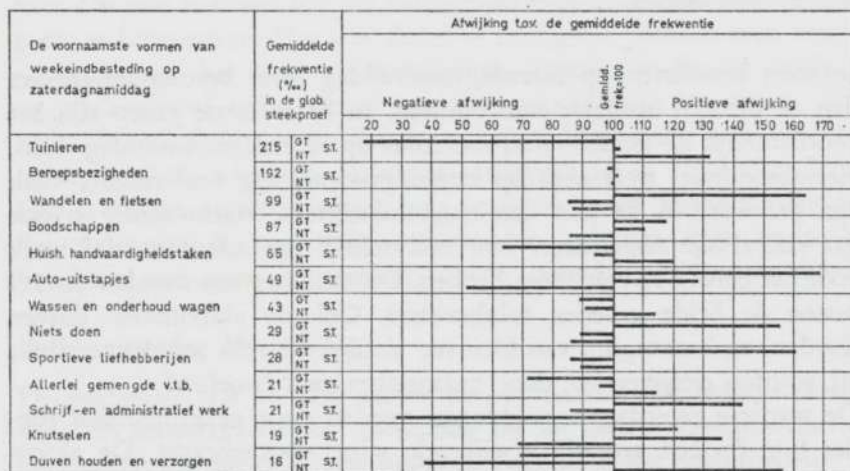
bezitters beoefenen op zaterdagvoormiddag meer beroepsbezigheden dan zij die een utilitaire tuin bezitten. In deze laatste groep zijn het voornamelijk de landbouwers die zulks op zaterdagvoormiddag doen. Siertuinbezitters treft men op zaterdagvoormiddag veel minder vaak aan het werk in de tuin dan nutstuinbezitters. Merkwaardig is ook dat vooral siertuinbezitters nog veel schrijf- en administratief werk voor het beroep te verrichten hebben. Dit duidt op een standenverschil tussen de beide groepen tuinbezitters. Ook de activiteiten 'duiven houden' en 'verzorging van kleinvee' duiden op zulk standenverschil ; zij worden overwegend door nutstuinbezitters beoefend.

De zomerse zaterdagvoormiddagen worden door gezinshoofden zonder tuin op een grondig afwijkende wijze doorgebracht. De activiteiten die in deze deelgroep een veel grotere frekwentie noteren dan in de beide tuinbezittende groepen zijn o.m. : boodschappen doen (97 p.d. tegenover respectievelijk 74 en 81 p.d.), wassen en onder-

houden van de auto (93 p.d. tegenover respectievelijk 43 en 26 p.d.), huishoudelijke hulp verlenen (81 p.d. tegenover respectievelijk 55 en 50 p.d.), wandelen en fietsen (81 p.d. tegenover respectievelijk 17 en 20 p.d.). Deze activiteiten behoren in de groep zonder tuin tot de voornaamste vijf. In de beide tuinbezittende groepen staan ze ergens halfweg of onderaan in de rangorde.

Grafiek II.9, waarin de weekeindbesteding op zomerse zaterdagmiddagen in de drie deelgroepen wordt samengevat, is voornamelijk interessant omdat eruit blijkt hoe uiterst belangrijk 'tuinieren' als weekeindbesteding is in gezinnen die over een tuin beschikken. Het is er de belangrijkste bestedingswijze. Uit deze grafiek blijkt eveneens dat wandelen of fietsen de vervangbezigheden voor tuinieren zijn in de gezinnen die niet over een tuin beschikken. Beroepsbezigheden worden in de drie deelgroepen in bij benadering gelijke frekwenties beoefend.

GRAFIEK II.9: *De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdagmiddag tijdens de zomerperiode bij gezinshoofden die naar tuinbezit en naar de aard van hun tuin worden onderscheiden; W.E.S.-enquête, 1967.*

Legende: GT : geen tuin
ST : siertuin
NT : nutstuin

De auto-uitstapjes op zaterdagmiddag zijn evenwel weer veel belangrijker in de gezinnen waar geen tuin voorhanden is, dan in beide andere deelgroepen (83 p.d. tegenover 63 en 25 p.d.). Dat is ook het geval met de inhoudloze weekeindbesteding 'helemaal niets doen' (45 p.d. tegenover 26 en 25 p.d.). Men kan aannemen dat het veelvuldiger verrichten van boodschappen, zowel op zaterdagvoor- als -namiddag, in gezinnen zonder tuin ten dele tegemoet komt aan een sterke behoefte om 'eruit' te zijn.

De gekumuleerde frekwenties voor de activiteiten 'wandelen of fietsen', 'boodschappen doen' en 'auto-uitstapjes' op zomerse zaterdagmiddagen bedragen respectievelijk 243 p.d., 184 p.d. en 347 p.d. in de deelgroepen met een siertuin, een nutstuin en zonder tuin.

De veel hogere frekwenties bij niet-tuinbezitters voor alle activiteiten die aan deze ontsappingsbehoefte beantwoorden, duiden op een onmiskenbaar tekort aan 'vrijtijdsruimte' in en om de eigen woning. Bij een beperkte groep wordt de lichaamsbeweging bij het tuinieren wellicht ook gesubstitueerd door de beoefening van sportieve liefhebberijen, die onder niet-tuinbezitters een hogere frekwentie behalen dan onder gezinshoofden die wel over een tuin beschikken (45 p.d. tegenover 24 en 25 p.d.).

Het mag merkwaardig genoemd worden dat het aantal gezinshoofden die 'niets doen' op zaterdagmiddag bij benadering gelijk is aan het aantal dat zich met sportieve liefhebberijen inlaat. Dit is zowel het geval voor diegenen die een siertuin, als voor diegenen die een nutstuin of helemaal geen tuin hebben.

Aangezien de gezinnen die niet over een tuin beschikken doorgaans terug te vinden zijn bij diegenen die een geringe buurtschapsonafhankelijkheid kennen, is het ook weer te verklaren dat de beoefening van huishoudelijke handvaardigheden er veel geringer is, en dat ook de bezigheid 'knutselen' er niet tot de voornaamste kan worden gerekend. Men is tenslotte toch nog verrast over het aantal gezinshoofden zonder tuin dat niettemin op zaterdagmiddag tuiniert. Dat moet dan gebeuren in een tuin van buren, vrienden of familieleden of gebeurlijk op een stuk bouwgrond dat ergens, ver van de woning 'aangelegd' wordt. Dit kan als een supplementaire aanduiding gelden voor de grote betekenis van de tuin als partikulier vrijetijdsmilieu. Er kan hier reeds worden vooruitgelopen op hetgeen verder nog zal worden

behandeld, namelijk dat 61 ondervraagde gezinshoofden als hun voornaamste 'materiële' behoefte voor de vrije tijd 'een eigen tuin' hebben opgegeven¹¹. Zij maken 23,5 % uit van alle gezinshoofden zonder tuin.

2. HET AUTOBEZIT EN DE WEEKEINDBESTEDING

Het is herhaaldelijk in deze studie naar voren gekomen dat het bezit van een personenwagen in de diverse bevolkingslagen (naar inkomen, beroep, enz. onderscheiden) niet op gelijke wijze is verdeeld. Aangezien nu de uithuizigheid voor bepaalde periodes van het weekeinde een zeer kenmerkend verschijnsel is gebleken, loont het de moeite om in een kort bestek de verschillen na te gaan tussen de weekeindbesteding bij gemotoriseerde en die bij niet-gemotoriseerde gezinnen.

Door de gemiddelde frekwentie te berekenen waarmee een reeks activiteiten gedurende de onderscheiden periodes van het weekeinde (winter en zomer) beoefend worden, was het mogelijk een algemene rangorde op te stellen van alle beoefende activiteiten.

Deze algemene rangorde ziet er voor de voornaamste weekeindbezigheden als volgt uit (frekwenties in pro mille) :

1. Het T.V.-programma bekijken (154 ‰)
2. Gewone beroepsbezigheden (131 ‰)
3. Helemaal niets doen (66 ‰)
4. Wandelingen of fietstochtjes maken (58 ‰)
5. Kerkbezoek (57 ‰)
6. Op bezoek gaan (45 ‰)
7. Tuinieren (43 ‰)
8. Uitstapjes met de auto (42 ‰)
9. Boeken en tijdschriften lezen (35 ‰)
10. Huishoudelijke handvaardigheidstaken beoefenen (34 ‰)
11. Boodschappen doen (33 ‰)
12. Kaartspelen (29 ‰)
13. Allerlei gemengde vormen van vrijetijdsbesteding (26 ‰)

¹¹ Zie deel III, hoofdstuk I, 3.

14. Huishoudelijke hulp verlenen (23 %)
15. Herbergbezoek (22 %)
16. Naar sport kijken (20 %)
17. Wassen en onderhouden van de auto (15 %)
18. Schrijf- en administratief werk voor het beroep (14 %)
19. Pedagogische en familiale taken (13 %)
19. Het dagblad lezen (13 %)
19. Sportieve liefhebberijen (13 %)

Worden nu voor de voornaamste van deze weekeindactiviteiten ook de gemiddelde frekventies berekend onder de autobezitters en de niet-gemotoriseerde ondervraagden, dan blijken zich tussen beide groepen een aantal opvallende verschillen voor te doen.

Deze verschillen kunnen het gemakkelijkst gekwantificeerd worden voorgesteld bij middel van dispariteiten. Wanneer de waargenomen frekventie in de gehele steekproef aan 100 wordt gelijkgesteld, en de frekventie in de beide deelgroepen op deze basis omgerekend, dan drukt het verschil tussen deze dispariteitsindexcijfers en 100 de dispariteit (in procenten) uit.

De activiteiten die autobezitters gedurende het weekeinde in veel frekwentere mate beoefenen dan gemiddeld zijn :

- uitstapjes maken met de auto (+ 57,1 %);
- schrijf- en administratief werk voor het beroep (+ 50,0 %);
- wassen en onderhouden van het voertuig (+ 46,7 %);
- gewone beroepsbezigheden (+ 29,8 %);
- op bezoek gaan (+ 20,0 %);
- pedagogische en familiale taken (+ 15,4 %).

Uiteraard zijn dit dus ook de activiteiten die niet-gemotoriseerden gedurende het weekeinde minder dan gemiddeld beoefenen.

De aard van sommige activiteiten die voornamelijk door autobezitters worden uitgeoefend, laat zien dat het aandeel der zelfstandigen onder de autobezitters zeer groot is. Dat kan worden afgeleid uit het hoger aandeel van het schrijf- en administratief werk en de beroepsbezigheden in de weekeindbesteding. Uiteraard maken vooral autobezitters gebruik van de wagen om er uitstapjes mee te maken ; de

anderen kunnen dit alleen als passagiers en derhalve wel veel minder frekwent. De auto bevordert eveneens het op-bezoek-gaan.

Dat autobezitters gedurende het weekeinde meer dan gemiddeld aandacht besteden aan familiale en pedagogische taken heeft weinig met de auto te zien, maar veel meer met het grote aandeel der zelfstandige beroepsgroepen onder de autobezitters.

Men heeft hoger immers kunnen vaststellen dat deze zelfstandigen 's avonds na de dagtaak weinig tijd besteden aan deze familiale taken, maar meer dan gemiddeld gedurende het weekeinde.

De bezigheden die gedurende het weekeinde meer dan gemiddeld door niet-gemotoriseerde gezinnen worden beoefend zijn :

wandelingen of fietstochtjes (+ 56,9 %) ;
 kaartspelen (+ 51,7 %) ;
 het dagblad lezen (+ 46,1 %) ;
 huishoudelijke hulp (+ 39,1 %) ;
 tuinieren (+ 30,2 %) ;
 helemaal niets doen (+ 27,3 %) ;
 huishoudelijke handvaardigheidstaken (+ 23,5 %) ;
 boeken en tijdschriften lezen (+ 20,0 %) ;
 naar sport kijken (+ 10,6 %) ;
 het T.V.-programma bekijken (+ 9,1 %) ;
 herbergbezoek (+ 9,1 %).

Van deze activiteiten bereiken er vier een frekwentie van meer dan 50 p.d. onder niet-gemotoriseerden, namelijk het T.V.-programma bekijken (168 p.d.), wandelingen en fietstochtjes maken (91 p.d.), helemaal niets doen (84 p.d.) en tuinieren (56 p.d.).

Aangezien de algemene verspreiding van de auto thans nog niet doorgedrongen is in deze beroepsgroepen die zich in het bijzonder lieten karakteriseren door bepaalde der zoëven opgesomde bezigheden, is het niet overal even duidelijk waar de invloed van de sociale klassen ophoudt en waar de invloed van het autobezit begint. Het is echter zo goed als vaststaand dat het autobezit het wandelen of fietsen rechtstreeks doet afnemen, alsook in het algemeen — althans tijdens het weekeinde — alle thuis beoefende bezigheden zoals tuinieren, dag-

bladlektuur, huishoudelijke hulp, helemaal niets doen, handvaardigheidstaken, lektuur van boeken en tijdschriften, T.V.-kijken. Het autobezit remt vermoedelijk ook sommige door het gezinshoofd individueel beoefende buitenhuisactiviteiten af, zoals het herbergbezoek, het kaartspelen (in de herberg) en 'naar sport kijken' (voetbalmatchen vooral). Alles wijst er dus op dat het autobezit de familiale week-eindbesteding bevordert; echter niet binnens- maar wel buitenshuis. Slechts een paar belangrijke vormen van week-eindbesteding blijven door het autobezit onaangetast, waaronder 'kerkbezoek' en 'boodschappen verrichten'.

Het is duidelijk dat de invloed van het autobezit op de week-eindbesteding het best kan worden opgemeten tijdens de periodes van het weekeinde die voor nagenoeg iedereen als 'vrije tijd' kunnen worden beschouwd. Zulke periode is zonder twijfel de zondagnamiddag. Op zomerse zondagnamiddagen vooral is het auto-gebruik in functie van de vrijetijdsbesteding het meest intensief.

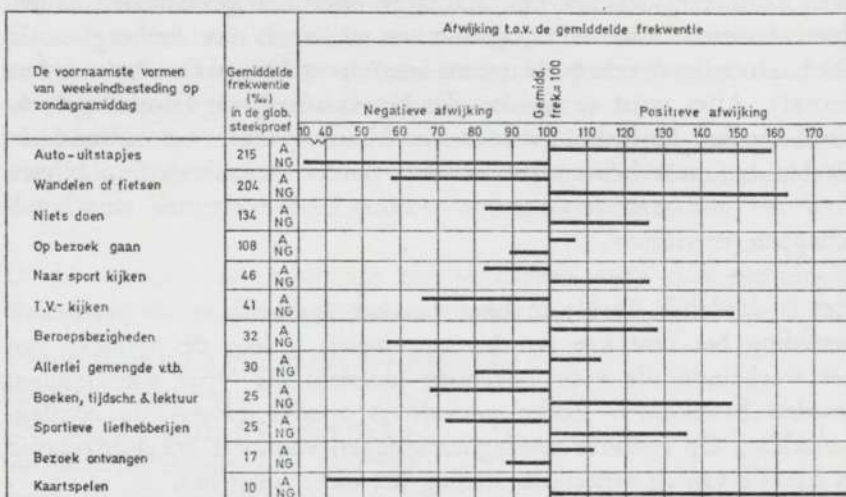
Daarom zal aan de hand van grafiek II.10 worden nagegaan door welke bestedingswijze autobezitters zich in het bijzonder van niet-autobezitters onderscheiden.

Onder de tien het meest frekwent beoefende vormen van week-eindbesteding op zondagnamiddag bij autobezitters zijn er negen die ook bij niet-gemotoriseerden tot de tien voornaamste bezigheden behoren. De enige uitzondering is 'bezoek ontvangen' die bij niet-gemotoriseerden niet tot de voornaamste tien behoort. Daartegenover staat bij de niet-gemotoriseerden: 'boeken en tijdschriften lezen' (zesde in rang) en 'kaartspelen' (tiende rang op gelijke hoogte met beroepsbezigheden).

Op grafiek II.10 valt af te lezen in welke mate de verschillende activiteiten in beide deelgroepen minder of meer worden beoefend dan gemiddeld in de gehele onderzochte bevolking.

A fortiori zijn deze verschillen nog groter tussen de beide deelgroepen. Gemotoriseerden maken uiteraard veel meer auto-uitstapjes op zondagnamiddag dan niet-gemotoriseerden (+ 1.329 %). Zij gaan meer op bezoek (+ 18 %) en ontvangen meer bezoek (+ 27 %). Zij beoefenen veel meer beroepsbezigheden (+ 128 %) en beoefenen meer zo-

GRAFIEK II.10 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zondagnamiddag tijdens de zomerperiode bij gezinshoofden die over een auto beschikken en bij niet gemotoriseerden; W.E.S.-enquête, 1967.

Legende : A : gemotoriseerd (auto)
NG : niet gemotoriseerd (inclusief bromfietsen e.d.)

genoemde 'gemengde en gevarieerde vormen van vrijetijdsbesteding' (+ 42 %).

Daartegenover staat dat niet-gemotoriseerde gezinshoofden de volgende activiteiten op zomerse zondagnamiddagen meer beoefenen dan diegenen die wel over een personenwagen beschikken :

- wandelen of fietsen (+ 182 %);
- helemaal niets doen (+ 52 %);
- T.V.-kijken (+ 126 %);
- naar sport kijken (+ 53 %);
- sportieve liefhebberijen (+ 89 %);
- boeken en tijdschriften lezen (+ 118 %);
- kaartspelen (+ 350 %).

De beide laatstgenoemde activiteiten komen bij autobezitters niet eens onder de tien voornaamste voor op zomerse zondagnamiddagen. Dit overzicht wijst duidelijk uit dat de auto op ingrijpende wijze de vrijetijdsbesteding beïnvloedt, in het bijzonder ook tijdens deze perio-

des van het weekeinde waarin de beroepsverplichtingen voor de zeer grote meerderheid van de bevolking geen direkte invloed uitoefenen op het vrijetijdsgedrag.

3. HET KUSTBEZOEK ALS DAGUITSTAP

A. *Algemeen*

De 'kust' is voor de Westvlamingen duidelijk het weekeinddoel bij uitstek.

Slechts een vijfde van de ondervraagde gezinshoofden (303 op 1.429) verklaren met hun gezin nooit een uitstap naar de kust te ondernemen. 126 gezinnen komen heel zelden naar de kust (8,8 %). De overige gezinnen kan men tot de regelmatige kustbezoekers rekenen, zij het dan dat 159 ondervraagde gezinshoofden (11,1 %) de kuststrook bewonen en 224 (15,7 %) slechts één- of tweemaal per seizoen de kust bezoeken.

617 gezinnen of 43,2 % van de gehele steekproef komen per seizoen tenminste driemaal naar de kust.

Nagenoeg al deze gezinnen hebben een badplaats die zij bij voorkeur opzoeken. Het is belangrijk te weten wat deze mensen ertoe aanzet deze of gene badplaats bij voorkeur te gaan opzoeken, wanneer zij naar de kust komen.

Vanuit toeristisch-ekonomisch standpunt wordt immers de vraag gesteld of de eendagstoeristen — en dat zijn de meeste Westvlaamse gezinnen wel — voor het kusttoerisme als ekonomische sektor, althans in de niet-stedelijke badplaatsen, niet veel meer een schadepost dan een kredietpost betekenen.

Het valt anderzijds niet te loochenen dat de Westvlaamse kust door de Westvlaamse eendagstoeristen in de eerste plaats als 'de kust van de Westvlamingen' wordt beschouwd.

Men kan aannemen dat iedere Westvlaamse toerist die naar de kust trekt — om het even in welke badplaats — dit voornamelijk doet omwille van algemene motieven als baden, zonnebaden en vooral 'er eens uit zijn' en 'in een vakantiesfeer vertoeven'.

TABEL II.15: *De motivering van de badplaatskeuze bij de Westvlaamse eendagstoeristen en dagrecreanten aan de kust; W.E.S.-enquête, 1967.*

	Omschrijving der motieven (waarom een bepaalde badplaats de voorkeur geniet)										
	Rangorde der motieven naar geografische streek en aantal vermeldingen per motief										
	Totale steekproef (a)		uit Noord- West- Vlaanderen		uit Midden- West- Vlaanderen		uit Zuid- West- Vlaanderen				
R	Aantal per motief	R	Aantal per motief	R	Aantal per motief	R	Aantal per motief	R	Aantal per motief	R	Aantal per motief
Rust, kalmte, stilte	1	122	3	31	2	46	1	45			
De duinen	2	119	4	29	1	51	3	39			
De combinatie van meerdere natuurlijke elementen zoals zee, strand, duin, (bos) en gezonde lucht	3	117	1	36	3	42	3	39			
Het strand	4	109	2	35	4	32	2	42			
De combinatie van meerdere 'man-made'-elementen zoals de dijk, terrasjes, winkelstraten, parken en dgl.	5	66	5	17	5	25	5	24			
Het praktisch motief van de goede bereikbaarheid (nabijheid)	6	36	6	15	11	8	6	13			
De niet nader omschreven eigen 'sfeer' van de badplaats	7	32	10	8	6	15	8	9			
Het vissershaven-karakter van de badplaats	8	30	7	12	9	11	9	7			
De geschiktheid van de badplaats om er met de kinderen te gaan	9	26	17	3	7	12	7	11			
Het element water	10	22	9	10	11	8	14	4			
De (mooie, gezellige, enz.) winkelstraten	11	21	17	3	7	12	10	6			

Het havenhoofd, 'staketsel', 'muur' of 'pier'	12	19	8	11	15	6	16	2
De vakantie-atmosfeer die de bezoeker als het ware inpalmt	12'	19	12	5	10	9	12	5
De gezellige drukte en het gewoel	14	18	11	7	15	6	12	5
De gezonde (zee-)lucht	15	14	24	1	13	7	10	6
De uitdrukkelijk omschreven en aparte 'sfeer' van de voorkeur-badplaats (kampeer-, rijke, familiale, ongekunstelde sfeer...)	16	12	12	5	13	7	—	—
De strandpromenade, de dijk	17	10	12	5	19	3	16	2
De fraaie villa's	18	10	16	4	18	4	16	2
Het 'kosmopolitische' of 'mondaine' element	19	9	12	5	21	2	16	2
Het 'volkse' karakter van de badplaats	20	8	17	3	19	3	16	2
Het Kursaal of Casino	21	7	—	—	15	6	22	1
De groenbekleding en de ruimtelijke aanleg van de badplaats	22	6	17	3	21	2	22	1
Het gunstig prijsniveau tegenover andere badplaatsen	23	6	21	2	23	1	15	3
Allerlei subjectieve motieven (zoals ontsnapping aan het dagelijks milieu en dergelijke)	24	4	21	2	23	1	22	1
Aanwezigheid van een bos	25	3	21	2	—	—	22	1
Eetgelegenheden, cafés, terrasjes	26	3	24	1	23	1	22	1
Kunsttentoonstellingen	27	3	24	1	—	—	16	2
		851		256		320		275

(a) Werden niet in de tabel weerhouden: de gezinshoofden die verklaren een bepaalde badplaats 'uit gewoonte' te bezoeken (12); diegenen die een bepaalde badplaats bewonen, er gewoond hebben of er tevens familieleden komen bezoeken (132), de gezinshoofden die geen bijzonder motief opgeven (151) en diegenen die nooit of zelden de kust bezoeken (272).

Het is daarenboven echter belangrijk te weten waarom men een badplaats boven alle andere prefereert. De secundaire motieven die bij deze keuze een rol spelen zijn de motieven die ook van invloed zullen zijn op de aantrekkingskracht van eventueel op te richten recreatieoord in andere gewesten van de provincie.

Afgezien van (1) de gezinshoofden die nooit of zelden de kust bezoeken, (2) diegenen die een badplaats bewonen of er familieleden komen bezoeken of er zelf hebben gewoond en (3) ook van de kustbezoekende gezinnen die hun voorkeur niet (kunnen) motiveren, geen voorkeur hebben of uit gewoonte handelen, blijven er nog 851 gezinnen op 1.429 die aan een welbepaalde badplaats de voorkeur geven en dit wel om zeer uiteenlopende motieven¹².

Van deze totaalgroep (851 = 100 %) zijn er 122 of 14,3 % die een welbepaalde badplaats opzoeken om er *rust, kalmte en stilte* te zoeken die zij in andere badplaatsen niet (meer) kunnen vinden (tabel II.15). Deze groep eendagstoeristen, tevens de grootste groep, zou vermoedelijk zeer gemakkelijk van het kustbezoek afzien indien zij elders in de provincie — bijvoorbeeld in Provinciale of Rijksdomeinen, in gewestelijke parken, bossen of beschermde landschappen — de gezochte stilte en rust kon vinden in een daartoe uitgerust kader, voorzien van enige elementaire ontvangstakkommodatie.

Een tweede, nagenoeg even belangrijke groep (119), verantwoordt haar badplaatskeuze door de aanwezigheid in bedoelde badplaats van mooie, uitgestrekte of nog ongerepte *duinen*.

Bij een derde groep, die qua aantal de vorige twee dicht benadert (117), is de badplaatskeuze gemotiveerd door de quasi ideale combinatie van *water, strand, duin en gezonde lucht*, een combinatie die lang niet in alle badplaatsen ideaal kan worden genoemd. In sommige gevallen wordt ook de aanwezigheid van een bos vermeld.

¹² Uit de vraag naar de frekwentie van het kustbezoek is gebleken dat 967 gezinnen de kust als potentieel doel voor een weekeinduitstap plegen te weerhouden. Daaronder komen er 841 voor die tenminste eenmaal per seizoen naar de kust komen en 617 die tenminste driemaal per seizoen een badplaats aan de Westvlaamse kust bezoeken.

Een vierde grote groep — nauwelijks kleiner van omvang dan de voorgaande drie — omvat 109 gezinnen die hun badplaatskeuze motiveren door de kwaliteiten van het *strand* in de favoriete kustgemeente (breedte, fijnheid of zuiverheid van het zand, zindelijkheid, enz.).

Deze eerste vier groepen verantwoorden hun voorkeur voornamelijk op grond van 'natuurlijke' rekreatieve elementen. Zij kunnen worden aangevuld met de minder vaak voorkomende gezinnen die de afzonderlijke elementen water, lucht of bos als voornaamste motief aanhalen. Het element 'water' waarvan de kwaliteit in alle badplaatsen ongeveer gelijk wordt geacht, wordt toch nog door 22 gezinshoofden als voornaamste motief voor de keuze van 'hun' badplaats aangehaald. Zij zijn ofwel van oordeel dat de golfslag er kalmer is, of de stromingen minder verraderlijk of dat minder onregelmatigheden in het strandreliëf het baden er aangenamer maken. Enkelen achten het water in 'hun' badplaats minder bezoedeld dan in andere plaatsen aan de kust.

Ook de 'gezonde zeelucht' schijnt voor 14 gezinnen in de steekproef in bepaalde badplaatsen nog gezonder te zijn omwille van de aanwezigheid van bossen of de afwezigheid van dichte bewoningsgebieden of auto-uitlaatgassen.

In 3 gevallen is de aanwezigheid van een bos uitdrukkelijk als voornaamste motief voor de badplaatskeuze aangehaald.

Deze 7 groepen hebben met elkaar gemeen dat voornamelijk 'natuurlijke' elementen de badplaatskeuze bepalen. Samen groeperen zij 506 gezinnen of 59,4 % van de 'gemotiveerde' badplaatsbezoekers uit de steekproef.

Een belangrijke beschouwing valt hieruit af te leiden. Van toeristisch-ekonomisch standpunt uit kan men stellen dat de badplaatsen de kans lopen deze 'eendagstoeristen' als bezoekers te verliezen in de mate waarin hun 'natuurlijke' elementen verdwijnen ten gunste van de verstedelijking.

Vanuit een andere gezichtshoek bekeken kan men aannemen dat onder deze 506 gezinnen een groot aantal potentiële 'wegblijvers' voorkomen, van zodra elders — binnen een behoorlijke straal vanuit de woonplaats der betrokkenen — gelijkaardige 'natuurlijke' rekreatieve

elementen worden aangeboden. Dit is voornamelijk het geval bij degenen die vooral rust, kalmte en stilte zoeken in een badplaats die hen dit tot op heden nog in relatief behoorlijke omstandigheden aanbieden kon.

Zijn de groepen die hun badplaatskeuze verantwoordten op grond van natuurlijke attractie-elementen vrij omvangrijk, dan is veeleer het tegengestelde waar voor de groepen die voornamelijk het man-made-element in hun favoriete badplaats naar waarde schatten.

Zoals tabel II.15 ook uitwijst omvat de grootste groep hiervan slechts 66 gezinnen op 851 (7,7 %). Zij verantwoordten hun badplaatskeuze door de aanwezigheid van een quasi ideale combinatie van artificiële elementen zoals de wandeldijk, de terrasjes, de winkelstraten, de parken en dergelijke. Deze groep komt in de algemene rangschikking naar keuzemotief pas op de vijfde plaats en de afstand tot de voorgaande groep (strand, 109 gezinnen, 12,8 % van het totaal) is zeer groot.

De volgende groep, zesde in de algemene rangschikking (zie tabel II.15) verantwoordt zijn badplaatskeuze door de goede bereikbaarheid vanuit de woonplaats. De groep telt 36 gezinnen. Het feit dat deze groep onder de 27 gerangschikte groepen de zesde rang inneemt, wijst erop dat een groot aantal gezinnen vermoedelijk van kustbezoek zou afzien indien zij in de nabijheid van de woonplaats 'gemakkelijker' te bereiken recreatie-oorden konden aantreffen.

De niet nader omschreven 'eigen sfeer' van de favoriete badplaats wordt als 7e motief voor de badplaatskeuze aangehaald door 32 gezinshoofden.

30 gezinshoofden (8e groep) halen uitdrukkelijk het vissershavens-karakter van de voorkeurbadplaats aan als voornaamste attractiepunt. Met deze beide groepen is het 'sfeer'-element aan de orde gesteld. In dezelfde lijn liggen de motieven van de groepen die de gezelligheid van de winkelstraten (21), de vakantie-atmosfeer (19), de gezellige drukte of het gewoel (18), de kosmopolitische (9) of volkse (8) sfeer van de favoriete badplaats naar voor brengen.

De overige uitdrukkelijk omschreven sfeerelementen (kampeersfeer, rijke, familiale, ongeunstelde sfeer e.a.) groeperen samen nogmaals 12 gezinnen.

Deze acht 'sfeergroepen' tellen samen 149 gezinnen of 17,5 % van de kustbezoekende gezinnen in de steekproef. Aangezien deze gezinnen zeer veel belang hechten aan sfeerelementen is het weinig waarschijnlijk dat zij gemakkelijk van hun uitstapgewoonten af te brengen zijn. Uit de omschrijving der geprefereerde sfeerelementen blijkt bovendien dat deze groep weinig hinder ondervindt van de drukte of het gewoel; integendeel blijkt de mensenmassa veeleer de favoriete sfeer op te roepen. Het gaat hier zonder twijfel om een groep trouwe kustbezoekers.

De enige nog resterende groep die een afzonderlijke vermelding verdient is de groep van 26 gezinnen die een welbepaalde badplaats prefereren omwille van zijn geschiktheid om er met kinderen heen te gaan. Ongetwijfeld zijn er ook zulke gezinnen die het 'strand' of de 'duinen' of het 'water' als hoofdmotief hebben aangegeven met het oog op de geschiktheid van deze elementen om er kinderen te laten spelen.

Deze 9e groep heeft de badplaats echter uitdrukkelijk in functie van de kinderen willen stellen. Men kan aannemen dat ook deze groep gemakkelijk de kust zou laten indien in de nabijheid van de woonplaats geschikte recreatieoordn voor kinderen konden opgericht worden; althans indien de overbezetting van sommige badplaatsen in zulke mate zou toenemen dat een kustbezoek met kinderen erdoor gehinderd wordt.

B. Badplaatskeuze en -motivering in de diverse beroepsgroepen

Hoewel de motivering van de badplaatskeuze in de diverse bevolkingsgroepen niet identisch kan genoemd worden, stelt men toch een sterke gelijkgerichtheid vast.

De vijf voornaamste motieven in de globale steekproef komen ook in praktisch alle beroepsgroepen onder de vijf voornaamste voor. De rangverschillen die men onder deze voornaamste motieven aantreft zijn niet van zulke omvang dat men welbepaalde motiveringen ook met welbepaalde beroepskategorieën kan associëren.

Globaal gezien kan men dan ook vaststellen dat de badplaatskeuze in alle beroepsgroepen voornamelijk gebeurt op grond van de natuur-

lijke attractie-elementen water, strand en duin, gekombineerd met rust en stilte, en ingekaderd in een harmonische uiterlijke vormgeving van de favoriete badplaats.

De ene beroepsgroep ziet dit 'ideaal' nu wel beter gekoncretiseerd in badplaats zus, de andere in badplaats zo.

Zodoende komt men toch tot een zekere sociale karakterisering van de badplaatsen¹³.

Oostende is duidelijk een universele badplaats, die in haast alle beroepsgroepen bij tenminste 15 % der gegadigden de voorkeur geniet. *De Panne* trekt voornamelijk de lagere en de middenklassen van de bevolking aan. *Blankenberge* oefent vooral een grote aantrekkingskracht uit op de lagere inkomengroepen. *Nieuwpoort* oefent, evenals *De Panne*, voornamelijk aantrekkingskracht uit op de lagere beroepsgroepen en op de middengroepen van de Westvlaamse bevolking. *Bredene* oefent de grootste aantrekkingskracht uit op de bedienden van het middenkader en op de beide arbeidersgroepen, die numeriek zo sterk zijn dat zij hun stempel op het karakter van deze badplaats hebben gelegd. *Koksijde* geniet vooral de voorkeur bij de middenklassen van de Westvlaamse bevolking; dat is ook het geval voor *Oostduinkerke*.

Knokke is duidelijk het meest geliefd bij de eendagskustbezoekers onder het kaderpersoneel, de ondernemers en vrije beroepen.

De statistische basis is te eng om ook de andere badplaatsen nog sociaal te karakteriseren.

De attractieve elementen die in de diverse badplaatsen het meest de eendagstoeristen uit het Westvlaamse achterland aanlokken kunnen voor elke badplaats afzonderlijk worden aangehaald.

Onder de 155 gezinshoofden die *Oostende* als voorkeurbadplaats noemen zijn er 27 (17,4 %) die deze keuze verantwoorden op grond

¹³ De eendagstoeristen die vanuit het Belgische binnenland de kust bezoeken, hebben waarschijnlijk een ander voorkeuropatroon dan de Westvlaamse bevolking, omdat de eersten zich vermoedelijk in veel sterkere mate door het verkeersweginpatroon gezien vanuit het binnenland laten leiden. De eendagspoortoerist is terzake sterk gelimiteerd in zijn keuzevrijheid.

van het gehele uiterlijk aanschijn van deze badplaats, 17 (11,0 %) omwille van de eigenschappen van het strand, 15 (9,7 %) omwille van het typisch vissershaven-karakter dat zij in bepaalde stadsdelen terugvinden.

Voor de 144 liefhebbers van *De Panne* gelden voornamelijk de eigenschappen van het duin (18,0 %), het strand (17,4 %) en de ideale combinatie van meerdere natuurlijke elementen (16,7 %).

Blankenberge dankt zijn populariteit bij 73 geënquêteerden voornamelijk aan de eigenschappen van zijn strand (13,7 %), het gehele uiterlijke aanschijn van de badplaats (12,3 %), de eigenschappen van de nabije duinen (11 %), aan de specifieke drukte en het gewoel die aan deze badplaats eigen zijn (9,6 %) en ook aan de combinatie van meerdere sfeerelementen (8,2 %) en aan zijn volks karakter (5,5 %). De laatste drie attractie-elementen kunnen gemakkelijk samengevoegd tot één geheel van specifieke sfeerelementen die samen ruim 23 % van de Blankenbergse eendagstoeristen het meest aanspreken.

Nieuwpoort oefent zijn aantrekkingskracht op 59 geënquêteerde gezinshoofden in hoofdzaak uit door de sfeer van rust, kalmte en stilte (22,0 %), door de eigenschappen van het strand (16,9 %), het vissershaven-karakter (10,2 %), de geschiktheid voor kinderen (10,2 %) en het havenhoofd (8,5 %).

Bredene wordt door de eendagstoeristen veruit het meest geapprecieerd omwille van zijn mooie duinen (43,1 %), in mindere mate ook omwille van de combinatie van meerdere natuurlijke elementen (13,8 %). *Koksijde* trekt vooral eendagstoeristen aan omwille van zijn mooie duinen (15,7 %), de combinatie van meerdere natuurlijke elementen (15,7 %) en omwille van de rust, de kalmte en de stilte die er gezocht worden (13,7 %). Ook de eigenschappen van het strand (9,8 %) en zijn gehele uiterlijke aanschijn (9,8 %) maken deze badplaats aantrekkelijk. *Oostduinkerke* wordt hoofdzakelijk verkozen omwille van de rust, de kalmte en de stilte die men er hoopt vinden (42,8 %). In tweede orde worden ook nog de eigenschappen van het duin vermeld (19,0 %) en de combinatie van meerdere natuurlijke elementen (11,9 %). Voor *Knokke* is de combinatie van meerdere natuurlijke elementen (20,0 %) het belangrijkste. Dit is in nog sterkere mate het geval voor *De Haan* (35,1 %).

Zeebrugge haalt het voornamelijk omwille van de rust, de kalmte en de stilte die er worden gezocht (37,0 %), en dat is voor *Middelkerke* (40,0 %) in nog sterkere mate het geval. In *Wenduine* worden voornamelijk en op gelijke voet de eigenschappen van het duin, de rust en de geschiktheid voor kinderen gewaardeerd (telkens 16,7 %). *Heist-Duinbergen* oefent voornamelijk aantrekkingskracht uit door de combinatie van meerdere natuurlijke elementen (15,0 %), alsook door de eigenschappen van het duin en de rust, kalmte en stilte die er gezocht worden (beide 10,0 %). Precies 50 % van de eendagsbezoekers van *Westende* en *Lombardsijde* voelen zich tot deze beide buurgemeenten aangetrokken omwille van de rust, de kalmte en de stilte die zij er vinden.

Voor de laatste tien badplaatsen is de statistische basis reeds vrij eng, zodat deze beoordeling een voorzichtige interpretatie vergt.

C. De 'gebreken' van de kust als uitstapdoel

De zeer grote belangstelling die door de Westvlaamse bevolking aan de dag wordt gelegd voor de kust als uitstapdoel verhindert niet dat de helft van deze eendagstoeristen ook op pertinente kustgebreen kan wijzen.

Een globaal overzicht van de voornaamste bezwaren die door de diverse socio-professionele categorieën naar voren zijn gebracht wordt in tabel II.16 weergegeven. De statistiek is gebaseerd op de antwoorden op de volgende enquêtevraag: 'Zijn er aan de kust ook zaken die u minder goed bevallen? Wat zoal?' De hierop gegeven antwoorden werden in acht specifieke groepen uitgesplitst. Een negende groep bevat 'overige bezwaren en klachten'. De antwoorden zijn afkomstig van 1.085 gezinshoofden die in de ruimste zin als 'kustbezoekers' kunnen omschreven worden. Daaronder komen ook diegenen voor die zelden de kust bezoeken en ook diegenen die de kuststrook bewonen.

De antwoorden die in tabel II.16 worden gekondenseerd zijn niet alleen van betekenis voor de kust zelf. Zij zijn in zekere zin nog belangrijker voor het voorgenomen vrijetijdsbeleid en de inrichting van eventuele recreatieoordn op andere plaatsen in de provincie. De 'kustgebreen' zullen immers aantonen welke 'fouten' in het bijzon-

der dienen te worden vermeden of 'overgekompenseerd' indien men er wil toe komen het 'eendagstoeristenpubliek' althans ten dele naar de nieuw op te richten recreatieoord te oriënteren.

Er kan uit tabel II.16 worden afgeleid dat de '*drukte en de overbevolking*' als het grootste kustgebrek wordt ervaren. Samen met de grote belangstelling voor rust, kalmte en stilte en voor 'natuurlijke' recreatieve elementen wijst dit gebrek erop dat de Belgische kust door een groot gedeelte van zijn bezoekers als oververzadigd wordt aangezien.

Vooraf de hogere maatschappelijke klassen ervaren de drukte aan de kust als hinderlijk : vrije beroepen (27,8 %) kaderpersoneel (23,0 %), ondernemers (21,2 %) en bedienden van het middenkader (20,9 %) citeren dit gebrek veel meer dan gemiddeld (14,0 %).

Het tweede kustgebrek sluit zeer nauw bij het eerste aan. 8,3 % der ondervraagden ervaren de *verkeersdrukte en de parkeerproblemen* als storend. In meer dan gemiddelde mate wordt deze klacht vernomen bij ondernemers (15,2 %), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (11,5 %), geschoolde arbeiders (10,6 %), kaderpersoneel (9,5 %) en lagere bedienden (9,0 %). Ook nemen 7,6 % der ondervraagde kustbezoekers aanstoot aan het *gedrag van de toeristen* in de badplaatsen. De meest gehoorde klachten hebben betrekking op de aanmatiging der franstalige toeristen inzake taalgebruik, aan de al te vrije wijze waarop sommige toeristen zich kleden en aan de te vrije omgang tussen de geslachten ten aanschouwe van kinderen. De meeste dezer klachten zijn afkomstig van lagere bedienden (13,8 %), ongeschoolde arbeiders (9,4 %), landbouwers (8,1 %) en bedienden van het middenkader (7,6 %). Nog 5,7 % der eendagstoeristen aan de kust beklagen zich over de bevuiling van het water (stookolie), het strand (papier, etensresten), het duin (allerlei) of de zeedijk (honden). Met uitzondering van de landbouwers (1,6 %) en de ongeschoolde arbeiders (3,6 %) is deze klacht vrij homogeen onder alle beroepsgroepen aanwezig.

Laakbaar gedrag van de zijde der kustbewoners wordt nog door 4,1 % der kustbezoekers aangehaald. Deze klachten betreffen meestal

TABEL II.16: De voornaamste gebreken van de Belgische kust als recreatiegebied, zoals zij ervaren worden door eendagstoeristen uit de diverse beroepsgroepen; W.E.S.-enquête, 1967.

Socio-professionele groepen	Drukte en overbevolking		Verkeersdrukte en parkeerproblemen		Bevuiling van water, strand, dijk en duinen		Gebreken op het vlak van de ruimtelijke ordening		Het (verkeerde) gedrag van de toeristen	
	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt
Ongeschoolde arbeiders	33	12,0	16	5,8	10	3,6	3	1,1	26	9,4
Geschoolde arbeiders	20	10,6	20	10,6	11	5,9	2	1,1	10	5,3
Lagere bedienden	17	11,7	13	9,0	11	7,6	2	1,4	20	13,8
Middenkader bedienden	33	20,9	11	7,0	12	7,6	2	1,3	12	7,6
Kaderpersoneel	17	23,0	7	9,5	4	5,4	4	5,4	5	6,8
Landbouwers	5	8,1	3	4,8	1	1,6	—	—	5	8,1
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	10	8,8	13	11,5	7	6,2	2	1,8	2	1,8
Ondernemers	7	21,2	5	15,2	2	6,1	—	—	2	6,1
Vrije beroepen	10	27,8	2	5,6	4	11,1	1	2,8	—	—
Totale steekproef	152	14,0	90	8,3	62	5,7	16	1,5	82	7,6

(vervolg)

Socio-professionele groepen	Het (verkeerde) gedrag van de kustbewoners		Het lawaai		Het (slechte) weer		Overige bezwaren en klachten		Er worden geen negatieve aspecten aangestipt		Totaal der geïnquêteerde gezinshoofden per beroepsgroep (a) (= 100 %)
	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	a.c.	pCt	
Ongeschoolde arbeiders	11	4,0	6	2,2	7	2,5	8	2,9	156	56,5	276
Geschoolde arbeiders	6	3,2	4	2,1	3	1,6	10	5,3	102	54,3	188
Lagere bedienden	8	5,5	3	2,1	2	1,4	10	6,9	59	40,7	145
Middenkader bedienden	9	5,7	4	2,5	3	1,9	11	7,0	61	38,6	158
Kaderpersoneel	2	2,7	5	6,8	1	1,4	8	10,8	21	28,4	74
Landbouwers	1	1,6	—	—	3	4,8	3	4,8	41	66,1	62
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	3	2,7	6	5,3	4	3,5	3	2,7	63	55,8	113
Ondernemers	4	12,1	—	—	—	—	3	9,1	10	30,3	33
Vrije beroepen	1	2,8	3	8,3	—	—	2	5,6	13	36,1	36
Totale steekproef	45	4,1	31	2,9	23	2,1	58	5,3	526	48,5	1.085

(a) Uitsluitend kustbezoekers in de ruimste betekenis.

het verwijt van 'franskiljonisme' aan handelaars van de kust, de hoge prijzen die zij durven te vragen, en hun ongemaniërdheid tegenover de cliënt. Deze klachten komen meer dan gemiddeld voor bij ondernemers (12,1 %), bedienden van het middenkader (5,7 %) en lagere bedienden (5,5 %).

In volgorde van belangrijkheid worden nog klachten geuit in verband met het lawaai (2,9 %) — een kustgebrek dat inherent is aan de drukte en de overbevolking — alsook betreffende het slechte weer (2,1 %) en de gebrekkige ruimtelijke ordening in sommige badplaatsen (1,5 %).

Allerlei zeer uiteenlopende klachten worden nog door 5,3 % der ondervraagden naar voren gebracht.

De beroepsgroepen waaruit het minst klachten betreffende de kust naar voren zijn gekomen zijn de twee zelfstandige middengroepen en de arbeiders.

66,1 % der landbouwers die de kust bezoeken hebben geen enkel negatief aspekt aangestipt. Dit is ook zo bij 56,5 % der ongeschoolde arbeiders, 55,8 % der zelfstandige ambachtslieden en handelaars en 54,3 % der geschoolde arbeiders.

De beroepsgroepen waar de geringste percentages 'tevredenen' worden aangetroffen zijn: het kaderpersoneel (nauwelijks 28,4 %), de ondernemers (30,3 %), de beoefenaars van vrije beroepen (36,1 %), de bedienden van het middenkader (38,6 %) en de lagere bedienden (40,7 %). De hogere sociale klassen in de bevolking, evenals alle weddetrekkenden, laten zich derhalve karakteriseren als 'kritische' groepen ten aanzien van de kust als recreatiegebied.

Het is uit tabel II.16 en de bovenstaande bespreking duidelijk geworden dat tenminste 25 % der Westvlaamse kust-eendagstoeristen in aanmerking komen om op andere plaatsen gelijksoortige recreatie te zoeken indien op deze plaatsen een te grote overbezetting kan worden vermeden, evenals lawaai en parkeermoeilijkheden. In het bijzonder zijn de hogere sociale klassen gevoelig voor deze punten. De lagere sociale klassen zijn blijkbaar minder kieskeurig, maar hechten toch ook een groot belang aan deze punten. De veel grotere massa die deze groepen vertegenwoordigen rechtvaardigen dus nog-

maals de konklusie. Dit moge geïllustreerd worden door de absolute cijfers in de eerste kolom van tabel II.16. Van de 152 geënquêteerden die aanstoot nemen aan de overdreven drukte aan de kust zijn er 53 arbeiders, 17 lagere bedienden, 5 landbouwers en 10 ambachtslieden en handelaars. Numeriek gezien zijn deze groepen (85) belangrijker dan de kaderbedienden, de ondernemers, de beoefenaars van vrije beroepen en de bedienden van het middenkader die aan diezelfde drukte aanstoot nemen (67).

hoofdstuk V de vakantiebesteding

INLEIDING

Vakantie nemen is nog niet voor alle maatschappelijke groepen van de bevolking een vanzelfsprekende zaak. Nochtans is de vrije tijd, aangeboden in de vorm van een jaarlijkse vakantieperiode, in alle loon- en weddetrekkende beroepen een wettelijk ingesteld sociaal recht. Er ligt evenwel nog een duidelijke afstand tussen de begrippen 'jaarlijkse betaalde vakantieperiode' en 'jaarlijks op vakantie gaan'. A fortiori is dit het geval voor de zelfstandige socio-professionele groepen in de bevolking die over het algemeen vrij beslissen of zij al dan niet vakantie zullen nemen.

Zo men nu als criterium voor 'vakantie nemen' een afwezigheid uit de eigen woning van minimum 4 overnachtingen vooropstelt, dan heeft de enquête uitgewezen dat slechts 29,2 % van de Westvlaamse beroepsactieve gezinshoofden in 1966 vakantie genomen hebben¹⁴. Daarnaast hebben nog 5,2 % een, twee of drie nachten buiten de woning doorgebracht. 41,7 % hebben gedurende een bepaalde periode van het jaar de gewone bezigheden gestaakt om gedurende een aantal dagen te verpozen; hier kwamen echter geen overnachtingen buiten de eigen woning voor.

23,8 % van de Westvlaamse gezinshoofden hebben echter het gehele jaar door hun gewone beroepsbezigheden beoefend, of anderzijds de wettelijke vakantieperiode met 'werken' gevuld.

¹⁴ De aandacht moet erop gevestigd worden dat dit verhoudingscijfer alleen de beroepsactieve gezinshoofden betreft. In de totale bevolking, waarin ook zieken, bejaarden, vrouwen en kinderen opgenomen zijn, ligt het aandeel der vakantiegangers ongetwijfeld nog lager. Ter gelegenheid van de studie 'Het vakantiepatroon en de toeristische bestedingen van de Belgische bevolking' noteerde men in 1967 een verhoudingscijfer van 22,1 % onder de Westvlaamse bevolking boven de leeftijd van 15 jaar. Een aantal redenen van metodologische aard helpen eveneens het verschil tussen beide verhoudingscijfers verklaren.

Het belangrijkste verhoudingscijfer is dit van de 29,2 % der beroepsactieve gezinshoofden die tenminste 4 overnachtingen buiten de eigen woning hebben doorgebracht tijdens een periode van het jaar die zij als 'vakantie'-periode hebben bedoeld.

Nu blijkt dit verhoudingscijfer een vrij gebrekkige en onvolledige vereenvoudiging van de werkelijkheid te zijn, omdat de variatie terzake in allerlei deelgroepen van de bevolking zo groot is, dat een nadere analyse onontbeerlijk lijkt.

Het nemen van vakantie (in de zoëven omschreven betekenis) wordt in het bijzonder beïnvloed door het beroep, het onderwijspeil, de inkomenhoogte, en door het woonmilieu in zijn engere en bredere betekenis. Op deze vijf aspecten — er zijn er in feite nog meer — zal in het onderhavige hoofdstuk op beknopte wijze worden ingegaan. Daarbij zullen de inhoudelijke aspecten van de vakantie (de bestedingswijzen) terzijde worden gelaten, evenals de plaats waar de buitenhuisvakantie wordt doorgebracht (buitenland, binnenland, logiesvorm, enz.).

Er zal in dit bestek uitsluitend aandacht worden besteed aan het al dan niet nemen van vakantie, het al dan niet overnachten in de eigen woning gedurende de vakantieperiode, en in mindere mate ook het aantal overnachtingen buiten de eigen woning.

Dit hoofdstuk heeft daarenboven tot doel deze groepen in de bevolking te omschrijven die nog niet aan vakantienemen toe zijn. Dit zijn immers bevolkingsgroepen voor dewelke de rekreatieve voorzieningen in de eigen provincie of in de naburige gewesten dienen te worden aangelegd.

I. VAKANTIE NEMEN IN DE VERSCHILLENDE BEROEPSGROEPEN

De beroepsgroep die in de hoogste verhouding vakantie neemt is deze van de ondernemers, waar bijna de drie vierden (73,6 %) in 1966 voor tenminste 4 dagen vakantie namen met overnachting buitenshuis (zie tabel II.17). Daarop volgen de beoefenaars van vrije beroepen met 69,2 % en het kaderpersoneel met 55,2 %.

TABEL II.17 : De verdeling der gezinshoofden naar beroepsgroep en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967.

Socio-professionele groepen	Wijze waarop de vakantieperiode 1966 werd doorgebracht (in procenten)				Totaal der geënquêteerde gezinshoofden per beroepsgroep (= 100 %)
	Geen vakantie (= arbeid)	Thuis doorgebrachte vakantie (overnachtingen)	1, 2 of 3 overnachtingen buitenshuis	4 of meer overnachtingen buitenshuis	
Ongeschoolde arbeiders	14,7	63,1	6,9	15,2	360
Geschoolde arbeiders	13,9	56,7	6,7	22,6	208
Lagere bedienden	7,8	48,1	3,9	40,2	154
Middenkader bedienden	13,5	41,5	4,1	41,0	171
Kaderpersoneel	13,2	26,3	5,3	55,2	76
Landbouwers	85,0	7,1	1,8	6,2	113
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	53,9	9,2	5,7	31,2	141
Ondernemers	8,8	17,6	—	73,6	34
Vrije beroepen	17,9	10,3	2,6	69,2	39
Overige	84,2	8,3	—	7,5	133
Totale steekproef	29,5	38,6	4,7	27,2	1.429
Totale steekproef, exclusief groep 'overige'	23,8	41,7	5,2	29,2	1.296

Onder de bedienden van het middenkader (41,0 %) en de lagere bedienden (40,2 %) neemt min dan de helft vakantie buitenshuis en het aandeel daalt tot min dan een derde onder de zelfstandige ambachtslieden en handelaars (31,2 %), onder geschoolde arbeiders (22,6 %) en onder de ongeschoolden (15,2 %).

Een uiterst gering aantal landbouwers (6,2 %) en gepensioneerden (7,5 %) nemen vakantie. Deze rangorde stemt tot op zekere hoogte met een sociale rangorde overeen. De beide hogere inkomensgroepen (ondernemers en vrije beroepen) geven veruit het hoogste aandeel vakantiegangers te zien. Daarop volgen de drie bediendengroepen in de volgorde van hun plaats op de sociale ladder. Het valt op dat zelfs

de lagere bedienden nog een hoger aandeel vakantiegangers te zien geven (40,2 %) dan de zelfstandige ambachtslieden en handelaars (31,2 %). Bijzonder merkwaardig is nog het grote verschil tussen het aandeel der lagere bedienden (40,2 %) en dit der geschoolde arbeiders (22,6 %). Weinig verrassing levert anderzijds het lage percentage der ongeschoolde arbeiders dat vakantie neemt en het nog lagere aandeel van de gepensioneerden en van de landbouwers.

De zeer grote meerderheid (85,0 %) van de landbouwers en een krappe meerderheid van de ambachtslieden en handelaars (53,9 %) nemen zelfs niet eens een jaarlijkse rustperiode.

Ook onder de loon- en weddetrekkenden is er nog een belangrijk aantal (8 à 15 %) dat in 1966 de volledige wettelijke vakantieperiode heeft doorgebracht met arbeid, die daarom evenwel niet uitsluitend met beroepsarbeid kan gelijkgesteld worden.

Meer dan de helft der geschoolde (56,7 %) en bijna de twee derden der ongeschoolde arbeiders (63,1 %) brengen hun vakantieperiode thuis door. Dat is ook zo bij nagenoeg de helft der lagere bedienden (48,1 %).

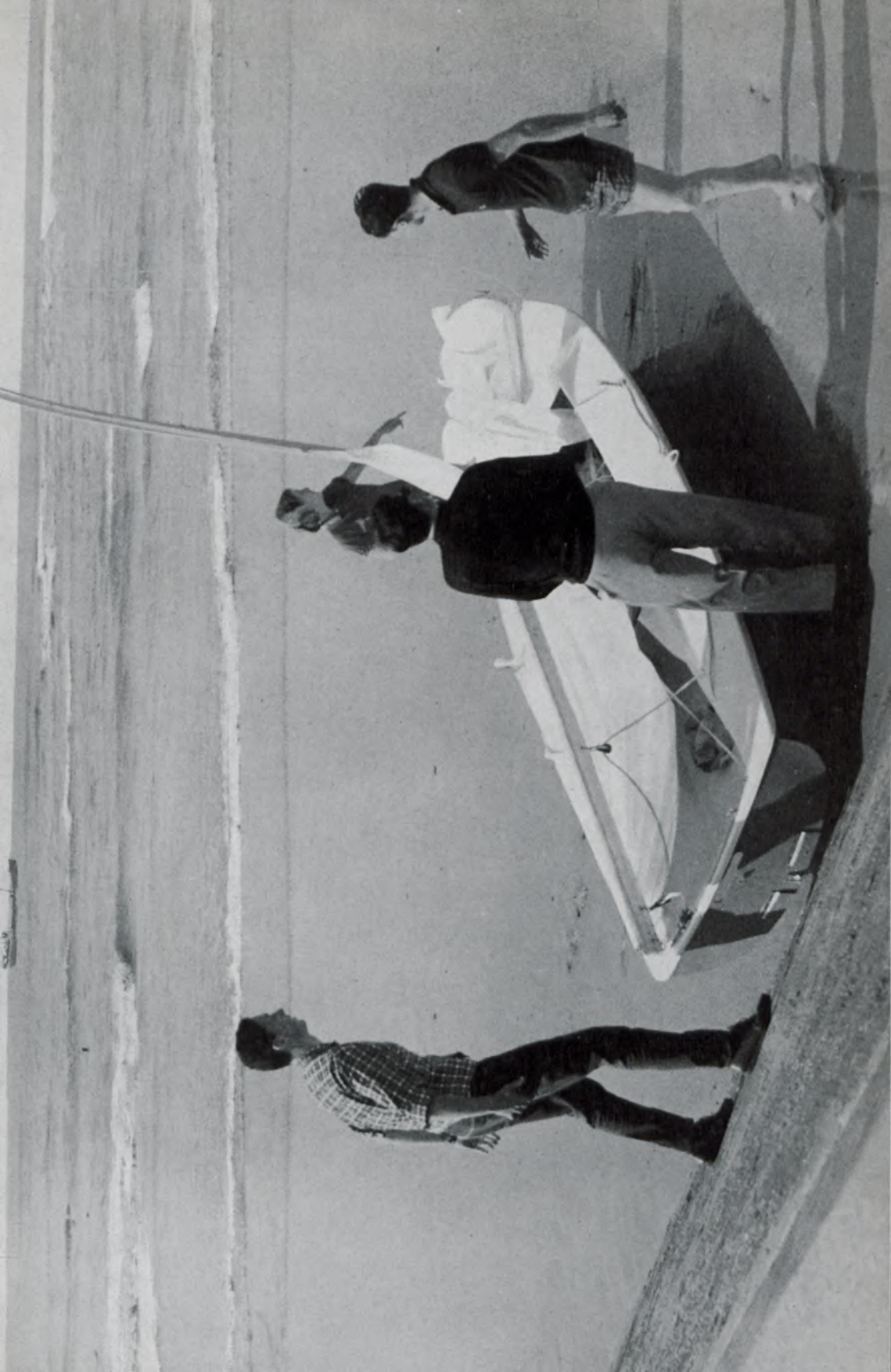
Deze verhoudingscijfers wijzen erop dat de loontrekkenden nog maar zelden een echte buitenhuisvakantie nemen. Ook onder de weddetrekkenden brengt nog een zeer groot gedeelte de vakantieperiode thuis door, terwijl de meerderheid van de zelfstandigen niet eens aan vakantie nemen toe is.

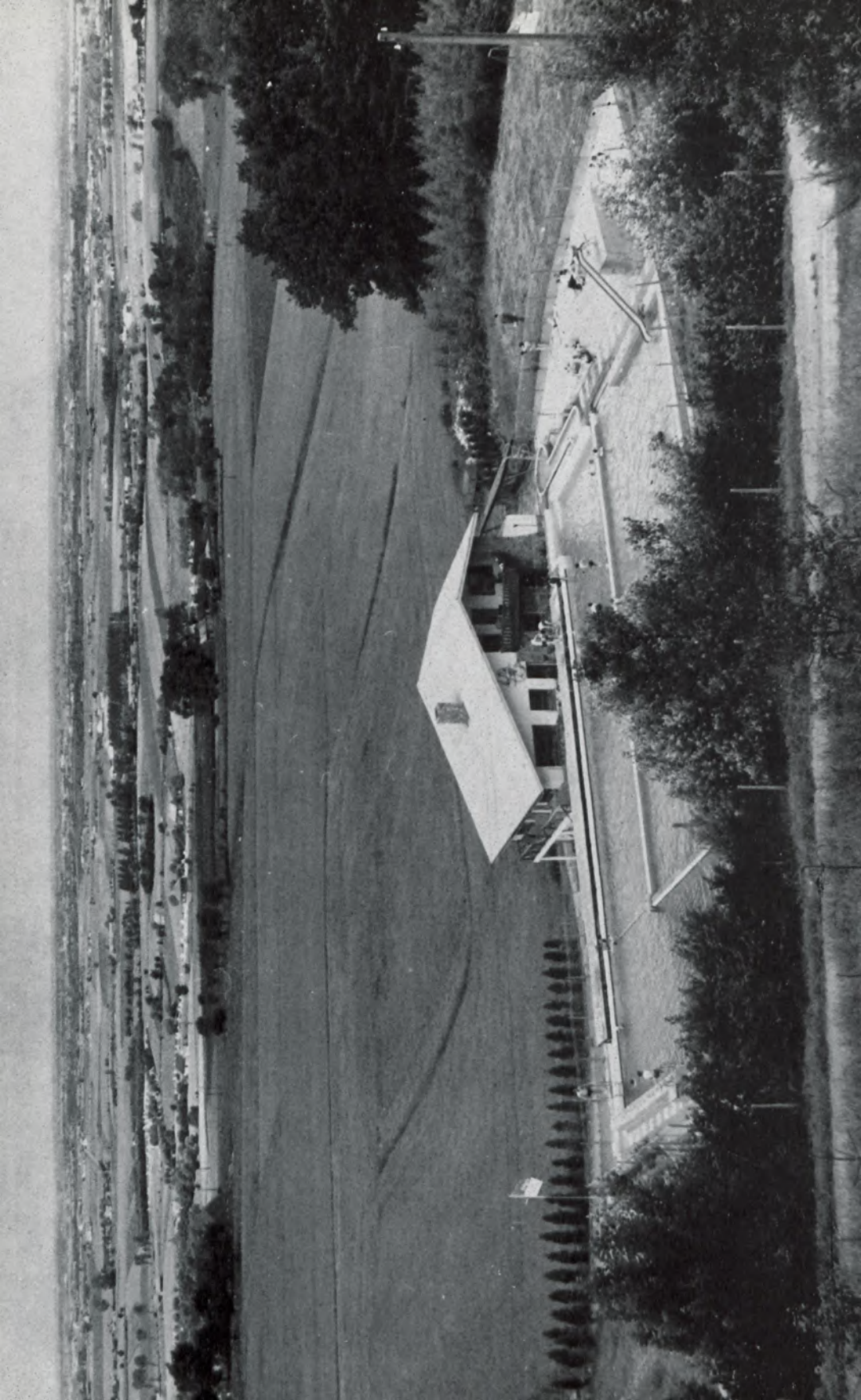
Dit wijst er op dat een belangrijke groep — die wel vakantie heeft, maar thuis overnacht — deze vrijetijdperiode met daguitstappen doorbrengt, afgewisseld met thuisblijven en het opknappen van allerlei karweitjes¹⁵. Aangezien deze groep 40 procent van de gehele steekproefbevolking inneemt is hij een belangrijke bezoekersklienteel voor de recreatieoord in de eigen provincie en vooral voor de kust.

2. VAKANTIE NEMEN IN DE DIVERSE ONDERWIJSSTRATA

De invloed van het onderwijspeil op het vakantie nemen is bijzonder treffend. Tabel II.18 illustreert dit op een zeer duidelijke manier.

¹⁵ Talrijke niet gepubliceerde enquêtegegevens hebben betrekking op inhoudelijke aspecten van de vakantie.

TABEL II.18 : De verdeling der geënquêteerde gezinshoofden naar onderwijspeil en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967.

Hoogst bereikte onderwijspeil	Wijze waarop de vakantieperiode 1966 werd doorgebracht (in procent)				Totaal der geënquêteerde gezinshoofden per onderwijsstratum (= 100 %)
	Geen vakantie (= arbeid)	Thuis doorgebrachte vakantie (overnachtingen)	1, 2 of 3 overnachtingen buitenshuis	4 of meer overnachtingen buitenshuis	
Onvolledig lager onderwijs	56,9	33,1	4,6	5,3	130
Volledig lager onderwijs	31,4	45,6	5,1	17,9	513
L.O. + onvolledig L.M.O. of naschools onderwijs	31,6	42,0	4,2	22,2	212
Volledig L.M.O.	28,6	30,2	4,2	37,0	192
L.M.O. + naschools onderwijs	23,1	37,2	1,3	38,5	78
Volledig H.M.O.	18,0	33,3	6,0	42,6	183
Hoger niet-universitair onderwijs	13,3	36,1	4,8	45,8	83
Universitair onderwijs	5,3	21,1	5,3	68,4	38
Totale steekproef	29,5	38,6	4,7	27,2	1.429
Totale steekproef, exclusief niet beroeps-actieven	23,8	41,7	5,2	29,2	1.296

Wordt de steekproefbevolking naar onderwijsniveau in acht groepen ingedeeld, van onvolledig lager onderwijs tot de universiteit, dan bemerkt men een toename van het aantal vakantie-gangers van 5,3 % in het laagste tot 68,4 % in het hoogste onderwijsstratum. Zonder enige onderbreking stijgen de percentages ook op een regelmatige wijze, namelijk als volgt: 5,3 - 17,9 - 22,2 - 37,0 - 38,5 - 42,6 - 45,8 - 68,4.

Het aandeel van degenen die slechts een- tot driemaal buiten de

eigen woning overnachten blijft in alle onderwijsstrata beneden de 6 %.

Het aandeel van degenen die het hele jaar rond blijven doorwerken ligt ook weer het hoogst in het laagste onderwijsstratum (56,9 %) en daalt zeer regelmatig tot amper 5,3 % onder de academici.

Het aandeel van degenen die wel een vakantieperiode inlassen, maar geen enkele keer buitenshuis overnachten ligt met 21,1 % het laagst bij de academici maar schommelt in alle overige strata tussen 30 en 45 % zonder duidelijk verband met het onderwijspeil.

Deze laatste groep is weer de groep die ook tijdens de vakantieperiode aangewezen is op de recreatiegebieden in een beperkte straal rond de eigen woonomgeving.

3. VAKANTIE NEMEN IN DE VERSCHILLENDE INKOMENGROEPEN

Op grond van de beide voorgaande tabellen was het vanzelfsprekend geworden dat vakantie nemen ook sterk zou toenemen met de toename van het inkomenpeil. Tabel II.19 stelt nochtans een zeer belangrijk feit in het licht, namelijk dat vakantie nemen nog een zeer uitzonderlijke gebeurtenis is in de inkomengroep beneden 7.500 F per maand (7,0 %). Zelfs in de hierop volgende hogere inkomensklasse (7.500 à 10.000 F) gaat nog maar een op vijf gezinshoofden op vakantie (22,0 %). Er is echter een voorlopig verzadigingspunt rond 40 % vakantiegangers in de drie volgende hogere inkomensklassen, waar respectievelijk 38,0, 38,9 en 40,8 % vakantie nemen. Deze percentages wijken niet sterk van elkaar af ondanks de belangrijke inkomensverschillen.

Een quasi absoluut verzadigingspunt, wat het vakantienemen betreft, wordt bereikt bij 70 % vakantiegangers in de inkomengroep met tenminste 25.000 F inkomen per maand.

Men kan uit deze verhoudingscijfers afleiden dat de inkomensverhoging tussen 10.000 en 15.000 F per maand ook 'de grote sprong naar de vakantie' betekent. Er is reeds gebleken dat de overgang naar dit inkomen ook de grote sprong naar de auto betekent¹⁶. Het zou dan

¹⁶ Zie deel I, hoofdstuk I, 9.

TABEL II.19 : De verdeling der gezinshoofden naar inkomenhoogte en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967.

Totaal maandelijks gezinsinkomen (exclusief kinder- bijslagen) (in frank)	Wijze waarop de vakantieperiode 1966 werd doorgebracht (in procenten)				Totaal der geënquêteerde gezins- hoofden per inkomen- klasse (= 100 %)
	Geen vakantie (= arbeid)	Thuis doorge- brachte vakantie (overnach- tingen)	1, 2 of 3 overnach- tingen buitens- huis	4 of meer overnach- tingen buitens- huis	
Minder dan 7.500	58,1	34,3	0,5	7,0	198
7.500 - 10.000	23,1	47,7	7,1	22,0	350
10.000 - 15.000	15,7	40,3	6,0	38,0	318
15.000 - 20.000	20,7	33,9	6,6	38,9	121
20.000 - 25.000	13,2	42,1	3,9	40,8	76
25.000 en meer	10,1	17,7	2,5	69,7	79
Totale steekproef (a)	25,3	39,4	5,1	30,2	1.142

(a) Exclusief 287 gezinnen waarvan het inkomen niet bekend is.

ook niet verwonderlijk zijn dat autobezit en vakantie nemen zeer sterk in elkaars verlengde liggen.

Stijgt het inkomen eenmaal boven 25.000 F per maand dan nemen 69,7 % van de gezinshoofden een vakantie buitenshuis. Ongeveer 10 % nemen ook dan nog in het geheel geen vakantie, terwijl 17,7 % de vakantieperiode thuis doorbrengen¹⁷.

Het moet wel als bewezen geacht worden dat een maandelijks inkomenpeil beneden de 7.500 F onvoldoende is om vakantie te nemen. Zelfs een thuis doorgebrachte vakantie kan er doorgaans niet af, want nog 58,1 % der gezinshoofden in deze inkomengroep besteden de vakantieperiode geheel aan arbeid, hetzij gewoon verder in het beroep, hetzij door het uitvoeren van allerlei karweien, hetzij door zogenoemd 'zwart werk'.

¹⁷ Het fenomeen van de tweede vakantieperiode werd in het onderhavige onderzoek niet onderzocht. Dit fenomeen is in de hogere inkomensgroepen steeds meer ingeburgerd.

In de naastvolgende hogere klasse (7.500 F à 10.000 F) zijn er nog maar 23,1 % die voort werken, maar de helft van alle gezinshoofden (47,7 %) brengt de vakantie integraal thuis door.

Het aandeel van degenen die hun vakantie bijna geheel thuis doorbrengen blijft overigens nog rond de 40 % in alle inkomengroepen tot en met een maandelijks inkomen van 20.000 à 25.000 F. Men kan derhalve konkluderen dat men pas van een quasi veralgemeende vakantie spreken kan in de inkomengroep met tenminste 25.000 F maandinkomen en dat vakantie nemen nog bijna een uitzonderlijke weelde wordt geacht in de inkomengroepen met min dan 10.000 F per maand. Deze laatste groepen omvatten 48 % van alle gezinshoofden. Voor deze lagere inkomengroepen zijn goedkope uitstapmogelijkheden in de eigen woonomgeving als een voorlopige compensatie voor echt vakantie nemen te beschouwen.

4. DE VAKANTIEBEHOEFTE EN DE GRAAD VAN 'VRIJDOM' IN EN ROND DE EIGEN WONING

Hoewel er vastgesteld werd dat de gezinnen met een geringe graad van 'vrijdom' allerminst tot de hogere inkomengroep konden gerekend worden¹⁸, stelt men in tabel II.20 vast dat in deze engbehuisde gezinnen het hoogste aandeel vakantiegangers wordt gevonden (33,2 %). Dit aandeel van 33,2 % ligt beduidend hoger dan in de deelgroep die over een zeer hoge graad van 'vrijdom' beschikt (27,9 %). Dit wijst erop dat gezinnen die het hele jaar rond eng gehuisvest zijn, er op gesteld zijn de vakantieperiode te gebruiken om buiten de eigen woning meer bewegingsvrijheid te vinden.

De deelgroep met zeer hoge 'vrijdom' omvat nagenoeg de gehele landbouwersgroep (113), waarvan bekend is dat hij zelden vakantie buitenshuis neemt (6,2 %). Zo men deze groep even terzijde laat, dan zou het aandeel der vakantiegangers in de groep met hoge 'vrijdom' 31,1 % bedragen. Dit aandeel blijft ook in deze veronderstelling nog lager dan in de groep met geringe 'vrijdom'.

¹⁸ In de lagere inkomengroepen (beneden 10.000 F/maand) is het aandeel met hoge graad van 'vrijdom' circa 50 %. Dit aandeel bedraagt 70 % in de inkomengroepen boven de 15.000 F per maand.

TABEL II.20 : De verdeling der gezinshoofden naar de graad van 'vrijdom' van hun woning en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967.

Graad van vrijdom (buurtschaps- onafhankelijkheid) van de woning	Wijze waarop de vakantieperiode 1966 werd doorgebracht (in procenten)				Totaal der geënquê- teerden per graad van 'vrijdom' (= 100 %)
	Geen vakantie (= arbeid)	Thuis doorge- brachte vakantie (overnach- tingen)	1, 2 of 3 overnach- tingen buitens- huis	4 of meer overnach- tingen buitens- huis	
Hoog	29,7	37,7	4,7	27,9	868
Matig	39,6	40,9	2,7	16,8	225
Laag	21,1	39,4	6,2	33,2	322
Totale steekproef (a)	29,3	38,6	4,7	27,4	1.415

(a) Exclusief 14 gezinnen waarvan de graad van buurtschapsonafhankelijkheid niet kon worden berekend.

Het geringste relatieve aantal vakantiegegangers wordt aangetroffen in de deelgroep met matige 'vrijdom' in de eigen woning (16,8 %). Dit is ten dele toe te schrijven aan het feit dat in deze groep het hoogste aandeel gezinnen met laag inkomen wordt weergevonden. In deze deelgroep treft men dan ook het hoogste aandeel aan van degenen die het hele jaar rond werken (39,6 %) en het hoogste aandeel van degenen die de gehele vakantieperiode thuis doorbrengen (40,9 %). Bevordert een gebrek aan 'vrijdom' enerzijds de drang tot vakantie nemen, dan blijkt anderzijds het lage inkomen deze behoefte weer af te remmen.

Te dien opzichte is de hoge inkomengroep zeer sterk begunstigd. Dat hoge inkomen verzekert niet enkel een hoge graad van 'vrijdom', maar laat ook vakantie nemen toe, terwijl gezinnen met een laag inkomen veelvuldiger met een matige of lage 'vrijdom' vrede moeten nemen en de benauwdheid van de woonomgeving tijdens de vakantieperiode niet kunnen ontvluchten. Deze laatste groep is dan ook een probleemgroep bij uitstek ten aanzien van de vrijetijdsbesteding. Hij wordt voornamelijk in het stedelijke woonmilieu aangetroffen.

De groep die een geringe 'vrijdom' geniet en tijdens de vakantieperiode thuis overnacht of in 't geheel geen vakantie neemt, omvat 14 % van alle gezinnen.

5. VAKANTIE NEMEN IN DE DIVERSE WOONMILIEUS

Wat zoëven met betrekking tot de graad van 'vrijdom' werd geschreven vindt gedeeltelijk ook een bevestiging in tabel II.21 waar de steekproefbevolking ingedeeld werd naar de graad van stedelijkheid van de woongemeente. In de woongemeente van het type I, het meest verstedelijkte type, nemen 42,3 % der gezinshoofden vakantie.

Naargelang de woongemeente een minder stedelijk karakter aanneemt vermindert ook het aandeel der vakantieangers tot respectievelijk 31,7 - 28,0 - 28,3 en 17,8 %. Het laatste percentage, dat in de landelijke gemeenten (type V) wordt genoteerd, ligt beduidend lager dan het naastvolgende hogere verhoudingscijfer (28,3 %). De

TABEL II.21 : *De verdeling der gezinshoofden naar de graad van stedelijkheid van het woonmilieu (a) en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967.*

Woonmilieu naar graad van stedelijkheid (a)	Wijze waarop de vakantieperiode 1966 werd doorgebracht (in procenten)				Totaal der geënquêteerden per woonmilieu (= 100 %)
	Geen vakantie (= arbeid)	Thuis doorge- brachte vakantie (overnach- tingen)	1, 2 of 3 overnach- tingen buitens- huis	4 of meer overnach- tingen buitens- huis	
Type I	23,5	29,1	5,1	42,3	196
Type II	29,2	35,0	4,2	31,7	120
Type III	30,0	37,2	4,8	28,0	250
Type IV	25,6	42,0	4,2	28,3	429
Type V	35,7	41,5	5,1	17,8	434
Totale steekproef	29,5	38,6	4,7	27,2	1.429

(a) Het type I is het meest verstedelijkte, het type V het meest landelijke gemeentetype.

verhoudingen die in de gemeenten van het type II, III en IV worden gevonden liggen evenwel zeer dicht bij elkaar (28 à 32 %) en vertonen geen strikte continuïteit, wat te verklaren is door het feit dat deze gemeenten qua karakter en stedelijkheid nauw aan elkaar verwant zijn.

Het meest frappant is uiteraard de tegenstelling stad-platteland (42,3 % tegenover 17,8 %).

Het thuis doorbrengen van de vakantie is op het platteland (type V) de meest gebruikelijke vorm van vakantie nemen (41,5 %). Dat is echter ook nog het geval in de gemeentetypes IV, III en II. In de gemeenten van het type IV is het aandeel zelfs even hoog als op het platteland. Geleidelijk vermindert het aandeel van de gezins-
hoofden die de vakantie thuis doorbrengen, naarmate de woon-
gemeente meer stedelijke kenmerken vertoont (type III: 37,2 -
type II: 35,0 - type I: 29,1) en vermeerderd het aandeel van degenen
die tenminste viermaal buitenshuis overnachten (respektievelijk 28,0 -
31,7 - 42,3).

De wijze waarop de vakantieperiode wordt doorgebracht is derhalve ten nauwste verbonden met het gehele woonklimaat, en men kan besluiten dat vakantie nemen in de strikte betekenis (met overnachtingen buiten de eigen woning) nog maar zwak ingeburgerd is op het platteland. De plattelandsbevolking komt dus in haar geheel naar voren als een bevolkingsgroep die ten zeerste gebaat zou zijn met recreatie-oorden, bestemd voor dagbezoek in de relatieve nabijheid van de eigen woongemeente.

6. BESLUITEN EN SUGGESTIES

De voorgaande analyse van het gebruik van de vakantieperiode (of althans van de daartoe bestemde periode) heeft uitgewezen dat een grote meerderheid van de bevolking niet buitenshuis gaat overnachten tijdens de vakantieperiode, of zelfs in het geheel geen vakantie neemt. Een minderheid van de bevolking — niet eens een derde — neemt echt vakantie; dit wil zeggen dat deze groep tenminste vier vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning doorbrengt.

De aandacht van de overheid dient niet zozeer uit te gaan naar de groep die reeds vakantie neemt, maar veeleer naar de grote groep die ofwel in het geheel geen vakantie neemt (24 %) ofwel de vakantieovernachtingen in de eigen woning doorbrengt (42 %).

Deze beide groepen zijn ten dele als probleemgroepen aan te zien met betrekking tot de vrije tijd.

Dit is voornamelijk het geval met een groot gedeelte van de beide arbeidersgroepen, van de lagere bedienden, de landbouwers, de ambachtshandelaars en de gepensioneerden, langdurig-ziekten en werklozen.

Voor een gedeelte beperkt het lage onderwijspeil weliswaar de behoefte tot vakantie nemen, maar het lijkt toch grotendeels van het inkomen af te hangen of er al dan niet vakantie wordt genomen. De inkomenklassen beneden 10.000 F per maand kunnen globaal gezien als een probleemgroep worden beschouwd. Deze inkomengroepen omvatten samen 48 % van de geënquêteerde bevolking, terwijl de groep daarin die helemaal geen vakantie neemt, of de vakantie thuis doorbrengt, ook nog 38 % van alle gezinshoofden in de steekproef omvat.

Deze 38 % van de steekproef zijn veel meer op het platteland aan te treffen dan in de steden, maar ook in de steden treft men een engbehuisde en financieel zwakke bevolkingsgroep aan, die niet in staat lijkt echt vakantie te nemen en 14 % van de gehele steekproefbevolking inneemt. Het laat geen twijfel dat een groot gedeelte van deze gezinshoofden de vakantieperiode gebruiken om in de omgeving van de woonplaats ontspanning te zoeken, terwijl een ander gedeelte deze periode gebruikt om als bijverdienste allerlei werkjes op te knappen en weer een ander gedeelte gewoon verder zijn beroep uitoefent, alsof er in het geheel geen vakantieperiode zou zijn.

Voor al deze gezinshoofden, en vaak nog meer ten behoeve van hun gezinsleden, zijn er rekreatiemogelijkheden in de nabijheid van de woongemeente nodig.

Polyvalente rekreatie-oorden in de provincie zelf kunnen op de meest efficiënte wijze aan de vakantiebehoeften van dit belangrijke bevolkingsgedeelte tegemoet komen.

Zij dienen evenwel ook aan deze vakantiefunctie te worden aange-

past. Het lijkt daarom wenselijk om binnen of in de nabijheid van de geplande recreatiegebieden ook enige beperkte overnachtingscapaciteit te voorzien. Kampeergelegenheid mag er zeker niet ontbreken, omdat het gebleken is dat kamperen voor velen de eerste stap is tot echt vakantie nemen. In een der te ontwerpen recreatie-oorden zouden zelfs een 'kampeerinitiatiecentrum' kunnen voorzien dat eventuele gegadigden in de techniek van het kamperen kan inwijden. Het is om deze reden alleen reeds wenselijk dat de kampeergelegenheden in de meest gunstige omstandigheden en als modelinrichtingen zouden worden opgevat en uitgbaat.

DEEL III

NAAR EEN VRIJETIJDSELEID

hoofdstuk I het opinie-onderzoek betreffende de arbeidstijdverkorting, de openbare voorzieningen en de partikuliere aspiraties

INLEIDING

In deel II van deze studie werden vanuit het reële vrijetijdsgebruik enkele fundamentele behoeften van de bevolking aan het licht gebracht. Men zou de aldaar gevolgde methode als een objectieve benadering van de vrijetijdsbehoeften kunnen omschrijven, omdat de besluiten — die bij het einde van dit deel zullen geformuleerd worden — doorgaans van statistisch waarneembare toestanden uitgaan. Het is nochtans van even groot belang de subjektieve behoeften van de bevolking te kennen.

In het enquêteformulier werden daarom een aantal vragen ingelast die uitdrukkelijk tot doel hadden de publieke opinie af te tasten naar de subjektieve vrijetijdsbehoeften. Deze laatste kunnen in drie grote rubrieken worden ingedeeld :

- 1) de vraagstukken die betrekking hebben op de arbeidstijdverkorting ;
- 2) de wensen die de publieke opinie naar voor brengt inzake openbare voorzieningen ;
- 3) allerlei materiële en niet-materiële aspiraties van partikuliere aard die met de vrijetijdsbesteding verband houden.

Dat de stem van de publieke opinie terzake niet als een eensluidend en welomschreven 'richtingsplan' mag worden geïnterpreteerd, zal voldoende uit de hiernavolgende ontleding van de gegevens blijken. In de drie paragrafen van dit hoofdstuk zal gepoogd worden een inzicht te bekomen in het geheel van de publieke verwachtingen en verlangens. Dit hoofdstuk kan in zekere zin als het subjektieve sluitstuk worden beschouwd van de objectieve analyse die in deel II aan bod is gekomen.

I. DE WENSEN VAN DE PUBLIEKE OPINIE TEN AANZIEN VAN DE ARBEIDSTIJDVERKORTING

In alle geïndustrialiseerde landen bemerkt men een poging om de vruchten van de produktiviteitsverhoging in min of meer afgevoegen mate te verdelen tussen winst en investeringen voor de ondernemingen, loonsverhogingen voor de loon- en weddetrekkenden en arbeidstijdverkorting. De opvoering van de produktiviteit is duidelijk als de voornaamste oorzaak van de toegenomen vrije tijd te herkennen maar tevens als de oorsprong van de massakonsumptie die als een der kenmerkende economische corollaria kan gelden van de moderne westerse wijze van vrijetijdsbesteding. Langs deze omweg komt de 'vrije tijd' opnieuw de economie ten goede, via nieuwe produkties, maar vooral via een hele reeks diensten die tegemoet komen aan de specifieke vrijetijdsbehoeften. Alleen reeds de enorme vlucht van de toeristische sektor illustreert deze vaststelling.

In dit ruimere perspectief van de produktiviteitsverhoging en zijn gevolgen is het vooral de toename van het vrijetijdsvolume die hier aan de aandacht wordt onderworpen. Het ligt voor de hand dat deze toename alleen mogelijk wordt via een verdere vermindering van de arbeidsduur, en in zeer geringe mate wellicht ook via een vermindering van sommige semi-vrijetijdsbestedingen.

Hoe staat de publieke opinie tegenover de modaliteiten waarin zich een gebeurlijke arbeidstijdverkorting in de nabije toekomst zou kunnen voordoen? Deze vraag maakt het voorwerp uit van de onderhavige paragraaf.

Naar aanleiding van de schriftelijke ondervraging van een steekproef van 1.429 gezinshoofden werden alle geënquêteerden verzocht op de volgende vraag een antwoord te verstrekken:

'Indien U iedere week vijf uur minder hoefde te werken, op welke tijdstippen van de week¹ zou U dan het liefst deze bijkomende vrije tijd nemen?

¹ Een eventuele uitbreiding van de jaarlijkse vakantieperiode met het equivalent van vijf vrije uren per week, werd met opzet uit deze keus weggelaten, omdat dergelijke eventualiteit voor de meeste zelfstandigen toch louter theoretisch is, en omdat het voornamelijk in de bedoeling lag de toekomstige betekenis van het weekeinde (als vrijetijdperiode) af te wegen tegen de vrije tijd gedurende en na de arbeidsdag.

- elke morgen wat later aan het werk beginnen ?
- elke avond wat vroeger het werk stilleggen ?
- een wat langere middagpauze nemen ?
- een vrije namiddag in de loop van de werkweek ?
- de vrijdagmiddag het weekeinde laten beginnen ?
- pas op maandagmiddag de werkweek laten beginnen ?
- meer rustpauzen tussen de arbeid ?
- een andere regeling ? Welke ?

Op 1.429 geënquêteerden werden er 333 geteld (23,3 %) die ten aanzien van de voorgestelde modaliteiten geen enkele voorkeur naar voor brachten, of die de vraag onbeantwoord lieten.

De 1.096 geënquêteerden die zich daarover wel uitlieten, spraken in 755 gevallen hun voorkeur uit voor één der voorgestelde modaliteiten, 161 brachten een eigen (niet in de vraag omschreven) modaliteit naar voor, terwijl de 180 overigen twee modaliteiten als gelijkwaardige of als voorkeurmodaliteiten naar voor brachten. Op deze wijze werden in feite door 1.096 geënquêteerden 1.276 wensen of modaliteiten met betrekking tot de arbeidstijdverkortung geuit.

Het laat geen twijfel dat de beroepssituatie de voornaamste milieufactor kan worden genoemd die de wensen inzake arbeidsduur (en derhalve inzake vrije tijd) determineert. Er zal dan ook worden nagegaan op welke wijze de wensen inzake een verkortung van de arbeidsduur over de diverse beroepskategorieën worden gespreid. Vooraf kan worden aangestipt dat 333 ondervraagden op 1.429 (23,3 %) geen voorkeur hebben uitgesproken voor een van de aangehaalde modaliteiten van arbeidstijdverkortung die bij de vraagstelling werden vooropgesteld. Dit aandeel ligt het hoogst bij de groep van 133 gepensioneerden, langdurig-ziekten en werklozen voor wie deze vraag uiteraard het minst relevant is (80,4 %).

Onder de overige nog actieve beroepskategorieën wordt het hoogste aandeel der blanco's bij de landbouwers (38,9 %) aangetroffen ; zij worden hierin gevolgd door de groep der zelfstandige ambachtslieden en handelaars (24,1 %), de ondernemers (20,6 %) en de beoefenaars van vrije beroepen (20,5 %).

Het is hiermede duidelijk dat de voorgestelde modaliteiten van arbeidstijdverkortung het minst aan de behoeften van deze zelfstandige

groepen tegemoet kwamen. Talrijke zelfstandigen schijnen er niet toe te komen hun arbeidstijd te verkorten, hoewel bij hen dezelfde basisbehoeften als in de andere bevolkingsgroepen duidelijk aanwezig zijn. Onder de loon- en weddetrekkenden komt het hoogste relatieve aantal blanco-antwoorden bij de ongeschoolde arbeiders voor. 17,2 % onder hen (62 op 360) spreken zich niet uit over de modaliteit(en) die hen terzake het best zou(den) bevallen. Bij geschoolde arbeiders (10,1 %), lagere bedienden (13,0 %), bedienden van het middenkader (12,3 %) en kaderpersoneel (11,8 %) varieert het aandeel der blanco-antwoorden tussen 10 en 13 %.

Het is van belang ook nog na te gaan hoe groot in iedere beroepsgroep het aandeel der geënquêteerden is dat een eigen modaliteit van arbeidstijdverkortening voorstelt.

Zoals te verwachten was, blijkt dit aandeel het hoogst onder deze beroepsgroepen die ook het hoogste aantal blanco's hebben gegeven, met name de landbouwers (25,0 %), de beoefenaars van vrije beroepen (25,0 %) en de zelfstandige ambachtslieden (23,0 %). De ondernemers (14,3 %) maken in deze de uitzondering, vermoedelijk omdat zij — patroons van loon- en weddetrekkenden — zich het gemakkelijkst aan de arbeidssituatie van hun ondergeschikte medewerkers kunnen aanpassen en grotendeels dezelfde oplossingen kunnen accepteren.

Onder de loon- en weddetrekkenden schommelt het percentage namelijk tussen 9,1 en 18,8 %.

Het feit dat zovele zelfstandigen de vraag onbeantwoord lieten of zelf een afwijkende modaliteit van arbeidstijdverkortening hebben ontworpen, wijst erop dat de voorgestelde modaliteiten voor een groot gedeelte van de zelfstandigen niet direkt toepasbaar leken.

Ruim de helft der zelfstandigen kunnen zich wel akkoord verklaren met een of meer der vooropgestelde modaliteiten die aan de wensen van een zeer grote meerderheid der loon- en weddetrekkenden tegemoet komen.

Een voor een zullen de opgesomde varianten hierna, in de volgorde waarin zij bij de algemeenheid der geënquêteerden verkozen werden, onder de loep genomen worden.

- a) Het weekeinde neemt een aanvang op vrijdagmiddag i.p.v. vrijdagavond.
Deze modaliteit, die algemeen het hoogste aantal vermeldingen kreeg, (22,1 %) en zodoende op de eerste rang komt onder alle voorgestelde (of zelf ontworpen) modaliteiten van arbeidstijdverkorting, wordt door de vier groepen van zelfstandigen met heel wat minder unanimititeit aanvaard (7,8 %).
Het procentueel hoogste aantal voorstanders bekomt deze modaliteit onder de geschoolde arbeiders (29,7 %), het geringste percentage komt voor bij de landbouwers (2,4 %).
- b) Het werk wordt iedere avond ongeveer een uur vroeger beëindigd.
Deze modaliteit, die algemeen op de tweede rang wordt gesteld (21,6 %), geniet de eerste voorkeur bij het kaderpersoneel, bij de ondernemers, alsook bij de zelfstandige ambachtslieden en handelaars.
Het hoogste procentuele aantal voorstanders geniet deze modaliteit bij de zelfstandige ambachtslieden en handelaars (28,6 %), het geringste daarentegen bij de land- en tuinbouwers (19,0 %).
- c) In de loop van de vijfdaagse werkweek wordt een vrije namiddag ingelast.
Deze modaliteit — algemeen op de derde rang geplaatst (14,9 %) — geniet de eerste voorkeur bij de beoefenaars van vrije beroepen en bij de grote ondernemers. Voor deze modaliteit wordt het hoogste procentuele aantal voorstanders aangetroffen onder zelfstandige ambachtslieden en handelaars (41,7 %), het laagste onder de geschoolde arbeiders (7,8 %).
- d) Er wordt door de geënquêteerden een zelf ontworpen modaliteit als voorkeursysteem aangebracht.
Algemeen wordt dergelijke modaliteit pas op de vierde rang gewaardeerd (14,1 %). De landbouwers evenwel hebben in de eerste plaats hun eigen modaliteiten van arbeidstijdverkorting geformuleerd. Bij de zelfstandige ambachtslieden en handelaars komen de eigen modaliteiten op de tweede rang. Dit wijst erop dat in deze beide beroepsgroepen een specifiek onderzoek omtrent de behoeften van de verkorting van de arbeidsduur aangewezen is.
- e) Het werk wordt iedere morgen een uur later aangevat.

Deze modaliteit die algemeen op de vijfde rang gewaardeerd wordt (9,2 %), wordt door ondernemers, alsook door geschoolde en ongeschoolde arbeiders veel hoger geapprecieerd en komt in deze groepen op de derde rang.

Integendeel hebben bedienden van het middenkader en kaderpersoneel evenals beoefenaars van vrije beroepen, weinig belangstelling voor deze mogelijkheid.

Bedienden en beoefenaars van vrije beroepen zijn precies de beroepsgroepen die thans gewoonlijk reeds laat aan de arbeid gaan. Arbeiders en ondernemers beginnen de dagtaak daarentegen 's morgens vroeg.

f) De arbeidsweek vangt pas op maandagmiddag aan.

Deze algemeen op de zesde rang gewaardeerde modaliteit (8,1 %), wordt door de groep der ongeschoolde arbeiders op de vierde rang in de voorkeursranglijst opgenomen. Terwijl het aandeel der voorstanders onder de ongeschoolde arbeiders (11,9 %) relatief hoog is, wordt in de groep der land- en tuinbouwers zelfs geen enkele voorstander van deze modaliteit aangetroffen. Het aandeel is ook uiterst gering bij vrije beroepen (2,8 %) en ondernemers (2,9 %).

g) Over de middaguren wordt een langere arbeidspauze ingelegd.

Land- en tuinbouwers vooral, maar ook ondernemers en kaderpersoneel hechten meer waarde aan deze modaliteit van arbeidstijdverkorting dan de gemiddelde geënquêteerde. De modaliteit geniet het hoogste relatieve aantal voorstanders (17,9 %) onder de land- en tuinbouwers, terwijl het geringste percentage wordt aangetroffen bij de beoefenaars van vrije beroepen, waar, althans onder de geënquêteerden, geen enkele voorstander wordt aangetroffen. Het percentage is eveneens uiterst gering onder de lagere bedienden (1,3 %).

h) Op overeen te komen tijdstippen van de dag worden meerdere korte arbeidspauzes ingelegd.

Deze modaliteit die over het algemeen slechts een zeer geringe belangstelling kon wekken en derhalve ook op de laatste rang gewaardeerd werd (2,5 %), geniet niettemin een relatief gunstig oordeel bij beoefenaars van vrije beroepen en bij land- en tuinbouwers. Gezien het geringe aantal betrokkenen kan hieraan echter niet veel belang gehecht worden. Het hoogste relatieve aantal voorstanders bereikt

deze modaliteit onder de landbouwers (9,5 %), het geringste bij de ondernemers en het kaderpersoneel, zonder één enkele voorstander.

Uit deze bespreking van de modaliteiten van arbeidsduurverkorting valt een belangrijk besluit te trekken.

Bepaalde modaliteiten, die in de globale rangschikking hoog gekwoteerd staan, blijken niet tegelijkertijd bij alle socio-professionele categorieën dezelfde belangstelling of voorkeur te genieten.

Dit is in het bijzonder het geval voor de modaliteit die, globaal gezien, het grootste aantal voorstanders vindt, met name de arbeidsverkorting via een vervroegde aanvang van het weekeinde. Deze modaliteit die door 26,0 % der loon- en weddetrekkenden verkozen wordt, geniet slechts de voorkeur van 7,8 % der zelfstandigen.

De modaliteit waarbij men de arbeidsduur verkort door elke avond het werk één uur vroeger te beëindigen, geniet daarentegen een grote instemming in beide groepen (respektievelijk 21,0 en 24,2 % onder werknemers en zelfstandigen).

Het laat zich derhalve aanzien dat niet alleen de arbeidsweek van vier-en-een-halve-dag of de vierdaagse arbeidsweek als toekomstideaal moet worden vooropgesteld, maar evenzeer de verkorting van de arbeidsduur binnen het bestaande stelsel van de vijfdaagse arbeidsweek. Voor land- en tuinbouwers, alsook voor zelfstandige ambachtslieden en handelaars, moeten specifieke vormen van arbeidstijdverkorting gezocht worden.

2. DE WENSEN VAN DE PUBLIEKE OPINIE TEN AANZIEN VAN DE OPENBARE VOORZIENINGEN

Twee uitgebreide vragen uit de enquête bij 1.429 gezinshoofden hadden betrekking op het overheidsinitiatief inzake cultuur en vrijetijdsbesteding. Opdat het aspekt 'realiseerbaarheid' bij de respondenten niet uit het oog zou worden verloren werd in de vragen alleen de gemeente als mogelijke initiatiefnemer uitdrukkelijk vermeld. Provincie en Staat zijn voor de publieke opinie vaak onmetelijk

vermogend, zodat ook de meest onrealistische wensen hen ter vervulling worden opgedragen.

De beide desbetreffende enquêtevragen vormen in feite één geheel, maar werden om praktische redenen gesplitst.

De antwoorden op beide vragen moeten toelaten de richting te kennen waarin de publieke opinie de overheid wenst te zien ingrijpen of initiatieven te nemen. De beide vragen zullen hierna afzonderlijk worden behandeld.

Hoewel het onderscheid subtiel is, kan er toch van uitgegaan worden dat het publiek bij de ene vraag zijn *wensen* mocht uitspreken, terwijl het bij de andere vraag veeleer *een keuze* mocht doen.

A. *Welke overheidsinitiatieven wenst de publieke opinie?*

In de eerste plaats wordt hier ingegaan op de antwoorden uitgelokt door een open enquêtevraag.

Uit de antwoorden op zulke open vraag zal derhalve blijken waaraan door het grote publiek spontaan wordt gedacht, wanneer vanwege de overheid initiatieven worden verwacht op het domein van de vrijetijdsbesteding. Het gaat dus in zekere zin om geuite wensen.

De in het enquêteformulier gestelde vraag luidde immers aldus:

'Indien uw stads- of gemeentebestuur in de mogelijkheid was ieder jaar een belangrijke (bijkomende) begrotingspost aan cultuur en vrijetijdsbesteding te wijden, moet het dan:

- a) de bestaande verenigingen hogere toelagen toekennen? Welke bij voorkeur?
- b) nieuwe (nog ontbrekende) verenigingen in het leven roepen? Welke bij voorkeur?
- c) terreinen, gebouwen en lokalen aan de plaatselijke verenigingen ter beschikking stellen? Welk soort terreinen, gebouwen of lokalen zou U in het bijzonder aanbevelen?
- d) andere initiatieven nemen inzake cultuur en vrijetijdsbesteding? Noem enkele mogelijke initiatieven op die in uw gemeente met nut zouden kunnen genomen worden.'

1) De antwoorden op de vraagdelen a en b kunnen op beknopte wijze aldus samengevat worden: 41,4% der ondervraagden zijn

van oordeel dat de bestaande verenigingen hoger dienen gesubsidieerd te worden. 44,1 % hebben deze vraag evenwel niet beantwoord, terwijl 14,5 % uitdrukkelijk van oordeel zijn dat hogere subsidies aan het bestaande verenigingsleven niet verantwoord zijn.

Onder de 591 ondervraagden die van oordeel zijn dat hogere subsidies wél verantwoord zijn, komen er 476 voor die een welbepaald soort vereniging met name noemen. De grootste groep (174) neemt het op voor de kulturele verenigingen, maar diegenen die vooral de sportverenigingen meer wenssen te subsidiëren zijn weinig minder in aantal (164).

Wij zouden de publieke opinie terzake als volgt kunnen samenvatten: 'Als er meer moet of kan gesubsidieerd worden, dan dienen verhoogde toelagen in de eerste plaats naar kulturele en sportieve verenigingen te gaan.'

Louter rekreatieve verenigingen acht de publieke opinie blijkbaar voldoende gesubsidieerd.

Men moet hierbij toch aanmerken dat de bewoners van het platteland meer dan van verstedelijkte gemeenten aandacht hebben voor de werking van de jeugdverenigingen en deze verenigingen dan ook hogere subsidies wenssen te zien toekennen.

Nauwelijks 21 % van alle ondervraagden zijn van mening dat de overheid zelf een initiatief moet nemen om nieuwe verenigingen in het leven te roepen. Vooral zwem-, turn-, atletiek- en voetbalverenigingen worden hierbij opgesomd, terwijl de wens naar meer echte liefhebberssport doorlopend in deze antwoorden doorklinkt. De bewoners van landelijke gemeenten vragen veel meer de oprichting van zulke sportverenigingen dan de bewoners van verstedelijkte gemeenten.

2) Uit de beantwoording van vraagdeel d is ook nog kunnen blijken dat een gedeelte van de publieke opinie de rol van de overheid niet wil beperkt zien tot de rol van mecenas of huis- en terreineigenaar. Een aantal burgers — meestal uit plattelandsgemeenten herkomstig — kennen de overheid rechtstreeks of onrechtstreeks de rol van kultuur animator en initiatiefnemer toe. Het is duidelijk dat het toekennen van deze rol aan de overheid grotendeels moet verklaard worden uit het feit dat het private initiatief op het platteland ofwel in zijn

taak te kort schiet of, omwille van de specifieke situatie op het platteland, moeilijker aan bod kan komen dan in het dichterbewoonde en sociaal meer gevarieerde stedelijke woongebied.

3) Veel meer dan naar hogere subsidiëring of naar de oprichting van nieuwe verenigingen, gaat de belangstelling van het publiek naar de uitbouw van een infrastructuur voor de vrije tijd (vraagdeel c). Door de gehele groep geënquêteerden (1.429) werden niet minder dan 1.019 initiatieven inzake materiële voorzieningen voor cultuur en vrijetijdsbesteding opgesomd. In feite werden deze voorstellen geformuleerd door 702 geënquêteerden (50%), die terzake als de meest geïnteresseerde groep kunnen worden beschouwd.

De twee initiatieven die met voorsprong de grootste spontane belangstelling van het publiek wegdragen, zijn de oprichting van zweminrichtingen en de aanleg van speel- en sportterreinen. Respektievelijk 17,8 en 13,7 percent van de geënquêteerden achten deze voorzieningen nodig. Zij worden gevolgd door een groep van drie voorzieningen waarvoor de spontane belangstelling eveneens relatief groot is, namelijk vergader- en klublokalen (6,9%), speeltuinen voor kinderen (5,8%), overdekte sporthal en turnzaal (5,3%).

De overige spontaan uitgebrachte wensen groeperen heel wat minder belangstellenden. Het zijn: lokalen voor jeugdclubs (3,3%), cultuurcentra (2,9%), feestzalen voor meervoudig gebruik (2,8%) en ontspanningscentra (2,7%).

In volgorde van belangstelling volgen dan: parken en groenzones (1,6%), voetvalvelden (1,3%), lokalen voor bejaarden (1,1%), schouwburgen en toneelzalen (1,1%), openbare bibliotheken (0,8%) en tennisvelden (0,8%).

Men kan daaruit besluiten dat de spontane belangstelling en de reeds gekoncretiseerde behoeften bij het publiek op het huidige ogenblik voornamelijk uitgaan naar voorzieningen voor spel en sport, in het bijzonder naar zwembaden, jeugd speelpleinen en sportcomplexen.

Zoals verder blijken zal, leven er in de publieke opinie ook een aantal latente behoeften die pas aan de oppervlakte komen wanneer op uitdrukkelijke wijze gevraagd wordt een keuze te maken uit een lijst van mogelijke voorzieningen.

B. *Welke overheidsinitiatieven verkiest de publieke opinie?*

De enquêtevraag waarvan de beantwoording hieronder wordt besproken, onderscheidt zich van de vorige in het bijzonder door de mogelijkheid een *keuze* te verrichten uit een opgesomde reeks mogelijke projecten inzake cultuur en vrijetijdsbesteding. De vraag luidde:

'Hieronder volgt een lijst van mogelijke projecten inzake cultuur en vrijetijdsbesteding. Wilt U aanduiden welke projecten *in uw gemeente of stad* aan een *dringende* behoefte beantwoorden?

- 1) Feestzaal voor meervoudig gebruik
- 2) Overdekte sporthalle met turnzaal
- 3) Openbare bibliotheek met leeszaal
- 4) Lokalen voor jeugdclubs
- 5) Speeltuin voor kinderen
- 6) Zwembad
- 7) Solarium (= zonnebadweide)
- 8) Voetbalveld(en)
- 9) Watersportbaan
- 10) Volleyterrein
- 11) Tennisvelden
- 12) Wielervedbaan voor amateurs
- 13) Go-kartpiste
- 14) Natuurreservaat
- 15) Andere terreinen, ruimten of lokalen? Welke?

Tabel III.1 geeft een inzicht in de keuze van initiatieven inzake materiële infrastructuur, uitgedrukt door 1.084 geënquêteerden op een totaal van 1.429 (75,8%). Deze 1.084 geïnteresseerde gezinshoofden hebben samen 3.599 projecten aangeduid die zij als dringende behoefte in hun gemeente meenden te kunnen aanwijzen.

Niet enkel het feit dat deze expliciete vraag door veel meer geënquêteerden werd beantwoord dan de vorige open vraagstelling (1.084 i.p.v. 702), maar vooral het feit dat ruim drie maal zoveel projecten als dringend werden aangestipt (3.599 i.p.v. 1.019) wijst erop dat een aantal behoeften als het ware vlak onder de oppervlakte aanwezig zijn en nog alleen geaktualiseerd moeten worden.

TABEL III.1 : *Projecten inzake cultuur en vrijetijdsbesteding die beantwoorden aan een dringende behoefte in de eigen stad of gemeente; W.E.S.-enquête, 1967.*

Rangorde naar belangrijkheid	Aantal vermeldingen (totaal cijfer = 3.599)	Aandeel der vermeldingen in de globale groep der onder- vraagden (100 = 1.429)	Aandeel der vermeldingen in de groep der geïnteresseerden (a) (100 = 1.084)	Aandeel der vermeldingen in het totaal der uitgedrukte wensen (in pro mille) (1.000 = 3.599)
		Abs.	%	%
1. Zwembaden	710	49,8	65,5	197,3
2. Speeltuinen voor kinderen	426	29,9	39,3	118,4
3. Overdekte sporthal en turnzaal	397	27,8	36,6	110,3
4. Feestzaal voor meervoudig gebruik	357	25,0	32,9	99,2
5. Natuurreservaat	347	24,3	32,0	96,4
6. Lokalen voor jeugd- klubs	325	22,8	30,0	90,3
7. Bibliotheek en leeszaal	198	13,9	17,9	55,0
8. Voetbalveld	169	11,8	15,6	47,0
9. Solarium	128	9,0	11,8	35,6
9' Tennisvelden	128	9,0	11,8	35,6
11. Volleyterrein	109	7,6	10,1	30,3
12. Wielervedbaan voor amateurs	100	7,0	9,2	27,8
13. Watersportbaan	98	6,9	9,0	27,2
14. Go-kartpiste	51	3,6	4,7	14,2
15. Andere	37	2,6	3,4	10,3

(a) Als 'geïnteresseerde geënquêteerden' worden beschouwd: de gezinshoofden die tenminste één van de bij de vraag opgesomde 'projecten' als noodzakelijk hebben weerhouden.

Zonder enige twijfel zijn zwembaden dé behoefte van de tijd. 65,5 % van alle geënquêteerden die tenminste één initiatief als 'dringend'

hebben aangestipt, hebben het zwembad vermeld. Van het totaal der geënquêteerden (1.429) nemen zij de helft in (710). Van alle aangestipte initiatieven (3.599) heeft bijna een vijfde (197,3 %) betrekking op het zwembad. Er komt terzake dus een duidelijk parallellisme aan het licht tussen de voorkeur uitgedrukt in de vorige en in de onderhavige enquêtevraag.

Na de zwembaden worden de speeltuinen voor kinderen het vaakst geciteerd. 426 gezinshoofden, of ruim 39 % van alle geïnteresseerde ondervraagden, achten speeltuinen een dringende behoefte in hun gemeente. Zij vertegenwoordigen 30 % van alle geënquêteerden, terwijl een tiende (118,4 %) van alle vermeldingen op speeltuinen voor kinderen betrekking hebben.

Op de derde plaats worden overdekte sporthallen (met turnzaal) aangestipt. De belangstelling voor deze uitrusting is nagenoeg even groot als voor speeltuinen.

Een vierde van alle geënquêteerden (357 op 1.429) heeft 'feestzalen voor meervoudig gebruik' als een dringende behoefte aangewezen. Dit komt neer op een tiende van alle vermeldingen; een derde van alle ondervraagden die tenminste één objekt aanstipten, duidt 'feestzalen voor meervoudig gebruik' als een dringende behoefte aan in hun gemeente.

Op de vijfde plaats worden 'natuurreservaten' en op de zesde plaats 'lokalen voor jeugdclubs' als dringend naar voor gebracht. Beide 'behoeften' worden door tenminste 20 % ondervraagden aangestipt. Alle volgende behoeften worden door een veel geringere groep als dringend aangezien. In volgorde van belangstelling zijn het :

bibliotheken met leeszaal (14 % der ondervraagden)

voetbalvelden (12 %)

solarium (9 %)

tennisvelden (9 %)

terrein voor volleybal (7,6 %)

wielerbaan voor amateurs (7 %)

watersportbaan (6,9 %)

go-kartpiste (3,6 %)

andere (2,6 %).

De vergelijking van deze rangorde met de manifeste behoeften die

sub A werden besproken, wijst erop dat de publieke opinie een aantal min of meer dringende behoeften pas onderkent nadat deze haar als het ware ter keuze werden voorgebracht.

In plaats van 254 personen op 1.429 komen er dan 710 tot de ontdekking dat zwembaden er dringend nodig zijn.

De belangrijkste behoefte die op deze manier aan de oppervlakte is gekomen is de nood aan natuurreservaten (en natuurgebieden) die door 347 geënquêteerden als dringend worden ervaren (24 %), maar die bij de open vraagstelling eerder weinig vermeld werden.

De behoefte aan bibliotheken met leeszaal (14 %) en aan solaria (9 %) werd zelden vermeld bij de open vraagstelling, maar wordt frekwent aangestipt wanneer beide projecten in een keuzelijst worden aangevoerd.

Zonder gevaar voor verkeerde interpretatie kan men de vrijetijdsbehoefte van de Westvlaamse bevolking op grond van beide vragen als volgt samenvatten. De infrastrukturele behoeften gaan in het bijzonder uit naar zwembaden, terreinen en hallen voor spel en sport, feestzalen voor meervoudig gebruik, vergader- en klublokalen voor allerlei verenigingen en naar natuurreservaten.

Onder de meer latente behoeften komen ook voor: bibliotheek met publieke leeszaal, voetbalvelden, solaria en tennisvelden.

Het grote aantal geënquêteerden dat twee of meer behoeften heeft aangestreept, die telkens tot dezelfde sektor behoren (sport, ontspanning of cultuur), doet ook een latente behoefte vermoeden aan gekombineerd opgezette centra voor respectievelijk sportbeoefening, ontspanning of cultuur. Men kan daarbij de oprichting voor ogen hebben van (a) complete sportstadia waarin o.m. voor voetbalvelden en tennisvelden plaats dient te zijn, (b) ontspanningscentra of rekreatie-oorden waarin ook een solarium niet zou mogen ontbreken en (c) kulturele centra, waarin vanzelfsprekend bibliotheek en leeszaal geïncorporeerd zouden zijn.

Er werd bij de behandeling van de enquête opgemerkt dat de geënquêteerden geen of weinig onderscheid hebben gemaakt tussen parken, groene zones en natuurreservaten, zodat deze behoeften en wensen gemakshalve samen kunnen gezien worden. Een reeks behoef-

ten worden slechts door een gering aantal personen als zodanig ervaren. Dit betekent geenszins dat sommige ervan niet voor realisatie vatbaar zijn, want enkele dezer behoeften horen eveneens thuis in een concept van cultuur-, sport- of recreatiecentra. Onder de vermeldenswaardige kan men opsommen: lokalen voor bejaarden, schouwburgen, volleybalvelden, wielerveden voor amateurs, watersportbaan, go-kart-piste, visvijver, miniatuur-verkeersparken, ateliers voor handenarbeid, een dierentuin, een 'kinder-boerderij' en andere meer.

C. Woonmilieu en publieke opinie ten aanzien van gemeenschapsbehoeften voor de vrije tijd.

Uit wat voorafging is kunnen blijken dat de publieke opinie veel beter tot haar recht is gekomen bij de beantwoording van de gesloten vraag (behandeld sub B) dan van de open vraag (behandeld sub A).

De gesloten vraag lokte niet minder dan 3.599 antwoorden uit bij 1.084 geënquêteerden, terwijl de open vraag niet meer dan 1.019 vermeldingen wist los te krijgen van nauwelijks 702 ondervraagden. Daarom zal hierna wat dieper op de beantwoording van de gesloten vraag worden ingegaan. Er moet nogmaals aan herinnerd dat de ondervraagden hierbij alleen de initiatieven en projecten die zij voor de eigen gemeente belangrijk achtten dienden aan te duiden of te onderstrepen. Zij waren ook vrij de opgegeven lijst zelf aan te vullen. Aangezien de enquête werd uitgevoerd bij gezinshoofden die in uiteenlopende woonmilieus — van steden tot plattelandsdorpen — woonachtig waren, kon men er zich aan verwachten dat de behoeften in de vijf verschillende woonmilieus — naar de graad van verstedelijking onderscheiden — wel eens uiteen zouden lopen.

Ondanks de bestaande verschillen blijken de basisbehoeften echter in alle woonmilieus dezelfde richting uit te gaan.

De zes behoeften die voor de gehele steekproef als de meest dringende werden aangewezen zijn dit ook zonder uitzondering in elk woonmilieu. Alleen verschilt de rangorde onder deze zes van milieu tot milieu. In deze verschuivingen is echter geen duidelijke trend van stad naar platteland of omgekeerd te onderkennen. Niettemin

hebben de vastgestelde verschillen doorgaans een logische verklaringsgrond.

Men kan herhalen dat zwembaden, speeltuinen voor kinderen, overdekte sporthallen (met turnzaal), feestzalen voor meervoudig gebruik, natuurreservaten en lokalen voor jeugdclubs de zes meest uitgesproken behoeften zijn in ieder woonmilieu.

In de grotere steden (type I: Kortrijk, Brugge, Oostende) lijkt de belangstelling voor natuurreservaten echter even sterk als voor zwembaden. Dit fenomeen is in het stedelijke woonmilieu dan ook de meest belangrijke afwijking van de algemene rangorde.

Feestzalen voor meervoudig gebruik blijken in stedelijke centra van het secundaire niveau (type II) aan een even grote — zo niet grotere — behoefte te beantwoorden als zwembaden.

In landelijke centrumsteden en verstedelijkte gemeenten (derde niveau van verstedelijking) is de belangstelling voor zwembaden ongeveer even groot als in de gehele steekproef; de tweede behoefte (natuurreservaten) wijkt in rangorde sterk af van het gemiddelde en komt er op de tweede plaats.

Nergens is de belangstelling voor zwembaden zo uitgesproken als in de half-verstedelijkte gemeenten (vierde milieu). Ook de behoefte aan overdekte sporthallen is er veel groter dan gemiddeld.

In de meest landelijke gemeenten (type V) is de belangstelling voor speeltuinen voor kinderen veel hoger dan gemiddeld. Deze belangstelling overschrijdt er zelfs de belangstelling voor zwembaden. Men heeft er echter veel minder interesse voor natuurreservaten.

Ten aanzien van de voornaamste behoeften kan men voor de verschillende woonmilieus de volgende belangrijke bemerkingen opsommen.

Zwembaden worden in grotere steden en in landelijke gemeenten om uiteenlopende redenen minder dan algemeen als een primaire behoefte aangeduid. In grotere steden zijn zij reeds aanwezig; in kleine landelijke gemeenten ziet men ook wel in dat de inplanting van een zwembad geen louter gemeentelijk projekt kan zijn. *Speeltuinen* voor kinderen worden het meest als behoefte aangevoeld in de meest landelijke gemeenten (type V). *Overdekte sporthallen* met turnzaal worden het sterkst als behoefte ervaren in min of meer verstedelijkte

plattelandskernen (type IV), *feestzalen* voor meervoudig gebruik daarentegen vooral in steden van het secundaire niveau (type II). In grotere steden (type I) voelt men het sterkst de nood aan groene ruimten in de vorm van *natuurreservaten*. *Lokalen voor jeugdclubs* worden het sterkst ontbeerd in halfverstedelijkte gemeenten van het type IV.

Biblioteken met leeszaal worden als minder dringend aangezien in de grotere centra die zulke uitrusting immers reeds bezitten.

De meest landelijke evenals de halfverstedelijkte gemeenten en de kleinere agrarische centra spreken zich relatief het sterkst uit ten gunste van *voetbalvelden*.

Een *solarium* blijkt voor bewoners van grotere steden een grote aantrekkingskracht te bezitten. Deze belangstelling neemt rechtlijnig af naarmate het woonmilieu minder verstedelijkt is. In de grotere steden (Brugge, Oostende, Kortrijk) achten 15,7% van de geënquêteerden een solarium een dringende behoefte. Iets gelijkaardigs geldt voor *tennisvelden*. In de meest verstedelijkte woonmilieus acht 10,2% van de bevolking tennisbanen een dringende behoefte. In de meest landelijke gemeenten belooft dit percentage slechts 6,2%.

Betreffende de overige projekten kunnen omwille van de geringe statistische basis geen konklusies getrokken worden.

Ten aanzien van de diverse behoeften kan men ook de verschillende geografische streken van de provincie onderling vergelijken.

De belangstelling voor kinderspeeltuinen is in het zuiden van de provincie gevoelig hoger dan in het noorden of het centrale gedeelte. De belangstelling voor overdekte sporthallen en voor feestzalen voor meervoudig gebruik is in het zuiden daarentegen gevoelig lager, evenals de belangstelling voor jeugdlokalen. Voor biblioteken met publieke leeszaal schijnt midden-West-Vlaanderen een voelbaar hogere belangstelling op te brengen dan de beide overige streken. Voor de overige projekten blijkt het verschil in belangstelling tussen de diverse substreken in de provincie niet statistisch significant.

3. PARTIKULIERE ASPIRATIES OP HET STUK VAN DE VRIJETIJD-BESTEDING

Een aantal vragen in de enquête hadden tot doel de voornaamste materiële remmen op te sporen die er de bevolking van weerhielden de vrije tijd te besteden zoals zij het wel zou wensen.

Een andere reeks vragen, vaak met de vorige gekombineerd, hadden op het oog deze gewenste bestedingsvormen te achterhalen.

Aangezien de gewenste vrijetijdsbesteding in zeer veel gevallen duidelijk afhankelijk wordt gesteld van een aantal materiële voorwaarden, zal deze paragraaf aanvangen met een beknopte ontleding van de bijzonderste materiële verlangens met het oog op de vrijetijdsbesteding.

A. Materiële behoeften van partikuliere aard in verband met de vrijetijdsbesteding.

De materiële behoeften die op de vrijetijdsbesteding betrekking hebben blijken in belangrijke mate verband te houden met het inkomen, het onderwijs- en beroepsniveau van de betrokkenen. Vooral het beroepsniveau dat in grote mate door het onderwijs gedetermineerd wordt is terzake een belangrijke verklarende faktor. Het beroepsniveau determineert immers ook in bijzonder sterke mate het inkomen.

Het is dan ook aangewezen de maatschappelijke groepen te achterhalen die bepaalde materiële behoeften in meer dan gemiddelde mate naar voor brengen. (Zie grafiek III.1.)

In alle socio-professionele groepen treft men een groot aantal personen aan die met hun huidige materiële situatie tevreden zijn, althans voor zover deze de besteding van hun vrije tijd bepaalt. 517 gezins-
hoofden of 36,2 % van de steekproef van 1.429, verkeren in dat geval.

Merkwaardig is evenwel dat in de twee beroepsgroepen die volgens allerlei objektieve maatstaven als de minst begunstigde kunnen beschouwd, zulke 'materieel tevredenen' meer dan gemiddeld worden aangetroffen. Deze groepen zijn de 'gepensioneerden, langdurig-ziekten en werklozen', alsmede de ongeschoolde arbeiders. In de

GRAFIEK III.1 : De partikuliere materiële behoeften inzake vrije tijd en hun spreiding over de diverse socio-professionele groepen; W.E.S.-enquête, 1967.

BEROEPSGROEPEN EN AANTAL GEENQUETEERDEN = 100 %	AANTAL UITGEDRUKTE BEHOEFTE PER BEROEPSGROEP		AANDEEL 1% ZONDER BIJZONDERE BEHOEFTE		AANDEEL PER BEROEPSGROEP DIE BEHOEFTE UTSPREKEN NAAR															
	ABS.	%	0	20	40	MEER VRIJE TIJD		MEER FINANCIËLE MIDDELEN		AANGEMASTE RUIMTE IN DE WONING		EEN TUIN		EEN ACHTERHOERTJE		EEN AUTO		MEER KOMFORT IN DE WONING		
						0	20	40	0	20	40	0	20	40	0	20	40	0	20	40
ONGESCHOOIDE ARBEIDERS	360	337	94																	
GESCHOOIDE ARBEIDERS	206	229	110																	
LAGERE BEDIENDEN	154	177	115																	
MIDDENKADER BEDIENDEN	171	183	107																	
KADERPERSONEEL	76	84	111																	
LAND- EN TUINBOUWERS	113	116	103																	
ZELFSTANDIGE AMBACHTSL. + HANDEL	141	131	93																	
ONDERNEMERS	34	31	91																	
BEDEFNAARS VRIJE BERDEPEN	39	39	100																	
GEFENSIONEERDEN	133	78	58																	
TOTALE STEEKPROEF	1429	1405	98																	

eerstgenoemde groep telt men er 73 op 133 (54,9%) die geen enkele partikuliere materiële behoefte in verband met de vrije tijd naar voor brengen. In de tweede groep is dit aandeel precies 40% (144 op 360).

In deze beide beroepsgroepen bestaat vermoedelijk een 'harde kern' van personen die geen kans zien aan hun minder gunstige sociale situatie te ontsnappen en als het ware in deze toestand berusten. Men kan bovendien aannemen dat in beide lage-inkomengroepen de materiële behoeften niet zozeer de richting van de vrije tijd uitgaan, maar eerder op de levensnoodzakelijke behoeften toegespitst zijn. De groep die het dichtst bij het gemiddelde 'tevredenheidskwotum' van 36,2% staat is de groep der ondernemers. 35,3% onder hen hebben, ten aanzien van de materiële vrijetijdsaspecten (inclusief het vrijetijdsvolume), geen enkele behoefte naar voor te brengen. In alle andere beroepsgroepen schommelt dit aandeel tussen 30 en 33%.

Wat nu de uitdrukkelijk omschreven of aangestreepte materiële behoeften betreft kan men in de verschillende verhoudingscijfers

per beroepsgroep een duidelijke en doorgaans vrij logische behoefenschaal onderkennen.

De meest aangehaalde materiële behoefte heeft betrekking op geld. 599 gezinshoofden op 1.429 hebben te kennen gegeven dat zij hun vrije tijd slechts naar hun zin konden besteden indien zij over een *ruimere financiële armslag* zouden beschikken.

Deze behoefte komt verhoudingsgewijs het sterkst naar voren onder de bedienden van het middenkader waar 50,9 % op deze behoefte wijzen. Deze bevolkingsgroep heeft ingevolge zijn onderwijsniveau inderdaad een behoefensfeer die nauw verwant is aan deze in meer vermogende bevolkingslagen.

Het is bovendien een bevolkingsgroep met betrekkelijk veel vrije tijd. Een belangrijk gedeelte van deze beroepsgroep beschikt over een inkomen dat de 15.000 F per maand niet overschrijdt (60,9 %), zodat het gedeelte dat aan secundaire behoeften kan worden besteed uiteraard gering moet gehouden worden.

A fortiori geldt deze redenering — althans in de beide laatste elementen — voor de lagere bedienden en voor de geschoolde arbeiders. Het zijn beroepsgroepen waar respectievelijk 50,6 en 49,0 % geldgebrek aanhalen.

Dit verhoudingscijfer bedraagt nog 45,3 % bij de ongeschoolde arbeiders, waar het inkomen gemiddeld vrij laag is, maar waar ook de behoefenschaal minder uitgebreid is dan in meer ontwikkelde beroepsgroepen.

42,1 % van het kaderpersoneel haalt geldgebrek aan als een 'behoefte' met betrekking tot de vrijetijdsbesteding. Ook in deze beroepsgroep ligt de behoefenschaal op een vrij hoog peil, omdat terzake waarschijnlijk vergelijkingen worden gemaakt met de hoogste inkomenklassen, de 'vrije beroepen' en de 'ondernemers'.

In de overige vijf socio-professionele groepen is de behoefte aan geld — althans inzake de vrijetijdsbesteding — minder dan gemiddeld (41,9 %) aanwezig, hetzij omdat de materiële behoeftenschaal in verband met de vrije tijd in deze beroepsgroepen minder uitgebreid is, hetzij omdat het inkomen er reeds op een vrij hoog niveau ligt, hetzij omdat andere materiële behoeften een meer dringend karakter aannemen. Deze beroepsgroepen zijn: gepensioneerden, langdurig-zieken en werklozen (34,6 %), land- en tuinbouwers

(33,6 %), ondernemers (26,5 %), zelfstandige ambachtslieden en handelaars (26,2 %) en beoefenaars van vrije beroepen (17,9 %).

In tweede orde van belangrijkheid wordt onder de geënuquêteerden uiting gegeven aan de behoefte aan een *groter vrijetijdskwantum*. Meer vrije tijd behoort voor 472 gezinshoofden (33,0 %) tot de elementaire behoeften die bevredigd moeten worden alvorens zij deze vrije tijd ook de gestalte en de inhoud kunnen geven die zij zouden wensen.

Deze behoefte is bijzonder uitgesproken onder de zelfstandige beroepsgroepen en onder het kaderpersoneel. Dit zijn inderdaad de beroepsgroepen die zich door de langste arbeidstijd per week onderscheiden.

De behoefte naar meer vrije tijd wordt door 60,2 % der landbouwers aangehaald en door 56,0 % der zelfstandige ambachtslieden en handelaars. Het is gekend dat deze beide beroepsgroepen de zaterdag doorgaans nog als een echte werkdag dienen te beschouwen. Ook 53,8 % der beoefenaars van vrije beroepen spreken het verlangen uit naar meer vrije tijd. De loon- of weddetrekkende groep die de gemiddelde verhouding het sterkst overschrijdt, is de groep van het kaderpersoneel, waaronder 51,3 % meer vrije tijd zouden willen. Ook de ondernemersgroep wenst voor 47,1 % meer vrije tijd. Op verre afstand volgen de lagere bedienden, onder wie evenwel nog een meer dan gemiddeld percentage meer vrije tijd wenst, nl. 39,0 %. Zij worden gevolgd door de bedienden van het middenkader (32,2 %), de beroepsgroep die procentueel het dichtst bij de algemene verhouding van 33 % blijft.

De beroepsgroepen die in veel mindere mate de behoefte aan meer vrije tijd naar voor brengen zijn de beide arbeidersgroepen, geschoolden (29,3 %) en ongeschoolden (18,6 %), en uiteraard de groep der gepensioneerden, langdurig-ziekten en werklozen (4,5 %).

De behoefte aan een *auto* leeft zeer sterk bij 181 gezinshoofden (12,7 %). Er werd vastgesteld dat er onder de 1.429 geënuquêteerden 842 over een auto beschikken, en 587 niet gemotoriseerd zijn, althans niet vierwielig. Van deze laatste groep zijn 30,8 % van oordeel dat een auto essentieel lijkt om tot een bevredigende vrijetijds-

situatie te komen. De behoefte aan een auto leeft het sterkst onder de geschoolde arbeiders, waar precies 50 % reeds een auto bezitten en waar 22,6 % de auto als een essentieel vrijetijdsinstrument beschouwen. Ook onder de ongeschoolde arbeiders, waar nauwelijks 36,4 % een auto bezitten, is deze behoefte zeer levendig. 18,6 % rekenen de aanschaffing van een auto tot hun voornaamste vrijetijdsbehoeften. Een verhouding van 15,6 % die de auto bovenaan op de verlanglijst hebben geplaatst, treft men onder de lagere bedienden aan. In deze beroepsgroep beschikken reeds 57,8 % der gezinnen over een wagen.

In volgorde van procentuele belangrijkheid wordt het bezit van een auto nog bij prioriteit nagestreefd door de bedienden van het middenkader (9,9 %), de gepensioneerden, langdurig-zieken en werklozen (8,3 %), de beoefenaars van vrije beroepen (7,7 %), het kaderpersoneel (6,6 %), de landbouwers (4,4 %) en de zelfstandige ambachtslieden en handelaars (1,4 %).

Bij de 34 ondernemers in de steekproef — die trouwens alle over een auto beschikken — komt deze wens geen enkele keer voor.

63 gezinshoofden in de steekproef (4,4 %) spreken het verlangen uit naar meer *aangepaste woonruimte* met het oog op de vrijetijdsbesteding. Deze wens komt het sterkst tot uiting onder de beoefenaars van vrije beroepen waar dit aandeel tot 15,4 % oploopt. Deze beroepsgroep werd in Deel I als een typisch stedelijke beroepsgroep omschreven. Vermoedelijk moeten een groot aantal beoefenaars van vrije beroepen omwille van hun beroep de stad bewonen en hierdoor vaak met een relatief minder gunstige woonsituatie vrede nemen.

De ruimte voor vrije tijd is er eveneens vaak ondergeschikt aan de beroepsnoodwendigheden. Er bestaat ook een meer dan gemiddelde behoefte aan meer *aangepaste woonruimte* voor de vrijetijdsbesteding onder bedienden van het middenkader (5,8 %) ; ook deze beroepsgroep heeft men als een typisch stedelijke beroepsgroep kunnen kwalificeren.

Gepensioneerden, zieken en werklozen (5,3 %) alsook lagere bedienden (5,2 %) spreken zich nog in meer dan gemiddelde verhoudingen uit voor meer *aangepaste woonruimte*.

Onder 61 gezinshoofden leeft de behoefte aan een *tuin* (4,3 %). Dit aandeel is hoger dan gemiddeld onder de ondernemers (8,8 %), het kaderpersoneel (6,6 %), het middenkader van de bedienden (6,4 %), de zelfstandige ambachtlieden en handelaars (5,7 %) en de beoefenaars van vrije beroepen (5,1 %).

De 25 gezinshoofden die meer wooncomfort wensen en de 4 anderen die voor hun vrijetijdsbesteding heil verwachten van een 'achterkoertje' bij het huis, kunnen samen met de voorgaande twee groepen als één enkele groep van 153 gezinnen worden beschouwd die met hun huidige woonsituatie niet tevreden kunnen zijn. Deze groep omvat 10,7 % van alle ondervraagden.

Het aandeel van de gezinnen die 'woonwensen' bovenaan hun verlanglijstje hebben gesteld ligt ver boven het gemiddelde bij de beoefenaars van vrije beroepen (20,5 %), bij de ondernemers (17,6 %) en bij de bedienden van het middenkader (14,0 %). Dit zijn drie socio-professionele groepen waar de behoefenschaal ongetwijfeld op hoog niveau ligt, hetzij wegens een hoog inkomenpeil, hetzij wegens een relatief hoog onderwijsniveau.

De 'woonbehoeften' zijn ook sterk uitgesproken — zij het minder sterk dan in de eerstgenoemde drie beroepsgroepen — onder de gepensioneerden, zieken en werklozen (11,3 %) en onder de ongeschoolde arbeiders (11,1 %).

B. Partikuliere wensen en verlangens op het vlak van de bestedingswijze

Bij de beantwoording van de vragen die met de bestedingswijze en de aspiraties terzake verband hielden, verklaarden 540 gezinshoofden op 1.429 zich met hun huidige wijze van vrijetijdsbesteding tevreden (37,8 %). Dit is een lichtjes hoger percentage dan het aandeel dat geen bijzondere wensen op het materiële vlak te formuleren had (36,2 %).

889 andere gezinshoofden echter (62,2 %), zouden hun vrije tijd, of een gedeelte daarvan, toch liever met andere bezigheden doorbrengen dan zij nu gewoon zijn te doen. Dat is in het bijzonder het geval met de vrijetijdsperiodes die nu met beroepsarbeid worden doorgebracht (vooral de zaterdag).

Door deze 889 gezinshoofden die een of meerdere wensen of verlangens naar voor hebben gebracht, werden in totaal 1.639 vermeldingen (diverse vormen van vrijetijdsbesteding) opgesomd. Dit is gemiddeld 1,84 per hoofd, of 1,14 per geënquêteerde wanneer ook de 540 gezinshoofden worden meegeteld die geen bijzondere verlangens hebben te kennen gegeven.

Deze wensen kunnen in 27 belangrijke rubrieken worden onderverdeeld (zie grafiek III.2). Zij worden hieronder in volgorde van numerieke belangrijkheid opgesomd :

Een eerste groep van 343 gezinshoofden (24,0 %) heeft de wens naar voor gebracht om meer *sport, spel of lichaamsbeweging* te kunnen uitoefenen².

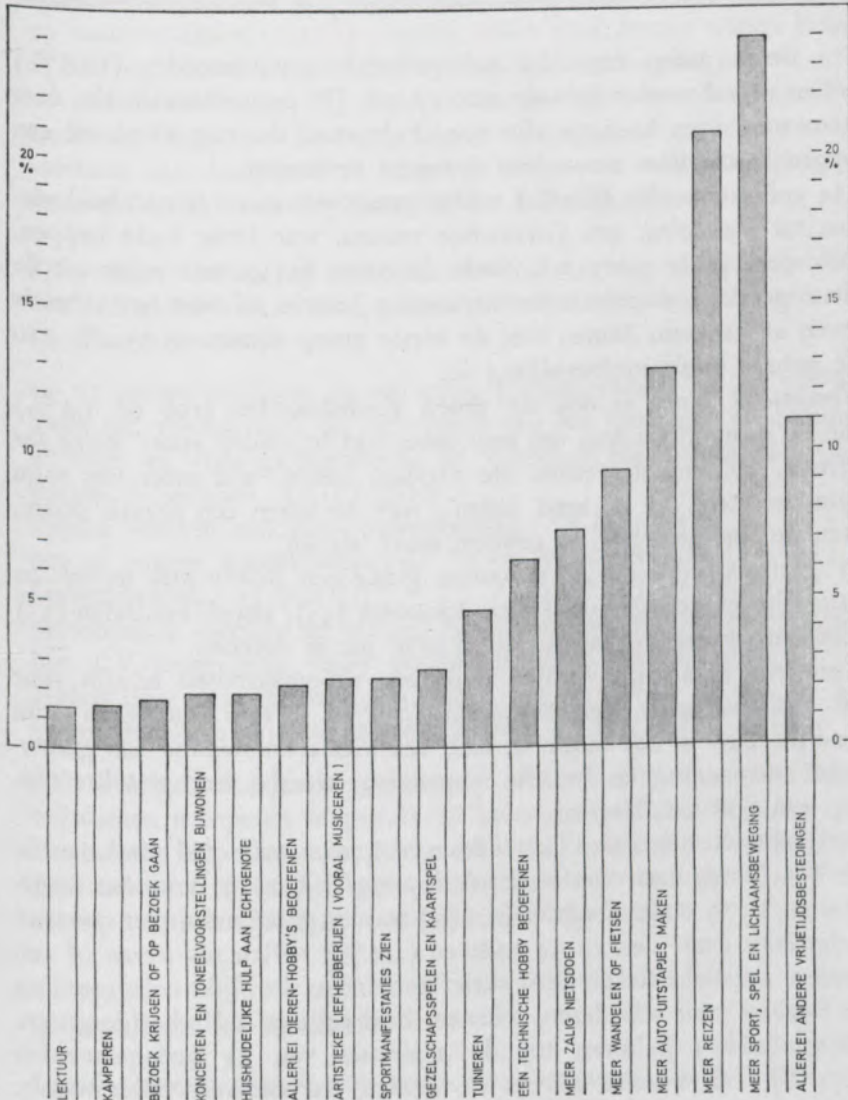
In deze groep treft men er 170 aan die in het bijzonder belangstelling betonen voor sporttakken waar het ontspanningselement domineert op het element lichaamsstraining. Men zou ze 'sportieve liefhebberijen' kunnen noemen. Vooral paardrijden en zeilen lijken thans heel wat mensen aan te spreken.

142 anderen, in dezelfde groep van 343, willen meer actieve individuele sportbeoefening. De zeer grote meerderheid zoekt deze te beoefenen in de zwemsport, die weliswaar in even belangrijke mate — zonet overwegend — een ontspanningskarakter aanneemt. Ook atletiek en turnen worden echter veelvuldig aangehaald. Veel minder interesse bestaat blijkbaar voor het beoefenen van sport in ploegverband (20) of voor technische sporttakken (10).

Een tweede zeer belangrijke groep geënquêteerden, 297 in getal (20,8 %), sprak zijn belangstelling uit voor *reizen*. Het gaat hier werkelijk om verre-afstandsreizen. Aangezien deze wensen voornamelijk worden geuit door personen met weinig vrije tijd gedurende de werkdag en gedurende het weekeinde (zelfstandige beroepsgroepen), bestaat het vermoeden dat zij weinig kans zien hun huidige levenswijze zo ingrijpend te veranderen dat zij ook andere en meer dagelijkse vormen van vrijetijdsbesteding aankunnen. Dan worden

² Deze groep zou feitelijk nog kunnen aangevuld met de vierde groep (wandelen of fietsen).

GRAFIEK III.2: Vrijtijdsvormen die de ondervraagde personen in sterkere mate zouden wensen te beoefenen (in procent van het aantal uitgedrukte wensen); W.E.S.-enquête, 1967.

alle verlangens maar op de vakantieperiode toegespitst, kulminerend in een grote reis, hetgeen wel op een sterke drang tot ontsnapping uit het dagelijkse leven wijst, maar ook op de onmogelijkheid om tot een afwisselende, tevens goed gedoseerde dagelijkse levenswijze te komen.

Een derde groep van 183 geënquêteerde gezinshoofden (12,8 %) willen er vaker *eens met de auto op uit*. De gezinshoofden die deze wens naar voor brengen zijn vooral degenen die nog niet over een wagen beschikken, maar deze dringend verlangen.

134 geënquêteerden (9,4 %) willen graag wat meer gelegenheid vinden tot *wandelen*, een fietstochtje maken, wat frisse lucht happen. Ook deze grote groep wil, zoals de eerste (343), wat vaker uit de sleur geraken, wat fysieke inspanning leveren of van het zittende leven af geraken. Samen met de eerste groep nemen zij 33,4 % van de gehele steekproefbevolking in.

Verrassend groot is ook de groep gezinshoofden (106 of 7,4 %) die de wens uitspreken om eens meer tijd te vinden voor '*dolce far niente*'. Dit omvat wensen die variëren tussen 'wat meer van mijn tuin genieten', 'in de zetel zitten', 'met de buren een praatje slaan', 'van de zon genieten' of gewoon maar 'slapen'.

91 gezinshoofden (6,4 %) zouden graag een *hobby met technische inslag* beoefenen. Fotografie en dokawerk (33), alsook knutselen (33) schijnen de meeste aantrekkingskracht uit te oefenen.

Tuinieren in al zijn vormen blijkt een droomactiviteit te zijn voor 68 geënquêteerde gezinshoofden (4,7 %). Velen die geen tuin bezitten zien in het tuinieren toch een ideale combinatie van geestelijke ontspanning en fysieke inspanning, waarbij heel wat creativiteit aan bod kan komen.

39 geënquêteerden (2,7 %) wilden wel meer vrije tijd vinden voor de beoefening van allerlei *gezelschapsspelen* (22) en voor het *kaartspel* (17); 35 ondervraagden (2,4 %) zouden graag meer naar *sportmanifestaties* gaan zien en 34 anderen (2,4 %) willen *musiceren* of een andere artistieke liefhebberij actief beoefenen. Er blijkt belangstelling te bestaan voor schilderen, tekenen, boetseren en zelfs beeldhouwen. *Dierenhobby's* behoren tot de aspiraties van 31 geënquêteerden (2,2 %); 14 wensen duiven te houden, 10 anderen volièrevogels. 27 gezinshoofden (1,9 %) zouden wensen dat zij in hogere mate

vrije tijd zouden vinden om hun echtgenote bij te staan in haar *huishoudelijke taken* en nogmaals 27 geënquêteerde gezinshoofden (1,9 %) betreuren dat zij niet vaker een *concert of toneelvoorstelling* kunnen bijwonen of een kunsttentoonstelling kunnen bezoeken.

25 ondervraagden (1,7 %) zouden vaker eens *bezoek* willen krijgen of zelf op bezoek bij vrienden of familieleden kunnen gaan.

21 gezinshoofden (1,5 %) worden aangetrokken door het vrije leven onder de tent; zij willen er graag toe komen een gedeelte van hun vakantie aan *kamperen* te besteden. Tenslotte willen 20 geënquêteerden (1,4 %) meer tijd aan *lektuur* besteden.

De overige vormen van vrijetijdsbesteding waarnaar de belangstelling der geënquêteerden uitgaat, tellen telkens minder dan 20 aspiranten. De voornaamste zijn :

op de buiten verblijven in een eigen buitenverblijf : 15 (of 1,0 %) ;
meer tijd vinden voor de verzorging van het huiselijke en familiale klimaat, en voor pedagogische of familiale taken : 14 (1,0 %) ;
muziek beluisteren : 14 (1,0 %) ;

allerlei vormen van lichaamsverzorging : 14 (1,0 %) ;

een of andere wetenschappelijke hobby beoefenen : 12 (0,8 %) ;

herbergbezoek : 11 (0,8 %) ;

persoonlijke vorming en studie, beroepsvervolmaking : 10 (0,7 %) ;

het T.V.-programma vaker kunnen bekijken : 10 (0,7 %) ;

veelvuldiger naar de bioscoop gaan : 10 (0,7 %) ;

vaker stads- en winkeluitstapjes doen : 10 (0,7 %).

Alle overige vrijetijdsactiviteiten, die elk min dan 10 vermeldingen bekwamen groeperen nogmaals 38 belangstellenden (2,6 %).

Zoals reeds hoger werd aangestipt, hebben tenslotte 540 geënquêteerde gezinshoofden (37,8 %) geen bijzondere aspiraties naar voor gebracht met betrekking tot hun vrijetijdsbesteding.

4. BESLUITEN EN SUGGESTIES

Uit de antwoorden op een reeks enquêtevragen, die tot doel hadden de subjektieve behoeften met betrekking tot de vrije tijd te

releveren, zijn een aantal belangwekkende richtlijnen voor een vrijetijdsbeleid samen te vatten.

1. Met betrekking tot het vraagstuk van de verkorting van de arbeidsduur is onder meer gebleken dat 24,2 % van de zelfstandigen de voorkeur verlenen aan een geleidelijke verkorting van de dagelijkse arbeidsduur; ook 21,0 % van de loon- en weddetrekkenden opteren voor deze formule. De grootste groep van de loon- en weddetrekkenden, namelijk 26,0 %, opteert echter voor de inkrimping van de arbeidsweek met een halve dag.

2. Uit het onderzoek van de publieke opinie naar hetgeen zij aan materiële voorzieningen verwacht vanwege de overheid, kunnen bijzonder interessante besluiten worden geformuleerd. Hoewel in de beide vragen die hierop betrekking hadden de gemeente als overheid en mogelijke initiatiefnemer werd vooropgesteld is het duidelijk dat zowel het Rijk als de provinciale overheid, alsmede het private initiatief van de grotere verenigingen, het als hun plicht kunnen beschouwen zich met de realisatie van bepaalde behoeften in te laten.

De publieke opinie staat grotendeels onverschillig tegenover de vraag of aan de bestaande verenigingen in de gemeente al dan niet hogere toelagen moeten worden uitgekeerd (44,1 %). Een belangrijk gedeelte van de bevolking (41,4 %) nochtans wenst hogere subsidies in het bijzonder voor verenigingen met kulturele en sportieve doelstellingen.

Een nog meer onverschillige houding neemt het publiek aan tegenover de oprichting van nieuwe verenigingen. Slechts 21 % van de geënquêteerden achten nieuwe verenigingen noodzakelijk, vooral sportverenigingen voor liefhebbers, (zwemmen, turnen, atletiek en voetbal) en dit voornamelijk in meer landelijke gemeenten.

Er is, vooral in noordelijk en centraal West-Vlaanderen, ook belangstelling voor nieuwe vormen van jeugdverenigingsleven.

Op het stuk van de materiële infrastructuur stelt men een ruime belangstelling vast voor zwembaden, sportvelden (vooral voetbal- en in mindere mate tennisvelden), jeugdspeelpleinen en kleutertuinen, overdekte sporthallen met turnzalen, bibliotheken met publieke leeszaal, feestzalen voor meervoudig gebruik, vergader- en klub-

lokalen (w.o. voor de jeugdclubs), natuurreservaten en solaría. Uit dit overzicht kan men besluiten dat aan nagenoeg alle materiële wensen zou tegemoet gekomen worden indien men tot de gespreide inplanting zou komen van :

- kulturele centra (met o.a. bibliotheken, vergader-, lees- en klub-lokalen) ;
- sportstadia (zwembaden, voetbalvelden, tennisvelden, enz.) ;
- rekreatieve centra (met aansluitend groene zones en natuur-reservaat, met solaría en speelpleinen).

Naargelang de graad van verstedelijking van het woonmilieu bleken de verschillende behoeften in zekere mate (hoewel niet essentieel) uiteen te lopen. De verschillen waren nochtans van die grootte-orde dat bepaalde prioriteiten zouden moeten gerespekteerd worden. Deze behoeften blijken voor een groot gedeelte funktie te zijn van het reeds bestaande, waardoor veel verschillen in voorkeur tussen stad en platteland verklaarbaar zijn. Een gelijkaardige bemerking geldt voor de verschillen die tussen noordelijk, centraal en zuidelijk West-Vlaanderen kunnen worden vastgesteld. De publieke opinie heeft ten overstaan van de overheid ook bepaalde wensen van niet-materiële aard, waaruit blijkt dat de rol van animator van kultuur, rekreatie en sport ten dele reeds naar de overheid wordt toegeschoven.

3. De partikuliere behoeften van materiële aard (meer vrije tijd, geld, auto, tuin, enz.) zijn behoeften die op zeer direkte wijze de vrijetijdssituatie beïnvloeden. Nochtans kan de fundamentele bevrediging van de in het licht gestelde behoeften niet worden gezocht in een vrijetijdsbeleid. De aan de orde gestelde behoeften bevinden zich veeleer in de sociaal-ekonomische sfeer ; zij hebben in de eerste plaats betrekking op een verhoging van konsumptiemogelijkheden van de lagere inkomenklassen en een verkorting van de arbeidsduur in de zelfstandige beroepsgroepen, en een aan de vrije tijd aangepaste woningbouw. Onrechtstreeks wijzen de aan bod gekomen materiële wensen de richting aan voor een bij uitstek sociaal georiënteerde vrijetijdspolitiek, dit wil zeggen : gericht op de ekonomisch zwakkere bevolkingsgroepen.

De aan bod gekomen wensen schijnen er op te wijzen dat een ge-

deelte van de bevolking de eigen specifieke mogelijkheden niet weet aan te wenden of uit te baten, en in een overdreven mate heil verwacht van meer geld, meer vrije tijd, meer auto's en andere 'passepartout-oplossingen'. Het vermoeden wordt gewekt dat een gedeelte van de bevolking voornamelijk behoefte heeft aan vrijetijdskultuur en vrijetijdseducatie. Deze behoefte past wel in een vrijetijdsbeleid vanwege de overheid. Langs de volksopvoeding in de nieuwsmedia, via het dagonderwijs en het verenigingsleven, maar voornamelijk langs het volkshogeschoolwerk kunnen belangrijke bevolkingsgroepen vertrouwd worden gemaakt met de talrijke voor de hand liggende mogelijkheden voor cultuur, sport of recreatie die geen of weinig geld kosten en waarvoor niet noodzakelijk een auto vereist is.

4. Een zeer belangrijk gedeelte van de bevolking zou zijn vrije tijd anders willen besteden dan thans gebeurt. De oriëntatie van de particuliere behoeften met betrekking tot de bestedingswijze van de vrije tijd is bijzonder instruktief voor het beleid.

De bijzonderste vaststelling is, dat een derde van de steekproefbevolking (33,4 %) er zich bewust van is, te weinig lichamelijke beweging te nemen. 24 % van de steekproefbevolking wil meer aan sportbeoefening doen (vooral sportieve ontspanning) en 9,4 % wil meer wandelen en fietsen dan zij nu gewoon is te doen.

Deze drang naar meer fysieke beweging verdient ongetwijfeld te worden gestimuleerd. Hij kan uitstekend worden bevredigd en aangemoedigd door de bouw van zwembaden en door het concept van gekombineerde recreatie- en natuurgebieden, waarin voornamelijk de recreatieve sporttakken tot hun recht dienen te komen.

De eigenlijke sportstadia genieten alleen belangstelling vanwege volwassenen in zoverre zij 'kijksport' aan te bieden hebben. Slechts 2,4 % willen zulks meer doen dan zij het nu al kunnen. Sportstadia kunnen weliswaar in recreatie-oorden worden ingeplant, maar hun eerste functie dient niettemin op de jongere bevolkingsgroepen te worden afgestemd. In dit licht bezien kunnen sportstadia dan ook beter van de recreatieve centra afgescheiden zijn en dichter bij de woonkernen aansluiten, dan zulks voor complete recreatieve centra mogelijk en wenselijk is.

Naast de behoefte aan meer fysieke beweging is er ook een duidelijke *evasiedrang* tot uiting gekomen bij het bevolkingsgedeelte dat meer wil reizen (20,8 %), meer autotochten wil maken (12,8 %), meer uit wandelen of uit fietsen wil (9,4 %) of dat wil kamperen (1,5 %) of een tweede woning bezitten (1,0 %). Samen genomen betekenen deze vijf groepen 45,5 % van de geënquêteerde bevolking, waarvan een groot deel tevens in dagrecreatie-oorden terecht kan. De beide bovengenoemde basisbehoeften zijn grotendeels complementair en sluiten ten nauwste aan bij vaststellingen die reeds werden gemaakt bij de analyse van het weekeindgebruik (zie deel II).

Onder de partikuliere behoeften nopens de bestedingswijze van de vrije tijd, komt ook de drang naar *persoonlijke creativiteit* aan het licht bij degenen die hun verlangen te kennen geven naar een technische hobby (6,4 %), tuinieren (4,7 %), een artistieke liefhebberij (2,4 %), lektuur (1,4 %), een wetenschappelijke hobby (0,8 %) of naar persoonlijke vorming en studie (0,7 %). Samengenomen omvatten deze groepen nogmaals 16,4 % van de geënquêteerde gezinshoofden. De bevrediging van deze behoeften kan voornamelijk gebeuren in de eigen woning, de directe woonomgeving en in centripetale voorzieningen zoals bibliotheken en kulturele centra. Dit is trouwens ook het geval voor talrijke andere behoeften, zoals 'dolce far niente', gezelschapsspelen, dierenhobby's, huishoudelijke hulp verlenen, kunstmanifestaties bijwonen, op bezoek gaan of bezoek krijgen, familieleven, muziek beluisteren, enz.

Om de partikuliere behoeften effectief tegemoet te treden zal het vrijetijdsbeleid dus vooral rekening moeten houden met de aan het licht getreden drang naar fysieke beweging en sportieve ontspanning, met de behoefte aan ontsnapping uit de dagelijkse omgeving en met het verlangen naar creativiteit. Een groot gedeelte van de bevolking weet van de voorhanden gelegenheden te weinig af of is onvoldoende in staat de eigen soms specifieke mogelijkheden te gebruiken.

hoofdstuk II ruimtelijke behoeften inzake vrijtijdsbesteding

I. DE RELATIE TIJD-RUIMTE MET BETREKKING TOT DE BESTEDING VAN DE VRIJE TIJD

Er staat de werkende mens vrije tijd ter beschikking gedurende de werkdagen, gedurende de weekeinden en gedurende de vakantieperiodes.

Het is duidelijk dat de faktor tijd voor een goed deel determinerend is voor de plaats waar de 'vrijtijdsbesteding' wordt doorgebracht. Hoe korter de beschikbare vrije tijd, hoe dichterbij de woning hij wordt doorgebracht. De toenemende mobiliteit (via motorisering) verandert niets aan dit basisprincipe, alleen aan de konkrete toepassingen ervan.

Czinki en Zühlke³ hebben uitgerekend hoeveel vrije tijd de moderne werkende mens ter beschikking staat. Zij maakten daarbij volgende berekening :

- a) gedurende de werkdagen : netto 4 uur per dag ; vermenigvuldigd met 240 werkdagen geeft dit 960 uren netto vrije tijd per jaar ;
- b) gedurende de weekeinden : netto 13 uur per dag ; vermenigvuldigd met 105 dagen geeft dit 1.365 uren netto vrije tijd per jaar ;
- c) gedurende de vakantieperiodes : netto 13 uur per dag ; vermenigvuldigd met 20 dagen geeft dit 260 uren netto vrije tijd per jaar.

Samen zou de moderne beroepsaktieve mens dus over ongeveer 2.585 uren vrije tijd per jaar beschikken, waarvan 37 % gedurende de werkdagen, 53 % gedurende de weekeinden en 10 % gedurende de vakantieperiode. Aangezien een heel jaar 8.760 uren omvat is

³ Laszlo Czinki & Werner Zühlke : 'Erholung und Regionalplanung' in : *Raumforschung und Raumordnung*, 24. Jrg., Heft 4, blz. 155 e.v.

nagenoeg 30 % daarvan als vrije tijd te beschouwen⁴.

Hieruit blijkt ook dat slechts 10 % van de vrije tijd op betrekkelijk grote afstand van de woning kan worden doorgebracht, hetgeen tevens inhoudt dat ongeveer 90 % van de vrije tijd in en om de woongemeente wordt doorgebracht of althans in een straal rond de woongemeente die niet veel meer dan een 50-tal kilometer bedraagt. Van de 2.325 uren netto vrije tijd die de mensen in en rond de woongemeente doorbrengen wordt waarschijnlijk meer dan de 3/4 in de woning, in de eigen tuin of in de onmiddellijke woonbuurt doorgebracht.

Hieruit volgt een indeling van de vrijetijdsruimte in :

- a) een daggordel die begrensd wordt door de woonbuurt ; voor de praktijk is dat hetgeen 's avonds na de dagtaak nog gemakkelijk kan worden bereikt ;
- b) een weekeindgordel : dit is hetgeen buiten de eerste gordel ligt en tijdens een daguitstap kan worden aangedaan ; deze tweede gordel is uiteraard rekbaar in functie van de motoriseringsgraad ;
- c) de derde gordel zou men de vakantiegordel kunnen noemen ; hij omvat de ruimte die in aanmerking komt om tijdens een verlengd weekeinde of een vakantieperiode te worden bezocht ; in de praktijk is dit de zone waar men buitenshuis overnachten moet.

Op basis van deze ruimtelijke indeling in gordels, resulterend uit de combinatie van vrije tijd en bereikbare ruimte, kan men een specifiek beleid voor de vrijetijdsbesteding ontwerpen.

Reeds van bij het begin kan de derde gordel, de vakantiegordel, in dit bestek grotendeels buiten beschouwing worden gelaten. Weliswaar is de kuststrook voor veel Westvlamingen een vakantieoord, maar het is evenzeer waar dat dezelfde kust voor een veel groter aantal Westvlamingen tot de weekeindgordel behoort. Veruit het grootste aantal bewoners van deze provincie bezoeken de kuststrook als eendagstoeristen of dagjesmensen.

Hoe dit ook zij, het vraagstuk van de 'ruimte voor de vrije tijd' wordt vooral gesteld in de daggordel en in de weekeindgordel omdat vooral

⁴ Worden de 3.285 uren voor fysische rust van het jaartotaalcijfer (8.760 u) afgetrokken, dan blijven nog 5.475 uren, waarvan 47 % voor (bruto)vrijetijdsbesteding bestemd zijn.

binnen deze ruimten door de lokale en provinciale overheid effectief kan worden opgetreden.

Gezien het zeer grote aandeel van de vrije tijd in de woning doorgebracht, is het duidelijk dat een 'ruimtelijk' vrijetijdsbeleid zich in de eerste plaats met aan de vrije tijd aangepaste woningbouw zou dienen in te laten⁵.

Vervolgens moet de 'woonbuurt' het ruimere kader vormen waarin de mensen hun vrije tijd zinvol kunnen beleven. De taak van de lokale overheid ten aanzien van het vrijetijdsbeleid zal derhalve toenemen naarmate meer mensen uitsluitend *vrije* tijd in hun woonbuurt zullen doorbrengen. Nu reeds zijn 70 à 80 % der gezinshoofden loon- of weddetrekkenden. Wanneer zij in hun eigen woonbuurt zijn hebben zij uiteraard vrije tijd. Zij zijn overigens alleen in de woonbuurt wanneer zij vrije tijd hebben.

Tenslotte blijft er de weekeindgordel, die als een ruime zone over honderden gemeenten rond de eigen woning gespreid ligt. Vooral sinds de veralgemeende motorisering moet de weekeindgordel als zeer belangrijk worden aangezien. De weekeinden nemen 53 % van de globale vrijetijdsduur in. Hoewel veruit het grootste deel hiervan nog in de woonomgeving wordt doorgebracht, is het niettemin duidelijk dat de toenemende mobiliteit via de motorisering dit aandeel bestendig zal doen afnemen. Het aantal gezinnen dat er tijdens de week-einden op uit trekt, neemt zienderogen toe.

2. DE PRIVATE EN DE PUBLIEKE SFEER MET BETREKKING TOT DE RUIMTE VOOR DE VRIJE TIJD

In hoofdstuk I van het onderhavige deel werd een analyse gegeven van de materiële verwezenlijkingen die door de geëquireerden van de overheid worden verwacht.

Nochtans wordt een belangrijk gedeelte van de vrijetijdsvoorzieningen door het partikulier initiatief gedekt. Men denke hierbij niet enkel aan het onderdak dat de eigen woning verschaft, benevens de eigen

⁵ Hobbyruimte in de woning, woningen met tuin, geluidsisolatie bij hoogbouw en etagebouw, privacy bij groepsbouw, groene vrijetijdsruimten bij sociale woningbouw, enz.

tuin en het eigen vrijetijdlokaal in de woning, maar tevens aan herbergen, dancings, bioskopen en vele andere commerciële uitbatingen, alsook aan vergaderingen van private verenigingen en klubs in eigen lokalen, enz. Daarnaast telt men de vele openluchtstadia waar spektakel wordt aangeboden in de vorm van professioneel of semi-professioneel sportvertoon, zoals voetbal, paardenwedrennen, wielrennen, enz. Een bijzondere vorm van vrijetijdsbesteding bieden de talrijke privé-klubs, waarvan sommige over goed uitgeruste gebouwen en terreinen beschikken.

Talrijke sporttakken hebben gedurende lange tijd een vrij exclusief karakter behouden, zoals bijvoorbeeld paardrijden, tennis, hockey, golf, waterski, yachting, e.a. Geleidelijk werden sommige dezer sporten gedemocratiseerd, veelal dank zij het feit dat de overheid terreinen of lokalen ter beschikking heeft gesteld (vb. tennis). Soms voltooide zich de democratisering op onbewuste wijze door het feit dat een bevolkingsgroep vrij plotseling een bepaalde sporttak is gaan beoefenen (vb. paardrijden door landelijke ruiters).

Andere sporttakken zullen wel nooit populaire sporttakken kunnen worden, ondermeer al omdat de vereiste terreinoppervlakte onevenredig groot is t.o.v. het aantal potentiële beoefenaars. Voorbeelden hiervan zijn sport- en zweefvliegen, golf, waterski en andere.

Het is uit dit overzicht klaar geworden dat de taak van de overheid ten aanzien van de vrijetijdsbesteding — vooral ten aanzien van de ruimte hiervoor nodig — niet steeds op even duidelijke wijze te voorschijn zal komen. Zolang evenwel bepaalde behoeften zo algemeen en bepaalde voorzieningen in zo beperkte mate aanwezig zijn, dat zij gemakkelijk kunnen onderkend worden, dient de overheid zich in de eerste plaats naar deze te richten.

In deel II en ook in het voorgaande hoofdstuk werden deze behoeften ontleed.

Hoewel vele door het publiek gebruikte omschrijvingen voor interpretatie vatbaar zijn, kunnen de voornaamste publieke behoeften inzake ruimte voor de vrije tijd als volgt worden samengevat:

a) De jeugd, kleuters zowel als aankomende jeugd, moet de gelegenheid krijgen samen te spelen op plaatsen die daartoe werden ingericht (kleuterspeeltuinen en jeugdspeelpleinen).

b) De jeugd, ook de volwassen jeugd, moet aan sport kunnen doen. Er dienen uitgeruste sportstadia te komen, maar eveneens overdekte sportruimten.

c) Het publiek wil vooral zwemgelegenheid. Men wil niet enkel zwemmen om de sport, maar ook en zelfs vooral om de rekreatieve waarde ervan. Men wil zwemmen in openlucht en onder dak, 's zomers en 's winters.

d) Groene zones, parken, waterpartijen en natuurreservaten moeten de verloren gegane natuur weer dichterbij de verstedelijkte mensen brengen. Er zijn vooral plaatsen nodig waar zij die ze liefhebben, de stilte en de rust kunnen weervinden in een kader dat als eerste functie heeft: rekreatieve groene ruimte te zijn.

e) Er is een gebrek aan ontmoetingsruimten (klublokalen, vergaderzalen) voor allerlei sociale en kulturele activiteiten die los van het commerciële, maar ook van elke verzuiling willen beoefend worden.

Al deze behoeften kunnen — *hic et nunc* — tot de publieke sfeer worden gerekend, dit is: tot het domein waarin alleen de overheid in staat is afdoende oplossingen uit te werken. De uitgedrukte behoeften zijn democratisch in die zin dat nagenoeg de totaliteit van de bevolking ze in min- of meerdere mate ervaart. De voorzieningen die aan deze behoeften tegemoet moeten komen zijn ook in deze zin democratisch dat hun gehele of gedeeltelijke realisatie het grootst mogelijke publiek ten goede zal komen, ook bij de geringst beschikbare financiële middelen vanwege de gemeenschap.

3. BENADERING VAN DE RUIMTELIJKE BEHOEFTE VOOR DE VRIJETIJD SBESTEDING

De vakliteratuur inzake vrijetijdsbesteding is uiterst uitgebreid. Er bestaan evenwel geen wetenschappelijke methodes om op objectieve wijze de (subjektieve) behoeften aan 'ruimte voor de vrije tijd' op te meten. Wel zijn de pogingen om deze behoeften te objectiveren zeer talrijk.

Frankrijk kent sinds de programmawet van 28 juli 1961 officiële normen waaraan de socio-kulturele en sportieve uitrusting dient te

voldoen. Deze Franse normen zijn gebaseerd op een theoretisch netwerk van behoeften, opgesteld aan de hand van de bevolkingsomvang van de gemeenten. Deze reglementering was in grote mate een poging tot coördinatie van een uiterst disparate ervaring op verschillende en vaak uiteenlopende domeinen, uitgaande van de meest verscheidene partikuliere en officiële instanties. In de praktijk is in Frankrijk zeer vlug van de normen van 1961 afgeweken geworden omdat het inzicht rees dat zij tot een verregaande verkwisting van overheids gelden aanleiding gaven wegens de vele overlappings tussen aan elkaar verwante vormen van vrijetijdsbesteding. Een globale herziening der behoeften leidde in Frankrijk tot nieuwe officiële normen.

De vrijetijdsuitrusting die tot nog toe in Frankrijk het voorwerp was van officiële reglementeringen⁶ worden ingedeeld in :

- sportieve uitrusting en terreinen ;
- terreinen en uitrusting voor niet- sportieve openluchtactiviteiten ;
- terreinen en uitrusting bestemd voor groepsanimatie ;
- gespecialiseerde uitrusting voor intellectuele en artistieke werking bij de bevolking (volwassenenopleiding) ;
- algemene toeristische uitrusting.

In Nederland heeft vooral de Stichting Ruimte voor de Jeugd (Rotterdam) zich verdienstelijk gemaakt bij het aanleggen en verzamelen van normen voor de vrijetijdsbesteding. Deze Stichting heeft ruimschoots gebruik gemaakt van ervaringen in de Skandinavische landen, de Verenigde Staten, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland.

De dokumentatie door de Stichting Ruimte voor de Jeugd aangelegd, laat toe vast te stellen dat men zich in de meeste landen of steden vergenoegd heeft met het bijna willekeurig vooropstellen van een aantal m² per inwoner 'voor sportieve of rekreatieve doeleinden'.

Deze laatste werkwijze vergemakkelijkt weliswaar de berekeningswijze der totale behoeften, maar geeft geen enkele waarborg, noch tegen grondverkwisting, noch voor een oordeelkundige verdeling onder de diverse leeftijdsgroepen.

⁶ Dokumentatie in :

Yves Aubert : 'Espaces extérieurs et domaine socio-culturel' in : *Urbanisme* 90-91, 1964
J. Dumazedier en M. Imbert : '*Espace et Loisir*', Deel I en II, Centre de Recherche d'Urbanisme - 1967.

Op grond van de hierboven genoemde internationale ervaring moet men besluiten dat de beste werkwijze om tot een aannemelijke objectivering der behoeften te komen de volgende is :

- a) er dient te worden uitgegaan van de aard der behoeften in de bevolkingsgroep waarvoor het vrijetijdsbeleid wordt ontworpen ;
- b) deze behoeften moeten worden uitgesplitst per leeftijdsgroep ;
- c) er moet worden nagegaan welk gedeelte van de betrokken leeftijdsgroep tegelijkertijd (op de spitsuren) van de te berekenen voorziening gebruik zal maken ;
- d) er dient te worden nagegaan of bepaalde voorzieningen niet een polyvalent gebruik kunnen kennen.

Aan de hand van deze werkwijze zullen hierna benaderende normen worden vastgelegd voor de volgende behoeften :

- 1) speelhoekjes en kleine speelpleintjes voor de jongste leeftijdsgroep in de woonbuurten zelf. Het gaat hier om kinderen van ± 1 tot ± 6 jaar ;
- 2) jeugdspeelpleinen voor de jeugd vanaf 5 à 6 jaar tot ongeveer 15 à 16 jaar. Daarin zijn ook reeds zekere voorzieningen voor sportbeoefening te integreren ;
- 3) sportvelden die in het bijzonder voor de aankomende en de volwassen jeugd bedoeld zijn. Dit zijn de leeftijdsgroepen vanaf 15 tot ongeveer 30 jaar ;
- 4) niet-overdekte zwemgelegenheden die in zekere zin als een vervanging kunnen beschouwd worden voor de zwemgelegenheden die vroeger in rivieren, beken, kanalen en waterplassen geboden werd, die nu echter door de verregaande bevuilding niet meer als zwemgelegenheden in aanmerking kunnen komen ;
- 5) overdekte zwembaden die in eerste instantie als instructiebaden dienen opgevat te worden. In een later stadium kan een ruimere aandacht worden besteed aan overdekte zwemgelegenheden met een meer rekreatieve betekenis ;
- 6) overdekte sportruimte voor alle leeftijdsgroepen en voor sporttakken die alle sociale groepen bereiken en uiteraard om overdekte ruimte vragen (bv. turnen, tafeltennis) ;
- 7) ruimten voor socio-kulturele activiteiten. Deze ruimten dienen aan

een zo breed mogelijk spektrum van socio-kulturele activiteiten onderdak te verlenen. Men denke in het bijzonder aan jeugdverenigingen, jeugdclubs, hobbyclubs, volkshogescholen, gemeentelijke kulturele initiatieven, enz. ;

8) parken, waterpartijen, groene zones. Hiermede zijn 'groene' ruimten bedoeld wier eerste functie het is 'rekreatief' te zijn voor iedereen : d.w.z. wijk- en stadsparken, gemeentelijke parken, gewestelijke parken, provinciale en rijksdomeinen.

Ook zekere sportvoorzieningen met zeer extensief terreingebruik kunnen in zulke 'groene zones' worden opgenomen (bv. zeilplassen, paardenrenbaan, grote golflinks, enz.).

Voor elk van deze behoeften zullen thans benaderende normen worden vastgelegd.

1) *Speelhoekjes voor kleuters en peuters* : de oppervlakte, nodig voor kleuterspeelpleinen wordt in het buitenland doorgaans berekend op grond van het aantal woongebouwen of appartementen. Soms worden normen voorgesteld per inwoner.

In Nederland gaat men ook wel eens uit van de oppervlakte die per spelend kind gewenst is. Hiervoor wordt de norm van 5 m² per spelend kind vooropgezet. Rekening houdend met het feit dat bij kleuters van 1 tot 5 à 6 jaar toch altijd een begeleidende volwassene aanwezig is, lijkt deze oppervlakte een goed uitgangspunt.

Men dient er rekening mede te houden dat op mooie dagen wel eens 50 % van alle kleuters 'op stap' zijn en dat kleuterspeelhoekjes in dichtbewoonde woonwijken ook geschikt zijn als praattuintje voor oude mensen. Deze speelhoekjes vervullen tevens de functie van wijkgroen.

Uitgaande van de norm van 5 m² per spelend kind, en bovendien rekening houdend met de polyvalente functie van deze kleuterspeelhoekjes (begeleidende moeders, ouden van dagen, wijkgroen) alsook met het feit dat de betrokken jeugdgroep (1-6 jaar) ongeveer 8,8 % van de totale bevolking in West-Vlaanderen uitmaakt, komt men tot een algemene norm van 0,44 m² per inwoner, voor te behouden als 'kleuterspeelhoekjes' [$8,8 \times 5 = 44$; $\frac{44}{100} = 0,44$ (m²)].

Deze norm kan zowel voor het platteland als voor de steden worden

aangehouden, indien er bij de uitvoering rekening wordt mee gehouden dat deze ruimte in de steden in eerste instantie in oudere dichtbewoonde wijken moet gerealiseerd worden, terwijl plattelandsgemeenten deze ruimte voornamelijk in de nabijheid van kleuterscholen of publieke gebouwen dienen te realiseren. De polyvalente functie kan op het platteland ook sterker beklemtoond worden.

De oppervlakte van een kleuterspeelhoekje kan variëren tussen 500 en 1.500 m².

2) *Jeugdspeelpleinen*: onder de benaming 'jeugdspeelpleinen' worden in dit bestek alle types omvat, zowel het buurt-, wijk- en kwartierspeelplein, als het grotere vakantiespeelplein met dagverblijf. Ook de zgn. Robinson-speelpleinen of avontuurlijke speelpleinen met niet-specifieke spelapparatuur horen erbij.

Jeugdspeelpleinen bieden speelruimte aan de jeugd vanaf de leeftijd van 5 à 6 jaar tot circa 15 à 16 jaar. Het is hiermede al duidelijk dat de eisen aan deze speelpleinen gesteld zeer sterk variëren. Op dit aspect zal echter niet worden ingegaan.

Uitgaande van het feit dat de betrokken leeftijdsgroep 16,2 % van de Westvlaamse bevolking uitmaakt en zij op de spitsdagen (woensdag- en zaterdagmiddagen) in zeer groot aantal (tot 50 %) van de speelpleinen gebruik maakt, kan men een behoefte van 10 m² per spelend kind vooropstellen (hetzij 5 m² per kind in de leeftijdsgroep tussen 5 en 15 jaar). Zodoende komt men tot een omgerekende behoefte van 0,81 m² per inwoner [$16,2 \times 5 = 81$; $\frac{81}{100} = 0,81$ (m²)].

De oppervlakte van de jeugdspeelpleinen kan sterk variëren naargelang men met buurt-, wijk-, kwartier- of vakantiespeelpleinen te doen heeft. Deze oppervlakte is echter zelden kleiner dan een halve hectare. Al naargelang hun bestemming kunnen zij dicht bij de woonbuurten of op verdere afstand daarvan ontworpen worden. Voor wijk- en buurtspeelpleinen wordt aangenomen dat de afstand van de woning niet meer dan 400 à 800 m zou mogen bedragen.

Vakantiespeelpleinen die in een dagkuur (middagmaal en verzorging) voorzien, kunnen mits een goede toegankelijkheid met particuliere of publieke vervoermiddelen, buiten de bebouwde zones aangelegd worden.

Het verdient aanbeveling de grotere kwartiersspeelpleinen alsook de vakantiespeelpleinen met sportvelden, waterpartijen, parken of andere groene zones te combineren zodat het geheel een minimale oppervlakte van circa 2 ha omvat. Op deze wijze kunnen ook de gemeenschappelijke hulpvoorzieningen een beter rendement opleveren. Kleinere en grotere speelpleinen dienen een akkomodatie te bevatten die toelaat dat alle leeftijdsgroepen er ontspanning kunnen vinden. Dit kan onder meer gebeuren door het aanleggen van rustige hoekjes met tafels en zitbanken, door een groene omkadering en door het voorzien van enige echte sportakkommodatie.

Naargelang de omvang van het speelplein zal een bijpassend gebouw met de nodige ruimte voor binnenactiviteiten moeten voorzien worden (bv. atelier voor handenarbeid, vergaderruimte, eventueel wijkbibliotheek, bureau, bergruimte, toiletten). De hiertoe benodigde ruimte maakt deel uit van hetgeen verder als socio-kulturele ruimte zal worden omschreven.

3) *Sportvelden*: de openluchtruimte voor sportbeoefening die hier wordt behandeld betreft uitsluitend sporttakken die een ruime publieke belangstelling en beoefening kennen. Met elitesport en zeer terrein-extensieve sport wordt in dit bestek geen rekening gehouden omdat het initiatief van de overheid hierin beperkt tot onbestaande is.

De leeftijdsgroep die voor actieve sportbeoefening het meest in aanmerking komt, is deze tussen 15 en 30 jaar. In ons land is de vrouwelijke bevolking in deze leeftijdsgroep nog (te) weinig sport-minded en zelfs de mannelijke jeugd is in vergelijking met sommige ons omringende landen nog relatief weinig in de sportbeoefening geïnteresseerd.

Aangezien de sportbeoefening evenwel in sterke mate afhankelijk is van de voorhanden zijnde uitrusting en mogelijkheden, zal met de aktuele cijfers — die in verschillende enquêtes werden verzameld⁷ — maar weinig rekening worden gehouden.

Er wordt uitgegaan van het feit dat de leeftijdsgroep tussen 15 en 30 jaar 22,1 % van de Westvlaamse bevolking uitmaakt, alsook van

⁷ L. Buyck en H. Cammaer, *Vrijetijdsbesteding van de jeugd in Vlaanderen*, Antwerpen, 1967, blz. 71-75.

de veronderstelling dat hiervan in de toekomst één derde terzelfdertijd aan sport zal doen en dat gemiddeld circa 30 m² per effectieve sportbeoefenaar nodig zijn (inclusief hulpvoorzieningen).

Men kan evenzeer van een toekomstige behoefte van 10 m² per potentiële sportbeoefenaar (tussen 15 en 30 jaar) uitgaan, hetgeen gelijk staat met een globale behoefte van 2,21 m² per inwoner [$22,1 \times 10 = 221$; $\frac{221}{100} = 2,21$ (m²)].

De sporttakken waarvoor de overheid in onze provincie in de eerste plaats de benodigde ruimte dient te voorzien zijn voetbal en atletiek, alsook basket-, volley-, hand- en korfbal. Ook krachtbal schijnt in de jongste jaren tot een populaire balsport uit te groeien.

De tennissport, die lange tijd een exclusief karakter had, wordt geleidelijk een populaire sport. In stedelijke centra is het gewenst deze tendens te bevorderen door er publieke tennisbanen ter beschikking te stellen.

De provincie West-Vlaanderen beschikt over een ruime gamma sportvelden. Indien zij alle tot het publieke domein zouden behoren, zou een groot gedeelte van de huidige behoefte er wellicht door bevredigd kunnen worden. Er kleeft evenwel een groot bezwaar aan de huidige toestand.

De bestaande terreinen, meestal toebehoerend aan privé-klubs of schoolinstellingen, hebben vaak een onvoldoende rotatie en bereiken een te gering publiek. Vooral de niet-in-klubverband-georganiseerde sportliefhebbers onder de jeugd komen zodoende te weinig met de sport in aanraking, omdat de klubs alleen de meestbelovende jongeren aantrekken.

Sportterreinen vergen een bijzonder kostbaar onderhoud. Meestal volstaat de financiële draagkracht der klubs of scholen niet om dit onderhoud te verzekeren, zodat zij het gebruik der terreinen streng beperken tot de klubleden of de leerlingen van de school. Veel terreinen worden op deze wijze in feite onderbenut. De gemeenten zouden in dergelijke gevallen dienen tussen te komen met goed onderhouden gemeentelijke terreinen, ofwel moeten zij de bestaande particuliere terreinen overnemen en via een doelmatig onderhoud een ruimer publiek ervan laten genieten. Dit publiek bestaat veelal uit sport-

verenigingen die in het kader van handels- en nijverheidsinstellingen of vriendenkringen allerhande hun ontstaan vonden.

Er kan bovendien gesuggereerd dat een betere rotatie van de bestaande sportvelden in de hand zou worden gewerkt door de gemeentelijke subsidiëring afhankelijk te stellen van zekere criteria van toegankelijkheid.

Het is gewenst de gemeentelijke of bovengemeentelijke sportcomplexen in de onmiddellijke nabijheid der socio-kulturele voorzieningen te ontwerpen; deze combinatie biedt niet enkel financiële maar ook belangrijke pedagogische voordelen.

Er valt ook veel goeds te zeggen over de integratie van sportstadia in het kader van een park of groene ruimte.

In zwakbevolkte gewesten dient de sportuitrusting ruimtelijk gecentraliseerd en door drie à vier gemeenten gezamenlijk ontworpen en gefinancierd te worden. Deze werkwijze verhindert geenszins het bestaan van enkele gespreid gelegen kleine terreinen voor zekere balsporten (basket- en volleybal).

4) *Niet-overdekte zwemgelegenheid* (polyvalente plassen): bij het ontwerpen van zwemgelegenheid mag niet enkel worden uitgegaan van een louter sportief of een louter hygiënisch motief.

De enquête heeft ten overvloede uitgewezen dat de bevolking van West-Vlaanderen buitengewoon zwemlustig geworden is, maar in het zwemmen niet zozeer het sportieve maar vooral het rekreatieve aspect naar waarde schat. Vanuit dit standpunt zullen nooit voldoende overdekte zwembaden gebouwd kunnen worden. Aangezien echter de behoefte aan zwemgelegenheid vooral tijdens de zomerperiode zeer groot is — en niet alleen omwille van de vakantie voor de schoolgaande jeugd — kan zij voor een groot deel worden bevredigd in de vorm van zwemgelegenheden in openlucht, die daarom nog helemaal niet als openluchtzwembaden dienen opgevat te worden. Integendeel kunnen deze zwemgelegenheden met een zeer elementaire uitrusting volstaan (kleedkamers en loopsteiger). Deze waterpartijen moeten onder meer instaan voor de vervanging van zwemgelegenheid die tot voor kort nog geboden werd door thans bezodelde waterlopen.

Dezelfde plassen en vijvers kunnen trouwens als kweekvijver voor

de hengelsport worden gebruikt en tijdens de winter als schaatsvijvers. Grotere plassen kunnen tevens gebruikt worden voor allerlei andere watersporten. Het is uiteraard wenselijk deze zwemgelegenheden in openlucht met parken en andere vormen van rekreatief groen te combineren, zodat zij ook een esthetische functie en een aangepast kader verkrijgen en opdat tevens van gemeenschappelijke hulpvoorzieningen gebruik zou kunnen gemaakt worden.

Voor deze behoefte aan zwemgelegenheid in openlucht konden geen buitenlandse normen worden gevonden, hoewel hetzelfde vraagstuk ongetwijfeld ook elders wel zal worden aangevoeld⁸.

Als norm kan worden uitgegaan van 0,5 m² per inwoner. Een gemeente met 5.000 inwoners zou derhalve over tenminste 2.500 m² wateroppervlak dienen te beschikken waarin o.m. kan gezwommen worden.

Het water dient zuiver te worden gehouden, en er moet een elementaire uitrusting aanwezig zijn.

De zwemgelegenheden in openlucht vervangen echter geenszins de eigenlijke zwembaden die bij voorkeur als overdekte zwembaden dienen opgevat.

5) *Overdekte zwembaden*: geen enkele behoefte is in de enquête op zo algemene wijze en zo frekwent naar voor gebracht als de vraag naar zwembaden.

Hoewel aan een gedeelte van deze behoefte kan tegemoet gekomen worden door het creëren van zwemgelegenheid in openlucht, toch blijft er de nood aan schoolbaden, instructiebaden en aan zwemgelegenheid gedurende de koude jaargetijden. Ook het sportieve zwemmen kan alleen worden bevorderd wanneer voldoende overdekte zwembaden ter beschikking staan.

Het Bestuur voor de Lichamelijke Opvoeding, de Sport en het Openluchtlevens (B.L.O.S.O.) heeft voor ons land zekere normen aangelegd voor de inplanting van zwembaden.

Voor steden met 50.000 à 100.000 inwoners worden twee zwembaden

⁸ Het Franse 'Secrétariat d'Etat à la Jeunesse et aux Sports' voorziet een ruimte van 0,02 tot 0,12 m² per inwoner voor openluchtzwembaden. Deze hebben evenwel een meer exclusieve en beperkte doelstelling dan de hier bedoelde waterplassen.

voorzien : één met de afmetingen 25 x 16 plus een instructiebad, en een tweede, als oefenbad beschouwd, met dezelfde afmetingen maar zonder instructiebad.

Voor steden met 25 à 50.000 inwoners wordt alleen het eerste type (25 x 16) en het instructiebad voorzien.

In steden met 20 à 25.000 inwoners, alsmede in steden met 15 à 20.000 inwoners, voorziet het B.L.O.S.O. telkens een 25 x 16 m-bad zonder instructiebad.

Voor steden en gemeenten met 10.000 à 15.000 inwoners wordt een oefenbad van 25 x 12,5 meter voorzien. Gemeenten met 5 à 10.000 inwoners worden bedacht met een bad van 25 x 8 meter.

Voor kleinere gemeenten wordt niets voorzien. Wel wordt nog gesteld dat baden van het type 16,66 x 8 m en het type 12,50 x 6 m in scholen kunnen worden voorzien, al naargelang de omvang van de schoolbevolking.

Op deze B.L.O.S.O.-normen voortgaande zou de provincie West-Vlaanderen thans aanspraak kunnen maken op niet minder dan 66 zwembaden, waarvan een veertiental van het 25 x 16 meter-type. Daarvan zouden er weer vier over een instructiebad beschikken.

De gezamenlijke wateroppervlakte van al deze door het B.L.O.S.O. voorziene zwembaden bedraagt ongeveer 17.800 m², hetzij ongeveer 0,018 m² per hoofd van de gehele Westvlaamse bevolking.

Door de sterke concentratie van de bevolking in bepaalde zones van de provincie, zou de B.L.O.S.O.-methode tot gevolg kunnen hebben dat de kustzone, het Brugse en het zuidoosten van de provincie een overmatig aandeel van de toe te kennen zwembaden naar zich toe zouden halen, terwijl de landelijke bevolking in het westen van de provincie zeer zwak zou bedeed worden. Er kan daarom beter worden voorgesteld een algemene norm van 0,015 m² wateroppervlakte (in overdekte zwembaden) per hoofd van de bevolking aan te houden, en de spreiding der zwembaden bovengemeentelijk te berekenen. Op deze wijze zouden in West-Vlaanderen een 50 à 70 overdekte zwembaden van diverse afmetingen kunnen ingeplant worden op punten die voor een zo groot mogelijk gedeelte van de gehele bevolking — ook deze uit dun bevolkte gewesten — zo goed mogelijk te bereiken zijn.

6) *Overdekte sportruimte*: de behoefte aan overdekte ruimte voor binnenhuis sport (en vooral voor turnen) wordt zeer algemeen. Op het huidig ogenblik beschikken alleen enkele scholen over dergelijke uitrusting. Uitzonderlijk treft men ze ook reeds aan in nieuw opgerichte sportcomplexen en bij grotere vakantiespeelpleinen. De behoeften zijn op verre na niet gedekt.

Het B.L.O.S.O. heeft normen aangelegd voor de spreiding van dergelijke ruimten en is hierbij — evenals voor de zwembaden — uitgegaan van de bevolkingsomvang der gemeenten. Aangezien door het B.L.O.S.O. ook overdekte sportruimte wordt voorzien voor kleinere gemeenten met min dan 1.000 inwoners, valt het bij de zwembaden naar voor gebrachte bezwaar van de ongelijkmatige spreiding weg. Tabel III.2 geeft de B.L.O.S.O.-normen inzake overdekte sportruimten weer.

TABEL III.2: *De behoeften aan overdekte sportzalen, uitgedrukt in functie van de bevolkingsomvang per gemeente; B.L.O.S.O., 1967.*

Oppervlakte per zaal (in m ²)	Bevolkingsomvang der gemeenten, uitgedrukt in duizendtallen									
	100 en meer	50 à 100	25 à 50	20 à 25	15 à 20	10 à 15	5 à 10	3 à 5	1 à 3	— 1
1.536	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1.008	8(a)	8	5	3	2	1	—	—	—	—
672	4(b)	4	2	1	1	1	1	—	—	—
336	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
200(c)	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1

(a) Per schijf van 50.000 inwoners aan te vullen met 5 supplementaire zalen.

(b) Per schijf van 25.000 inwoners aan te vullen met 1 supplementaire zaal.

(c) Te voorzien in iedere school pro rata van 1 zaal per 10 klassen (in scholen met minimum 10 klassen).

Voor West-Vlaanderen (1968) betekenen deze normen — abstraktie makend van de schoolsportzalen — een totale overdekte sportruimte van 152.288 m² of ongeveer 0,15 m² per inwoner.

Aangezien bij deze oppervlakte nog alle schoolsportzalen dienen gevoegd te worden en het B.L.O.S.O. uitgaat van een oppervlakte van 200 m² per school van 10 klassen kan men de berekende oppervlakte gevoeglijk met nogmaals deze oppervlakte vermeerderen.

Zodoende komt men — uitgaande van de door het B.L.O.S.O. vooropgestelde norm — tot een behoefte aan overdekte sportruimte van 0,3 m² per hoofd van de bevolking. In deze oppervlakte zijn evenwel de hulpvoorzieningen inbegrepen.

Ten aanzien van de overdekte sportruimte mag er worden opgemerkt dat hier een bijzonder polyvalente ruimte kan worden geschapen in kleinere gemeenten die gebrek hebben aan geschikte zalen voor feestelijkheden en gezelschapsleven. Wanneer de sportruimte aan een schoolgebouw of aan een bescheiden socio-kultureel centrum wordt aangebouwd, of geïntegreerd is in het geheel van een sport-complex of gemeentelijk park, kan deze ruimte een bijzonder stimulerende rol in het dorpsgemeenschapsleven vervullen.

Het is duidelijk dat op deze wijze ook in belangrijke mate op hulpvoorzieningen kan worden bespaard.

7) *Overdekte ruimte voor socio-kulturele activiteiten*: alle leeftijds-groepen en allerlei verenigingen hebben behoefte aan aangepaste en uitgeruste ruimten voor activiteiten die niet of moeilijk in kommercieel uitgebate lokalen kunnen ondergebracht worden. Men kan hierbij denken aan ruimte voor jeugdverenigingen en jeugdclubs, muziek- en zangkringen, dansgroepen, hobbyclubs, clubs voor ouden van dagen, toneelkringen, debat- en studiekringen.

Hoewel thans een grote keuze van lokalen aanwezig is, blijken aan de huidige toestand zeer vele bezwaren vast te zitten. Niet enkel zijn vele lokalen aan een commerciële uitbating verbonden, maar vooral zijn zij meestal niet aangepast aan de actuele behoeften van het sociale en kulturele verenigingsleven. De uitrusting is meestal elementair, gebrekkig onderhouden en in vele opzichten verouderd.

Zeer veel lokalen behoren toe aan partikuliere personen of zijn verenigingslokalen die moeilijk voor andere verenigingen toegankelijk worden gesteld.

Het grote sociologische bezwaar tegen de huidige veelheid en spreiding van de verenigingslokalen is dat zij in te geringe mate de diverse verenigingen, sociale standen, leeftijdsgroepen en categorieën in de gemeenschap samen brengen, maar in feite zoveel 'eilandjes van verenigingsleven' in de gemeenten in stand houden. Dit is vooral in de meer verstedelijkte gemeenten het geval.

De behoefte aan overdekte ruimte voor socio-kulturele activiteiten dient daarom zo spoedig mogelijk te worden bevredigd in het kader van gemeenschapshuizen of centra die aan het sociale en het kulturele verenigingsleven in de gemeente onderdak verlenen. Hiervoor zijn diverse formules denkbaar. Dorps- en wijkhuis, Foyer rural, Maison des jeunes, Maison de la Culture, Dorfgemeinschaftshaus, Kulturzentrum, Gemeinschaftszentrum, Community Center zijn zoveel namen voor buitenlandse voorbeelden waarop men zich inspireren kan⁹. Alle hebben zij een uitgesproken centrumfunctie.

Op tabel III.3 worden de ruimtelijke normen voorgesteld die in Frankrijk gelden voor de socio-kulturele uitrusting. In de tabel wordt een onderscheid gemaakt tussen de verenigingslokalen en de jeugd- en kultuurhuizen. De zgn. 'équipements lourds'¹⁰ worden evenwel niet in de tabel opgenomen omdat de hiervoor geldende normen veeleer bepaald worden door de graad van verstedelijking en de streekfunctie van de gemeenten, dan van het aantal inwoners als zodanig.

TABEL III.3 : In Frankrijk geldende normen voor socio-kulturele uitrusting (a).

Aantal inwoners per gemeente	Maisons des Jeunes et de la Culture		Locaux pour Mouvements		Totaal	
	A(b)	B(c)	A	B	A	B
1.000	—	—	150	0,15	150	0,15
2.000	150	0,075	350	0,17	500	0,25
5.000	300	0,06	700	0,14	1.000	0,20
10.000	600	0,06	1.400	0,14	2.000	0,20
20.000	1.050	0,052	3.000	0,15	4.050	0,20
50.000	2.550	0,051	7.500	0,15	10.050	0,20
100.000	4.500	0,045	15.000	0,15	19.500	0,19

(a) Het betreft hier een andere voorstellingswijze dan de officiële, nl. een omrekening per inwoner, uitgevoerd door het Tijdschrift *Les maisons des Jeunes et de la Culture*, numéro hors série, mars 1966, p. 296.

(b) A stelt de oppervlakte in m² voor.

(c) B stelt de oppervlakte voor per inwoner.

⁹ F. van Mechelen, W. Dumon, E. Goedleven, N. Morlion, *Zalen bestemd voor kulturele doeleinden*, Ministerie van Nationale Opvoeding en Kultuur, Leuven, 1965, 154 blz.

¹⁰ 'Équipement lourd' zoals grote zalen voor uitvoeringen (toneel, muziek) alsook grootstedelijke Kulturele Centra en andere voorzieningen met een specifieke city-functie.

Uit de tabel blijkt dat de gemiddelde oppervlakte per inwoner voor socio-kulturele ruimte in Frankrijk circa 0,20 m² belooft. Deze Franse norm is uit een jarenlange ervaring gegroeid en kan voor onze provincie worden overgenomen.

In de kleinere gemeenten van West-Vlaanderen kunnen de overdekte sportzalen de functie van voorstellingslokaal opnemen, indien daarmee reeds bij de konstruktie rekening wordt gehouden.

Op welgekozen plaatsen in de provincie dienen daarenboven kulturele centra met goed uitgeruste toneel- en voorstellingszalen te worden opgericht.

In landelijke gebieden zullen deze kulturele centra veeleer het karakter van *sociaal-kulturele* centra aannemen¹¹.

Men kan hierbij uitgaan van een behoefte aan één kultureel centrum voor iedere gemeente met tenminste 10.000 inwoners. In iedere gemeente met een agrarische centrumfunctie — ongeacht haar inwonertal — is een sociaal-kultureel centrum verantwoord. Indien de afstand die vanuit de woonkern moet afgelegd niet te ver is, is het wenselijk de ruimte voor socio-kulturele activiteiten naast of dicht bij de sportieve overdekte voorzieningen in te planten. Niet alleen kunnen op deze wijze belangrijke ruimtelijke en financiële besparingen gerealiseerd worden inzake hulpvoorzieningen, maar tevens is deze nabijheid sociaal en pedagogisch aan te bevelen. In kleinere gemeenten vooral hebben dergelijke sportieve en socio-kulturele centra een belangrijke sociale functie als ontmoetingsruimte voor alle groepen, standen en leeftijdsklassen in de bevolking.

Wat de inplanting van socio-kulturele voorzieningen in de steden betreft kan men de wens vooropstellen dat zowel het ontwerp als de precieze lokalizatie steeds door een nauwkeurig sociologisch onderzoek der plaatselijke behoeften zou voorafgegaan worden. Ook de behoeften der gemeenten in de stedelijke invloedssfeer dienen in zulk onderzoek betrokken te worden.

¹¹ Hierbij kan gedacht worden aan pre- en postnatale raadplegingen, zitdagen en raadplegingsuren van afgevaardigden van beroeps- en sociale organisaties, psycho-medisch schoolonderzoek e.d.

8) *Parken, waterpartijen en groene zones*: de moderne mens — de verstedelijkte mens vooral — ervaart een sterk heimwee naar de natuur. Dit verlangen uit zich in een behoefte aan rust en stilte in een groen kader, maar vooral door een ontsnappingsdrang uit de engheid van het verstedelijkte woonmilieu.

Dit verlangen kan voor een groot gedeelte worden bevredigd in een landelijk milieu, waar de lucht en de horizon alsmede de afwezigheid van bebouwing en verkeer kuratieve eigenschappen blijken te bezitten tegen het zenuwslopende stadsbestaan. Het totale contrast tussen stedelijke drukte en landelijke rust wordt evenwel door een uiterst gering bevolkingsgedeelte geapprecieerd.

Veeleer zoekt de verstedelijkte bevolking een rekreatief milieu in een kader dat van het woon- en werkmilieu afwijkt door een grotere openheid en een meer aangename groene bekleding. Vooral zoekt deze bevolking een milieu dat uitsluitend op ontspanning is ingesteld (architectuur, sfeer, voorzieningen). De enquêtegegevens betreffende de motieven waarom een welbepaalde badplaats bij voorkeur wordt bezocht zijn terzake leerzaam (zie tabel II.15). Ook andere enquêtegegevens leren dat een zeer groot gedeelte van de bevolking op zoek is naar de natuur, naar rust en stilte. Een steeds toenemend bevolkingsgedeelte vindt deze rust evenwel niet meer in de traditionele rekreatieoordelen.

Stads- en wijkparken kunnen nog slechts in geringe mate een functie vervullen in de bevrediging van de vastgestelde ontsnappingsbehoefte. Stads- en wijkparken hebben thans in de eerste plaats een hygiënische functie als 'groene longen' van de stedelijke kern. Zij zijn tevens een soort stedelijke siertuin. Hun rekreatieve functie bestaat als het ware voornamelijk in het bevredigen van dagelijkse rekreatieve behoeften (vrije tijd na de dagtaak), als wandelruimte voor ouden van dagen en moeders met kinderen en als stedelijk sfeerscheppend element. Stads- en wijkparken hebben slechts een geringe betekenis voor de weekeindrekreatie van het gezin als zodanig. Voor de bevrediging van deze behoefte moet meer worden verwacht van groene rekreatieve zones buiten de bewoonde kernen, in de zogenaamde weekeindgordel gesitueerd of eventueel aldaar aan te leggen.

De gedaanten die deze groene zones kunnen aannemen zijn eerder

beperkt : men kan denken aan echte natuurresevaten die, naast hun wetenschappelijke betekenis, een beperkte rekreatieve betekenis kunnen hebben ; men kan ook partikuliere kasteelparken en -bossen in beperkte mate voor het publiek openstellen ; men kan eraan denken in bepaalde landschappelijk waardevolle gebieden pleisterplaatsen, uitkijktorens, wandelpaden en parkeergelegenheden aan te leggen. West-Vlaanderen bezit daartoe nog talrijke mogelijkheden.

Al deze maatregelen samen zijn echter niet in staat de massale week-einduittochten op te vangen van een bevolking die binnenkort in zeer overwegende mate het vrije weekeinde met de familiewagen op enige afstand van de woonplaats zal willen doorbrengen.

De provincie West-Vlaanderen beschikt evenmin over woeste gronden die, als zodanig en in hun natuurlijke staat, de taak van rekreatieve ruimte kunnen vervullen.

Er is bovendien een duidelijke behoefte waar te nemen — althans bij een meerderheid van de bevolking — aan recreatiezones waar 'iets te zien, te genieten of te beleven' valt.

Al deze beschouwingen leiden tot het idee van complete en polyvalente recreatie-oorden, ingeplant in ruime groene zones, die zelf weer deel uitmaken van een landschappelijk waardevol gebied.

De ruimtelijke vormgeving en inhoud van zulke recreatie-oorden vereist een grondige sociale voorkennis van de te verwachten bezoekersklienteel, evenals een grondige sociologische en psychologische uitdieping van hun basisbehoeften.

Intussen kan worden vastgesteld dat de traditionele weekeinduitstappen van de Westvlaamse gezinnen zich richten naar de kuststrook, naar de beboste omgeving van Brugge, naar het Westvlaamse Heuveland en de vijvers van Zillebeke en Dikkebus, naar de omgeving van de Kluisberg en Tiegem, naar de bossen van Wortegem (Oost-Vlaanderen) en in mindere mate naar de Westhoek en naar de Zeeuws-Vlaamse inkoopstadjes Sluis en Oostburg¹².

Op de kust na, lijden alle huidige recreatiebestemmingen aan het euvel dat zij de rekreatant niet ter plaatse houden, maar hem in de verleiding brengen 'met de wagen rond te toeren'.

¹² W.E.S.-enquête, niet-gepubliceerde gegevens.

Allerlei redenen pleiten voor (a) een vermenigvuldiging, (b) een betere geografische spreiding en (c) een grotere diversifikatie van de 'groene' recreatie-oorden.

(a) Een *vermenigvuldiging* van de recreatiegebieden dringt zich niet enkel op omwille van het toenemend aantal 'mobiele' gezinnen die een vrij weekeinde genieten; ook de relatieve overbezetting van de bestaande recreatie-oorden (in feite hoofdzakelijk de kustzone) tijdens de weekeinden pleit voor de inrichting van meerdere nieuwe zones. Een vermenigvuldiging van het aantal recreatie-oorden en -zones dringt zich voornamelijk op ingevolge de toenemende verstedelijking van het woonmilieu waarbinnen de bevolking onvoldoende gelegenheden tot gezinsontspanning vinden kan.

(b) Een betere *geografische spreiding* der recreatiegebieden over het provinciale grondgebied (maar evenzeer daarbuiten) dringt zich op ingevolge de toenemende verkeerschaos die — tijdens de weekeinden van het toeristisch seizoen vooral — een groot gedeelte van de week-eindgenoegens bederft. Een betere geografische spreiding der dag-recreatiezones komt vooral het bevolkingsdeel ten goede dat niet over een personenwagen beschikt en op ontspanning in de meer nabije omgeving van de woonplaats aangewezen blijft (ruim 40 %).

(c) Een vermenigvuldiging en een betere geografische spreiding van de groene zones bestemd voor recreatie, bieden de gelegenheid daarin ook een grotere *diversifikatie* aan te brengen.

Hoewel iedere recreatiezone zekere voorzieningen voor massarecreatie én voor rustige ontspanning dient te bieden, kan het aksent toch telkens op andere ontspanningsvormen worden verlegd. Waterpartijen, wandelbossen, attractieparken, natuurreservaten, sportieve uitrusting (kijksport), kinderspeelpleinen, dans-, drank- en eetgelegenheden kunnen van de ene tot de andere zone in afwijkende mate worden gedoseerd, zodat voor iedere voorkeur een aantal wisselmogelijkheden beschikbaar zijn.

De ruimtelijke behoeften zijn in hoge mate afhankelijk van de graad van verstedelijking der bevolking voor wie de 'groene zones' bestemd zijn.

De Westvlaamse bevolking geniet — in vergelijking met numeriek even belangrijke mensengroepen in de agglomeraties van Brussel of Amsterdam — van een grote 'vrijdom' en van opmerkelijk veel landschappelijke ruimte. Slechts een miniem gedeelte van de bevolking bewoont overigens hoogbouwoningen en het aantal woningen met partikuliere tuin is in West-Vlaanderen nog vrij hoog.

De behoeften aan specifieke groene rekreatieve ruimten kunnen derhalve niet dezelfde zijn als degene die voor de bevolking in grote agglomeraties werden bedacht. Niettemin voorziet de literatuur terzake tot nog toe nagenoeg uitsluitend normen in functie van grote bevolkingsagglomeraties. Men is er bij de bepaling van normen voor West-Vlaanderen op aangewezen van deze maximale normen te vertrekken, wat echter niet noodzakelijk het overnemen van deze normen wil betekenen.

Een grootstad als West-Berlijn — bekend om zijn mooie en uitgestrekte stadsparken, zijn meren, zijn stranden aan de Spree — heeft 13 m² 'groene' rekreatieruimte per inwoner.

In Londen telt men, dank zij uitgestrekte binnenstedelijke parken als Hampstead Heath, Kensington Gardens, Hyde Park e.a., 9 m² groene ruimte per inwoner. In Parijs belooft de groene ruimte amper 1,5 m² per inwoner¹³. De stad Amsterdam wil ertoe komen 9 m² wijk- en buurtgroen binnen de stad te realiseren en daarnaast nogmaals 9 m² per inwoner voor te behouden in groene rekreatieve ruimten buiten de stad (Amsterdamse Bos)¹⁴.

Men kan hieruit afleiden dat de normen voor goed voorziene grootsteden tussen 10 en 20 m² groene ruimte per inwoner schommelen. In Ierland houdt men zich bij nieuwe stadsuitbreidingen zelfs aan 10 % van de totale ruimte. Men moet er rekening mede houden dat deze groene ruimte dan tevens bestemd is voor de dichtbebouwde oudere stadsgedeelten.

Van deze buitenlandse normen voor grootstedelijke agglomeraties vertrekking, lijkt het niet onredelijk voor de Westvlaamse bevolking — en met het oog op de toekomst — een norm van 10 m² groene

¹³ *L'architecture d'aujourd'hui*, nr. 112, 34e année, février-mars, 1964.

¹⁴ *European Conference on Space for Youth, Rotterdam*, 27-30 June 1966. Verslagen.

rekreatieve ruimte per inwoner aan te houden. Deze ruimte dient bij voorkeur op de landschappelijk waardevolle gebieden van het territorium te worden voorbehouden, zonder de landbouw te schaden.

Om reden van zijn toeristisch-ekonomische betekenis voor het gehele land en ook voor het buitenland kan het duinen- en strandgebied niet in deze berekening betrokken worden.

De aanwezigheid van een sterk uitgebouwd strand- en duinengebied op het grondgebied van West-Vlaanderen zou alleen kunnen betekenen dat de nieuwe rekreatieve voorzieningen in de vorm van 'groene' rekreatiezones bij voorkeur in het Westvlaams binnenland moeten worden gerealiseerd. De kustbevolking is in deze allerminst de 'probleembevolking'. De nieuwe voorzieningen dienen uiteraard in de eerste plaats voor de eigen bevolking te worden gepland.

De bovenstaande normen betekenen een poging om de algemene behoefte aan socio-kulturele, sportieve en rekreatieve ruimte te objectiveren. Hoewel deze normen slechts een benaderingswijze van het vraagstuk betekenen en niet als strakke maatstaven kunnen geïnterpreteerd worden, kunnen zij niettemin een waardevol instrument betekenen om de te ontwerpen voorzieningen aan de vastgestelde subjektieve behoeften aan te passen.

Bij iedere geplande realisatie dient uiteraard de konfrontatie tussen deze normen en de reeds aanwezige voorzieningen te gebeuren.

Tabel III.4 bevat voor ieder arrondissement in de provincie de berekening — in hoofde van de aanwezige bevolking — van de socio-kulturele, sportieve en rekreatieve ruimte die er volgens de normen zou dienen gerealiseerd te worden.

4. ENKELE AANWIJZINGEN VOOR DE REALISATIE VAN EEN VRIJETIJD-S- INFRASTRUKTUUR

A. De keuze van het concept: specifieke of geïntegreerde oplossingen

Uit de hoofdstukken waarin de vrijetijdsvormen op de avond en over het weekeinde werden ontleed (deel II), kan afgeleid worden dat de diverse bevolkingsgroepen vaak uit elkaar lopende bestedingen en

TABEL III.4: *De berekende behoefte aan socio-kulturele, sportieve en rekreatieve ruimte voor de bevolking in de Westvlaamse arrondissementen: W.E.S.-enquête, 1967.*

Arrondissementen	Totale bevolking in 1967	Speel- hoekjes	Jeugd- speel- pleinen	Sport- velden	Onover- dekte zwem- gelegen- heid	Over- dekte zwem- baden	Over- dekte sport- zalen	Overdekte socio- kulturele ruimte	Groene zones
Oppervlakte per inwoner (in m ²)	0,44	0,81	2,21	0,5	0,015	0,3	0,2	10	
Berekende behoefte per arrondissement (in ha.)									
Brugge	236.754	10,4	19,2	52,3	11,8	0,35	7,1	4,7	236,8
Diksmuide	48.414	2,1	3,9	10,7	2,4	0,07	1,5	1,0	48,4
Ieper	105.394	4,6	8,5	23,3	5,3	0,15	3,2	2,1	105,4
Kortrijk	259.694	11,4	21,0	57,4	13,0	0,39	7,8	5,2	259,7
Oostende	127.867	5,6	10,4	28,3	6,4	0,19	3,8	2,6	127,9
Roeselare	139.582	6,2	11,3	30,8	7,0	0,21	4,2	2,8	139,6
Tielt	76.961	3,4	6,2	17,0	3,8	0,12	2,3	1,5	77,0
Veurne	47.920	2,1	3,9	10,6	2,4	0,07	1,4	1,0	47,9
West-Vlaanderen	1.042.586	45,8	84,4	230,4	52,1	1,55	31,3	20,9	1.042,7

behoeften vertonen. Dat is overigens ook in het eerste hoofdstuk van deel III aan het licht gekomen.

Pasklare en volledige oplossingen voor de vrijetijdsproblematiek van al deze groepen zijn dan ook niet in een handomdraai te ontwerpen. De ruimtelijke behoeften kunnen theoretisch bevredigd worden langs twee wegen.

Enerzijds kan men voor elke specifieke behoefte een specifieke oplossing zoeken. Een volgens tijdschema te realiseren netwerk van grotere en kleinere zwembaden kan aldus aan de vastgestelde behoefte aan zwembaden tegemoet komen; een daaraan parallel lopend schema kan dit ook voor wat de behoefte aan kleuter-speeltuintjes betreft. En zo is het ook voor wat sportvelden, jeugdtehuizen en zo meer betreft.

Men kan anderzijds ook opteren voor geïntegreerde concepten voor de vrije tijd, waarbij aan bepaalde ruimtelijke voorzieningen een meer-voudige functie wordt toegekend.

Zo kunnen kulturele centra worden opgericht waarin zowel ruimte is voor een feestzaal als voor klublokalen. De feestzaal kan bovendien als turnhalle worden gebruikt. Op gelijkaardige wijze kunnen sportcomplexen worden opgericht waarbinnen zowel een zwembad als een atletiek-veld geïncorporeerd zijn; de daarin voorziene turnhalle kan desgevallend ook als feestzaal worden gebruikt. Op dezelfde wijze kunnen weer rekreatieve voorzieningen van uiteenlopende aard in een rekreatief opgezette 'groene ruimte' worden ingericht.

Beide benaderingen hebben hun voor- en nadelen.

De eerste oplossing biedt het voorname voordeel dat men langs wegen van geleidelijkheid tot realisaties kan komen. Deze methode is ook voor kleinere gemeenten bruikbaar indien zij althans niet interkommunaal kunnen of wensen op te treden.

De tweede weg, deze van de grotere geïntegreerde oplossingen, benadert ongetwijfeld meer het ideaal. Op de duur vallen geïntegreerde oplossingen in de uitvoering meestal goedkoper uit dan de som van meerdere enkelvoudige en verspreide ruimtelijke voorzieningen.

Naast dit klaarblijkelijk financieel voordeel pleiten voor geïntegreerde oplossingen ook het potentiële veelvuldiger (alternatieve) gebruik van gebouwen en faciliteiten, de mogelijkheid voor de gebruikers om

zonder grote verplaatsingen van de ene activiteit naar de andere over te stappen en de mogelijkheid om kennis te maken met minder vertrouwde bezigheden in de rekreatieve sfeer ; bovendien worden de intergroepscontacten erdoor bevorderd (tussen beroepsgroepen en leeftijdsgroepen) en ligt de mogelijkheid voor de hand om een 'vrijtijds kader' te scheppen dat totaal afwijkt van het gewone arbeids- en woonmilieu. Geïntegreerde complexen lijken ook het best in staat om aan de gevarieerde behoeften van de leden uit eenzelfde gezin tegemoet te komen (volwassenen, adolescenten, kinderen).

B. De inplanting van vrijetijdsvoorzieningen

Uiteraard is de inhoudelijke bestemming van het project een zeer voorname bepalende faktor voor zijn lokalisatie.

Aangezien anderzijds de vrije tijd maar op welbepaalde periodes van de dag en de week wordt aangeboden is ook de tijdsfaktor grotendeels bepalend voor de lokalisatie.

Tenslotte zal in de praktijk ook rekening gehouden worden met de konkrete ruimtelijke mogelijkheden, de kostprijs van de gronden en andere materiële faktoren.

Principieel kan echter gesteld worden dat zekere vrijetijdsvoorzieningen essentieel binnen de woonzone thuishoren, andere veeleer daarbuiten.

Uit de enquêtegegevens blijkt dat de weekeindbehoef ten (buitenshuis) vooral centrifugaal georiënteerd zijn, terwijl haast alle dagelijkse en avondlijke vrijetijdsbehoef ten (buitenshuis) centripetaal gericht zijn. De eerste omvatten overwegend sportieve en rekreatieve openluchtbezigheden ; de laatste worden hoofdzakelijk door de kulturele behoeften gekleurd.

Voorzieningen die binnen de woonzone thuishoren zijn in het bijzonder alle voorzieningen die afgestemd zijn op bevolkingsgroepen die zich moeilijk voor gehele of halve dagen buiten de direkte woonomgeving kunnen ophouden, zoals huisvrouwen, baby's, kleuters, jonge kinderen, ouden van dagen en zieke personen.

Ook de voorzieningen die op de avondlijke vrijetijdsbesteding van stads- en dorpsbewoners afgestemd zijn (artistieke uitvoeringen,

avondonderwijs, muziek- en tekenscholen, diskoteken, vergaderingen van verenigingen) horen centraal gesitueerd te zijn ten opzichte van de woningen-spreiding. Dit is ook het geval voor alle voorzieningen die tegemoet komen aan het gebrek aan hobbyruimte in de eigen woning.

Aangezien de echte sporttakken hoofdzakelijk bedreven worden door jonge en ongehuwde volwassenen — en zulks buiten gezinsverband — is het wenselijk de sportstadia en sportvelden niet te ver buiten de eigenlijke woonkernen aan te leggen, dit om een zo continu mogelijke gebruiksintensiteit te verzekeren (scholen en clubs) en om ze per fiets of bus gemakkelijk in het bereik van jonge mensen te brengen.

Uiteraard dient het uitstapdoel voor het weekeinde buiten de woonomgeving gelokaliseerd, bij voorkeur op het goed bereikbare platteland. Immers ook de niet gemotoriseerde gezinnen dienen deze onder de meest gunstige voorwaarden te kunnen bereiken.

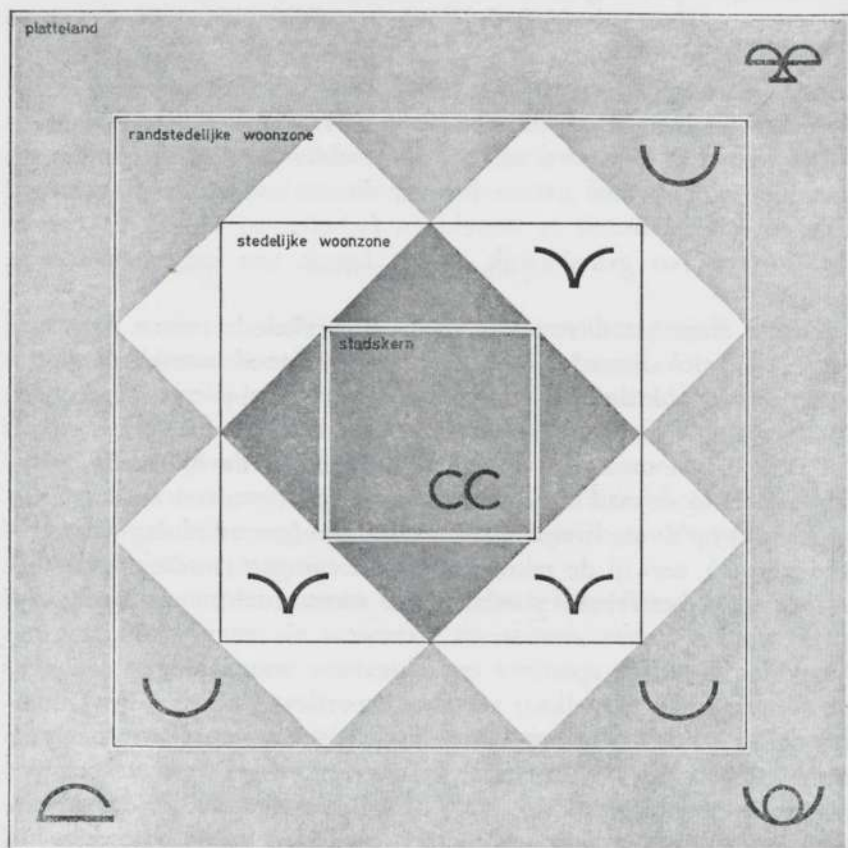
Uit deze beschouwingen valt af te leiden dat de kulturele centra functioneel in de stad thuis horen, dat de sportieve voorzieningen (in openlucht) op de stadsrand te lokaliseren zijn (gemengd dag- en weekeindgebruik), terwijl de rekreatieve voorzieningen (weekeindgebruik) op het goed bereikbare platteland de meest functionele inplanting zullen vinden.

Aangezien bepaalde sportieve en rekreatieve voorzieningen een nauwe verwantschap met elkaar vertonen (sportieve liefhebberijen), kunnen beide behoeften tot op zekere hoogte geïntegreerd worden; ook sommige vormen van kijksport kunnen gemakkelijk in rekreatieve complexen geïntegreerd worden. Zij zullen voornamelijk de volwassen bevolking en de gezinnen aantrekken, in het bijzonder tijdens het weekeinde. Anders is het gesteld met de specifieke competitiesporten en de prestatiesport (sport in de meer gebruikelijke zin). Meestal kunnen deze beter los van de geïntegreerde rekreatieve complexen worden opgevat en in eigenlijke sportstadia samengebracht.

Een schematische voorstelling van de hierboven gevolgde gedachten-gang worden aangetroffen in grafiek III.3 waar de toepassing wordt gemaakt op een stedelijk woongebied.

Bij de voorzieningen die voor het platteland gedacht worden kan de

GRAFIEK III.3 : Schematische voorstelling van kulturele, rekreatieve en sportieve voorzieningen op stadsniveau.

voorzieningen hoofdzakelijk gebruik 's avonds
vb. kulturele centra, concertzaal

voorzieningen hoofdzakelijk gebruik : overdag en avond
vb. hobbyruimten, klub- en turnlokalen, wijkbiblioteek

voorzieningen hoofdzakelijk gebruik : dag en weekeind
vb. sportstadia, zwembaden

voorzieningen hoofdzakelijk gebruik weekeind
geïntegreerde rekreatieve complexen

gebruik weekeind:
natuurgebieden
wandelpaden

integratie van rekreatieve en sportieve voorzieningen quasi totaal zijn. Zelfs de kulturele voorzieningen kunnen er dan bij aanleunen, indien de afstand van de dorpskern niet te ver is.

Er kan hier nog aan toegevoegd worden dat de meeste binnenstedelijke voorzieningen ofwel in polyvalente complexen, ofwel in specifieke (enkelvoudige) ruimten kunnen worden ondergebracht. Voorzieningen die op wijkniveau in polyvalente ruimten kunnen worden ondergebracht zijn bijvoorbeeld: kleuterspeelpleintjes, turnlokalen voor avond- en namiddaggebruik (huisvrouwen, ouden van dagen), klublokalen, hobbyruimten en wijkbibliotheken.

Centrale voorzieningen die op stadsniveau als geïntegreerde polyvalente complexen kunnen opgevat worden, zijn o.m. kulturele centra, concertzalen, bioskopen, stadsbibliotheken, avond-, muziek- en teken-scholen, diskotheken en gelijkaardige voornamelijk op avondlijk gebruik afgestemde ruimten.

In het richtplan voor de ruimtelijke ordening en ontwikkeling van de Westvlaamse gewesten worden, om in bepaalde behoeften terzake te voorzien, drie bovengewestelijke parken vooropgesteld :

- 1) Domein Rijkevelde - 't Wit Zand (Oedelem - Sijsele - St.-Kruis) ;
- 2) Domein Wildenburg (Wingene) ;
- 3) Domein Polygoonbos (Zonnebeke).

In de ontwerpen van gewestplannen worden daarenboven nog vier gewestelijke parken voorzien :

- 1) Het Houtlandpark (Koekelare) ;
- 2) De Keignaard (Zandvoorde - Oostende) ;
- 3) De Palingbeek (Zillebeke - Voormezele - Hollebeke) ;
- 4) De Gavers (Harelbeke).

hoofdstuk III syntese, suggesties en besluiten

I. DE OVERHEIDSTAAK OP HET DOMEIN VAN DE VRIJE TIJD

Het onderhavige onderzoek naar de vrijetijdsbesteding in West-Vlaanderen werd doorgevoerd met het oog op een aangepaste beleidsvoering vanwege de overheid.

De besluitende beschouwingen die in dit hoofdstuk — tevens het slot-hoofdstuk van de studie — worden opgenomen zijn dan ook volledig in dat perspectief geplaatst.

De vrijetijdsvraagstukken hebben niet enkel een tijdsdimensie — die in deel I nogmaals werd aangetoond — doch ook concrete kwalitatieve en ruimtelijke dimensies.

De *kwantitatieve* vraagstukken — betrekking hebbend op het vrijetijdskwantum van de bevolkingsgroepen — vergen uiteraard een oplossing in het kader van de toenemende opvoering van de arbeidsproductiviteit en een aangepast sociaal beleid op nationaal niveau. Normaliter mag een verdere inkrimping van de arbeidstijd verwacht worden.

De kwalitatieve of inhoudelijke vrijetijdsproblemen, en in nog sterkere mate de ruimtelijke problemen doen de vraag naar specifieke beleidsvormen op het lokale, gewestelijke en bovengewestelijke niveau rijzen.

Van deze beide groepen zijn de problemen van *kwalitatieve* aard ongetwijfeld de belangrijkste, doch het zijn de individuen, de gezinnen en de bevolkingsgroepen zelf die gestalte moeten geven aan de verworven vrije tijd. Onderwijs en opvoeding, inkomen en voorkeur, aanleg en ambitie zijn terzake de bepalende factoren¹⁵. Zij dienen

¹⁵ De belangrijkste van deze kwalitatieve behoeften die via een opinie-onderzoek aan het licht zijn gekomen werden in het eerste hoofdstuk van dit deel op een samenvattende wijze aangehaald. Het moge hier volstaan naar de betreffende paragrafen te verwijzen en vooral naar de besluiten op de blz. 255 tot en met 259.

echter te worden ondersteund door een aangepaste vrijetijdseducatie, waaraan een grote objectieve behoefte bestaat. Een stimulering van deze vorm van volksopleiding dient door het verenigingsleven en door de overheid te geschieden.

De taak van de overheid ligt echter voornamelijk op het vlak van de infrastrukturele uitbouw van *ruimtelijke voorzieningen* voor de vrije tijd, want op dit domein is noch het individu, noch het gezin, noch het verenigingsleven in staat de nodige initiatieven tot een goed einde te brengen.

Ridder P. van Outryve d'Ydewalle, Gouverneur van West-Vlaanderen, heeft in zijn rede '... over ruimte, water, lucht en stilte'¹⁶ gewezen op de zieke plek in onze leefwereld die pas in de aandacht is kunnen komen vanaf de dag dat wij ook voldoende tijd kregen om er opmerkzaam op te worden. Die zieke plek betreft de fysische ruimte waarin wij leven en die steeds meer een vrijetijdsruimte aan het worden is; immers voor de drie vierden van de Westvlaamse bevolking is het engere woonmilieu nu reeds quasi-uitsluitend een vrijetijdsmilieu.

De ruimtelijke ordening van dat woonmilieu houdt dan ook rechtstreeks verband met het ruimtelijk ordenen van het belangrijkste vrijetijdsmilieu.

Daarnaast zijn er de specifieke vrijetijdsruimten en de agrarische ruimten met rekreatieve nevenfunctie die wij de landschappen noemen.

Nu de lokale en de provinciale overheden beschikken over een richtplan op streekniveau en ontwerpen van sektorplannen op gewestelijk niveau om de ruimte te ordenen ten behoeve van de grote gemeenschapsbehoeften (voeding, huisvesting, arbeid, verkeer en rekreatie)¹⁷

¹⁶ Ridder P. van Outryve d'Ydewalle; redevoering uitgesproken op 1 oktober 1966 ter gelegenheid van de gewone zitting van de Provinciale Raad van West-Vlaanderen.

¹⁷ Richtlijnen voor de ruimtelijke ordening in Westvlaams en gewestelijk verband zijn vervat in het 'Richtplan voor de Ruimtelijke Ordening en Ontwikkeling van de Westvlaamse Gewesten' en in de zeven 'Gewestplannen' opgemaakt door de studiegroep Studex v.z.w. en het W.E.S., in opdracht van het Ministerie van Openbare Werken, Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening.

is het nodig ook de behoeften in de vrijetijdsfeer grondig te kennen en er het beleid op in te enten¹⁸.

Het is gebruikelijk geworden de 'strikte' vrijetijdsactiviteiten in drie grote sectoren in te delen: de cultureel-vormende, de sportieve en de rekreatieve vrijetijdsbesteding.

Elk van deze sectoren wordt gewoonlijk benaderd vanuit de optiek van diegenen die enerzijds op actieve wijze presteren (bv. acteurs, kunstenaars, vedetten en atleten) of vanuit de optiek van diegenen die anderzijds van de prestaties van bovengenoemden genieten.

Deze tweedeling ligt ondermeer aan de basis van het niet altijd relevante onderscheid tussen zogenoemde kultuurscheppers en cultuurbehoevenden, tussen actieve en passieve rekreatie, tussen actieve sport en kijksport.

Dezelfde tweedeling ligt ook aan de basis van de voorbijgestreefde opvatting dat de overheid alleen als 'mecenas' moet optreden ten behoeve van de kultuurscheppers, sportbeoefenaars en vedetten van de massa-media.

In een modern vrijetijdsbeleid poogt men echter veeleer in de cultuurconsument een latente cultuurdrager te zien en aan ieder individu de middelen te bezorgen om zich psychisch en fysisch te 're-creëren'. De gemeenschap draagt de overheid thans de rol toe als manager en koördinator op te treden, en ook als initiatiefnemer op alle domeinen waarvoor het partikulier initiatief kennelijk niet berekend is.

Vanuit deze moderne optiek gezien heeft de gemeenschap evenwel een veel grotere behoefte aan infrastrukturele uitrusting voor de vrije tijd dan zulks bij de traditionele zienswijze nodig was.

Dit lijkt een der uitgangspunten te moeten zijn voor een effectief, modern overheidsbeleid.

2. DE VOORNAAMSTE PROBLEEMGROEPEN IN DE BEVOLKING

In de loop van de vorige hoofdstukken werd de onderzochte bevolkingsgroep naar allerlei criteria ingedeeld: naar het woonmilieu

¹⁸ Het tweede hoofdstuk van dit deel werd integraal gewijd aan de ruimtelijke aspecten van het vrijetijds-vraagstuk. Het moge hier eveneens volstaan naar de desbetreffende paragrafen in dat hoofdstuk te verwijzen (zie blz. 261 e.v.).

— dat van stedelijk naar landelijk kan variëren —, naar het beroep, het onderwijspeil of de leeftijd van het gezinshoofd, naar de gezinsomvang, naar het gezinsinkomen, de huisvestingstoestand, het bezit van een tuin, een auto en zo meer.

Het is uit de ontleding van vele honderden tabellen gebleken dat de meest waardevolle aanwijzingen voor de beleidsvoering konden worden verkregen via de indeling van de gezinnen naar het woonmilieu (stedelijk, halfstedelijk, landelijk) en naar het hoofdberoep van het gezinshoofd.

Aangezien talrijke beroepen een duidelijk 'stedelijk' karakter dragen en andere veel meer op het platteland worden aangetroffen, is het klaar dat bepaalde beroepsgroepen ook een daarmee verwante milieu-problematiek vertonen inzake vrije tijd.

A. De fundamentele behoeften

Er is uit de ontleding van de onderzoeksresultaten gebleken dat een aantal fundamentele behoeften bij nagenoeg alle bevolkingsgroepen aanwezig zijn, ongeacht hun woonmilieu en ongeacht de andere indelingscriteria.

Deze behoeften-gamma doet zich evenwel telkens in een andere intensiteit en in een andere konstellatie voor naargelang een of ander van bovengenoemde criteria vooropgesteld wordt. Deze behoeften kunnen als volgt geformuleerd worden :

1) de behoeften aan fysieke beweging. Al naar gelang de leeftijd, het milieu en andere kenmerken reikt deze behoefte van een rustige wandeling tot de actieve sportbeoefening¹⁹ ;

2) de behoeften om aan het dagelijks milieu te ontsnappen²⁰.

Dit dagelijks milieu is zowel het woon- als het gewone werkmilieu. De vastgestelde behoefte betekent eveneens een drang naar belevenis en een verlangen om een andere soort mensen te ontmoeten dan diegenen met wie men dagelijks omgang heeft ;

¹⁹ Zie deel III, hoofdstuk I, C.

²⁰ Zie deel II, hoofdstuk III.

3) de behoefte aan creativiteit.

Deze behoefte uit zich in de beoefening van een uitgebreide gamma van alle mogelijke hobby's en liefhebberijen²¹, maar ook in de uitgedrukte wensen naar activiteiten die men graag zou willen beoefenen maar waaraan men om vele redenen niet toekomt²². Deze behoefte aan creativiteit bestaat in vele intensiteitsgraden die niet zelden hun verklaring vinden in een geringere of hogere arbeidsbevrediging in de beroepssfeer ;

4) de behoefte aan materiële middelen ten behoeve van de vrijetijdsbesteding.

Er is duidelijk aan het licht gekomen dat talrijke bevolkingsgroepen van oordeel zijn dat alleen een hoger inkomen hen in staat stelt hun vrije tijd behoorlijk zin te geven²³ ; velen verwachten een gelijkaardig effect van het bezit van een auto²⁴ ;

5) de behoefte aan een aangepaste huisvesting in functie van de vrije tijd.

Op een zeer overtuigende manier heeft het onderzoek aan het licht gebracht dat de woning, de tuin en de onmiddellijke woonomgeving van uitzonderlijke betekenis zijn om de vrije tijd naar de maat van de behoeften te kunnen doorbrengen ; zowel het vrijetijdsgedrag als de vrijetijdsproblematiek zijn grotendeels uit deze behoeften verklaarbaar²⁵ ;

6) de behoefte aan meer vrije tijd.

Een aantal beroepsgroepen in de bevolking zijn nog niet aan vrijetijdsproblemen in de strikte betekenis toe, omdat het hen eenvoudig aan 'vrije' tijd ontbreekt. Anderen hebben alleen vrije tijd op ogenblikken van de dag of van de week die niet als zodanig geschikt zijn. Bij nog anderen is de vrije tijd verdeeld in vrijwel onbruikbare tijdsnippers²⁶ ;

²¹ Zie deel I, hoofdstuk IV.

²² Zie deel III, hoofdstuk I, 3 B.

²³ Zie deel III, hoofdstuk I.

²⁴ Zie ibidem.

²⁵ Zie deel II, hoofdstukken I, 3 ; II, 1 B en 3 ; IV, 1 ; V, 5 e.a.

²⁶ Zie deel I, hoofdstuk II.

7) de behoefte om de eigen mogelijkheden inzake vrije tijd te ontdekken.

Hier is niet zozeer sprake van een subjectief aangevoelde, maar van een objectief waarneembare behoefte. Zij is vooral waarneembaar bij een aantal subgroepen in de bevolking die omwille van bijzondere milieu-factoren niet loskomen uit een traditionele levenswijze²⁷ ;

8) de behoefte aan vrijetijdseducatie.

Deze behoefte wordt evenmin subjectief ervaren, tenzij vrij sporadisch ; zij is niettemin duidelijk waarneembaar bij een aantal subgroepen in de bevolking. Deze zijn niet steeds de minst ontwikkelde bevolkingsgroepen.

B. Het vrijetijdspatroon van stad en platteland

Kan men de zoëven opgesomde behoeftegamma zowel in de steden als op het platteland en in de vele halfstedelijke gemeenten van West-Vlaanderen aantreffen, dan onderkent men toch duidelijke verschillen wat de intensiteit en de modaliteiten betreft. De verschillen tussen stedelijke en plattelandsgemeenten zijn in de eerste plaats morfologische verschillen. Zij hebben betrekking op het fysisch voorkomen van het woonmilieu ; steden hebben een grotere bevolkingsomvang, een hogere bewoningsdensiteit, een geringer deel open ruimte (w.o. tuinen) en meer hoogbouw (appartementswoningen). Deze materiële verschillen hebben hun klaarblijkelijke en direkte weerslag op het vrijetijdsgedrag en van daaruit op de vrijetijdsbehoeften van de stedelijke bevolking²⁸.

Wat het vrijetijdsgedrag betreft heeft men kunnen waarnemen dat bepaalde activiteiten toe- of afnemen naargelang men van een verstedelijkt naar een landelijk milieu opschuift of vice versa²⁹. In het bijzonder heeft men voor het weekeinde kunnen vaststellen dat de stedelingen veel duidelijker een behoefte tot ontsnapping uit het dagelijkse milieu ervaren dan de plattelandsbevolking. Ook het bezit van een tuin heeft een zeer grote invloed op het praktische vrijetijds-

²⁷ Zie deel I, hoofdstukken II.4 ; III e.a.

²⁸ Zie deel II, hoofdstuk III ; deel III, hoofdstuk I, 2 C.

²⁹ Zie tabel II.9 op blz. 151.

gedrag³⁰. De gezinnen zonder tuin zijn in de meeste gevallen gezinnen die de stadskernen of de kern van halfverstedelijkte gemeenten bewonen. De bezitters van een siertuin bewonen meer de stedelijke randzones. De bezitters van een nutstuin kunnen grosso modo met plattelandsbewoners worden gelijkgesteld of bewonen althans het plattelandsgedeelte van verstedelijkte gemeenten³¹.

De zeer karakteristieke verschillen die werden waargenomen tussen de weekeindbesteding van deze drie groepen zijn illustratief voor de vrijetijdsgewoonten van stedelingen of plattelandsbewoners. Het bezit van een auto brengt in elk dezer groepen echter nog grote verschillen teweeg.

C. De probleemgroepen vanuit de optiek van het beroep

Sterker nog dan door het woonmilieu lijkt het vrijetijdspatroon van de gezinnen beïnvloed en zelfs gedetermineerd door de socio-professionele groep waartoe ze behoren.

De vaak toegepaste indeling der gezinnen naar socio-professionele groep heeft toegelaten op een zeer duidelijke wijze een aantal probleemgroepen in de bevolking te onderkennen. Deze probleemgroepen kunnen achteraf op een syntetiserende wijze worden onderscheiden aan de hand van een viertal criteria, die hunnerzijds ook op andere indelingen van de geënquêteerde bevolking kunnen toegepast. Deze criteria kunnen als volgt omschreven worden :

- a) een reëel of vermeend gebrek aan vrije tijd ;
- b) een gebrek aan materiële en financiële middelen om de beschikbare vrije tijd naar de maat der behoeften te kunnen besteden ;
- c) een gebrek aan belangstelling voor de intrinsieke waarde van de vrije tijd ;
- d) een mentale onwennigheid — vaak een gebrek aan verbeelding — ten aanzien van de eigen vrijetijdsmogelijkheden en vrijetijdssituatie.

Op het bijgaande schema (tabel III.5) worden bij middel van één,

³⁰ Zie deel II, hoofdstuk IV, 1.

³¹ In de volgende paragraaf (onder titel A) zullen een aantal besluiten geformuleerd worden die voornamelijk op de weekeindbesteding in de diverse woonmilieus betrekking hebben.

twee of drie kruisjes de beroepsgroepen aangeduid waarvoor elk beoordelingscriterium in de loop van het onderzoek bijzonder toepasselijk is gebleken.

TABEL III.5: *Schematische voorstelling van probleemgroepen inzake vrije tijd, toegepast op de socio-professionele indeling van de geënquêteerden; W.E.S.-enquête, 1967.*

Socio-professionele groepen	Beoordelingscriteria			
	Objektief of subjectief gebrek aan vrije tijd	Verhouding van het inkomen t.o.v. behoeftenpeil	Subjectieve onderwaardering van de vrije tijd	Niet onderkennen van de eigen mogelijkheden inzake vrije tijd
Ongeschoolde arbeiders		xxx	x	xx
Geschoolde arbeiders		xx		x
Lagere bedienden		xx		
Middenkader bedienden	x	xx		
Kaderpersoneel	x	x	x	
Land- en tuinbouwers	xxx	x	xx	xxx
Zelfstandige ambachtslieden en handelaars	xx	x	x	xx
Ondernemers	x		x	
Vrije beroepen	xx		x	
Gepensioneerden en anderen		xxx	x	xx

Vier socio-professionele groepen laten zich uit deze tabel duidelijk als probleemgroepen herkennen. Het zijn de landbouwers, de zelfstandige ambachtslieden en handelaars, de ongeschoolde arbeiders, alsook de gepensioneerden en langdurig zieken.

Elk van deze beroepsgroepen kan volgens meerdere van de genoemde criteria als een probleemgroep worden aangezien. Elk van deze probleemgroepen vergt tot op zekere hoogte ook een ander vrijetijdsbeleid, dat niet enkel van de overheid kan uitgaan, maar ook van de sociale organisaties en het verenigingsleven in het algemeen.

Naast deze vier duidelijk herkenbare probleemgroepen kan men er nog andere onderscheiden, al naar gelang de indelingswijze van de

bevolking. In de overige socio-professionele groepen kunnen eveneens bepaalde subgroepen als zodanig worden herkend³².

3. DE VOORNAAMSTE VRIJETIJDSPERIODE : HET WEEKEINDE

Onder de grotere vrijetijdsp periodes (de avond na de dagtaak, het weekeinde en de jaarlijkse vakantie) is de tweede zowel kwantitatief als vanuit de optiek van het provinciale beleid ongetwijfeld de belangrijkste.

Herhaaldelijk is uit de studie gebleken dat de beschikbare tijd bepaalt *wat* tijdens de vrije tijd kan gebeuren en *waar* het zal gebeuren. Zo wordt de vrije avond voor het allergrootste gedeelte in de eigen woning doorgebracht en goeddeels ingenomen door (het gebruik van) de massamedia. Zelfs de avondlijke buiten-huisactiviteiten zijn overwegend aan de lokale omgeving gebonden.

De vakantieperiode — voor zover deze effectief als vakantie wordt gebruikt — wordt meestal aan de kust of buiten de provinciegrenzen doorgebracht.

Alleen de bevolking die de vakantie thuis doorbrengt is aangewezen op een beperkt aantal niet te ver van de woongemeente afgelegen uitstapdoelen die voor dag- en weekeindbezoek geschikt zijn.

Omdat de daguitstappen tijdens het weekeinde in het algemeen binnen een ruimere gordel rond de woongemeente, maar doorgaans toch binnen de grenzen van de eigen provincie worden ondernomen, is de provinciale overheid de meest aangewezen instantie om voor de week-eindinfrastructuur in te staan. Daarentegen vallen de voorzieningen voor de avondlijke vrijetijdsbesteding buiten de woning veeleer onder de bevoegdheid en de verantwoordelijkheid van de gemeenten.

Deze beschouwing aangaande de provinciale taak ten aanzien van de weekeindvoorzieningen lag reeds aan de basis van deze studieopdracht. Het is derhalve van belang hier een aantal besluiten neer te schrijven die betrekking hebben op de weekeindbesteding in de diverse

³² In de volgende paragraaf (onder titel B) zullen ten aanzien van de vrijetijdsproblematiek van de vier hoger genoemde beroepsgroepen een aantal concrete suggesties geformuleerd worden.

woonmilieus en in de diverse beroepsgroepen van de bevolking. Het gaat voornamelijk om besluiten afgeleid uit het tweede, derde en vierde hoofdstuk van deel II. Het is evenwel gebleken dat de vrijetijdsproblematiek van het weekeinde niet kan los-gedacht worden van de algehele vrijetijdsproblematiek.

A. Suggesties en besluiten betreffende de vrijetijdsbesteding in de verschillende woonmilieus

Wat de verschillen inzake de besteding van het weekeinde tussen stad en platteland betreft, heeft men kronologisch gezien, de volgende vaststellingen kunnen maken.

Op *zaterdagvoormiddag* blijft vooral op het platteland, maar ook in de stedelijke centra, nog een belangrijk gedeelte van de bevolking aan de arbeids- en beroepssfeer gebonden. Het scheppen van echte vrije tijd is voor een groot gedeelte van de bevolking nog de voornaamste behoefte op zaterdagvoormiddag. Anderzijds is de behoefte aan persoonlijke creativiteit op dit tijdstip van het weekeinde zeer uitgesproken, en dit zowel in de stad als op het platteland. De doe-het-zelf-activiteiten worden op zaterdagvoormiddag zeer intensief beoefend ondanks het feit dat veel gezinnen — vooral in de stad — daar materieel niet voldoende op ingesteld zijn wegens de enge behuizing en het gebrek aan 'vrijdom'. Naast verruiming van de echte vrije tijd, zijn aangepaste kollektieve voorzieningen voor doe-het-zelf-activiteiten dan ook de voornaamste vrijetijdsbehoeften op zaterdagvoormiddag.

Op *zaterdagnamiddag* wordt de behoefte naar persoonlijke creativiteit op het platteland bevredigd door tuinarbeid en doe-het-zelf-activiteiten. In de steden manifesteert zich dan reeds de kenmerkende stedelijke ontsnappingsbehoefte door wandelen, fietsen en autoritjes. Zowel in de steden als op het platteland wordt veel tijd op zaterdagnamiddag vrij passief beleefd met 'helemaal niets doen'. Deze 'bezigheid' kan als relax-tijd een positieve inhoud hebben, maar wijst anderzijds ook op verveling, vooral in deze milieus waar het een gedwongen niets-doen is. Vermoedelijk is dit laatste vooral het geval in het

stedelijke woonmilieu, waar de drang naar persoonlijke creativiteit wegens gebrek aan vrijdom en materiële voorzieningen moeilijker kan bevredigd worden. De voornaamste tegemoetkomingen op het stuk van de vrijetijdsbesteding op zaterdagmiddag dienen derhalve in de steden gerealiseerd te worden, en wel op zulke wijze dat de behoeften aan persoonlijke creativiteit er kunnen voldaan worden. Dit kan ongetwijfeld het best gebeuren door aangepaste voorzieningen ten behoeve van de doe-het-zelf-activiteiten. Ook de ontsnappingsbehoefte vanuit de steden dient op zaterdagmiddagen bevrediging te kunnen vinden in de onmiddellijke stedelijke omgeving. De behoefte aan persoonlijke creativiteit wordt op zaterdagmiddag op het platteland voornamelijk bevredigd via tuinarbeid, die daar als een zeer waardevol vrijetijdselement moet worden beschouwd.

Zowel in de steden als op het platteland wordt de *zaterdagavond*-besteding gedomineerd door huiselijke gezelligheid rond het T.V.-toestel. Toch is de zaterdagavond nog in vele gezinnen gekenmerkt door passief niets-doen. Dit laatste is op zaterdagavond het meest het geval op het platteland, waar de mogelijkheden voor avondbesteding buitenshuis eerder beperkt zijn, en waar de bevolking het minst boeken en tijdschriften leest. In talrijke gevallen dienen de beide mogelijkheden voor avondbesteding op het platteland tenminste te worden verruimd of bevorderd.

In de steden manifesteert zich ook op *zondagvoormiddag* de typisch stedelijke evasiebehoefte naast een belangrijk stuk passiviteit, die bij velen vermoedelijk met verveling gepaard gaat (niets doen). Op het platteland merkt men op *zondagvoormiddag* in veel sterkere mate een behoefte aan sociaal contact, in de herberg en bij het kaartspel. Het lijkt wel aangewezen om in de steden de *zondagvoormiddagen* te kiezen als een geschikt tijdstip voor een aantal bijeenkomsten, zowel op het sportieve plan als op het gebied van de sportieve ontspanning en het verenigingsleven in het algemeen.

Op het platteland en in de steden wordt de *zaterdagmiddag* door dezelfde grondbehoeften beheerst. Vooreerst is er de behoefte aan ontsnapping uit de gewone omgeving die op geen enkel ander tijd-

stip van het weekeinde zo duidelijk aan het licht komt. Op zondagnamiddag willen de mensen in de stad en op het platteland iets meemaken buiten hetgeen zij iedere dag kunnen beleven. (Zij willen sport zien, spektakel beleven en een ander soort mensen dan arbeidskollega's ontmoeten). Een belangrijke groep beleeft de zondagnamiddag echter ook nog vrij passief. Deze groep is groter op het platteland dan in de stad, hetgeen vooral kan worden toegeschreven aan een geringere motoriseringsgraad en aan een geringer aantal uitstapdoelen op korte afstand.

Algemeen beschouwd zouden voorzieningen die op de behoeften van de zondagnamiddag afgestemd zijn, het grootste aantal betrokkenen ten goede komen. Deze grondbehoeften zijn in alle woonmilieus grotendeels gelijk, namelijk: uit het dagelijkse werk- en woonmilieu weg zijn om in een andersoortig en tot ontspanning stemmend milieu andere mensen te ontmoeten, om er iets te zien of er iets mee te maken. In de meeste gezinnen zijn dit echte behoeften.

Op *zondagavond* is de evasiebehoefte bij velen vervangen door de huiselijke gezelligheid (rond het T.V.-toestel). Velen willen echter, vooral 's zomers, ook op zondagavond buitenshuis zijn. Het traditionele kaartspel (vaak gepaard met herbergbezoek) speelt op het platteland nog een belangrijke rol bij de zondagavondbesteding. Men verkiest er dit tijdstip om vrienden te ontmoeten of op bezoek te komen. In de stad, meer dan op het platteland, wordt de zondagavond ook gekenmerkt door passiviteit.

Uit dit kronologisch overzicht blijkt dat de voornaamste voorzieningen voor de weekeindbesteding dienen tegemoet te komen aan de behoefte aan ontsnapping uit het gewone milieu, de behoefte om creatief te zijn (o.m. doe-het-zelf-taken en tuinarbeid), de behoefte om op informele wijze mensen te ontmoeten, de behoefte om iets boeiends te beleven, de behoefte aan rustige gezelligheid.

Reeds nu is het vrijetijdsgedrag tijdens het weekeinde op deze behoeften ingesteld, maar het is duidelijk dat niet alle sociale lagen van de bevolking deze behoeften materieel in dezelfde mate kunnen bevredigen. Dit laatste is duidelijk uit de studie van de weekeindbesteding per socio-professionele groep gebleken.

B. *Suggesties en besluiten betreffende de vrijetijdsbesteding in de diverse beroepsgroepen*

Sub 2 C werden reeds de bevolkingsgroepen opgesomd die vanuit de socio-professionele optiek probleemgroepen konden genoemd worden (zie ook tabel III.5).

Het zijn in het bijzonder de beroepsgroepen die (a) zich onderscheiden door een lange arbeidsduur, (b) die een laag gemiddeld inkomen genieten, of (c) waar de vrije tijd in overdreven mate met 'niets doen' of met passieve bezigheden wordt opgevuld; (d) ook bepaalde beroepsgroepen die door allerlei sociologische omstandigheden de behoefte aan vrije tijd niet schijnen te kennen, kunnen probleemgroepen worden genoemd, omdat zij door hun grondhouding van een gemeenschappelijke gedragsnorm afwijken, en daardoor sociaal geïsoleerd geraken; bovendien ligt in deze houding een voedingsbodem voor generatiekonflikten binnen de eigen groep.

Een nadere beschrijving van de groepsproblematiek in deze socio-professionele categorieën heeft vooral op het oog, het initiatief van overheidswege en van partikuliere zijde in de richting van deze groepen te oriënteren.

Als de meest in het oog springende probleemgroep inzake vrije tijd moet ongetwijfeld de *landbouwers*groep worden weerhouden.

Deze groep wordt niet enkel gekenmerkt door een gering vrijetijdsvolume, het is evenzeer de groep die in de geringste mate de eigen zeer specifieke mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding weet te onderkennen.

Dit laatste is een rechtstreeks gevolg van een mentale gerichtheid die uitgaat van een onderwaardering van de vrije tijd als zodanig. Toch komen ook de landbouwers in de ban van de vrije tijd, zodat zij zich op dat stuk als gefrustreerd gedragen, en de andere vooral loontrekkende beroepsgroepen niet zelden met enige afgunst bejegenen. Een belangrijk gedeelte van de landbouwersbevolking is ervan overtuigd dat zijn inkomen te laag is, om daarvan ook nog een gedeelte aan vrijetijdsbehoeften te kunnen besteden.

Het lijkt nodig in het landbouwersmidden aan te vangen met het wegnemen van de onderwaardering van tijdsbestedingen die niet

rechtstreeks op arbeid of tastbaar nut gericht zijn. Dan pas kan bij hen zelf belangstelling worden gewekt voor bezigheden die alleen voor het genoegen worden uitgevoerd en waaraan eventueel een stuk van het inkomen mag worden besteed. Zelfs indien het vrijetijdsvolume van de landbouwers niet zou kunnen toenemen, beschikt deze beroepsgroep over meer 'snippertijd' dan andere zelfstandigen. Meer dan in welke andere beroepsgroep kan deze snippertijd er echter als vrije tijd worden gebruikt, omdat de landbouwer doorgaans zowel voldoende overdekte ruimte als vrije ruimte onmiddellijk en ter plaatse ter beschikking heeft voor de beoefening van technische hobby's, de verzorging van een siertuin, allerlei vormen van hoeveverfraaiing en zelfs voor zekere vormen van sportbeoefening.

Een zekere mentaliteitsverandering onder de landbouwers is er ook nodig om de vruchten van de rationalisatie niet enkel in meer bedrijfs-winst of in nog meer arbeidstijd om te zetten, maar ook in vrije tijd. Deze mogelijkheden nemen nochtans niet weg dat de landbouwers, tezamen met andere plattelandsbewoners, over een geringere infrastructuur voor de vrije tijd beschikken dan de stedelijke bevolking. Een verruiming van deze infrastructuur moet erop gericht zijn de landbouwersbevolking, op zondagnamiddag vooral, met de overige sociale groepen in contact te brengen, zodat de waardering en de zin voor vrijetijdsbesteding erdoor bevorderd worden. De vrijetijdsbestedingen die bij de landbouwersbevolking reeds ingang gevonden hebben — in het bijzonder de ruitersport — moeten dan ook een bevoorrechte plaats innemen in de recreatie-oorden die eventueel op het platteland worden ingericht. Het zou wenselijk zijn indien de sociale organisaties die zich in het landbouwersmilieu met volwassenenopleiding inlaten, op systematische wijze de vrije zaterdagnamiddag op het landbouwbedrijf zouden propageren.

De zelfstandige ambachtslieden en handelaars hebben een aantal vrijetijdsvraagstukken met de landbouwersgroep gemeen.

Er is voornamelijk een gemeenschappelijk gebrek aan vrije tijd in continue vorm. Waar de landbouwers zulke 'snippertijd' nog enigszins in bruikbare vrije tijd kunnen omzetten is zulks veel minder het geval voor zelfstandige ambachtslieden en handelaars, die als het ware voortdurend in alarmtoestand leven (wachtend op klanten

of in voorbereiding van een spitsuur). Ook deze snippertijd zou met enige belangstelling in tijd voor vorming en lektuur kunnen omgezet worden.

Een zeker gebrek aan verbeelding ten aanzien van de eigen mogelijkheden valt onder zelfstandigen niet te loochenen. Zo wijst de praktijk uit dat de wettelijk ingestelde 'rustdagen', waar zij werden ingevoerd, zelden als vrije tijd worden gebruikt, maar veeleer door de administratieve taken van de zaak worden ingenomen. Dit gedrag wijst in talrijke gevallen op een onvoldoende onderkennen (en gebruiken) van de eigen mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding.

Zelfstandige ambachtslieden en handelaars hebben weinig belangstelling en zelden aangepaste ruimte voor thuis beoefende, manuele en creatieve vrijetijdsvormen. Tuinieren wordt bij gebrek aan tuinen zelden beoefend. Dit verklaart in grote mate het overwicht van passieve vrijetijdsvormen, waarvoor alleen tijdens het weekeinde een compensatie kan worden gezocht in uithuizige recreatie.

Voor de meeste zelfstandige ambachtslieden en handelaars is alleen de zondag een echte vrije dag. De evasiebehoefte is er dan ook sterk uitgesproken. Vrijetijdsvormen voor deze beroepsgroep dienen bij voorkeur op de zondagnamiddagbesteding afgestemd te worden. De voorzieningen die mede voor deze maatschappelijke groep worden bedacht dienen bij voorkeur buiten de woonkernen ingeplant en moeten gemakkelijk te bereiken zijn. De specifieke behoeften van de zelfstandige ambachtslieden en handelaars — gehandicapt als ze zijn door geringe mogelijkheden ten huize — pleiten voor een zeer grote variatie van recreatiemogelijkheden in het kader van zulke voorzieningen. De deelneming van zelfstandige ambachtslieden en handelaars aan het actieve verenigingsleven is zeer gering gebleken. Deze deelneming zou misschien kunnen opgevoerd door een verschuiving der activiteiten van de weekdaagse avond naar zondagvoormiddag.

Het gebrek aan vrije tijd in een doorlopende vorm blijft uiteindelijk het belangrijkste vrijetijdsvraagstuk van deze beroepsgroep. De oplossing voor dit vraagstuk ligt evenwel voornamelijk op het sociaal-politieke vlak en moet worden bereikt door gesanctioneerde sectoriële akkoorden onder de betrokkenen. Het zou evenwel niet wenselijk zijn indien zulke akkoorden de mogelijkheden voor avondlijk

winkelen in de stedelijke centra geheel te niet zouden doen. Shopping blijkt namelijk op vrijdag en zaterdag een gewaardeerde vrijetijdsbesteding te zijn onder de loon- en weddetrekkenden.

Ook de *ongeschoolde arbeiders* zijn uit de statistische gegevens van hoofdstuk III (deel II) en uit de overige backgroundinformatie als een probleemgroep naar voren gekomen. Hoewel de ongeschoolde arbeiders over veel vrije tijd beschikken is hun inkomen doorgaans niet voldoende hoog om de bestaande behoeften te bevredigen. Dit is in het bijzonder het geval bij diegenen die in de eerste plaats een eigen woning nastreven en met het overblijvende inkomengedeelte ook nog vrijetijdsbehoeften buitenshuis willen bevredigen.

Veel jongere ongeschoolde arbeiders zien hun heil uitsluitend in het bezit van een auto en ervaren dan des te sterker hun bescheiden inkomen. Bij een gedeelte van de ongeschoolde arbeiders stijgen de behoeften zodoende te sterk boven de inkomsten uit. Daarnaast treft men onder de ongeschoolden ook een groep aan die de bestaande mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding niet positief weet te gebruiken. De eerste en de tweede groep overlappen elkander grotendeels. De ongeschoolde arbeiders besteden hun vrije tijd veel meer dan gemiddeld aan passieve of zelfs onbenullige bezigheden. Hoewel zij over het algemeen blijk geven van veel manuele creativiteit, ontbreekt het hen vooral aan belangstelling voor bezigheden die op geestelijke verrijking gericht zijn. Deze gesteldheid vloeit uit een laag onderwijspeil voort en wijst bovendien op de onderwaardering ten overstaan van de inhoudelijke mogelijkheden van de vrije tijd. De ongeschoolde arbeiders zien in de vrije tijd nog te exclusief een bijkomende arbeidstijd voor kostenbesparingen en karweien en een rekuperatieperiode voor fysieke vermoeienis. Momenteel lijkt de objectief dringende behoefte voor deze beroepsgroep dan ook de verdere geestelijke vorming te zijn, op een niveau dat met het intellectuele uitgangspotentieel rekening houdt.

Zeer veel ongeschoolde arbeiders beleven hun vrije tijd nog dicht bij de natuur. Langs hun belangstelling voor tuinieren, dierenverzorging, handvaardigheden (en ook kijksport) kunnen zij in contact gebracht met andere vormen van vrijetijdsbesteding die meer op geestelijke creativiteit ingesteld zijn, zoals natuurstudie, kunstam-

bachten, industriële vormgeving, architectuur en binnenhuisinrichting en ook met actieve sportbeoefening. De ongeschoolde arbeider is bij uitstek een televisiekijker en een krantenlezer. Hetgeen hij op het scherm te zien krijgt en hetgeen hij in de bladen leest (sportnieuws vooral) dient aan te sluiten bij kulturele onderwerpen waarvoor hij initieel reeds een zekere belangstelling heeft. Via de sport kan bijvoorbeeld gemakkelijk belangstelling geïntroduceerd worden voor toerisme, aardrijkskunde, staatkundige kennis en zelfs belangstelling voor talenstudie.

Het is duidelijk dat vooral de televisie de volwassenen-opleiding van ongeschoolde arbeiders kan verzorgen. Wellicht kan ook het bibliotheekwezen zich meer op deze sociale groep afstemmen.

Ongeschoolde arbeiders zijn hoofdzakelijk plattelandsbewoners. Met de overige bewoners van dorpen en landelijke gemeenten hebben zij een aantal problemen gemeen, waaronder voornamelijk een ontoereikende kulturele, rekreatieve en sportieve infrastructuur.

De vrijetijdssituatie van de ongeschoolde arbeiders pleit, meer nog dan deze van de landbouwers, voor vrij toegankelijke en polyvalente rekreatieruimten die, op het platteland vooral, niet los te denken zijn van zekere kulturele en sportieve voorzieningen.

Uit tabel III.5 is ook de groep der *gepensioneerden* als een probleemgroep naar voren gekomen. Hoewel de zeer specifieke vrijetijdsvraagstukken van deze groep een bijzondere analyse op een ruimere en meer gevarieerde steekproef verdienen, kon uit de vrije opinie-uiting voornamelijk worden vastgesteld dat een groot aantal gepensioneerden zich financiële zorgen maken die een belangrijke weerslag hebben op het vrijetijdsgedrag. De oudere generatie beleeft haar overvloedige vrije tijd op uitgesproken passieve wijze. Uit dit passieve tijdsgebruik is duidelijk af te leiden dat talrijke gepensioneerden tijdens hun beroepsactieve levensjaren geen belangstelling hebben ontwikkeld voor hobby's en belangloze vrijetijdsbesteding; op gevorderde leeftijd blijken zij niet in staat deze handicap op te halen. Televisie-kijken, kaartspelen en 'helemaal niets doen' zijn dan ook de meest voorkomende tijdsbestedingen.

Hoewel het niet waarschijnlijk is dat op korte termijn veel aan deze toestand kan worden veranderd, heeft het toch zin specifieke vrije-

tijdsvoorzieningen voor ouden van dagen te voorzien. Men mag immers verwachten dat de eerstkomende lichter van gepensioneerd op veel sterkere wijze geïnteresseerd is in kreatieve vrijetijdsbesteding. Waar het mogelijk is dienen oudere mensen met veel vrije tijd te worden ingeschakeld in het georganiseerde verenigingsleven. Men moet alleszins verhinderen de vrijetijdsstructuren voor de oudere generatie geheel en al van deze voor de jongere leeftijdsgroepen af te scheiden; dit zou een ongewenste maatschappelijke isolering tot gevolg hebben.

De vrijetijdsvoorzieningen voor oudere mensen dienen binnen het eigen woonmilieu te worden geïntegreerd en moeten in het bijzonder op dagontspanning afgestemd zijn.

Hoewel de *overige beroepsgroepen* globaal bekeken niet als probleemgroepen kunnen bestempeld, betekent dit geenszins dat daar geen vrijetijdsvraagstukken gesteld worden.

Onder de beoefenaars van vrije beroepen — en in mindere mate bij ondernemers, kaderpersoneel en middenkader — wordt het vraagstuk van het vrijetijdsvolume gesteld. In de beide zelfstandige beroepsgroepen is de problematiek te vergelijken met deze van de zelfstandige ambachtslieden en handelaars.

Op bedienden van kader en middenkader wordt bijzonder veelvuldig beroep gedaan voor allerlei activiteiten die — hoewel zij niet noodzakelijk in de beroepssfeer liggen — toch niet als vrijetijdsbesteding kunnen bestempeld worden. Vele avonden en veel halve en gehele weekeinden worden op deze wijze als halfvrije tijd besteed.

Van de vier genoemde beroepsgroepen wordt bovendien veel studie en vaklektuur verwacht, zodat men in bepaalde gevallen wel tot probleemgevallen komt.

Wat de verhouding tussen inkomen en behoeftenpeil betreft, stelt zich een bijzonder vraagstuk in de sociale groepen die ingevolge onderwijs en opvoeding een hoog behoeftenpeil hebben ontwikkeld, maar dit laatste niet bij benadering met hun bescheiden inkomen kunnen bevredigen. In zulk verband kunnen voornamelijk de lagere bedienden en de bedienden van het middenkader worden geciteerd. Het probleem is ook vele bedienden van het kaderpersoneel niet onbekend, omdat daar de vergelijking met het inkomen en de kon-

sumptiestijl van vrije beroepen en ondernemers veel meer voor de hand ligt. Ook landbouwers, ambachtlieden en handelaars die ondanks hun lange arbeidstijd geen behoorlijk inkomen bereiken, vergelijken hun beperkte vrijetijds mogelijkheden met de konsumptiestijl en het vrijetijdsgedrag van geschoolde arbeiders, lagere bedienden en bedienden van het middenkader.

Ondernemers, beoefenaars van vrije beroepen en kaderpersoneel hebben er vaak een statussymbool van gemaakt 'geen vrije tijd te hebben'. In dit licht bezien kunnen zij eveneens als probleemgevallen worden beschouwd, want deze houding getuigt van een zekere onderwaardering voor de tijd die niet met louter utilitaire bedoelingen wordt doorgebracht.

4. AANVULLENDE SUGGESTIES

De meeste besluiten die bij het einde van de diverse hoofdstukken geformuleerd werden, duiden op impliciete wijze de richting aan van een overheidsbeleid, waarvan de hoofdlijnen in dit deel van de studie (hoofdstukken II en III) op een syntetische wijze werden uitgetekend.

Een aantal aksenten zijn daarbij verloren gegaan of minder duidelijk naar voor gekomen. De voornaamste zullen daarom nog kort gemoreerd worden.

A. Het sociale aspekt

De beroepssamenstelling en vooral de inkomensspreiding van de geënquêteerde bevolking oriënteren de beleidsorganen naar een democratisch en sociaal gericht vrijetijdsbeleid.

B. Het gezinsaspekt

Het beleid voor de vrije tijd dient vooral aandacht te hebben voor het gezin, omdat het grootste gedeelte van de vrije tijd in gezinsverband wordt doorgebracht. Dit is vooral het geval in de gezinnen waar nog jonge kinderen zijn. Voorzieningen die op de vrije tijd

tijdens het weekeinde afgestemd zijn dienen dan ook een polyvalent karakter te dragen om aan de behoeften van alle gezinsleden tegemoet te komen.

Ook de inkomensituatie van jonge gezinnen verdient in dit verband nog de aandacht. Deze gezinnen — uit eender welke professionele groep — hebben doorgaans een relatief gering inkomen dat bij prioriteit aan andere meer dringende behoeften moet worden besteed, zodat zij voor een kortere of langere periode in de financiële situatie van de lagere beroepsgroepen terechtkomen, vaak echter met een veel hoger behoefteniveau.

Eenvoudige vrijetijdsvoorzieningen met een niet-kommercieel karakter — waarmee bovendien geen 'status' geassocieerd wordt — zijn in staat in de behoeften van zulke gezinnen te voorzien. Natuurgebieden en gewestelijke parken beantwoorden geheel aan deze vereisten.

C. Huisvesting in functie van de vrije tijd

Naast de ruimtelijke ordening in ruimere zin dient ook het huisvestingsbeleid — vooral de sociale woningbouw in de steden en op het platteland — meer op de vrijetijdsbehoeften te worden afgestemd. Naast ruimere woonkamers dienen ook specifieke vrijetijdslokalen (hobby-ruimten) in de woningen ingang te vinden. In hoogbouw-woningen moet geluidshinder worden vermeden. De kelderverdiepingen van appartementsgebouwen die doorgaans als garages worden gebruikt kunnen best in meerdere individuele of gemeenschappelijke hobby-ruimten worden ingedeeld; de garages kunnen immers even goed los van het hoofdgebouw geplaatst worden.

Een verhard pleintje van een paar honderd vierkante meter, dat door de kinderen als speelpleintje kan gebruikt worden, is bij ieder wooncomplex noodzakelijk, evenals een gemeenschappelijke tuin of groene omkadering. Daarin is gemakkelijk enige zitgelegenheid aan te brengen.

Ten behoeve van de vrijetijdsbesteding is de vrijstaande gezinswoning met tuin ongetwijfeld te verkiezen boven elke andere huisvestingsmodaliteit.

D. De auto en de vrije tijd

In het perspectief van een nakende veralgemening van de motorisering moet nu reeds gedacht worden aan een doelmatige spreiding van de vrijetijdscentra rond de bewoningsconcentraties en over het gehele provinciale territorium. Niet enkel de uitvalswegen uit de steden, maar evenzeer de toegangswegen tot de vrijetijdscentra op het platteland dienen aangepast te zijn aan belangrijke verkeerspieken. Het aantal parkeerplaatsen dient met het oog op een nabije toekomst dubbel zo hoog geraamd als de huidige behoefte.

E. Hobby's

Hobby's kunnen als kristallisatiepunten van de vrijetijdsambities aangezien worden. Men merkt dat deze zich overwegend richten naar lichaamsbeweging, sportieve liefhebberijen, openluchtlevens en sportief spektakel. Ook de technische en handvaardigheidshobby's genieten veel belangstelling. De amateuristische kunstbeoefening interesseert een beperkte maar selekte groep. Het grote belang van de tuin als vrijetijdsmilieu wordt via de studie van de hobby's bevestigd.

De vrijetijdsvoorzieningen die in een nabije toekomst moeten ontworpen worden, zullen de grootste groep bereiken indien zij worden afgestemd op de behoefte aan lichaamsbeweging en openluchtlevens die in talrijke hobby's naar voor treedt.

F. De avondlijke vrijetijdsbesteding

De avondlijke vrijetijdsbesteding wordt in zeer overwegende mate in de eigen woning — zittend — doorgebracht. De lektuur van de krant, het beluisteren van radioprogramma's en vooral televisiekijken zijn de voornaamste avondlijke bezigheden.

De vrij passieve wijze van avondbesteding in de meeste gezinnen — ook van geestesarbeiders — is een onrechtstreeks pleidooi voor alle vormen van avondlijke tijdsbesteding die met lichaamsbeweging gepaard gaan. Men denke in het bijzonder aan wandelen, fietsen, tennieren, maar ook aan de inrichting van avondturnclubs, het openhouden tot in de late avonduren van zwembaden, aan lokalen voor tafeltennis, bowling en andere binnenhuissporten.

G. *De halfvrije bezigheden*

In talrijke gezinnen wordt een groot gedeelte van de vrije tijd ingenomen door kostenbesparende activiteiten en bijverdiensten. Ook de huishoudelijke taken nemen veel vrije tijd in de gezinnen waar beide echtgenoten buitenshuis werken.

Veel vrije tijd wordt in bepaalde beroepsmiddens van de middenste en de hogere strata ingenomen door niet-vergoede activiteiten, beroepsvervolmaking en geestesvorming.

Niet zelden reduceren deze halfvrije bezigheden de netto vrije tijd die in gezinsverband kan worden doorgebracht tot enkele onbruikbare tijdsnippers.

Het is uit de vrije opinie-uiting naar voor gekomen dat vooral deze activiteiten door de vrouwen van de geënquêteerden als minder aangenaam worden ervaren.

H. *Bijzondere suggesties met betrekking tot de weekeindbesteding*

Uit de gehele studie van de weekeindbesteding of naar aanleiding daarvan, zijn een aantal min of meer van elkaar losstaande besluiten te formuleren die elk voor zich voldoende belangrijk lijken om hier te worden gememoreerd.

1. Het staat vast dat wandelen, fietsen en auto-uitstapjes maken komplementaire vormen zijn van een algemeen gekonstateerde behoefte om het alledaagse milieu te verlaten. Het is echter ook duidelijk geworden dat de auto inzake weekeindverplaatsingen aan de winnende hand is. Ook wie wil wandelen of fietsen zal straks met de auto de bewoonde centra uitrijden om dan pas te voet (of per vouwfiets) de natuur in te trekken. In de meest geschikte natuurgebieden zou men daarom naast wandel- en ruiterspaden ook fietspaden dienen aan te leggen. De verhuring van fietsen in de meest uitgestrekte en mooiste natuurgebieden is aan te bevelen.

2. Aangezien nagenoeg alle schoolgebouwen gedurende het grootste gedeelte van het weekeinde en ook tijdens de vakanties ongebruikt blijven, betekent dit een enorme verspilling van rekreatieve en vooral sportieve infrastructuur. Er moet gestreefd worden naar een meer

efficiënt gebruik van schoolspeelplaatsen en turnzalen gedurende de weekeinden, maar ook gedurende de avonduren en tijdens de vakantieperiodes. Sommige schoolspeelpleinen kunnen aangepast worden als tennisbanen, rolschaatspleinen, basket- en volleybalterreinen en dergelijke, terwijl de turnlokalen 's avonds en tijdens het weekeinde ook aan de volwassen bevolking ter beschikking kunnen gesteld worden. De scholenbouw dient op zulke polyvalente functie te worden afgestemd.

3. De grote betekenis van de doe-het-zelf-activiteiten in het kader van de vrije tijd — als kostenbesparing en als creatieve bezigheid bedoeld — kan er de gemeentelijke overheden toe aanzetten een initiatief te bevorderen dat reeds met groot succes ingang heeft gevonden in vele Amerikaanse steden. Dit initiatief strekt er toe de eng behuisde stedelingen op een goed bereikbare plaats in de stad een grote uitgeruste hobbyruimte ter beschikking te stellen, waar naar believen over elektriciteit, werkbanken en ander materiaal kan worden beschikt, en waar een bevoegd monitor (meestal een gepensioneerd vakleraar) ter beschikking staat voor raad en toezicht.

4. De bestrijding van de waterbezoedeling betekent een belangrijke bijdrage in het kader van een vrijetijdsbeleid. Niet alleen duizenden hengelaars zijn daarmee gebaat. Veel onbevaarbare waterlopen zouden ook zonder veel kosten als zwemgelegenheid in openlucht kunnen uitgerust worden, indien de zuiverheid van het water het zwemmen zou toelaten. Dit geldt ook voor andere watersporten en misschien zelfs voor ijschaatsen.

5. Een klein maar interessant gedeelte van het publiek heeft grote belangstelling voor de natuur in haar meest oorspronkelijke staat. Deze natuurliefebbers zijn meestal niet in de mogelijkheid enkele merkwaardige natuurgebieden in partikulier bezit te bezoeken, fotografisch vast te leggen, er geluidsopnamen te maken of op een botanische wijze te bestuderen. De private eigenaars vrezen — vaak terecht — de beschadiging van hun bossen of landschappen, de rustverstoring van de fauna of andere misbruiken zoals het achterlaten van vuil, transistorgeluid en dergelijke meer. Het kan derhalve overwogen worden om een zogenoemde 'Bos- en landschapskaart' in om-

loop te brengen die de bezitter tegen een jaarlijkse vergoeding in de gelegenheid stelt om partikuliere bossen, sommige kasteelparken en partikuliere natuurgebieden ongehinderd te betreden.

6. West-Vlaanderen beschikt over talrijke historische monumenten die echter slechts in geringe mate bekend zijn. Vele ervan verkeren bovendien in vervallen toestand. Deze monumenten kunnen in het vrijetijdsbeleid worden ingeschakeld. Dit kan onder meer door het uitstippelen van dagtochten waarin deze monumenten opgenomen zijn. Niet enkel geklasseerde monumenten komen daarvoor in aanmerking maar ook mooie boerderijen of oude herbergen met historische, heemkundige of architecturale waarde, alsmede historische, ornitologische, botanische, natuurkundige of fotogenieke landschappen. Er moet echter worden aangedrongen op een meer doelmatig beheer en onderhoud van talrijke geklasseerde en niet-geklasseerde monumenten.

Betere onthaalvoorzieningen rond deze monumenten zijn eveneens gewenst. Karakteristieke oude hoeven kunnen aldus als pleisterplaatsen voor het dag-toerisme worden gebruikt (verhuring van paarden en fietsen, verstrekken van broodmaaltijden en dranken). Men zou er in dit verband kunnen aan denken een inventaris op te maken van de meest waardevolle hoeven in West-Vlaanderen. Na deze inventarisatie zou het goed zijn de eigenaars en de bewoners in een aktie voor verfraaiing en restauratie te betrekken. Suksesvolle buitenlandse initiatieven (o.a. in de Lüneburger Heide en Beieren) hebben ook bewezen dat het mogelijk is dergelijke historische of architecturaal waardevolle boerderijen in het verblijfstoerisme te betrekken waarbij de stedelingen de gelegenheid wordt geboden met het hoevedbedrijf kennis te maken via het weekeindtoerisme. Vooral in de Polders en in de Westhoek lenen talrijke boerderijen zich voor dergelijke opzet.

7. Het is wenselijk dat de gemeenschap op termijn de meest waardevolle natuur- en recreatiegebieden zou verwerven of in huur nemen.

geselecteerde bibliografie in verband met vrijtijdsproblemen

I. ALGEMENE VRAAGSTUKKEN BETREFFENDE DE VRIJE TIJD

- CONSEIL DE L'EUROPE, *Le loisir dans le monde d'aujourd'hui*, 1966.
- DE GRAZIA, S., *Of Time, work and leisure*, The Twentieth Century Fund, New York, 1962.
- DUMAZEDIER, J., *Vers une civilisation du loisir ?*, Ed. du Seuil, Paris, 1962.
- FOURASTIE, J., *40.000 uur. De mens in het perspectief van een verkorte arbeidstijd*, (Nederlandse vertaling) P. Brand, Hilversum-Antwerpen, 1966.
- FRIEDMANN, G., *Le travail en miettes*, Gallimard, Paris, 1957.
- GREEN, A.W., *Recreation, leisure and politics*, Mc Graw Hill, New York, 1964.
- HUIZINGA, J., *Homo Ludens. A study of the play-element in culture*, P. Kegan, London, 1949.
- MOLENDIJK, H., *Openluchtrecreatie*, Reeks Mens en Medemens, Het Spectrum, Utrecht, Antwerpen, 1967.
- PIEPER, J., *Leisure, the basis of culture*, Pantheon Books Inc., New York, 1952.
- TEN HAVE, Prof. Dr. T.T., Besteding van de vrije tijd. Pleidooi voor heroriëntering, in *Volksopvoeding*, 15^e Jaargang nrs 1-2.
- VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, P., (Ridder), *Over ruimte, water, lucht en stilte*, Redevoering Provinciale Raad, 1 oktober 1966.
- ZAHN, E., *Soziologie der Prosperität. Wirtschaft und Gesellschaft im Zeichen des Wohlstandes*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München.

II. ONDERZOEKINGEN NAAR HET VRIJETIJDGEBRUIK

- BUYCK, L. en CAMMAER, H., *Vrijetijdsbesteding van de jeugd in Vlaanderen. Dokumentatie-onderzoek*, Uitg. De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen, 1967.
- CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK, *Vrijetijdsbesteding in Nederland 1962-1963*, (8 delen), Uitg. W. de Haan N.V., Zeist, 1964.
- HESSELS, A. drs., *Mensen op Zondag*, in opdracht van de Rijksplanologische Dienst (Ndl.) uitgevoerd, 1955-56.
- VAN MECHELEN, F. en CLAEYS, U., DUMON, W., GOEDLEVEN, E., VAN DEN BOSCH, J., VERHOEVEN, J., DELANGHE, L., *Vrijetijdsbesteding in Vlaanderen* (3 delen), Uitg. S.M. Ontwikkeling, Antwerpen, 1964, 1966, 1967.
- VERSICHELEN, M., Vakantiebesteding bij arbeiders en bedienden, in *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 8^e Jaargang, nr 2, 1963.

- VERSTEGEN, G., Het structuurbeeld van de vrijetijdsbesteding bij loon- en weddetrekkenden, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 55^e Jaargang, nr 2, 1964.
- R. WIPPLER, *Vrije Tijd Buiten. De behoeften op het gebied van de openluchtrecreatie in de provincie Groningen*, Groningen, 1966.

III. BELEID EN RUIMTELIJKE ORDENING TEN BEHOEVE VAN DE VRIJE TIJD

- B.L.O.S.O., *Bestuur van de Lichamelijke Opvoeding, de Sport en het Openluchtlevens, Dienstverlening i.v.m. materialen, aanleg van terreinen, technieken van spel en sport*, Provinciale inspektie : J. Saelens-stadion, Speelpleinlaan, 1, Assebroek.
- C.D.U./C.S.U. (Kommunalpolitische Vereinigung der), Sport und Gemeinden, *Sonderdruck Dokumentation Kommunal-Kongress, Mainz*, 1964.
- C.D.U./C.S.U., *Sport und Gesellschaft. Zur Sportpolitik der C.D.U./C.S.U.*, Bonn, 1965.
- CENTRUM VOOR STAATKUNDIGE VORMING, *Landschap en recreatie*, Rapport aan de Commissie-Sikkes, 's Gravenhage, 1964.
- CENTRE DE RECHERCHES ÉCONOMIQUES ET SOCIALES, Les équipements socio-culturels. Considérations générales, études d'équipement, etc., in *Etudes et Documents*, n° 4 et 5, Série XI, Paris, 1963.
- CZINKI, L. und ZÜHLKE, W., Erholung und Regionalplanung, in *Raumforschung und Raumordnung*, 24. Jahrgang, Heft 4, 1966.
- LA DOCUMENTATION FRANÇAISE, Le Plan d'équipement sportif et socio-éducatif. L'essentiel sur le projet de loi de programme, in *Notes et études documentaires*, n° 2895, Paris, 15 juin 1962.
- LA DOCUMENTATION FRANÇAISE ILLUSTRÉ (tijdschrift), La nature dans votre commune, numéro spécial, n° 218, juin 1966.
- DUMAZEDIER, J., Famille et Loisir, in *Informations Sociales*, 1956.
- DUMAZEDIER, J. et IMBERT, M., *Espace et Loisir* (tome I et II), Centre de Recherche d'Urbanisme, 4, avenue du recteur Poincaré, Paris 16e, 1967.
- DUMAZEDIER, J. et RIPERT, A., *Le loisir et la ville*, Paris, 1962.
- HAUT COMMISSARIAT À LA JEUNESSE ET AUX SPORTS (Frankrijk), *L'équipement socio-éducatif du pays. Plan d'équipement socio-éducatif*.
- KONINKLIJKE NEDERLANDSE TOERISTENBOND, *Verslagbrochures van de A.N.W.B.-recreatie-studiedagen met artikelen over o.m. overheid en recreatie, ruimtelijke ordening en recreatie, staatsbosbeheer en recreatie, provincie en recreatie, landbouw en recreatie, en andere, 1963-1964-1965-1966*.
- NATIONALE DIENST VOOR DE JEUGD, *Pedagogisch advies bij de aanleg van vrijetijdscentra*, Kortenberglaan, 158, Brussel.
- INTERNATIONAL RECREATION ASSOCIATION, *Recreation for your Community* (kleine gids in vraag en antwoord). (Zie International Recreation Association sub IV).

- INTERNATIONAL RECREATION ASSOCIATION, *The affiliate newsletter for policy makers and administrators* (tijdschrift voor openbare besturen over recreatie-onderwerpen), 10 x per jaar.
- RECREATION ADVISORY COUNCIL, *General policy guidelines for outdoor recreation*, Recreation Advisory Council, Washington, (circular), nr 2, 1964.
- RODERKERK, E.C.M. dr. ir., *Recreatie, recreatieverzorging en natuurbescherming*, ANWB-uitgave over het Nationaal Park der Kennemerduinen (Ndl.), 1961.
- STRUPLER, E., *Regionalplanung und Sportstättenplanung* (Vorträge), Stückis-haus, 1964.
- URBANISME (tijdschrift), *Equipement pour l'homme. Elements de sociologie urbaine, définition des besoins par tranches d'âge, recherche des unités sociales... etc.*, n° 90/91 (4e trimestre), 1965.
- VAN DER KLOET, W.G. en ZAAIJER, J.W., *Amerikaanse indrukken t.a.v. natuurbescherming en openluchtrecreatie*, I en II, Staatsbosbeheer, Utrecht, 1963.

IV. BELEIDSVRAAGSTUKKEN, INPLANTING, ARCHITEKTUUR, UITRUSTING EN ONDERHOUD VAN VRIJETIJDVOORZIENINGEN

a) Algemeen

- BUTLER, G.D., *Recreation areas — their design and equipment*, International Recreation Association, New York.
- EQUIPEMENT POUR LA JEUNESSE, LES SPORTS, LES LOISIRS (bimestriële tijdschrift), prijs per nummer 4 F.Fr., per abonnement 30 F.Fr., bureel en korrespondentie voor België: M. Destriez, 9, rue Jean-sans-Peur, 59, Lille.
- INTERNATIONAL RECREATION ASSOCIATION (I.R.A.), *An international service organisation supported by voluntary contributions*, 8, West Eight Street, New York, N.Y.
- INTERNATIONAL RECREATION ASSOCIATION, *Planning facilities for health, physical education and recreation*.
- PRO JUVENTUTE, Zwitserse stichting voor de jeugd en de recreatie, Seefeldstrasse, 8, 8022 Zürich. Zentralsekretär: Dr. A. Lederemann.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, Sekretariaat in Bouwcentrum, Weena 700, Rotterdam, telefoon (010) 11 61 81, Postbus 299.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, RAAD VAN EUROPA EN UNESCO, *Equipement pour les loisirs des jeunes de 13 à 25 ans*, Rotterdam, 1965. (L'Education en Europe, Série III, éduc. extra-scolaire, 4).
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Jeugd en woonmilieu*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, 1966, nr 11.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Modernisering van vrijetijdscentra*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, 1963, nr. 9.

STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Speelplaatsen en Vrijtijdscentra voor oud en jong* (Zwitserse gedachten en ervaringen), Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, 1961, nr 2.

TRACHSEL, A., *Die Züricher Freizeitanlagen*, Pro Juventute, Zürich, 1965.

WARREN, P. Jr., *County parks and recreation. A basis for action*, International Recreation Association, 1964.

WILLIAMS, W.R., *Recreation places*, Reinhold Publishing Corporation, New York, 1958.

b) *Organisatie en beheer van recreatie-oorden*

MEYER, H.D. & BRIGHTBILL, C.K., *Recreation Administration. A guide to its practices*, via International Recreation Association, New York.

MEYER, H.D., DIEDRICH, H. and BRIGHTBILL, C.K., *Community recreation. A guide to its organisation*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1964.

RODNEY, SMITH, L., *Administration of public recreation*, Ronald Press, New York, 1964.

c) *Sportieve voorzieningen*

INSTITUT PÉDAGOGIQUE NATIONAL, *Etablissement et entretien des sols sportifs de plein air*, Min. Educ. Nat., Secr. d'Etat à la jeunesse et aux sports, Paris, 1965.

RIJKSDIENST VOOR HET NATIONALE PLAN (Ndl.), *Recreatie te water*, Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, 's Gravenhage, publikatie nr 10, 1956.

SPORT, officieel tijdschrift van het B.L.O.S.O., redactie Minimenstraat, 21, Brussel; 30 fr. per nummer, abonnement 4 nummers 90 fr., P.C.R. 443.43.

STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Recreatieve Sport*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr 8, 1963.

STRUPLER, E., *Züricher Planungsgruppe Limmattal. Turn- und Sportstättenplanung*. Sportamt der Universität Bern, 1965.

d) *Speelpleinen, speeltuinen, speeltoestellen*

AARON, D., *Child's play, a creative approach to playspaces for today's children*, Harper, New York, 1965.

ALLEN OF HURTWOOD (Lady), *Design for play; the youngest children*, The Housing Centre Trust, London S.W. 1, 1962 (te verkrijgen via : Stichting Ruimte voor de Jeugd, Rotterdam).

ARBEITSGEMEINSCHAFT FÜR GARTEN- UND LANDSCHAFTSKULTUR, *Spielflächen und Spielgeräte*, Heft nr 11 van de schriftenreeks 'Hilfe durch Grün', (uitgegeven door Verlag Stichnote GmbH Hilstrup bei Münster), Bad Godesberg, 1965.

BOEKHOLD, DUCHATEAU en RUURS, *Groot Materiaal voor Kleine Kinderen*, 5e druk, Muusses N.V., Purmerend, 1963.

BOUWCENTRUM ROTTERDAM, *Prototypen ten behoeve van recreatieve voorzieningen voor de jeugd rond de woning*, 1966.

- FRANCS ET FRANCHES CAMARADES, *Centres aérés et maisons de l'enfance, plaines de jeux, aires de jeux et d'activités*; 30 fiches d'installations fonctionnelles, Francs et Franches Camarades, 66, Chaussée d'Autin, Paris 9e.
- GOLLWITZER, G. en ORTNER, R., *Kinderspielplätze*, Georg D.W. Callwey, München, 1957.
- GRASSL, E., *Der Familiennabe Kinderspielplatz. Notwendigkeit, Einsatz für gesetzliche Einführung, pädagogische und architektonische Gestaltung*. Ernst Reinhardt, Basel, 1966.
- LEDERMANN, A. and TRACHSEL, A., *Playgrounds and Recreation Spaces*, Architectural Press, London, 2d print, 1960 (ook in het Duits).
- PRO JUVENTUTE, *Places de jeux pour enfants et centres de loisirs pour jeunes et vieux*, 3e éd., Zürich, 1965.
- ROSKAM, F. en VAN DER SCHOOT, P., *Spielplätze. Planung, Entwurf, Ausbau, Ausstattung*. Beratungsstelle für den kommunalen Sportstättenbau, Köln - Müngersdorf, 1962.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Avontuurlijke speelplaatsen*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr 7, 1964.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Typologie van ruimten voor de jeugd*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, 1965.

e) *Kampeerterrainen*

- ANWB, *Begroeiing van kampeer- en caravanterreinen. Bodemverzorging en beplanting*. Recreatie-memorandum n° 3, 1966.
- ANWB, *Kampeerruimten in Nederland*, Recreatie-brochure n° 3, 1965, Gedachten uit 'Recreatieruimten in Nederland' van de Rijksdienst voor het Nationale Plan.
- FÉDÉRATION FRANÇAISE DE CAMPING ET DE CARAVANING, *Aménagement des parcs de loisirs, plein air, camping, caravaning*, 6 delen, Uitg. F.F.C.C.
- JOY, B.E., *Annotated bibliography on camping*, via International Recreation Association, New York.
- Mission Interministérielle pour l'aménagement touristique du Littoral du Languedoc et du Roussillon, *Conseils techniques pour l'aménagement des campings*, Editions Vox, Paris, 1968 (brochure 80 pp. met vele schetsen).
- MITCHELL, G.L., *Fundamentals of day camping*, via International Recreation Association, New York.
- SALOMON, J.H., *Camp Site Development*, via International Recreation Association, New York.
- Y.M.C.A., *Developing Camp Sites and Facilities (checklist)* via International Recreation Association, New York.

f) *Jeugd- en gemeenschapshuizen, kulturele centra*

- COLBORN, F.M., *Buildings of tomorrow. Guide for planning settlements and community buildings*, New York, 1955.

- DE BAECQUE, A., *Les maisons de la culture*, Ed. Seghers, Paris, 1967.
- DIVERS, Equiper, aménager, construire pour les jeunes... et les autres, *Pas à Pas*, special nummer juni 1962, Edition Féd. Franç. des M.J.C., Paris.
- DIVERS, Equipement des grands ensembles, *Urbanisme*, N°s 75, 76, 31e année, Paris 14e.
- EQUIPEMENT POUR LA JEUNESSE, LES SPORTS, LES LOISIRS (tijdschrift), *Implanter, construire, aménager, équiper, financer les maisons des jeunes et de la culture*, (n^o spécial, conçu et réalisé par A. Jager), Ed. G.M. Perrin, Paris, 1966.
- GEERINCK, M. en GEERINCK, J., *Centres culturels; réalisations architecturales*, Min. de l'éduc. nat. et cult., Bruxelles, 1965 (n^o spécial *Cahiers J.E.B.*, 1965, 2-3).
- JACQUES, JENNY, Les équipements socio-culturels pour les jeunes dans les nouveaux groupes d'habitation (problèmes psychosociologiques), *Education et vie sociale*, Paris, 1962.
- RÉGAL, J., WAUTERS, N. & CAMMAER, H., *Jeugdtehuizen*, Sociaalpedagogische reeks, De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Scholen en Vrijtijdscentra. Meervoudig gebruik van vrije ruimten*. Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr. 3, 1963.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Gemeenschap en Vrijtijdscentra. Meervoudig gebruik van beschikbare ruimten*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr 4, 1963.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Nederlandse Jeugdhuisen*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr 5, 1963.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Engelse jeugdhuisen voor teenagers*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr 6, 1964.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Maisons de la culture*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, nr 10, 1965.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Duitse huizen-met-open-deur*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, 1965.
- STICHTING RUIMTE VOOR DE JEUGD, *Zweedse jeugdhuisen*, Uitg. Bouwcentrum, Rotterdam, 1965.
- STUDIEGROEP VOOR KULTUURBEVORDERING, *Verslagboek*, Studiedag bibliotheken en kulturele centra, Mechelen, 15 november 1965. Brussel, 1965.
- STUDIEGROEP VOOR KULTUURBEVORDERING, K.U.L. en Ministerie van Nationale Opvoeding, *Colloquium over Kulturele Centra*, 13-14-15 november 1964.
- VAN MECHELEN, F., DUMON, W., GOEDLEVEN, E. en MORLION, N., *Leven en laten leven. Een documentaire over het club-, wijk- en buurthuiswerk in Nederland*, Nederlandse Jeugdgemeenschap, sectie jeugd, Amsterdam, 1963.
- VAN MECHELEN, F., DUMON, W., GOEDLEVEN, E. en MORLION, N., *Zalen bestemd voor kulturele doeleinden*, K.U.L., A.C.C.O., Leuven, 1965.
- VERDOES, B.C.H., *Het dorps- of wijkcentrum in de lokale samenleving*, 1965.

LIJST VAN DE TABELLEN

	Blz.
Tabel 1.1 : Verdeling van de geënquêteerde gezinnen naar gezinstype; W.E.S.-enquête, 1967	14
Tabel 1.2 : De verhouding van het aantal gezinnen met hoge graad van 'vrijdom' t.o.v. het totaal der gezinnen, per gemeente-type; W.E.S.-enquête, 1967	20
Tabel 1.3 : Indeling der geënquêteerde gezinnen naar het bezit van een tuin, naar oppervlakte en gebruiksmodaliteit van de tuin; W.E.S.-enquête, 1967	24
Tabel 1.4 : Indeling der socio-professionele groepen naar de wekelijkse gepresteerde arbeidsduur; W.E.S.-enquête, 1967	38
Tabel 1.5 : Indeling der gezinshoofden naar socio-professionele groep en naar het uur van slapengaan op diverse dagen van de week ; W.E.S.-enquête, 1967	55
Tabel 1.6 : Verdeling van de geënquêteerde gezinshoofden naar hun niet-vergoede activiteiten als vrijetijdsbesteding; W.E.S.-enquête, 1967	58
Tabel 1.7 : Rangorde der diverse beroepsgroepen naar het aandeel der ondervraagden die naschoolse leergangen volgen en regelmatig vakliteratuur bestuderen; W.E.S.-enquête, 1967	70
Tabel II.1 : De verdeling der geënquêteerde gezinshoofden, naar de wekelijkse arbeidsduur en naar hun type m.b.t. het gebruik der massamedia ; W.E.S.-enquête, 1967	99
Tabel II.2 : Rangschikking naar frekwentie van een aantal avondlijke bezigheden beoefend door de geënquêteerden, wanneer zij geen gebruik maken van de massamedia krant, radio en televisie; W.E.S.-enquête, 1967	110
Tabel II.3 : Overzicht van de voornaamste vormen van avondbesteding en hun differentiële beoefening in de verschillende beroepsgroepen; W.E.S.-enquête, 1967	113
Tabel II.4 : De verdeling van de onvrije, halfvrije en vrije vormen van weekeindbesteding over de zes perioden van het weekeinde en tijdens het winter- en zomerseizoen (totale steekproef in procenten); W.E.S.-enquête, 1967	129

	Blz.
Tabel II.5 : De bestedingswijze van de zaterdag in de winterperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden, W.E.S.-enquête, 1967 .	142
Tabel II.6 : De bestedingswijze van de zaterdag in de zomerperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden; W.E.S.-enquête, 1967	143
Tabel II.7 : De bestedingswijze van de zondag in de winterperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden; W.E.S.-enquête, 1967 .	146
Tabel II.8 : De bestedingswijze van de zondag in de zomerperiode; rangschikking der voornaamste activiteiten, vermeld door 1.429 gezinshoofden; W.E.S.-enquête, 1967 .	147
Tabel II.9 : Overzicht van de meest beoefende vormen van vrijetijdsbesteding gedurende het weekeinde in de diverse naar stedelijkheid onderscheiden woonmilieus; W.E.S.-enquête, 1967	151
Tabel II.10 : Overzicht van de meest beoefende vormen van vrijetijdsbesteding gedurende het weekeinde in de diverse beroepsgroepen; W.E.S.-enquête, 1967	154
Tabel II.11 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdag — onderscheiden naar woonmilieu, periode en seizoen (verhoudingen in ‰ van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête, 1967	168
Tabel II.12 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zondag — onderscheiden naar woonmilieu, periode en seizoen (verhoudingen in ‰ van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête, 1967	170
Tabel II.13 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdag — onderscheiden naar beroepsgroep, periode en seizoen (verhoudingen in ‰ van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête, 1967	176
Tabel II.14 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zondag — onderscheiden naar beroepsgroep, periode en seizoen (verhoudingen in ‰ van het totale aantal tijdsbestedingen per periode); W.E.S.-enquête, 1967	178
Tabel II.15 : De motivering van de badplaatskeuze bij de Westvlaamse eendagstoeristen en dagrekreanten aan de kust; W.E.S.-enquête, 1967	198

	Blz.
Tabel II.16 : De voornaamste gebreken van de Belgische kust als recreatiegebied, zoals zij ervaren worden door eendags- toeristen uit de diverse beroepsgroepen; W.E.S.-enquête, 1967	208
Tabel II.17 : De verdeling der gezinshoofden naar beroepsgroep en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967	215
Tabel II.18 : De verdeling der geënquêteerde gezinshoofden naar on- derwijspeil en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967	217
Tabel II.19 : De verdeling der gezinshoofden naar inkomenhoogte en naar het aantal vakantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967	219
Tabel II.20 : De verdeling der gezinshoofden naar de graad van 'vrijdom' van hun woning en naar het aantal vakantie- overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.- enquête, 1967	221
Tabel II.21 : De verdeling der gezinshoofden naar de graad van stede- lijkheid van het woonmilieu en naar het aantal va- kantie-overnachtingen buiten de eigen woning in 1966; W.E.S.-enquête, 1967	222
Tabel III.1 : Projekten inzake cultuur en vrijetijdsbesteding die be- antwoorden aan een dringende behoefte in de eigen stad of gemeente; W.E.S.-enquête, 1967	240
Tabel III.2 : De behoeften aan overdekte sportzalen, uitgedrukt in functie van de bevolkingsomvang per gemeente; B.L.O.S.O., 1967	275
Tabel III.3 : In Frankrijk geldende normen voor socio-kulturele uitrusting	277
Tabel III.4 : De berekende behoefte aan socio-kulturele, sportieve en rekreatieve ruimte voor de bevolking in de Westvlaamse arrondissementen; W.E.S.-enquête, 1967	284
Tabel III.5 : Schematische voorstelling van probleemgroepen inzake vrije tijd, toegepast op de socio-professionele indeling van de geënquêteerden; W.E.S.-enquête, 1967	298

LIJST VAN DE KAARTEN EN GRAFIEKEN

	Blz.
Kaart 1.1 : Voorstelling en aanduiding van de graad van stedelijkheid van de 24 gemeenten waarin de enquête werd doorgevoerd; W.E.S.-enquête, 1967	17
Grafiek 1.1 : De indeling naar hoofdberoep van de ondervraagde gezinshoofden; W.E.S.-enquête, 1967	6
Grafiek 1.2 : Indeling van de gezinshoofden in de diverse beroepsgroepen naar het hoogst bereikte onderwijspeil (in procenten); W.E.S.-enquête, 1967	8
Grafiek 1.3 : Indeling van de gezinshoofden in de diverse beroepsgroepen naar maandelijks inkomenpeil (in procenten); W.E.S.-enquête, 1967	12
Grafiek 1.4 : Aandeel van de gezinnen in de diverse beroepsgroepen die van een hoge 'vrijdom' genieten, W.E.S.-enquête, 1967	21
Grafiek 1.5 : De relatieve aanwezigheid van de verschillende beroepsgroepen in de vijf gemeentetypes (woonmilieus), onderscheiden naar de graad van stedelijkheid, W.E.S.-enquête, 1967	23
Grafiek 1.6 : Verdeling van het tuinbezit naar de aard van de tuinen, in de verschillende types van gemeenten (naar graad van stedelijkheid onderscheiden); W.E.S.-enquête, 1967	25
Grafiek 1.7 : De verhouding van het aantal gezinnen die over een tuin beschikken (per beroepsgroep); W.E.S.-enquête, 1967	26
Grafiek 1.8 : Verdeling der gezinnen naar inkomenklasse, naar motoriseringsgraad en naar het overwegend gebruik waarvoor de auto bestemd is; W.E.S.-enquête, 1967	28
Grafiek 1.9 : De toename van het aantal auto's in hoofde van een stijgend gezinsinkomen; W.E.S.-enquête, 1967	29
Grafiek 1.10 : Indeling van de geënuquêteerde bevolking naar de beroepsgroep van het gezinshoofd en naar het arbeidsregime; W.E.S.-enquête, 1967	40

	Blz.
Grafiek 1.11 : Indeling van de geëncquëteerde bevolking naar de beroepsgroep van het gezinshoofd en naar het tijdstip waarop het weekeinde gewoonlijk aanvangt ; W.E.S.-enquëte, 1967	42
Grafiek 1.12 : Indeling van de geëncquëteerde gezinshoofden naar de beroepsgroep en naar het aandeel dat al dan niet huishoudelijke taken op zich neemt; W.E.S.-enquëte, 1967	63
Grafiek 11.1 : Verdeling van de gezinshoofden naar het gebruik van de massamedia; W.E.S.-enquëte, 1967	97
Grafiek 11.2 : Verdeling der geëncquëteerde gezinshoofden naar socio-professionele groep en naar de wijze waarop zij 's avonds van de massamedia krant, radio en T.V. gebruik maken; W.E.S.-enquëte, 1967	102
Grafiek 11.3 : De besteding van de zaterdag in de diverse woonmilieus ; W.E.S.-enquëte, 1967	134
Grafiek 11.4 : De besteding van de zondag in de diverse woonmilieus; W.E.S.-enquëte, 1967	135
Grafiek 11.5 : De besteding van de zaterdag in de diverse socio-professionele milieus; W.E.S.-enquëte, 1967	138
Grafiek 11.6 : De besteding van de zondag in de diverse socio-professionele milieus; W.E.S.-enquëte, 1967	139
Grafiek 11.7 : Overzicht van de meest beoefende vormen van week-eindbesteding bij de naar tuinbezit ingedeelde gezinshoofden; W.E.S.-enquëte, 1967	185
Grafiek 11.8 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdagvoormiddag tijdens de zomerperiode bij gezinshoofden die naar tuinbezit en naar de aard van hun tuin worden onderscheiden; W.E.S.-enquëte, 1967	189
Grafiek 11.9 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zaterdagnamiddag tijdens de zomerperiode bij gezinshoofden die naar tuinbezit en naar de aard van hun tuin worden onderscheiden; W.E.S.-enquëte, 1967	190

Blz.

- Grafiek II.10 : De voornaamste vormen van weekeindbesteding op zondagnamiddag tijdens de zomerperiode bij gezins-
hoofden die over een auto beschikken en bij niet
gemotoriseerden; W.E.S.-enquête, 1967 196
- Grafiek III.1 : De partikuliere materiële behoeften inzake vrije tijd
en hun spreiding over de diverse socio-professionele
groepen; W.E.S.-enquête, 1967 247
- Grafiek III.2 : Vrijtijdsvormen die de ondervraagde personen in
sterkere mate zouden wensen te beoefenen (in procent
van het aantal uitgedrukte wensen); W.E.S.-enquête,
1967 253
- Grafiek III.3 : Schematische voorstelling van kulturele, rekreatieve
en sportieve voorzieningen op stadsniveau 288

INHOUDSTAFEL

	Blz.
Ten geleide	V
Voorwoord	VII
DEEL I De leefsituatie van de Westvlaamse gezinnen met betrekking tot de vrije tijd	I
<i>Hoofdstuk I</i> Identifikatie en karakteristieken van het onderzochte bevolkingsdeel	3
1. Enkele metodologische bemerkings	3
2. De identifikatie van de geënquêteerde bevolking	5
3. De indeling van de geënquêteerde bevolking naar beroepsbedrijvigheid	6
4. Het onderwijspeil van de ondervraagde bevolkingsgroepen	7
5. Het inkomenpeil van de geënquêteerden	10
6. De leeftijd van de ondervraagde gezinshoofden; de gezinstypes	13
7. Woonmilieu van de ondervraagde gezinnen	15
8. De tuin als vrijetijdsmilieu	24
9. De auto als vrijetijdsinstrument	27
10. Besluiten	30
<i>Hoofdstuk II</i> De arbeidsduur en de arbeidsomstandigheden	37
1. De arbeidsomstandigheden in de diverse beroepsgroepen	37
2. De indirecte weerslag van de beroepsaktiviteit op de beschikbare vrije tijd	43
3. De arbeidsduur in de globale arbeidssituatie	46
4. Besluiten	47
<i>Hoofdstuk III</i> De halfvrije tijd	51
Inleiding	51
1. Fysische rust als halfvrije tijd	52
2. Niet-vergoede aktiviteiten als besteding van de bruto vrije tijd	57
3. Huishoudelijke taken als vrijetijdsbesteding	61
4. 'Kostenbesparingen' als vrijetijdsbesteding	63

	Blz.
5. Geestesvorming en beroepsvervolmaking in de vrije tijd	67
6. Enkele besluiten met betrekking tot de besteding van de halfvrije tijd	71
<i>Hoofdstuk IV</i> Liefhebberijen en hobby's	77
Inleiding	77
1. De meest beoefende liefhebberijen	77
2. De hobbyspreiding in de diverse beroepsgroepen	81
3. De hobbyspreiding in de verschillende woonmilieus en leef-tijdsklassen van de bevolking	88
Besluiten	90
DEEL II Vrijtijdsbesteding in West-Vlaanderen	93
<i>Hoofdstuk I</i> De vrijtijdsbesteding 's avonds na de dagtaak	95
Inleiding	95
1. Het gebruik van de massamedia	96
2. De avondbesteding buiten het gebruik der massamedia	108
3. Besluiten en suggesties	120
<i>Hoofdstuk II</i> Algemene karakteristieken van de weekeindbesteding	125
Inleiding	125
1. De vrijheidsgraad van de weekeindactiviteiten	126
2. De inhoud van de zaterdag- en de zondagbesteding tijdens het winterse en het zomerse jaargetijde	141
3. De voornaamste vormen van weekeindbesteding naar woonmilieu en naar beroepsgroep onderscheiden	149
4. Syntetische beschouwingen	162
<i>Hoofdstuk III</i> De zes weekeindperiodes in de diverse woonmilieus en beroepsgroepen	167
Inleiding	167
1. De weekeindbesteding in de diverse naar stedelijkheid onderscheiden woonmilieus	172
2. De weekeindbesteding in de verschillende beroepsgroepen	175

	Blz.
<i>Hoofdstuk IV</i> Drie belangrijke aspecten van de weekeindbesteding	183
Inleiding	183
1. Het tuinbezit en de wijze waarop het weekeinde wordt doorgebracht	184
2. Het autobezit en de weekeindbesteding	192
3. Het kustbezoek als daguitstap	197
<i>Hoofdstuk V</i> De vakantiebesteding	213
Inleiding	213
1. Vakantie nemen in de verschillende beroepsgroepen	214
2. Vakantie nemen in de diverse onderwijsstrata	216
3. Vakantie nemen in de verschillende inkomengroepen	218
4. De vakantiebehoefte en de graad van 'vrijdom' in en rond de eigen woning	220
5. Vakantie nemen in de diverse woonmilieus	222
6. Besluiten en suggesties	223
 DEEL III Naar een vrijetijdsbeleid	 227
<i>Hoofdstuk I</i> Het opinie-onderzoek betreffende de arbeidstijdverkorting, de openbare voorzieningen en de partikuliere aspiraties	229
Inleiding	229
1. De wensen van de publieke opinie ten aanzien van de arbeidsverkorting	230
2. De wensen van de publieke opinie ten aanzien van de openbare voorzieningen	235
3. Partikuliere aspiraties op het stuk van de vrijetijdsbesteding	246
4. Besluiten en suggesties	255
<i>Hoofdstuk II</i> Ruimtelijke behoeften inzake vrijetijdsbesteding	261
1. De relatie tijd-ruimte met betrekking tot de besteding van de vrije tijd	261
2. De private en de publieke sfeer met betrekking tot de ruimte voor de vrije tijd	263
3. Benadering van de ruimtelijke behoeften voor de vrijetijdsbesteding	265

4. Enkele aanwijzingen voor de realisatie van een vrijetijds- infrastructuur	283
<i>Hoofdstuk III</i> Syntese, suggesties en besluiten	291
1. De overheidstaak op het domein van de vrije tijd	291
2. De voornaamste probleemgroepen in de bevolking	293
3. De voornaamste vrijetijdsperiode: het weekeinde	299
4. Aanvullende suggesties	309
Geselekteerde bibliografie in verband met vrijetijdsproblemen	315
Lijst van de tabellen	321
Lijst van de kaarten en grafieken	325
Inhoudstafel	329

Ontwerp van het omslag : Boudewijn Delaere CBG/VVG

Kaart en grafieken : Tekenbureau W.E.S.

Foto's : naast de bladzijden 40, 41, 56, 200 : A. Vandeghinste, Zwevegem ; 57, 121, 136, 137, 289 : W. De Mulder, St.-Amandsberg ; 120, 216, 273 : L. Van Rafelghem, St.-Kruis ; 272, 288 : M. Zwaenepoel, Assebroek ; 217 : Belgisch Instituut voor Voorlichting, Brussel ; 201 : H. Van Lerberghe, Diksmuide.

Clichés : Brugse Cliché-Etserij, Brugge

Druk van het omslag en van het boek :

Groeninghe-Drukkerij, Kortrijk

REEKS VAN HET WESTVLAAMS EKONOMISCH STUDIEBUREAU

De Economische Situatie en Mogelijkheden van het Arrondissement Ieper,
door G. DECLERCQ & O. VANNESTE, 1958 (207 blz.), 135 fr.

De Belgische Zeevisserij — Een Economische Studie
door O. VANNESTE & P. HOVART, 1959 (358 blz.), 200 fr.

La Pêche Maritime Belge — Etude Economique,
par O. VANNESTE & P. HOVART, 1959 (358 pp.), 200 fr.

Het Arrondissement Brugge — Een Regionaal Economische Studie,
door O. VANNESTE, J. THEYS & M. ZWAENEPOEL, 1961 (436 blz.),
250 fr.

Het Arrondissement Oostende — Een Regionaal Economische Studie,
door O. VANNESTE, J. THEYS & M. ZWAENEPOEL, 1962 (444 blz.),
250 fr.

Menen — Een Economische Studie van een Grensstad.
door O. VANNESTE & J. THEYS, 1962 (256 blz.), 200 fr.

Het Arrondissement Roeselare — Een Regionaal Economische Studie,
door O. VANNESTE, J. THEYS & M. ZWAENEPOEL, 1963 (336 blz.),
250 fr.

Westvlaamse grensarbeiders in Noord-Frankrijk,
door J. THEYS o.l.v. O. VANNESTE, 1964 (144 blz.), 150 fr.

Les Frontaliers de la Flandre Occidentale dans le Nord de la France,
par J. THEYS s.l.d. O. VANNESTE, 1964 (144 pp.), 150 fr.

Veurne — Een Economische Studie,
door O. VANNESTE & J. THEYS, 1964 (189 blz.), 200 fr.

De landbouw in West-Vlaanderen,
door M. ZWAENEPOEL & N. VANHOVE, 1965 (352 blz. plus kaart).

Het Groeipoolconcept en de Regionaal-Economische Politiek,
door O. VANNESTE, 1967 (376 blz.).

Het Arrondissement Tielt — Een Regionaal Economische Studie,
door O. VANNESTE & J. THEYS, 1968 (410 blz.), 250 fr.

Een analyse van de Westvlaamse grensarbeid in Noord-Frankrijk,
door J. THEYS, 1969, (248 blz.), 250 fr.

*Vrije Tijd — Een sociologische analyse van het vrijetijdsgebruik en de vrije-
tijdsbehoeften van de Westvlaamse bevolking*,
door M. ZWAENEPOEL, 1969 (332 blz.), 300 fr.

